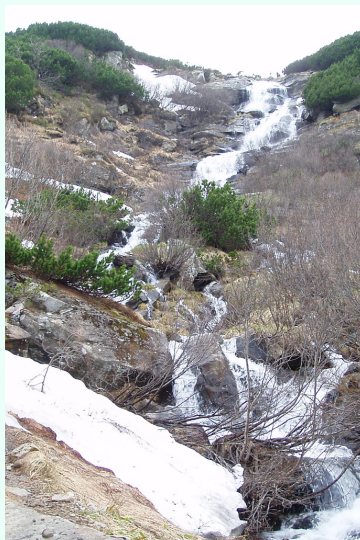
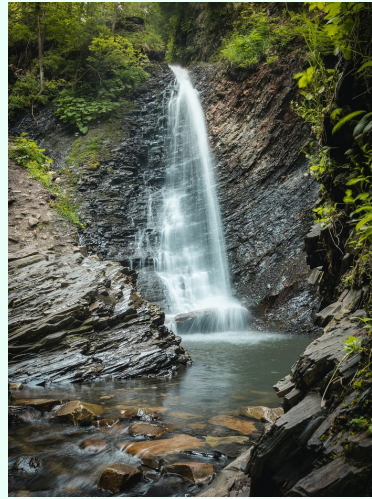
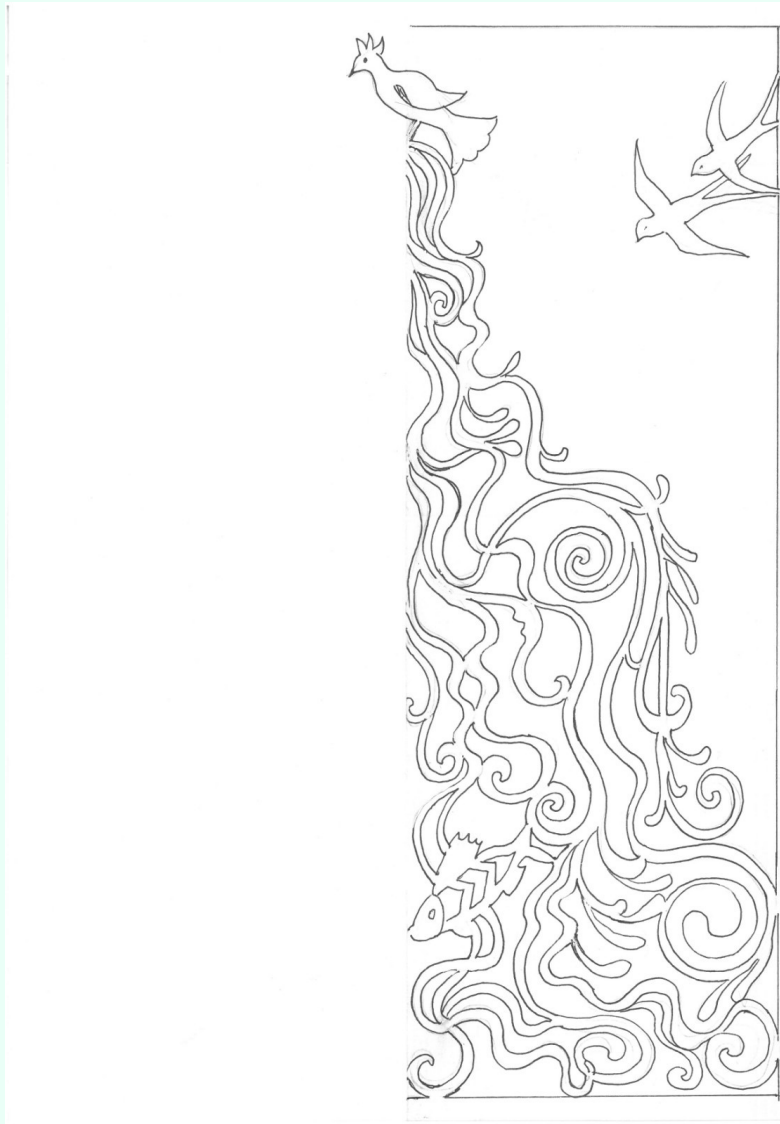

ПІЗНАЄМО РІДНИЙ КРАЙ

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

АВТОРСЬКА ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ ВЧИТЕЛІВ-ПРЕДМЕТНИКІВ,
КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ, КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ

ПІЗНАЄМО РІДНИЙ КРАЙ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ЧАСТИНА 2

Київ – Івано-Франківськ

2024

УДК 908 (477.86) : 373.3/5 : 374] (072)

Авторський колектив: Андрейків В., Бохінська І., Буждиган Х., Габорак М., Гаврилук В., Гілецький Й., Гудима О., Дрогобицький І., Дувірак Х., Квасниця С., Макарова О., Мельник А., Мороз Р., Новосельська Л., Парцей Г., Пахомов Ю., Пендура Г., Прокопчук Р., Сорока Х., Стрільчик Г., Хом'як О., Фоменко Н., Шевчук М.

За редакцією:

Завалевського Ю. І. – Першого заступника директора ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, доктора педагогічних наук, професора;

Стрільчик Г. Д. – завідувачки лабораторії педагогічного досвіду та етнопедagogіки, старшого викладача кафедри менеджменту та освітніх інновацій Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Гілецького Й. Р. – доцента кафедри географії та природознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидата педагогічних наук.

Рецензенти:

Приходько М. М. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії та землеустрою Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Томенчук Б. П. – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри етнології і археології факультету історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Ткачук Я. Ю. – генеральний директор Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського, заслужений працівник культури України.

**Рекомендовано до видання з метою використання
в закладах загальної середньої та позашкільної освіти
(Лист ІМЗО від 07.02.2024 № 21/10–62)**

Пізнаємо рідний край. Частина 2. /Автор. кол. Андрейків В., Бохінська І., Буждиган Х. та ін. /За заг. ред. Ю. Завалевського, Г. Стрільчик, Й. Гілецького. Івано-Франківський ОППО. Івано-Франківськ. 2024. 274 с.

ISBN 962-966-132-7

Методичний посібник є результатом роботи авторської творчої майстерні вчителів-предметників і керівників гуртків закладів загальної середньої та позашкільної освіти при Івано-Франківському ОППО.

Зміст посібника відображає широкий спектр інформації про унікальні природні формування та рідкісні об'єкти історико-культурної спадщини рідного краю, що мають особливе природоохоронне, наукове, пізнавальне і культурне значення. Комплексна характеристика цих досліджуваних об'єктів дає можливості використання її для навчання, просвітницької роботи, спортивних та пізнавальних маршрутів, туризму та рекреації.

Матеріали посібника спрямовані на формування в здобувачів освіти навичок критичного мислення, аналітичних та пізнавальних здібностей, ціннісного ставлення до природи, культури і мистецтва.

Видання містить авторські різнорівневі завдання з елементами творчої, пошукової, дослідницької роботи, інтерактивні вправи, проектні роботи, які вдало інтегруються в освітній процес. Вони осучаснені використанням різного роду мобільних додатків, що сприяє формуванню інформаційно-цифрової компетентності – надзвичайно важливої для життя в сучасному цифровому світі.

Посібник адресовано вчителям початкової школи, учителям-предметникам, керівникам гуртків, студентам, методистам та іншим працівникам освіти, усім, хто прагне не тільки пізнати рідний край, а й застосувати ці знання в професійній діяльності.

Обкладинка: Шевчук Михайло, Дувірак Христина.

ISBN 962-966-132-7

УДК 908 (477.86) : 373.3/5 : 374] (072)

© Інститут модернізації змісту освіти, 2024

© Автори матеріалів, 2024

© Івано-Франківський ОППО, 2024

ЗМІСТ

До передмови. Дрогобицький І. І.	6
Розділ І. Олешківська ротонда	7
1.1. Вступ. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	7
1.2. Фізико-географічна характеристика села Олешків. <i>Гілецький Й. Р.</i> ...	8
1.3. Суспільно-географічні особливості села Олешків. <i>Макарова- .....Коник О. В., Габорак М. М.</i>	10
1.4. Археологічні дослідження Олешківської ротонди. <i>Пахомов Ю. Д.</i> ,	11
1.5. Туристичні пізнавальні маршрути. <i>Мороз Р. М., Мельник А. Ф.</i>	17
1.6. Інтеграція в освітній процес. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	17
1.6.1. Початкові класи. <i>Бохінська І. В., Парцей Г. В.</i>	17
1.6.2. 5–11 класи. <i>Прокопчук Р. О., Пахомов Ю. Д., Сорока Х. В., ...Фоменко Н. В., Новосельська Л. О., Пендура Г. М.</i>	18
1.7. Додаток. Олешків – місто?! <i>Макарова-Коник О. В.</i>	26
...Використані джерела	27
Розділ ІІ. Павлівський Камінь	31
2.1. Вступ. <i>Андрейків В. М.</i>	31
2.2. Походження назви. <i>Габорак М. М., Гаврилюк В. С.</i>	32
2.3. Географічна характеристика геологічного утворення «Павлівський .....Камінь». <i>Гілецький Й. Р.</i>	34
2.4. Історичні дослідження скельного утворення «Павлівський Камінь». ..... <i>Андрейків В. М.</i>	38
...2.5. Спортивні туристичні маршрути. <i>Мороз Р. М., Мельник А. Ф.</i>	46
2.6. Інтеграція в освітній процес. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	46
...2.6.1. Початкові класи. <i>Бохінська І. В., Парцей Г. В.</i>	46
2.6.2. 5–11 класи. <i>Сорока Х. В., Гаврилюк В. С., Квасниця С. І., ...Прокопчук Р. О., Шевчук М. І., Новосельська Л. О.</i>	49
...Використані джерела	56
Розділ ІІІ. Дністровський каньйон	58
3.1. Вступ. <i>Гілецький Й. Р.</i>	58
3.2. Про назву цього географічного об'єкта. <i>Габорак М. М.</i>	61
3.3. Геолого-географічні особливості Дністровського каньйону. ..... <i>Гілецький Й. Р.</i>	63
3.4. Сплав по Дністру. <i>Шевчук М. І.</i>	69
3.5. Історія НПП «Дністровський каньйон». <i>Пахомов Ю. Д.</i>	70
3.6. Цікаві факти про Дністровський каньйон. <i>Хом'як О. Л.</i>	71
...3.7. Місця, які варто відвідати. <i>Макарова-Коник О. В., Квасниця С. І., ...Гаврилюк В. С., Прокопчук Р. О.</i>	73
3.8. Спортивні туристичні маршрути. <i>Мороз Р. М., Мельник А. Ф.</i>	93
3.9. Інтеграція в освітній процес. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	94
.....3.9.1. Початкові класи. <i>Бохінська І. В., Парцей Г. В.</i>	94

.....3.9.2. 5–11 класи. <i>Буждиган Х. В., Пахомов Ю. Д., Дувірак Х. В.,</i> ..... <i>Гаврилюк В. С., Прокопчук Р. О., Макарова-Коник О. В.,</i> ..... <i>Новосельська Л. О., Сорока Х. В., Хом'як О. Л.</i>	96
...Використані джерела	107
Розділ IV. Водоспади Івано-Франківської області	109
4.1. Вступ. <i>Гілецький Й. Р.</i>	109
4.2. Найвідоміші водоспади Українських Карпат. <i>Гілецький Й. Р.,</i> ..... <i>Хом'як О. Л.</i>	109
4.2.1. Найвідоміші водоспади північно-східного макросхилу .....Українських Карпат. <i>Гілецький Й. Р.</i>	110
4.2.2. Найвідоміші водоспади південно-західного макросхилу .....Українських Карпат. <i>Гілецький Й. Р.</i>	113
4.3. Про назви та голоси водоспадів. <i>Пахомов Ю. Д.</i>	116
4.4. Водоспади річкових систем у межах Івано-Франківської області. ..... <i>Гілецький Й. Р.</i>	117
4.4.1. Водоспади системи Свічі. <i>Гілецький Й. Р.</i>	118
4.4.2. Водоспади системи Лімниці. <i>Гілецький Й. Р.</i>	123
4.4.3. Водоспади системи Бистриці Солотвинської. <i>Гудима О. В.,</i> ..... <i>Гілецький Й. Р.</i>	125
4.4.4. Водоспади системи Бистриці Надвірнянської. <i>Гілецький Й. Р.</i> ...	132
4.4.5. Водоспади верхньої частини системи Прута. <i>Гілецький Й. Р.,</i> ..... <i>Хом'як О. Л.</i>	142
4.4.6. Водоспади системи Пістиньки та Рибниці <i>Гудима О. В.,</i> ..... <i>Гілецький Й. Р.</i>	152
4.4.7. Водоспади системи Черемошу. <i>Гілецький Й. Р., Хом'як О. Л.</i>	161
4.5. Туристичні пізнавальні маршрути. <i>Мороз Р. М., Мельник А. Ф.</i>	171
4.6. Інтеграція в освітній процес. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	173
4.6.1. Початкові класи. <i>Бохінська І. В., Парцей Г. В.</i>	173
4.6. 2. 5–11 класи. <i>Макарова-Коник О. В., Сорока Х. В., Гаврилюк В. С.,</i> ..... <i>Хом'як О. Л., Прокопчук Р. О.</i>	178
4.7. Додаток. Водоспади Івано-Франківщини. <i>Пахомов Ю. Д.</i>	190
Використані джерела	198
Розділ V. Коломийський Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського	200
5.1. Вступ. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	200
5.2. Історія творення музею. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	202
5.3. Справжня скарбниця народного мистецтва. <i>Гаврилюк В. С.</i>	204
5.3.1. Художня обробка металу та шкіри. <i>Прокопчук Р. О.</i>	207
5.3.2. Кераміка. <i>Бохінська І. В.</i>	210
5.3.3. Вироби із сиру. <i>Дувірак Х. В.</i>	212
.....5.3.4. Одяг, тканини та вишиття. <i>Квасниця С. І.</i>	214
5.3.5. Твори Михайла Біласа. <i>Дувірак Х. В., Новосельська Л. О.</i>	217
5.4. Філії Національного музею.	219

5.4.1. Музей писанкового розпису в Коломиї. <i>Дувірак Х. В.</i>	219
5.4.2. Музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини в Косові. ..... <i>Стрільчик Г. Д.</i>	222
5.4.3. Музей етнографії та екології Карпатського краю в Яремчі. ..... <i>Сорока Х. В.</i>	224
5.4.4. Музей-садиба родини Шухевичів. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	226
5.5. Інтеграція в освітній процес. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	229
5.5.1. Початкові класи. <i>Бохінська І. В., Парцей Г. В.</i>	229
5.5.2. 5–11 класи. <i>Сорока Х. В., Дувірак Х. В., Гаврилюк В. С.,</i> ..... <i>Буждиган Х. В.</i>	231
Використані джерела	237
Розділ VI. Історична роль та місце храму Святого Пантелеймона в архітектурній і сакральній спадщині Галичини.	239
6.1. Дослідження храму Святого Пантелеймона. Джерельна база дослідження. <i>Андрейків В. М.</i>	239
6.2. Історія древньогалицької святині та зміна її статусу крізь призму століть. Дослідження І. Могитича. <i>Андрейків В. М.</i>	243
6.3. «Кам'яний архів» церкви Святого Пантелеймона та древні фрески – одні з найважливіших джерел національної ідентифікації храму <i>Андрейків В. М.</i>	250
6.4. Новітній підхід у висвітленні храмового комплексу Святого Пантелеймона в дослідженнях археолога Б. Томенчука. <i>Андрейків В. М.</i> ...	257
...6.5. Інтеграція в освітній процес. <i>Стрільчик Г. Д.</i>	264
...6.5.1. Початкові класи. <i>Бохінська І. В., Парцей Г. В.</i>	264
...6.5.2. 5–11 класи. <i>Буждиган Х. В., Гаврилюк В. С.,</i> ..... <i>Макарова-Коник О. В., Новосельська Л. О., Пахомов Ю. Д.,</i> ..... <i>Пендура Г. М., Прокопчук Р. О., Сорока Х. В., Фоменко Н. В.</i>	265
Використані джерела	273

ДО ПЕРЕДМОВИ

Крок до знайомства з прекрасним і неповторним – саме так варто охарактеризувати пропонований увазі зацікавленого пошуковця плід праці авторського колективу представників педагогічної спільноти області під назвою «Пізнаємо рідний край».

Відзначимо, що основним завданням другої частини навчально-методичного посібника є акцентування уваги підростаючого покоління на непересічні пам'ятки «малої Батьківщини» як природного, так і рукотворного походження. Тому в переліку об'єктів, які аналізуються, а, точніше кажучи, представляються авторами, є як визначні вияви творчого генія у вигляді комплексів сакральної (наприклад храм Святого Пантелеймона) та світської (Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського) архітектури, так і неповторні місця довкілля, між іншим і гідрографічного характеру (Дністровський каньйон).

Слід усе ж підкреслити, що об'єднує запропонований авторським колективом перелік одна складова – краса. Зрештою без її сприйняття та усвідомлення годі говорити про простування в будь-якій царині пізнання, а, зокрема, й краєзнавстві. Бо ж належне сприйняття землі предків у вузькому розумінні передбачає захоплення нею. А яке ж захоплення без відчуття дотику до краси?

Водночас слід відзначити системність підходу представників авторського колективу до наповнення посібника. Саме тому пропонується не тільки констатувати визначний характер певної пам'ятки, але й уводиться зацікавленого читача у своєрідний пізнавальний екскурс. У ньому і сторінки минулого, і порівняльний аналіз із співставленням, і акцентування на специфіці тощо. У такий спосіб підводиться до визнання за краєзнавством статусу невід'ємного елементу/інструменту в процесі формування належного навчально-пізнавального рівня особистості, а також її світоглядних устремлінь.

Щодо останнього, то йдеться, у першу чергу, про розвиток національно-патріотичної свідомості учнівської молоді. Бо ж належний процес вибудовування останньої не може не опиратися на відчуття закорінення в неповторну красу «малої Батьківщини». Це ж, у свою чергу, є своєрідним і невід'ємним етапом самоусвідомлення на загальновітчизняному рівні. Саме про вибудовування такого вектору руху, як видається, йдеться представникам авторського колективу, які пропонують до уваги зацікавлених матеріали навчально-методичного посібника «Пізнаємо рідний край».

Ігор Дрогобицький,
кандидат історичних наук, доцент
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

РОЗДІЛ І. ОЛЕСХІВСЬКА РОТОНДА

1.1. ВСТУП

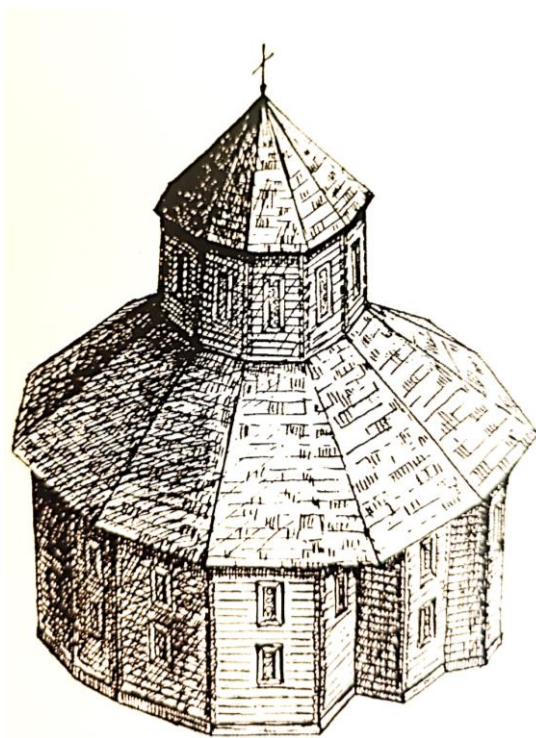
Олешківське городище – монастирський комплекс із дерев'яною ротондою, який, очевидно, було збудовано в середині XII століття. Розташоване в урочищі Замчище на північно-східній околиці теперішнього села Олешків, яке адміністративно входить до Заболотівської громади Коломийського району Івано-Франківської області.

На місцевості збереглися залишки двох городищ і великого торгівельно-ремісничого посаду. Центральне місце в одному з городищ займала велика церква-ротонда з кладовищем. Дослідженням об'єкта під назвою «Олешківська ротонда» у 1981–1983 роках займалася археологічна експедиція на чолі з Богданом Томенчуком.

Науковці вважають, що **Олешківська ротонда** – найбільша дерев'яна церква-усипальниця Давньої Русі та єдина в Європі дерев'яна церква круглої форми (XII ст.). Її довжина 19,45 м, ширина 18,5 м. Підлога викладена трикутними полив'яними керамічними плитками з тонким модульним чергуванням: жовті-зелені-жовті-коричневі-жовті. У центральній частині, усередині колонади, знаходились унікальні мозаїчні зображення, розміщені в орнаментальні кола омфалії. Зокрема, орла, голуба, грифона, серафимів.

Під підлогою виявлено 23 поховання. Ще 110 захоронень досліджено на території кладовища.

Фундатором церкви і монастиря міг бути як галицький князь Ярослав Осмомисл, так і візантійський імператор Андронік Комнин. Храми, споруджені на цьому етапі історії культової архітектури Галицької Русі, відзначаються великою різноманітністю типів і посиленою декоративністю архітектурних форм. Сильовий вплив на них романського мистецтва значною мірою відбувався через територію Угорщини.

Реконструкція Олешківської ротонди

Оборонний рів і вал Олешківського городища

1.2. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕЛА ОЛЕШКІВ

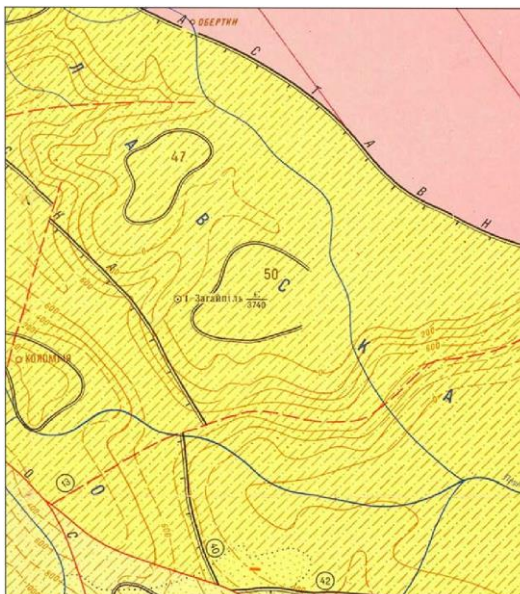
с. Олешків на карті Івано-Франківської області

Село Олешків розташоване на лівому березі річки Прут. Географічні координати: 48°27'51" пн. ш. 25°20'36" сх. д.

У тектонічному відношенні це лівобережна частина річки Прут до долини Чорнави, яка східніше лежить навіть у межах Зовнішньої (Більче-Волицької) зони Передкарпатського крайового прогину. У палеогенівський період ця територія була відколота від платформи і стала складовою одиницею Карпатського моря, у ті далекі часи частини могутнього океану Тетис, води якого покривали всю територію Європи.

Зустрічні рухи літосферних плит спричинили на межі палеогену і неогену початок формування гірських хребтів Карпат. Але в зоні прогину ще тривалий час існував відносно мілководний морський басейн. Подальші висхідні тектонічні рухи в другій половині неогену спричинили відступання Сарматського морського басейну в південно-східному напрямку. На звільненому від води просторі

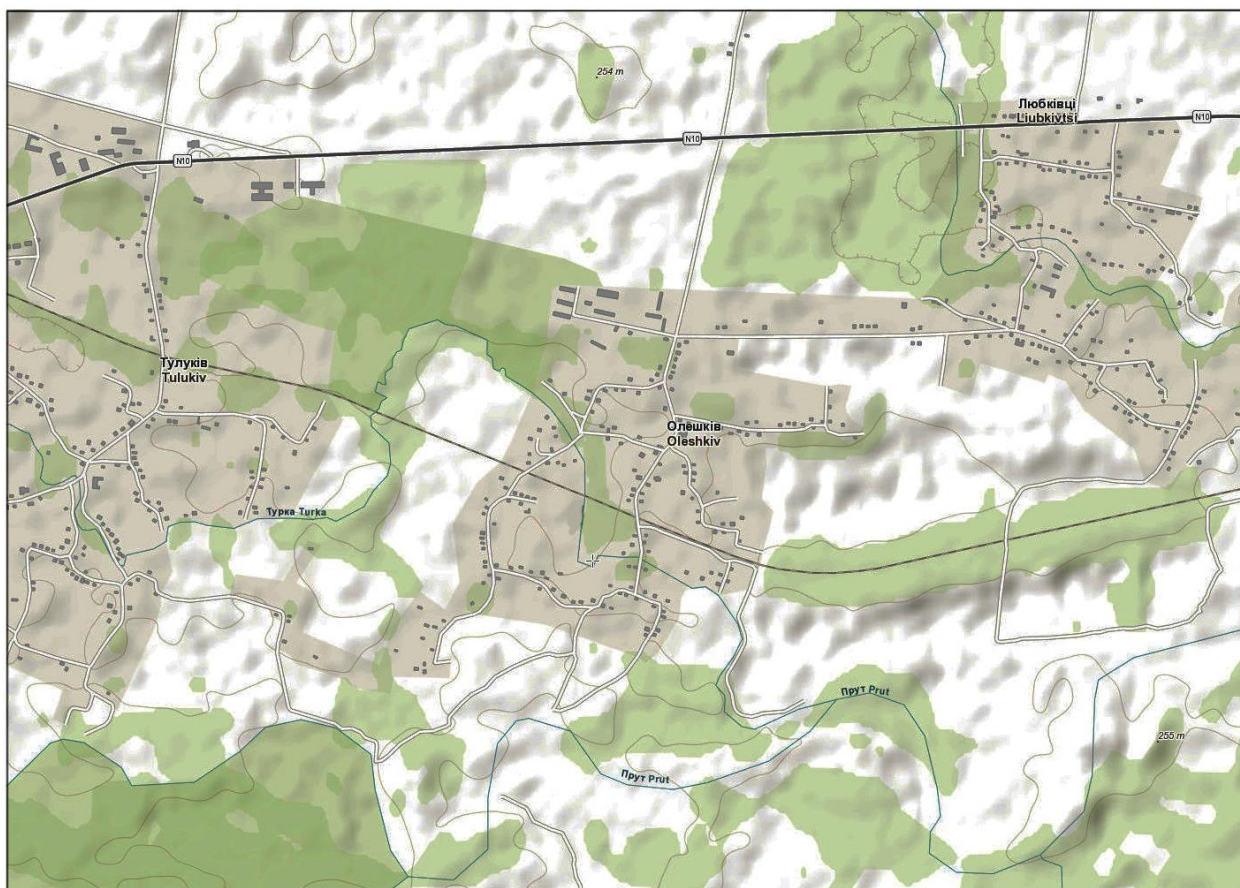
суходолу вслід за відступаючим морем потекли річки. Первинна річкова мережа на території прогину під впливом неотектонічних рухів та змін клімату поступово почала набувати теперішнього вигляду.

Фрагмент тектонічної карти: жовтим кольором позначена Зовнішня зона крайового прогину, а червоним - давня Східноєвропейська платформа

Сучасний рельєф в околицях села Олешків тісно пов'язаний із ерозійною та акумулятивною діяльністю річки Прут. Лівий берег річки представлений серією високих та середніх терас, верхні горизонти четвертинних відкладів яких складені лесовидними суглинками. Ці тераси глибоко розчленовані долинами лівих приток Прута, а тому рельєф місцями горбистий, порізаний ярами і балками. Абсолютні висоти пагорбів

у північній частині села здебільшого перевищують 230 м. Найвищий має відмітку висот 252 м.

Розташування с.Олешків на фрагменті карти інтернетресурсу ASME Mapper

Нижні тераси Прута в основному сформовані потужними шарами галечникового алювію, які принесені з гір під час паводків і повеней, карпатськими притоками Прута. Абсолютна висота поверхні заплави становить здебільшого 219-222 м.

Кліматичні особливості території можна описати за даними багаторічних спостережень Коломийської метеорологічної станції, яка знаходиться на відстані 27 км від села Олешків. Зима м'яка із пересічними температурами січня -4°C , літо відносно тепле – середні температри липня $+18^{\circ}\text{C}$. Найвища зафіксована з 1871 року на Коломийській метеостанції температура повітря становила $+38^{\circ}\text{C}$, а найнижча – -36°C . Річні суми опадів коливаються в межах 650-700 мм. Переважаючими впродовж року є північно-західні вітри.

Через село протікає ліва притока Прута – річка Турка, яка має довжину 35 км і бере початок із заболоченої улоговини, на південний захід від села Казанова. Впадає у Прут на південно-східній околиці села Олешків.

На лесовидних суглинках під колишніми дібровами й різнотравно-злаковими луками в межах села сформувалися значні масиви опідзолених чорноземів. Зараз більшість земель зайнята сільськогосподарськими угіддями та знаходиться під забудовами. Природна рослинність збереглася в основному тільки в прируслівій частині Прута.

Згідно фізико-географічного районування територія села Олешків знаходиться в межах Покутсько-Буковинської підобласті Передкарпатської передгірної височинної області. Місцевості терасованої долини Прута являють собою північну частину Яблунів-Кутського фізико-географічного району, який займає передгірний простір між нижньою течією Лючки і Черемошем.

Найближчим до села Олешків об'єктом природно-заповідного фонду є ботанічний заказник місцевого значення Хомів (знаходиться на правобережній частині Прута, на північний захід від села Іллінці) площею 35 га. Рішення про виділення цієї охоронної території ухвалене для збереження оселищ цінних угруповань лучних та лісових рослин. Любка дволиста, билинець довгоногий, лілія лісова, цибуля ведмежа – види, занесені до Червоної книги України, котрі зростають серед залишків листяного лісу. Дещо менший за площею (15 га) аналогічний заказник під назвою Іванків, що також розташований на правобережжі Прута на околиці села Троїця.

Східніше Олешкова, на шляху до Снятина, розташоване село Устя, де вчителі і учні місцевої школи заклали дендрологічний парк «Пролісок». На його території можна ознайомитися з рідкісними деревами, роботою шкільної метеостанції та змістовно відпочити серед лісової тиші.

1.3. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕЛА ОЛЕШКІВ

Село Олешків до 2020 року входило до Снятинського району. Відстань до міста Снятина становить 19 км, до Івано-Франківська – 88 км, а до сусіднього обласного центру – міста Чернівці – 54 км. Північніше села проходить траса Н10, якою через селище міського типу Заболотів можна потрапити як до теперішнього районного центру Коломиї, так і до Івано-Франківська.

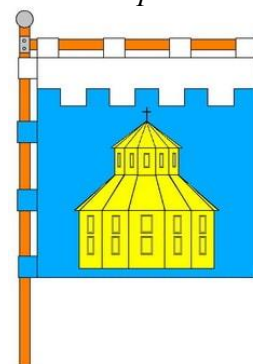
Перша згадка про це поселення датується 29 липня 1453 року (у книгах галицького суду). Його назва – це присвійноприкметникове утворення на *-ів* від особової назви *Олешко*, пор. староукраїнське особове ім'я *Олешко*, старопольське *Oleszko*, прізвище *Олешко*, що є усічено-суфіксальною формою на *-к(о)* від *Олексій* або *Олександр*. [5, 231]

Офіційні символи села Олешків Коломийського району Івано-Франківської області затверджені 27 січня 2023 р. рішенням сесії Заболотівської селищної ради.

Офіційні символи села
Олешків

Герб

Прапор

Припускають, що в давньоруські часи Олешків був значним і чи не найбільшим на Припрутті містом-фортецею. Саме в ньому була споруджена

Презентаційна реклама с.Олешків

Олешківська ротонда, яка є найбільшою серед археологічно досліджених дерев'яних церкв-усипальниць часів Давньої Русі. Зараз вона є частиною Олешківського городища.

Знищене місто-фортеця було монголо-татарами в середині XIII ст. Відродився Олешків як село в першій половині XV століття.

Нині в населеному пункті діє заклад загальної середньої освіти, фельдшерсько-акушерський пункт, клуб, крамниця.

У селі знаходиться: церква Архистратига Михаїла (1863 р.) належить до УПЦ КП, настоятель ієрей Роман Гуменяк; пам'ятник загиблим у Другій світовій війні односельчанам (1967 р.), могила січовим стрільцям; 20 вересня 2015 року відкрито пам'ятник Тарасові Шевченку.

1.4. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЛЕШКІВСЬКОЇ РОТОНДИ

Археологічні дослідження «Олешківської ротонди» були розпочаті в 1981 році за фінансової підтримки Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Фундаментальне дослідження Богдана Томенчука та його команди надає інформацію про датування Олешківської ротонди та розглядає аналогії цієї архітектурної споруди в контексті давньоруської та середньовічної архітектури. За різними археологічними дослідженнями, ротонда існувала з середини XII століття до середини XIII століття.

У той час, коли Олешківська ротонда була споруджена, аналогій цієї архітектурної форми в давньоруській дерев'яній архітектурі не існувало. Ця ротонда залишається унікальною і відмінною від інших архітектурних споруд

свого часу. Водночас більшість існуючих аналогій на знайдені кам'яні ротонди теж мають свої відмінності від Олешківської ротонди, такі як розміри, конструкція та функціональне призначення.

Під час розвідкових розкопок були виявлені залишки фундаментів великої ротондальної будівлі діаметром приблизно 19 метрів. Стан збереження фундаментів був різний, найкраще збереглися північна та південна частини ротонди. Західні фундаменти сильно пошкоджені, і від них залишилися лише окремі скупчення каменів та нижня частина фундаментного рівня. Підлога цієї частини будівлі була повністю зруйнована оранкою, а з неї лишилися лише уламки керамічних плиток від мозаїчної підлоги.

Загальний вигляд будівлі був розімкнутим багатогранником з трьома апсидами. Біля південної апсиди було знайдено окремі поховання, і серед знахідок виділявся великий фрагмент хороса. Поблизу фундаментів було також виявлено 32 залізні цвяхи.

На основі отриманих даних, включаючи план будівлі, розміри фундаментів, знахідки цвяхів, мозаїчну підлогу, поховання та інші, дослідники прийшли до висновку, що перед ними велика дерев'яна центричного типу споруда культового призначення. Дослідження показали, що будівля приблизно датується XII – першою половиною XIII століття.

Знахідки експедиції

У 1982 році були проведені подальші дослідження Олешківської ротонди, де розширили методику дослідження, враховуючи її значні розміри, які становили близько 400 квадратних метрів.

У результаті археологічних досліджень Олешківської ротонди виявлено наступні конструктивні особливості:

- Фундаменти апсид та основної частини мають різний характер, що свідчить про можливе неоднакове навантаження різних частин будівлі.
- Дерев'яна ротонда мала центричний план і складалася з основної частини та трьох апсид.
- Внутрішня частина ротонди містила колонаду з 10 дерев'яних стовпів, що служили опорами для верхньої надбудови (барабана).
- Фундаменти були зрубними і склалися з кам'яних основ під стовпи, з'єднаних наріжними врубками.
- Опис розташування фундаментних ровів, які були викопані під вже виложені контури храму та зв'язані наріжними врубками підвалини.

Загальний аналіз показує, що побудова фундаментів храму включає складні архітектурні розрахунки та методи, які були ретельно вивчені на основі досліджень.

Фундаменти храму були розкладені за методом, що застосовувався українськими народними майстрами Карпат і Полісся на початку ХХ століття. У дослідженнях описано процес розкладки підвалин та особливості цього методу:

- Бруси викладалися зовні розбивочних кілочків, але одна грань з півночі та одна з півдня були пересунуті всередину кілочків, що називалося "на зрубину всередину".
- Підвалини були поділені на двадцять дрібних граней, щоб максимально наблизити зруб до кола. Однак ця ділова довжина не дозволила вставити між наріжними врубками дверей та вікон.
- Для розміщення дверей майстер видовжував західну грань у південному напрямку до дев'яти ліктів, що дорівнює розміру радіуса внутрішнього кола.
- Для розміщення вікон майстер видовжував грані біля південної та північної частини, змінюючи напрямок граней на південно-східному секторі.
- Центральну апсиду також будували з використанням кола, визначеного за допомогою розбивочної хорди Х.
- Нижні та верхні підвалини були виготовлені з брусів завширшки близько 35 см та зарубані не на всю товщину бруса. Нижні підвалини були розташовані в іншому положенні порівняно з верхніми підвалинами.
- Наріжні врубки були зрубані чисто, без лишків, за винятком окремих лишків завдовжки до 10 см, які виникли внаслідок неточностей у притесненні кінців.

Усі ці деталі враховують архітектурну та конструктивну особливість фундаментів храму та розкривають методи, які використовувалися при їх побудові.

Під час археологічних розкопок виявлено багато керамічних полив'яних плиток, які склали мозаїчну підлогу в основній частині будівлі. Рівень підлоги не було точно зафіксовано через наявність орного чорнозему. Плитки були виявлені лише в центральній частині ротонди, в апсиді їх не було, що може вказувати на наявність дерев'яної підлоги в цій області.

Знайдені плитки поділяються на три групи:

- *Плитки першої групи*, які були найбільш численні, мають трикутну форму великого та меншого розміру з косо зрізаними краями. Товщина цих плиток варіюється від 1,8 до 2,5 см. Вони були добре випалені, зі стійким червоним забарвленням. Їхні лицеві поверхні покриті поливою трьох кольорів: жовтої (переважно), зеленої і коричневої. Ці плитки утворювали мозаїчну підлогу всієї основної частини будівлі, зазвичай викладалися концентричними рядами з модульним чергуванням кольорів, створюючи геометричний орнамент. Більші плитки могли використовуватися біля стін, а менші – у центральній частині.
- *Плитки другої групи* є фігурними плитками різних типів, які утворювали орнаментальні пояси вигляді концентричних кіл. Ці плитки також покриті трьома кольорами.
- *Плитки третьої групи* є унікальними екземплярами, що містять символічні зображення на рельєфних поверхнях. Їх товщина більша (від 2,5 до 3,5 см), і вони покриті поливою жовтого кольору з зеленим відтінком. Ці плитки використовувалися для створення символічних зображень у центральній частині будівлі.

Усі ці плитки були знайдені в центральній частині будівлі, що вказує на їх спільне розміщення у центральній ротонді. Реконструйована композиція мозаїки включає великі та малі орнаментальні кільця та символічні зображення, що наголошує на центричному характері будівлі та ідейному спрямуванні церкви-ротонди.

Знайдені рельєфні зображення на мозаїчних плитках відзначаються високою майстерністю та монументальним стилем. Всі деталі зображень, включаючи операції крил, тулуба, хвоста і інше, були відтворені дуже детально і майстерно. Фігури мають великі розміри, до 0,55 м у висоту, нагадуючи іконні образи, що надає їм монументальність.

Зображення на плитках відповідають характеру ротонди та, імовірно, об'єднані спільною темою і композицією. Деякі з цих зображень можуть мати апотропеїчний (охоронний) характер, а також відображати світську геральдику. Два найпоширеніших образи, орел і грифон, мають античне походження і були перейняті з античності в ранньохристиянське мистецтво. Орел символізує Христа, відзначаючи Його безсмертя і воскресіння. Він також був емблемою княжої влади і сили. Грифон також має античне значення і символізує Христа, об'єднуючи людську та божественну природу, а також служить стражем і

охоронцем. Голуб, у свою чергу, є символом Святого Духу і надає його зображенням духовний характер.

Орнаментальні кільця, які утворюють чотири малі орнаментальні кола, включають зображення, ймовірно, серафимів у яскравому жовтому кольорі на червоному фоні. Серафими у християнстві є найвищою ангельською ієрархією та символізують наднатуральну силу та близькість до Божества.

Орнаментальне коло, можливо, центральне, містило зображення, яке залишилося неідентифікованим. Інші складові мозаїчної підлоги відображають загальний стиль та характер будівлі.

Мозаїчна підлога була важливою складовою інтер'єру ротонди. Наявність інших деталей, таких як розпис дерев'яних стін, різьблені дерев'яні колони, ікони та іконостас, служили важливою частиною інтер'єру.

Дослідження Олешківської ротонди розкривають важливі археологічні і художні деталі, які допомагають розуміти релігійну і культурну спадщину ранньоруського періоду.

У процесі дослідження під підлогою Олешківської ротонди було знайдено 23 поховання. Ці поховання вказують на наявність важливого християнського об'єкта, а саме храму-усипальниці, який може свідчити про соціокультурний контекст і релігійні практики того часу.

Навколо Олешківської ротонди існувало велике прицерковне кладовище, яке разом із ротондою утворювало єдиний церковний комплекс. Кладовище покривало північно-східну частину городища і займало велику площу, яка може містити приблизно 450 поховань. Проте насправді досліджено лише 110 поховань.

У підсумку Олешківська ротонда була споруджена в XII столітті й існувала до середини XIII століття. Інші аналоги середньовічних ротонд відрізняються від неї за кількома параметрами, і, здавалося б, поки що немає точних аналогій до цієї споруди в давньоруській архітектурі.

Дослідження надає цікаву інформацію про можливе походження ротонд на Галицьких землях. Воно розглядає підсилений вплив різних традицій та релігійних вірувань на архітектурну еволюцію ротонд у ранньому і пізньому Середньовіччі.

Зокрема, у дослідженні зазначається, що ранні (X-XI століття) ротонди на Галицьких землях мають великоморавський вплив. Ця традиція може бути пов'язана з перенесенням ротонд із Великої Моравії в Середню Європу, а звідти на Галицькі землі.

Згодом (у XII-XIII століттях), зі зростанням впливу сусідніх католицьких держав, на Галицьких землях з'являються ротонди з католицькими впливами. Такий розвиток можливий через контакти з сусідніми католицькими країнами та зусиллями Королівства Угорщина на приєднання Галицьких земель.

У дослідженнях також доведено можливе існування в Галицьких землях дерев'яних ротонд, які мали б відмінності у функціональному призначенні від латинських церков та католицьких монастирів. Зазначається, що такі дерев'яні ротонди можуть бути храмами-усипальницями та храмами-хрещальнями для певних груп православних вірян.

У контексті всієї інформації досліджень зазначено, що ротонди мали релігійно-функціональний спеціалізований характер, існуючи як храми-усипальниці, храми-хрещальні та інші споруди. Такі ротонди здобули популярність у католицьких країнах Західної Європи і часто пов'язувалися з латинськими монастирами.

1.5. ТУРИСТИЧНІ ПІЗНАВАЛЬНІ МАРШРУТИ

Походи вихідного дня

1. с. Олешків (Олешківська ротонда) – смт. Заболотів (музей визвольних змагань Покутського краю) - с. Олешків – **15 км.**
2. с. Олешків (Олешківська ротонда) – м. Снятин (музей М. Черемшини, Вірменська церква) – с. Олешків – **32 км.**

Похід III ступеня складності:

с. Олешків (Олешківська ротонда) – смт. Заболотів (музей визвольних змагань Покутського краю) – с-ще. Гвіздець (Бернардинський монастир) – с. Торговиця (літературно-меморіальний музей Леся Мартиновича) – с. Русів (музей В. Стефаніка) – Темна каплиця Святина Галицького Гостинця на околицях с. Задубрівці – м. Снятин (музей М. Черемшини, Вірменська церква) – **80 км.**

1.6. ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

1.6.1. ПОЧАТКОВІ КЛАСИ

Завдання 1. Знайдіть по 3 слова в кожному рядку. Обведіть їх.

- Перепишіть слова та визначте рід кожного. Виділіть закінчення.
- Розташуйте слова в алфавітному порядку.
- Із двома словами (на вибір) складіть і запишіть речення.

п р о г н е а р х і т е к т у р а с в п е т л х р а м д р к і ю т р а р а і к т г о р о д и щ е ю
л о е р о т о н д а п р н к њ м к р а є з н а в с т в о д в е м ь т и с а т с п о р у д а є д л о
р п a e a в о р о т a і ц у к е у ц њ с a р в e ж a т н a в т і н e і я м і с т д б ь т р a к a c m

Відповідь:

(архітектура, храм, городище, ротонда, краєзнавство, споруда, ворота, вежа, міст)

Завдання 2. Пригадайте послідовність літер в абетці і запишіть назву найбільшої дерев'яної церкви-усипальниці Давньої Русі, яка знаходиться на території Івано-Франківської області.

19	16	7	29	15	12	3	22	31	15	1

21	19	23	19	18	6	1

Відповідь: Олешківська ротонда

Завдання 3. Побудуйте макет ротонди за допомогою конструктора Lego.

- ✚ **Завдання 4.** Зберіть якомога більше фактів про найбільшу дерев'яну церкву-усипальницю Давньої Русі, яка знаходиться на території Івано-Франківської області. Для цього ви можете:

- пригадати відомі вам факти;
- запитати в інших людей;
- довідатися з книжок чи інтернету;
- подивитися телепередачу, фільм чи відеоролик.

- ✚ **Завдання 5.** Завдання пошуково-дослідницького характеру.

- Використовуючи QR-код, детальніше дізнайтеся, що таке ротонда.
- На основі інформації та фото з різних джерел, створіть мультимедійну презентацію про українські храми-ротонди.

- ✚ **Завдання 6.** Узагальнення вивченого.

- Дослідіть інформацію, що стосується Олешківської ротонди. Перейдіть за покликанням та завантажте презентацію. Визначте, які із запропонованих зображень відносяться до вивченої теми.

Приклад виконаного завданн

1.6.2. 5-11 КЛАСИ

- ✚ **Завдання 1.** Назва мого села / міста.

Топонім «Олешків» походить від особової назви Олешко + суфікс *-ів* (утворений за аналогією до містоназви Київ). Якщо Київ – місто Кия, то Олешків – власність якогось Олешка, про що прозора говорить нам присвійний суфікс «ів».

- Дослідіть походження назви населеного пункту, у якому проживаєте.

- ✚ **Завдання 2.** Інтеграція на уроках хімії.

Творчо-пошукова робота.

➤ Прочитайте та проаналізуйте текст.

➤ За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся, які речовини використовували як пігменти чи барвники при виготовленні керамічних полив'яних плиток у давнину.

➤ Зробіть порівняння між процесом створення оздоблювальних керамічних плиток у давнину та сьогодні.

Археологічні дослідження «Олешківської ротонди» були розпочаті в 1981 році. Під час археологічних розкопок виявлено багато керамічних полив'яних плиток, які склали мозаїчну підлогу в основній частині будівлі.

Знайдені плитки поділяються на три групи:

- *Плитки першої групи, які були найбільш численні, мають трикутну форму великого та меншого розміру з косозрізаними краями. Товщина цих плиток варіюється від 1,8 до 2,5 см. Вони були добре випалені, зі стійким червоним забарвленням. Їхні лицеві поверхні покриті поливою трьох кольорів: жовтою (переважно), зеленою і коричневою. Ці плитки утворювали мозаїчну підлогу всієї основної частини будівлі, зазвичай викладалися концентричними рядами з модульним чергуванням кольорів, створюючи геометричний орнамент. Більші плитки могли використовуватися біля стін, а менші – у центральній частині.*

- *Плитки другої групи є фігурними плитками різних типів, які утворювали орнаментальні пояси вигляді концентричних кіл. Ці плитки також покриті трьома кольорами.*

- *Плитки третьої групи є унікальними екземплярами, що містять символічні зображення на рельєфних поверхнях. Їх товщина більша (від 2,5 до 3,5 см), і вони покриті поливою жовтого кольору з зеленим відтінком. Ці плитки використовувалися для створення символічних зображень у центральній частині будівлі.*

Завдання 3. Інтеграція на уроках хімії.

Інтегрована в тему задача

Олешківська ротонда – найбільша дерев'яна церква-усипальниця Давньої Русі та єдина в Європі дерев'яна церква круглої форми (XII ст.). Деревина – не довговічний матеріал. Вона піддається розкладу під дією умов зовнішнього середовища. Основним продуктом такого розкладу є карбон(IV) оксид. Укажіть об'єм вуглекислого газу, який може виділитись при руйнуванні 500 кг деревини. Візьміть до уваги, що 75% всього Карбону, що входив до складу деревини (вихідною речовиною вважайте целюлозу), перетворився в CO₂.

Завдання 4. Виконайте тести (Варіант 1).

1. Олешківська ротонда – це ...

а) церква в м. Олешки Херсонської області

- б) найбільша дерев'яна церква-усипальниця Давньої Русі, яка досліджена археологічно
 в) княжий замок
 г) місце для поклоніння язичницьким богам
2. З якого матеріалу було побудовано ротонду?
 а) дерево   б) камінь   в) цегла   г) скеля
3. Скільки було виявлено поховань у ході розкопок під підлогою Олешківської ротонди?
 а) 2   б) 33   в) 23   г) 12
4. Хто є автором монографії «Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII-XIII ст.»?
 а) Б. П. Томенчук   б) Й. Р. Гілецький
 в) Б. М. Томенчук   г) В. В. Грабовецький
5. На якому з рисунків зображена Олешківська ротонда (реконструкція І. Могитича)?

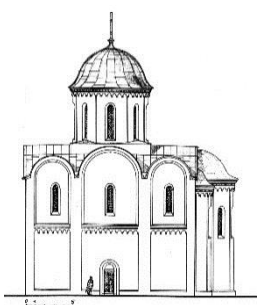
а)

б)

в)

г)

6. Що було на центральному місці у городищі:
 а) ринок   б) площа для публічних зборів
 в) церква і кладовище   г) палац галицьких князів
7. За своїм призначенням Олешківська ротонда – це:
 а) палац галицьких князів   б) церква-усипальниця
 в) ринок   б) установа для державних прийомів
8. Хто з князів міг бути фундатором Олешківської ротонди:
 а) Ярослав Осмомисл   б) Данило Галицький
 в) Роман I Мстиславич   г) Богдан Томенчук

Відповіді: 1-б; 2-а; 3-в; 4-а; 5-а 6-в; 7-б; 8-а.

 Завдання 5. Виконайте тести (Варіант 2).

1. В основі якої літосферної плити знаходиться вся територія України?
  - а) Індо-Австралійської
  - б) Тихоокеанської
  - в) Євразійської
  - г) Європейської
2. До якої геологічної ери відносимо початок утворення річкової системи Пруту на території України?
  - а) Кайнозойської
  - б) Мезозойської
  - в) Палеозойської
  - г) Протерозойської
3. До якого типу платформ за віком належить Східноєвропейська?
  - а) давня (докембрійська)
  - б) молода
  - в) середня за віком
  - г) палеозойська
4. Назвіть переважаючі вітри місцевості, де розташоване село Олешків.
  - а) північно-західні
  - б) північно-східні
  - в) південно-східні
  - г) південні
5. Оберіть тип ґрунтів, що утворюється на лесовидних суглинках під дібровами й різнотравно-злаковими луками.
  - а) темно-сірі
  - б) бурі лісові
  - в) торфувано-болотні
  - г) опідзолені чорноземи
6. Встановіть відповідність між тематичною географічною картою з фрагментом її словесної інформації.

1	
2	
3	
4	

1	Тектонічна	А	Переважаючими напрямками вітру протягом року є північно-західні
2	Кліматична	Б	Межа Східноєвропейської платформи із Передкарпатським крайовим прогином проходить вздовж та дещо східніше долини річки Чорнава
3	Адміністративна	В	Село Олешків належить до Заболотівської ТГ
4	Фізична	Г	Найбільші висоти характерні для пагорбів північніше села Олешків

7. Опишіть фізико-географічне положення села Олешків.
8. Опишіть кліматичні умови району села Олешків.
9. Як наявність ріки Прут біля села Олешків впливає на кліматичні показники? Які явища, в тому числі небезпечні метеорологічні/геологічні, можуть розвиватися на даній території?

Відповіді: 1-в; 2-а; 3-г; 4-б; 5-г.

Завдання 6. Виконайте тести. (Варіант 3).

- У якій частині Івано-Франківської області розташоване село Олешків?
а) північній; б) східній; в) західній; г) південно-східній.
- Де бере початок річка Турка?
а) південніше села Казанів; б) біля села Олешків;
в) в околицях Заболотова; г) в села Вовчківці.
- У якому напрямку протікає річка Прут у даній місцевості?
а) з півночі на південь; б) зі сходу на захід;
в) з півдня на північ; г) із заходу на схід.
- Які абсолютні висоти характерні для місцевості в околицях села Олешків?
а) 100-150 м; б) 212 –230 м;
в) 250-400 м; г) вище 2000 м.
- Де знаходиться найближча до Олешкова метеорологічна станція?
а) м. Івано-Франківськ; б) м. Чернівці;
в) м. Городенка; г) м. Коломия.

Відповіді: 1-г; 2-а; 3-г; 4-б; 5-г.

Завдання 7. Виконайте завдання.

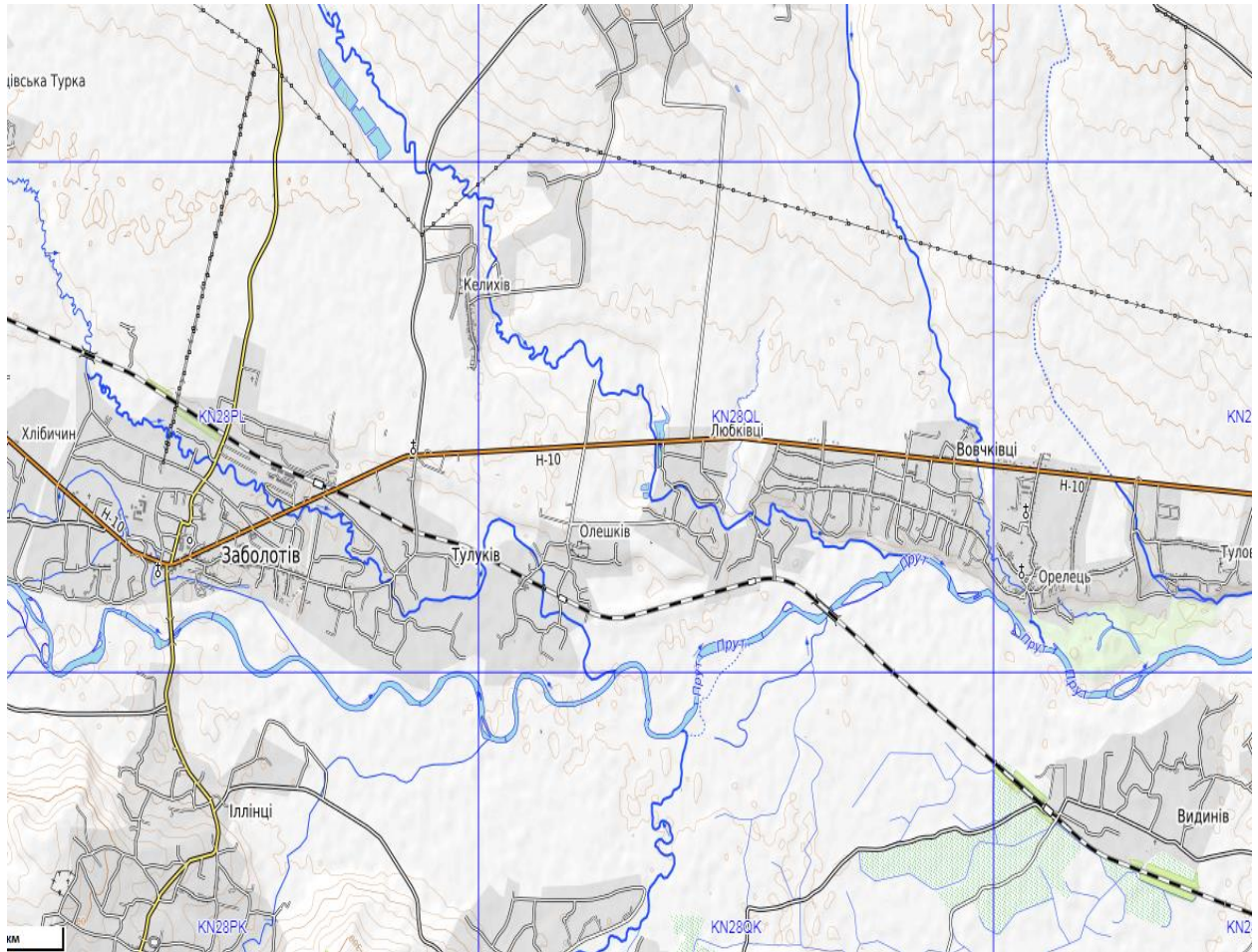
- Скористайтесь лінійним масштабом карти на малюнку 5 та переведіть його в числовий та описовий.
- Визначте азимути руху на фрагменті топографічної карти за маршрутом: залізничний міст у селі Хлібичин – цвинтар у с.м.т. Заболотів – гирло лівої притоки річки Прут у селі Орелець – село Іллінці.
- Увідповідніть адміністративну класифікацію з її географічною назвою.

1	
2	
3	
4	

1	Обласний центр	А	Снятин
2	Районний центр	Б	Іллінці
3	Селище міського типу	В	Івано-Франківськ
4	Село	Г	Коломия
		Г	Заболотів

- Визначте прямокутні координати села Олешків.
- Опишіть економіко-географічне положення села Олешків.
- Користуючись фізичною картою України, визначте відстань від села Олешків до географічного центру Європи.
- Визначте густоту населення села Олешків, якщо його площа становить 0,655 км², а кількість населення 524 особи.

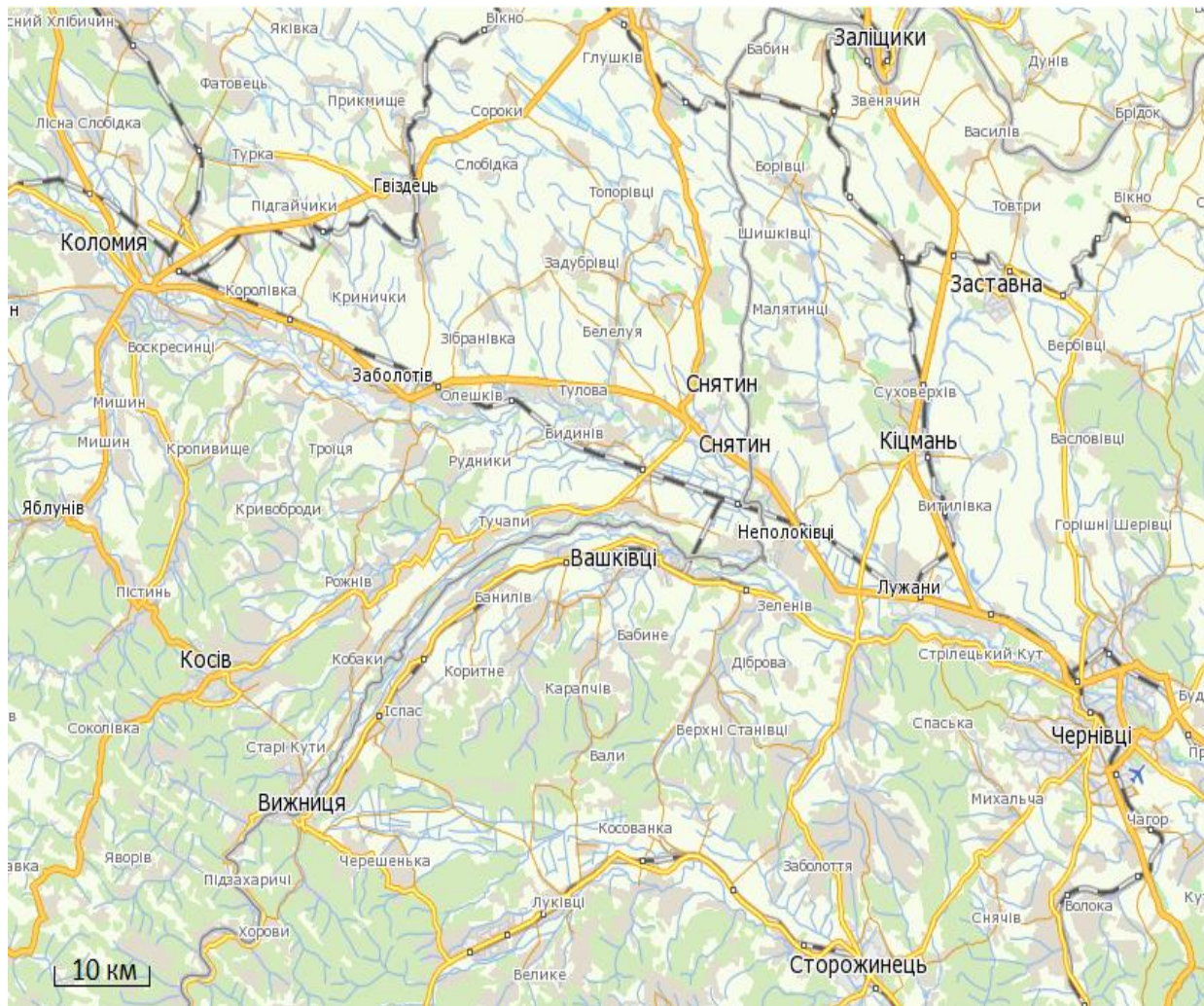
Завдання 8. Дайте розгорнуті відповіді на запитання.

1. Де розташована Олешківська ротонда? Назвіть її географічні координати та історичну приналежність. Які види ландшафтів переважають у даному регіоні?
2. Що таке Олешківське городище? Як воно пов'язане з Олешківською ротондою?

Завдання 9. Виконайте завдання.

1. У якому напрямку повинен рухатися велосипедист, щоб потрапити із села Тулова до села Олешків? Скільки часу йому потрібно затратити на дорогу, якщо середня швидкість руху 22 км/год?
2. Визначте азимут руху від села Олешків до м. Косів.
3. Skorystavshys'ya liniynim mashtabom, viznachte protyazhnist' zaliznichnoi kolii mizh mistami Kolomyia – Snyatin.
4. Virahuyte amplitudu nayviщої ta nayniжчої temperatur povitrya, zafiksovanoї na meteostanції v m. Kolomyia.

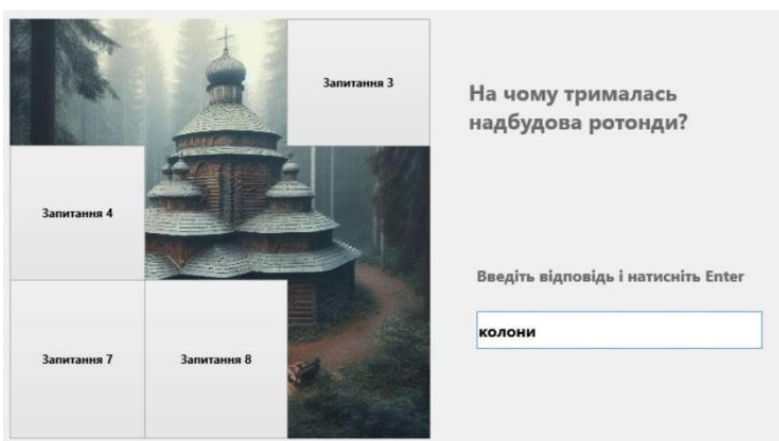
5. Опишіть червонокнижні види лучних та лісових рослин, які охороняються біля села Олешків.

Завдання 10. Інтерактивна вправа-тестування.

- Відскануйте QR-код або перейдіть за адресою <https://cutt.ly/pwQCAG0z> для завантаження інтерактивної вправи-тестування (виконання на ПК). Запустіть програму. Дайте відповідь на запитання.

Приклад виконаного завдання:

«Пройди тест. Відкрий фото»

 Завдання 11. Творче завдання

Перейдіть за покликанням QR-коду. Розрахуйте відстані та побудуйте маршрути між Олешківською ротондою та іншими містами України.

 Завдання 12. Запит штучному інтелекту.

Зареєструйтесь на платформі Microsoft Bing в браузері Edge. Виберіть чат. Задайте запит штучному інтелекту *«Згенерувати модель Олешківської ротонди»*. Для коректної генерації зображення задавайте правильні та точні початкові дані.

Приклад виконаного завдання:

1.7. ДОДАТОК

Олешків — місто!?

ЗАКІНЧЕННЯ. ПОЧАТОК У МИНУЛОМУ ВИПУСКУ ГАЗЕТИ.

Вивчалися і внутрішні забудови майданчика городища. Найбільшим відкриттям експедиції стали кам'яні фундаменти дерев'яного храму-ротонди, поки що, єдиної у давньоруській архітектурі дерев'яної будівлі такого типу, вона знаходилась в центральній частині городища - дитинця давньоруського міста. Ротонда була багатогранною в плані і складалась з основної частини - розімкнутого двадцятигранника трьохаксидного прирубів зі сходу. Загальний діаметр будівлі становив 13,5 метра, що дорівнював у давнину 40 ліктям. В центрі Княжий Олешків храму знаходилась колонада з 10 стовпів.

У ході досліджень ротонди знайдено багато трикутних керамічних плиток, покритих жовтою, зеленою або коричневою поливами, які в наборі склали мозаїчну підлогу.

В середині колонади, в підкупольній частині храму з фігурних керамічних плиток викладено унікальну мозаїчну композицію. Реконструйована з окремих елементів, вона, очевидно, складалась з чотирьох великих і п'яти малих орнаментальних кіп (омфалій), в середину яких було вміщено символічні зображення, зокрема, орла, грифона, голуба. Фігури виглядають надзвичайно монументальними, як своєрідні іконні образи, що підсилюється їхніми великими розмірами. В цілому мозаїчна підлога утворювала красивий барвистий килим. Це одна з не багатьох відомих мозаїк, серед усіх давньоруських підлог, а за технікою виконання в кераміці глина для всього давньоруського мистецтва.

усипальницею знатних родин міста і краю. Так, під підлогою, при розкопках виявлено 23 поховання, які були перекриті зверху великими кам'яними плитами. Усі вони розташовані невеликими групами; в них є чоловічі, жіночі та дитячі захоронення. Такими ж групами, очевидно за сімейно-родовою ознакою, розташовувались поховання і на кладовищі-храму-ротонди. Всього досліджено 110 захоронень. В багатьох із них відзначена цікава деталь - в головах (під головою) і в ногах лежали невеликі плоскі камені або керамічні плитки. Такі своєрідні риси поховального обряду ще до кінця не розгадані, але вони відомі і на деяких інших міських некрополях.

Крім храму-ротонди й кладовища, тут виявлено сліди інших давніх

*Як бачимо, археологічна наука дає нове життя багатьом значним пам'яткам історії та культури. Але тут постає запитання: чому вони не підготовлені до огляду, музеїфікації. Яка їх дальша доля? Адже нам майже невідомі такі спроби музеїфікації археологічних пам'яток в

західних областях України, як це зроблено, наприклад, в Києві й Чернігові та із залишками античних міст Північного Причорномор'я. Стосовно Олешківського городища можна сказати, що вже з перших результатів дослідження стало ясно, що даний об'єкт, безперечно, вимагає консервації і подальшої музеїфікації" — так говорив Б. Томенчук в 1988 р. В той час було складено проекту документацію реставрації цього городища. Але не знайшлося коштів на реставраційні роботи.

— Упевнено можна твердити, - говорив В.М.Томенчук, — що попрутські міста, зародившись у давньоруський час на південно західних кордонах Русі, були її форпостами. Вони першими зустрічали мечем віроломного ворога, першими вітали хлібом - сіллям друзів.

Фортеця стародавнього Олешкова перестала існувати в середині XIII століття. На сліди пожежі, що знищили дерев'яні укріплення під час розкопок натрапляли скрізь. То тут, то там лежали обгорілі дубові колоди, пошкоджені вогнем речі, обпалена земля. І все ж трудно сказати чи фортеця була спалена в результаті воєнного нападу. Чи за згодою Данила Галицького. Адже, нам відомо з історичних джерел, що в 1254 році Данило розпочав військовик, щоб відвоювати Київ у монголо-татар. Незважаючи на перші успіхи, йому не вдалося здійснити свій задум та ще й довелося дорогою поплатитися за невдачу. В 1259 році велике монголо-татарське військо на чолі з Бурундаєм несподівано рушило на Галичину та Волинь. Монголи - татари поставили Романовичів перед вибором: або розібрати стіни всіх укріплених міст, лишаючи їх безборонними й залежними від милості монголо-татар, або стати перед загрозою негайного знищення. З каменем на серці Данило був змушений нагадати за руйнуванням мурів, які так старанно колись зводились. Тому сьогодні, ми вважаємо, мають право на існування поки що ці дві версії.

Міста - фортеці ... Сім століть тому вони несли свою нелегку почесну службу, охороняли кордони Давньої Русі. Прикарпаття на той час було південно-західною прикордонною частиною Давньоруської держави. Тут, по бистроплинному Пруту і високих Карпатах, проходили її рубежі. На Попрутській оборонній лінії розташувалися чотири головні міста - фортеці: Коломийська; Олешківська, Снятинська і Чернівецька. Їхні стіни вирости одночасно - в середині 12 ст. - і функціонували до монголо-татарської навали. На місцях трьох із них стоять і зараз сучасні міста - їх щасливі нащадки. А до четвертого, до Олешкова, ми віримо, — ще прийдуть будівельники-

реставратори і відновлять дерев'яні стіни, вежі, будівлі. І знову, як 700 років назад, виросте при дорозі давньоруське місто, місто-заповідник, місто-пам'ятник.

Девізом нашої пошукової роботи є слова: "І пам'ятай, якій землі ти син, країн багато - рідний край один". Історія нашого села, та й нашої країни, досить складна, а часом і трагічна. Але історію творять люди, на помилках минулого вчаться... Людина - найбільша цінність будь якої держави.

Цього сивоволосого чоловіка знають в нашому селі всі. Він частий гість в нашій школі, його можна побачити біля старенької хати його батьків, з ним можна в будь-який час зустрітись, почути цікаву розповідь, чи просто дати почитати свого нового вірша. Це - Богдан Іванович Мельничук, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Чернівецького національного університету. Народився і виріс в нашому селі, тут написав перший вірш. Тому і живе турботами і мріями села.

Олешків

*Я родом з міста, що його нема.
Я родом з міста, де мій пращур мешкав
І привселюдно, а не тайкома
Нарік його безхитрісно: Олешків.
Я родом з міста, що круті вали
Звело над Прутом, по-слов'янськи горде.
Його спалили, але не взяли
Батюеві несамовиті орди.
Я родом з міста, що від злих задух
Таки не емерло, хоч і помирало:
Його ім'я і нездоланний дух
Моє село на себе перебрало.
Я родом з цього прутського села
Що проросло на чорнім городищі.
Яка його пекельниця пекла,
Які жорстокі протинали хвищі!
Воно ж собі жило
Й пережило
Усіх із кров'ю на кігтистих лапах
І цісарське, й маршапкове кубло,
І кублице фашистського сатрапа.
Воно живе з підковою в руках
І, настороживши антенні вуха,
Що діється на всіх материках,
Що діється в тривожній світі, — слуха
Воно живе в турботах, як бджола,
І в завітрасне крилом знамена має.
Я родом з цього прутського села.
Я родом з міста, що його немає...*

Б.І.МЕЛЬНИЧУК

Підготував до друку Василь ГУМЕНЮК

Заболотівська ТГ с. Олешків, Олешківська гімназія,
вчитель-методист Гуменюк Василь Васильович

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Асеев Ю. С. Джерела. Мистецтво Київської Русі. Київ. 1980.
2. Асеев Ю. С. Архітектура Київської Русі. Київ. 1969.
3. Асеев Ю. С. До питання про стильову періодизацію архітектури Київської Русі // Старожитності Русі-України. Київ. 1994. С. 90–91.
4. Ауліх В. До історії давньої галицької архітектури // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. Львів. 1992, 2. С. 82–83.
5. Габорак М. М. Назви населених пунктів Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 404 с.
6. Гілецький Й. Р. Сучасне фізико-географічне районування території Івано-Франківської області до таксономічного рівня підобластей: матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2020 рік, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 6–8 квітня 2021 року. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. С. 129–131.
7. Диба Ю. Архітектура українських храмів-ротонд другої половини Х – першої половини XIV століть. (Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури). Львів. 2000.
8. Диба Ю. Етноконфесійна приналежність ротонд Х–XIII ст. українсько-польського та українсько-угорського порубіжжя // Народознавчі зошити. Львів. 2000, 2 (32). С. 222–227.
9. Диба Ю. Ротонда 961–962 років у межах найдавнішого городища на Старокиївській горі // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів. 1998. Т. ССХХХУ: Праці археологічної комісії. С. 524–558.
10. Драган Михайло. Українські дерев'яні церкви. Львів. 1937.
11. Кравчук Я. С. Рельєф Українських Карпат: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. 575 с.
12. Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. Київ. 1984. 173 с.
13. Літопис руський за Іпатським списком (переклав Л. Махновець). Київ. 1989.
14. Лукомський Ю. Археологічно-архітектурне вивчення пам'яток давнього Галича. Підсумки та завдання // Археологічні студії. Київ – Чернівці. 2000, 1. С. 91–98.
15. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина Давнього Галича. Галич. 1991.
16. Лукомський Ю. Невідомі церкви на подолі княжого Галича // Записки НТШ. Львів. 1998. Т. ССХХХV. С. 359–593.
17. Могитич І. Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст. Київ. 1987.

18. Могитич І. Археологічно відкриті дерев'яні церкви Галичини і Волині Х–XIV ст. // Вісник Інституту «Укрзахідпроектреставрація». Львів. 1999. Ч. 9. С. 3–14.
19. Могитич І. Архітектура давнього Галича та Галицької землі // Галич і Галицька земля в українському державотворенні. Івано-Франківськ, 1999. С. 166–184.
20. Могитич І. Нариси архітектури української церкви. Львів. 1995. С. 4–6.
21. Могитич І. Сторінки архітектури Галичини і Волині XII–XIV ст. // Вісник Інституту «Укрзахідпроектреставрація». Львів. 1997. Ч. 8. С. 3–20.
22. Могитич І. Церкви Звенигорода // Вісник Інституту «Укрзахідпроектреставрація». Львів. 1995. Ч. 3. С. 18–21.
23. Моця О. П. Карпати у Х–XIV століттях // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. Львів, 1999. Т. 1. С. 350–355.
24. Моця О., Ричка В. Київська Русь: від язичництва до християнства. Київ. 1996.
25. Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII–XIII: матеріали археологічних досліджень 1981–1984 рр. Івано-Франківськ: Гостинець, 2005. С. 168.
26. Пастернак Я. Археологія України. Торонто. 1961. С. 627–627.
27. Патріарх Димитрій (Ярема). Церковне будівництво Західної України. Львів. 1998. С. 7–10.
28. Петрик В. Галицька архітектурна школа XII–XIII ст. на фоні тогочасної європейської архітектури // Нові матеріали з дослідження пам'яток архітектури та містобудування: наукові зошити кафедри реставрації. Львів. 1996, 1. С. 76–79.
29. Петрик В. До проблеми формування Галицької архітектурної школи // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції: тези доповідей міжнародної конференції. Львів. 1993. С. 66–68.
30. Рожко М. Ф. Міста, дерев'яне будівництво, наскельні та оборонні споруди Карпат IX–XIV ст. // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. Археологія. Антропологія. Львів. 1999, Т. 1. С. 361–461.
31. Січинський В. Історія українського мистецтва. Нью-Йорк. 1956.
32. Січинський В. Ротонди на Україні. Відбитка з наукового збірника за 1929 р. історичної секції Української академії наук. Київ. 1929.
33. Софрон Мудрий. Нарис історії церкви в Україні. Рим. 1990. С. 30–51.
34. Ткачук Т. М., Тимус К. Л. Галицькі керамічні плитки із рельєфними зображеннями та гончарні клейма: каталог. Галич. 1997. 59 с.
35. Томенчук Б. Археологія дерев'яних храмів Галицького князівства // Галицько-Буковинський хронограф. Івано-Франківськ. 1996, 1. С. 7–22.
36. Томенчук Б. Археологія дерев'яних храмів Галицького князівства // Науковий вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Мистецтвознавство. Івано-Франківськ. 1999, 1. С. 16–24.

37. Томенчук Б. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. Львів. 1992, 2. С. 84–86.
38. Томенчук Б. Дослідження дерев'яного храму-ротонди на давньоруському городищі в Олешкові на Пруті // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. Івано-Франківськ. 1993, 2. С. 3–15.
39. Томенчук Б. Дослідження дерев'яної ротонди на давньоруському городищі в Олешкові на Пруті // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів. 1993. Т. ССХХV. С. 87–96.
40. Томенчук Б. Звіт про розвідкові охоронні розкопки на городищі Замчище в с. Олешків Снятинського району Івано-Франківської області, проведені в 1981 році. 1981. 13 с.
41. Томенчук Б. Охоронні дослідження дерев'яних храмів Галицької землі // Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки: збірник наукових праць. Київ. 1992. С. 87–95.
42. Томенчук Б. Звіт про археологічні дослідження, проведені в 1988 році. 1988. 23 с.
43. Томенчук Б. Звіт про археологічні дослідження, проведені в 1989 році. 1989. 17 с.
44. Томенчук Б. Звіт про охоронні археологічні дослідження, проведені відділом охорони пам'яток історії та культури при Івано-Франківському краєзнавчому музеї в 1985 році. 1985. 18 с.
45. Томенчук Б. Звіт про охоронні розкопки на давньоруському городищі Замчище в с. Олешків Снятинського району Івано-Франківської області, проведені в 1982 році. 1982. 28 с.
46. Томенчук Б. Звіт про охоронні розкопки на давньоруському городищі Замчище в с. Олешків Снятинського району Івано-Франківської області, проведені в 1983 році. 1983. 33 с.
47. Томенчук Б. Звіт про охоронні розкопки на давньоруському городищі Замчище в с. Олешків Снятинського району Івано-Франківської області, проведені в 1984 році. 1984. 18 с.
48. Томенчук Б. Звіт про розкопки давньоруського городища Замчище в с. Василів Чернівецької області, проведені в 1978 році. 1978. 22 с.
49. Томенчук Б. Олешкінська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII–XIII ст.: матеріали археологічних досліджень 1981–1984 рр. Івано-Франківськ: Гостинець, 2005. С. 22.
50. Українські Карпати. Комплексний атлас автотуриста / Автор-упорядник В. Грицяляк. Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2016. 120 с.
51. Фіголь М. Галицькі ротонди. Галич і Галицька земля: збірник наукових праць. Київ – Галич. 1998. С. 135–140.

52. Фіголь М. Галицькі ротонди // Галич і галицька земля. Київ – Галич. 1998. С. 135–140.
53. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича. Київ. 1997.
54. Чуйко О. Храми-ротонди в контексті міжкультурних взаємин давнього галича XI–XIII століть // Вісник Львівської національної академії мистецтв, 36. С. 51–67.
55. Швець Я. Питання світла, кольору та зорового сприйняття в архітектурі української церкви. Львів. 1995.
56. Івано-Франківська єпархія УПЦ КП. Режим доступу: <https://ivano-frankivsk.church.ua/>
57. Інтернет-ресурс ASME Mapper. Режим доступу: <https://mapper.acme.com/>
58. Олешків має свого Кобзаря. Режим доступу: <https://cutt.ly/KwQCfjhj>
59. Олешків, Снятинський район, Івано-Франківська область. Режим доступу: <https://ukrskr.com.ua/ifrank/snyatinskiy/oleshkiv-snyatinskiy-rayon-ivano-frankivska-oblast/>
60. Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII—XIII ст. Режим доступу: <https://cutt.ly/5wQCgfRc>
61. Розрахунок відстаней між містами України, Європи, Азії. Режим доступу: <https://della.ua/distance/?cities=157058,5528>
62. Український центр суспільних даних. Режим доступу: <https://socialdata.org.ua/projects/mova-2001/>
63. Цікаві експедиції коломийського археолога. Режим доступу: <https://hutsul.museum/events/2017/bogdan-tomenchuk-researches/>
64. Akta grodzkie i ziemskie. T. 12. № 3610. S. 353.
65. Problematyka przedromanskich i romanskich rotund balkanskieh, czeskich i polskich // Biuletyn historii sztuki. Warszawa. 1962, 3/4. S. 273–282.

РОЗДІЛ II. ПАВЛІВСЬКИЙ КАМІНЬ

2.1. Вступ

Павлівський Камінь – група мальовничих скель у зовнішньому пасмі хребтів Українських Карпат, що розташоване південніше селища Рожнятів у Калуському районі.

Широко відоме воно мешканцям навколишніх сіл та селищ тим, що, за легендою, із цього місця розпочалося запровадження християнства серед жителів Карпат.

Легенда оповідає, що сюди в прадавні віки примандрував проповідник на ім'я Павло, який залишився ночувати на скелі. На другий день він навідався до місцевих жителів і почав їм розповідати про Ісуса Христа, його мученицьку смерть і дивовижне воскресіння. Спочатку

Павлівський Камінь на карті Івано-Франківської області

язичники йому не повірили і, більше того, розлючений натовп хотів Павла закидати камінням. Самосуд не дозволив вчинити старійшина, який мовив йому: «Іди від нас з миром і більше ніколи не приходь».

Невдовзі горяни дізналися, що проповідник поселився на скелі, і кимось підбурені прийшли вбити непослушника. Зі здивуванням вони побачили на скелі дуже схудлого і змореного від голоду чоловіка. На їхнє запитання, як він зміг стільки часу жити без їжі, Павло відповів, що віра в Ісуса Христа дає йому духовну їжу і живить його. Язичники не розуміли, що ж то воно таке – «духовна їжа». Вони почали розпитувати проповідника, який пояснював, як Син Божий закликав любити ближнього і творити добро. А коли він навів приклади зцілення калік і оживлення мертвих, то сказали: «Якщо він, твій Бог, всемогутній, то нехай зробить так, аби зараз же на цій скелі з'явилась вода». Після звернення Павла до Всевишнього сталося диво: в одному місці кам'яна порода почала осідати і утворилась прямокутна заглибина, що наповнилась чистою і прозорою водою, з тої кринички всі почали пити студеницю, яка щораз прибувала. Після цієї дивовижної події місцеві жителі повірили проповідникові і незабаром всі хрестилися в місцевій гірській річці. З того часу камінь став зватися Павлівським, а річка в його честь – Павловець. [2, 54].

2.2. ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ

Отже, за **першою версією**, котру оприлюднив журналіст Іван Миколайович Іванишин, камінь названий на честь проповідника Павла.

Друга версія така: назва походить від імені сина Яна Ясеновецького, Павла, який був польським паном і мав тут землі. Він, гарцюючи на коні,

зірвався разом з ним із каменя. У пам'ять про відчайдушного юнака і його трагічну загибель камінь назвали Павлівським.

Третя версія пов'язана з легендарним ватажком опришків – Олексою Довбушем. Як свідчить джерело [10, 23–24], він любив воду зі скельної кринички, яка була на Павлівським Камені, бо вона додавала йому сил і наснаги. Тому він неодноразово зі своїми відважними месниками влаштовував тут привал, прямуючи до свого пристановища в Бубнище. Можливо, сам Олекса Довбуш назвав камінь Павлівським на честь свого бойового побратима Івана Павлівського, що був родом із Князівського. У саме ж село опришки не наважувалися заходити, боячись, аби шляхтичі не влаштували їм засідку.

Одного разу шляхтичі все ж підстерegli опришків, коли ті зупинилися на відпочинок під Павлівським Каменем. Поляки хотіли знищити загін Олекси Довбуша, проте надворі була ніч. Шляхтичі оточили народних месників і стали чекати ранку. Джерело також повідомляє, що Іван Павлівський цілу ніч грав на скрипці, щоб приспати увагу ворогів і дати побратимам можливість утекти з ворожого оточення. У цей час всі опришки на чолі з Олексою Довбушем утекли, а Іван залишився сам і ціною власного життя врятував своїх побратимів.

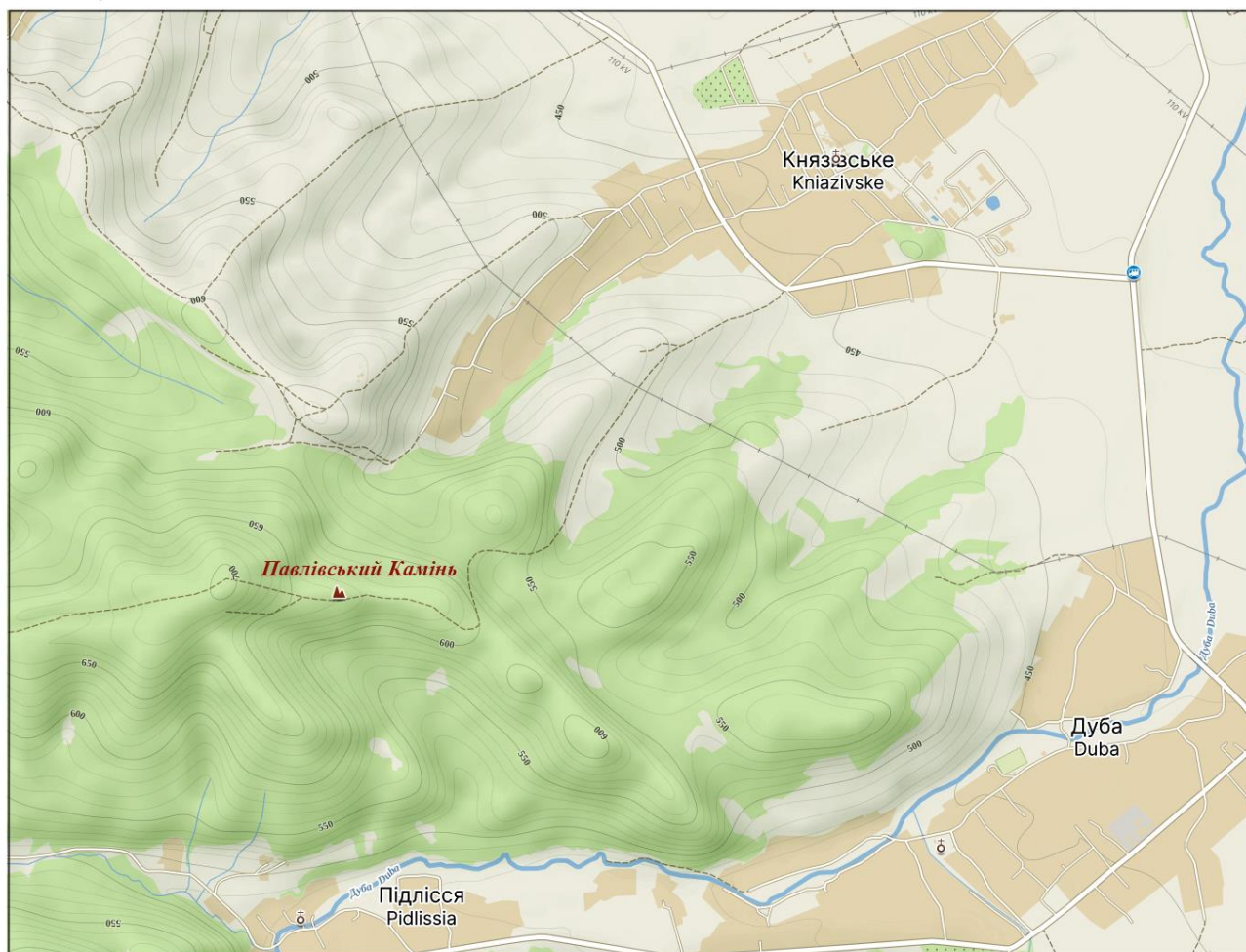
За четвертою версією, камінь носить ім'я господаря, що володів цим лісовим угіддям.

До речі, Павлівський Камінь знаходиться поблизу лісового урочища Погар. За переказами, колись воно служило прихистком для жителів навколишніх

поселень під час татарських нападів. Друковані джерела свідчать, що «якось яничари довідались, що люди тут переховуються, і вирушили туди, аби захопити в ясир. Не маючи іншого виходу, горяни підпалили смерековий ліс у тому урочищі, тож густий їдкий дим та всепожираюче полум'я вогню перешкодили ворогам дістатися до Павлівського Каменя». Оту «погорілу» місцину й назвали Погарем [6].

2.3. ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕОЛОГІЧНОГО УТВОРЕННЯ «ПАВЛІВСЬКИЙ КАМІНЬ»

Добратися надійною стежкою до геологічного утворення «Павлівський Камінь» найзручніше можна із села Князівське Калуського району Івано-Франківської області. Воно розміщене на східному відгалуженні хребта Онижувата, який простягнувся з північного заходу на південний схід між долинами річок Чечви та Дуби. Самі скельні останці розташовані в лісовому масиві на абсолютній висоті 640 м, східніше найвищої вершини хребта Онижувата (706 м).

У тектонічному відношенні в основі хребта Онижувата лежить Дубівська морфоструктура Берегової скиби Скибової зони Флішевих Карпат. Покрив Скибової зони в межах Українських Карпат, як відомо, насунутий на 15–17 км

на Внутрішню зону Передкарпатського крайового прогину. Група мальовничих скель «Павлівський Камінь» являє собою виходи сірого масивного пісковиків ямненської світи палеоценового віку. Ямненські пісковики, як відомо, досить широко поширені серед відкладів крейдово-палеогенового структурного поверху як у межах Внутрішньої зони Передкарпатського крайового прогину, так і в Скибовій зоні.

Скельні останці у вигляді вузької гряди простягаються гребнем хребта, піднімаючись з північного боку на 5–8 м над ґрунтовим покривом полого лісу. З південного боку вони стрімким уступом висотою близько 25 м обриваються до підніжжя. Основа скельного комплексу в нижній частині слабкорозчленована, посічена вертикальними та горизонтальними тріщинами. У верхній частині скелі поруйновані та обточені процесами вивітрювання та денудації. Округлості та заглибини на поверхні скель, очевидно, сформовані дощовими краплями та ерозійною діяльністю вітрів.

Відповідно до сучасного фізико-географічного районування територія хребта Онежувата, де розташований Павлівський Камінь, знаходиться в області Зовнішньофлішевих Карпат, фізико-географічній підобласті Скибових Ґорґан. Ґірські хребти цієї підобласті, які розташовані між течіями Свічі і Лімниці, вважають районом Аршице-Ілемських Ґорґан. Хребет Онежуватий відносять до низькогірного підрайону Чечвинського низькогір'я.

Із цього низькогір'я беруть початок річка Тужанка – права притока Свічі, витoki Чечви та її правої притоки Дуби. Річка Чечва північніше Рожнятова в околицях села Довге Калуське впадає в Лімницю. Із північно-східних скилів хребта Онежуватого беруть початок невеликі ліві притоки річки Дуба (Смерека, Ценівка).

Хребет вкритий в основному буковими лісами з домішкою берези та смереки карпатської.

Лісове урочище поблизу Павлівського Каменю має назву Погар. Вважають, що під час нападів у середньовіччі татарських завойовників в околицях скельних останців переховувались жителі навколишніх поселень. Густий їдкий дим та всепожираюче полум'я підпалиленого смерекового лісу одного разу перешкодили ворогам дістатися до Павлівського Каменя. А ту «погорілу» місцину з тих часів називають Погарем.

Вид на урочище Погар зі схилу Павлівського Каменю

Цікава історія трапилась під час будівництва трансконтинентального газопроводу Уренгой-Помари-Ужгород, коли Павлівський Камінь мало не знищили. Проектом передбачалося прокладення труб якраз через те місце, де височів мальовничі скелі. Вже було навіть підготовлено вибухівку, аби його підірвати, а потім бульдозером змістити багатотонні брили із твердих пісковиків. Напевно, так би інші робітники і вчинили, але на цій ділянці траси газогін

споруджували чеські будівельники, які запропонували зробити зміни у проекті, щоб обійти природне скельне утворення. Спочатку в Москві проєктанти заперечували, однак потім погодились змінити напрямок проходження траси за «умови, що всі додаткові витрати на спорудження об'їзду візьмуть на себе самі будівельники. Отже, за те, що скеля залишилася на тому ж місці, де була споконвіку, маємо завдячувати... чехам» [12, 42].

Геологічна пам'ятка, яка поки що не набула статусу природоохоронного об'єкта, будь-якої пори року приймає численних відвідувачів й тішить красою довколишніх краєвидів.

Студенти-географи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника біля підніжжя Павлівського Каменю під час навчальної польової практики

Маршрут із Князівського до Павлівського Каменю зазвичай займає близько однієї годин. З вершини скель відкривається мальовнича панорама довколишніх гір. Здійснити віртуальну мандрівку вам допоможе YouTube-канал, на якому дослідник Олександр Гудима завантажив власне відео цього мальовничого куточка Івано-Франківщини.

Серед природоохоронних об'єктів, які можна відвідати на шляху до Павлівського Каменю, ботанічний заказник місцевого значення «Конвалія».

*Віртуальна мандрівка
<https://cutt.ly/xwWW1qDU>*

Він розташований у селі Креховичі. Тут під захистом перебувають на площі 63,3 га оселища цінної лікарської рослини – конвалії звичайної.

Між селами Вербівка, Ловаги і Красне (на північний схід від села Князівське) охороняється унікальне для Передкарпаття верхове болото в межиріччі Лімниці та потоку Черлений (права притока Лімниці). Це гідрологічний заказник загальнодержавного значення Турова Дача. Створений він у 1974 році. Тут на площі 255 га зростають рідкісні для даного району болотні вищі рослини: багно болотне, буяхи, пухівка піхвова, росичка круглолиста.

Оселище куща багна болотного

Цікавий природоохоронний об'єкт розташований у центральній частині села Берлоги (біля старої церкви). **Ботанічна пам'ятка природи** місцевого значення має назву *Ведмежі дуби*. На незначній площі (всього 0,03 га) тут охороняються три дуби віком близько 400 років.

2.4. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДНОГО СКЕЛЬНОГО УТВОРЕННЯ «ПАВЛІВСЬКИЙ КАМІНЬ»

Протягом тривалого часу науковці-історики Прикарпатського національного університету виявили і дослідили «в Українських Карпатах більше 50 скельних святилищ і ритуальних каменів». Вони вияснили, що «для них, як і для духовної культури трипільців загалом, притаманний культ Великої Богині. Його супроводжують образи птаха, бика, змія, риби, антропоморфна й зооморфна пластика, сакральні трони, чаші, стопи, символіка Місяця, перехрещені круги, косораменні хрести, наскельні теогонічні й космогонічні сюжети тощо» [9, 10–11]. .

Наприкінці III тис. до н.е. на території Прикарпаття з'являються скотарські племена, що дали початок, зокрема, слов'янському етносу. На три хвилі «емігрантів із Західної та Північної Європи» вказує Ярослав Пастернак. Другий етап колонізації, говорить дослідник, не проходив мирно, і ці племена (завойовники – авт.) «боєм здобували собі місце серед місцевого хліборобного населення» [11, 8–10].

Наприкінці III – на початку II тис. до н. е. на Прикарпатті проживали праслов'янські племена, етнокультурним виявом яких була комарівська культура, а у «XII ст. до н. е. Карпатський регіон заселили племена гето-фракійців, які залишили після себе великі оборонні городища-поселення». Тому в «період бронзи – на

початку заліза стародавні сакральні петрогліфічні комплекси Північно-Східних Карпат зазнали значних змін. Поширилися антропоморфні рельєфні й графічні зображення богів-громовержців, воїнів, героїв, їхнього озброєння, а також солярні знаки і символи» [9, 8].

А з кельтами пов'язують розвиток металургії заліза та вдосконалення виробництва кераміки, поширення письма у вигляді рунічних знаків. До речі, вони часто зустрічаються на скельних святилищах і пам'ятних каменях Карпат.

Вчений Микола Кугутяк робить висновок, що «незважаючи на те, що змінювались археологічні культури й літописні племена, автохтонне населення краю, змішуючись із прийшлими народами, залишалось на заселених пращурами землях ще з епохи неоліту, що підтверджує усталеність традицій, господарського укладу, способу життя в даній екосистемі, спадкові ознаки матеріальної і духовної культури» [9, 10].

Наш край був не просто контактною зоною багатьох давніх цивілізацій Європи та Азії, а й місцем перетину міграційних і торгових шляхів, які вели з півночі на південь та із заходу на схід. Тому Східні Карпати вважаються одним із найсприятливіших ареалів для етногенезу, і тут «зосереджувалися стародавні поселення, городища, місця поховань, а на вершинах гір – скельні святилища і ритуальні камені» [9, 10].

З доісторичних часів тут збереглася значна кількість скельних святилищ, які є унікальними культовими пам'ятками стародавнього населення краю, однак, до наших днів вони залишались, на жаль, не зауваженими. І тільки в результаті наукових експедицій, проведених ученими Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника «вдалось локалізувати десятки стародавніх скельних культових пам'яток» [9, 10–11]. Дослідження показали лінійне розташування пам'яток у Карпатах.

Опираючись на лінійні закономірності розташування ритуальних скельних комплексів учені виявили не відомі до тепер для науки сакральні пам'ятки. Зокрема, на Рожнятівщині це камені поблизу сіл Грабів – камінь Колибач, Суходіл - Камінь Довбуша, Князівське – Павлівський Камінь, а також скельні комплекси на горі Бруструвата, що поблизу с. Липовиця.

Багаторічне вивчення стародавніх культових об'єктів уможливило виявлення їх типологічних особливостей та наблизило до розуміння сакральних архетипів. Микола Кугутяк за формою і конструктивними особливостями скельні святилища Карпат групує їх на три основні типи, а саме: круглі, продовгуваті та брамоподібні. Сакральні пам'ятки Рожнятівщини (Грабів, Суходіл та Князівське) він відносить до першого типу. Їм притаманні просторові орієнтації, пов'язані з північним і південним сходом, тобто з літнім і зимовим сонцестояннями.

Справжнім витвором природи можна назвати Павлівський Камінь

поблизу с. Князівське. Дослідження виявило наявність на нижній частині зі сторони села чотири вертикальні лінії, а на верхній частині з протилежного боку такі ж однакові три лінії. Усі вони мають ідентичну ширину і глибину. На вершині каменя знаходиться чашове заглиблення для жертвовного вогню. Професор Микола Кугутяк вважає передчасним робити будь-які висновки без комплексного вивчення даної сакральної пам'ятки [9, 10–11]. .

Фото Павлівського Каменю невідомого автора

Вчені переконані, що в результаті релігійного перевороту, який «тривав упродовж кількох тисяч років, старі жіночі символи і божества не зникли, однак поступились місцем чоловічим».

Саме таким є природне скельне утворення, яке знаходиться у своєрідному трикутнику лісового масиву і на приблизно однаковій відстані від трьох сіл (Князівське, Підлісся і Дуба), що зветься Павлівським Каменем.

Жителі свято дотримуються давніх традицій, тому в даний час на межі з навколишніми селами розташовані сім хрестів, а Храмове свято – на Чесного хреста. Старожитель Головчак Іван Йосипович розповідає, що з давніх-давен навколо с. Князівське стояло сім Хрестів, так само, як сім вертикальних ліній є на Павлівському камені[16]. Цей факт ще раз підтверджує про містично-забобонне призначення ліній на Павлівському камені, а утвердження і еволюція християнства в Східних Карпатах мали свій специфічний розвиток пов'язаний з особливостями обряду.

Цікавим ще є той факт, що згідно переказів поблизу села Князівське любив

полювати князь Данило Галицький, якому воно належало. Він пив воду з цілющого джерела, яке знаходиться за 500 метрів від Павлівського каменя. Ще одна з легенд повідомляє, що Олекса Довбуш ідучи в Бубнище зупинився на відпочинок, бо в нього заболіли і розпухли ноги. Коли Іван Павлівський приніс води в дерев'яних ночвах, а Довбуш вимочив у них ноги, вони розпухлися. Про цілющі властивості цієї води свідчить той факт, що вона допомагає тим, хто хворіє на шлунок та кого турбує печінка. Крім того, кого болять суглоби то намочують їх у цій воді (руки або ноги) і цілюща вода «виганяє сіль». Ця вода дуже холодна і м'яка та «віддає тухлими яйцями» [17].

В наш час біля Павлівського каменя будь-якої пори року можна зустріти туристів, краєзнавців, науковців чи просто любителів та шанувальників природи. Сюди також приходять жителі села. У релігійні свята, а особливо на Івана, на вершечку скелі розпалюють вогнище, навколо якого веселиться молодь, що є свідченням еволюції вірувань [16].

Дослідження останніх років показали, що культові центри в доісторичні часи пращури споруджували на високих підвищеннях, а на невеликій площадці встановлювали дерев'яного ідола. Населення використовувало також місця зі стрімкими схилами з видом на них кам'яних порід, унікальні витвори природи (кам'яні виступи, навіси, гроти) тощо.

Отже, на території Рожнятівщини знаходиться ряд пам'ятних каменів, гір, на яких виявлено загадкові заглиблення (вертикальні та горизонтальні лінії, чашові та стопові заглиблення). Не виключено, що вони є свідками доісторичних поселень краю, однак цю гіпотезу необхідно довести науковцям. Унікальною сакральною пам'яткою є скельне утворення під назвою Павлівський Камінь, який потребує більш детального дослідження.

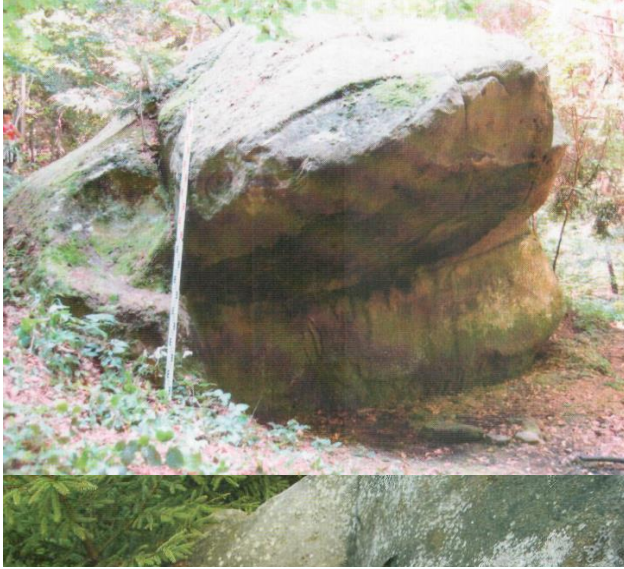
Легенди, перекази, спогади – безумовно одне із джерел всебічного вивчення історії народу. Про це дуже влучно сказав Е. Кассіер, який стверджував, що «не історією народу визначається його міфологія, а навпаки, міфологією визначається його історія, – або швидше вона не визначається, а є сама його доля, його жереб, що випав йому з самого початку» [2, 28].

Тому велике значення для вивчення історії минулого краю має комплексне дослідження і вивчення пам'ятних каменів. Відомий польський етнограф Юзеф Шнайдер на основі перебування в Східній Бойківщини із захопленням говорив: «А скільки ж то скал, ущелин і гірських вершин...», що «є мотивом казок, легенд, переказів і забобонів. Вони не раз завдячують цим легендам свою назву інші знов криють у собі історію минувших віків, пережиту і досі традиційно переховану серед люду» [1, 32].

Тому Рожнятівщина чекає нових дослідників, які би змогли висвітлити білі плями історії нашої минувшини.

Матеріали польових досліджень:

24.10.2023 р. проведено дослідження дохристиянського святилища поблизу с. Князівське (Павлівський Камінь) експедицією у складі краєзнавців Василя Андрейківа, Михайла Стасюка та Михайла Іванишина.

Зображення антропоморфа на скельному комплексі гори Бруструвата біля с. Липовиця Калуського району

Павлівський Камінь у вигляді голови зооморфа біля с. Князівське Калуського району

Ще одне зооморфне зображення

Дослідження Павлівського Каменю та його артефактів, краєзнавці Василь Андрейків та Михайло Іванишин

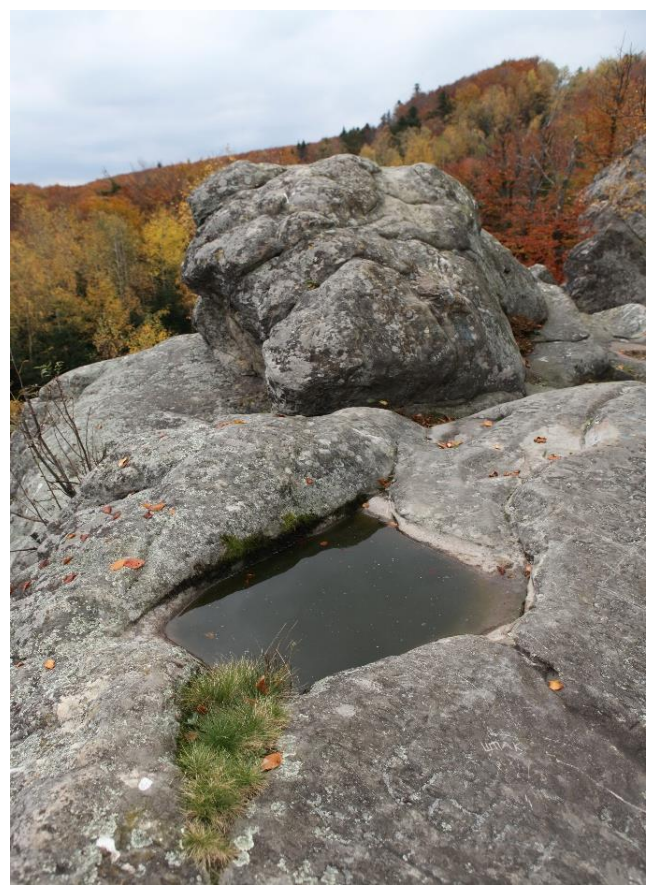
Чашове утворення – місце жертвоприношення

*Фрагмент скельного утворення,
дохристиянського святилища, Павлівський Камінь*

*Одне із семи вертикальних лінійних
зображень на Павлівському Каміні*

*Криничка з «цілющою» водою на одній
із вершин скельного утворення*

2.5. СПОРТИВНІ ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ

Похід III рівня складності

Павлівський Камінь – с. Князівське – с. Ясень – с. Гриньків – г. Середня (1639) – г. Висока (1803) – г. Ігровець (1804) – перевал Боровка – урочище Лисиця – с. Стара Гута – **80,2 км.**

Похід I рівня складності

Павлівський Камінь – с. Ілемня – г. Соколова (934) – пол. Німецька – г. Горган Ілемський (1587) – оз. Росохан – хребет Матагів – г. Висока (1803) – г. Ігровець (1804) – пер. Боровка – урочище Лисиця – пол. Рущина – хребет Тавпиширка – перевал Легіонів – с. Бистриця – **138 км.**

Похід II рівня складності

Павлівський Камінь – с. Ілемня – г. Соколова (934) – пол. Німецька – г. Горган Ілемський (1587) – пол. Мшана – г. Яйко Ілемське (1680) – г. Сиваня Лолинська (1643) – пол. Солотвинка – г. Молода (1724) – урочище Кругла – г. Графа (1748) – г. Паренки (1736) – г. Попадя (1740) – г. Коретвина (1671) – урочище Різарня – урочище Яла – г. Боровка (1596) – г. Сивуля Велика (1836) – г. Сивуля Мала (1818) – пол. Рущина – пол. Стремена – с. Бистриця – г. Братківська Велика (1788) – пол. Тиса – с. Чорна Тиса – **165,6 км.**

2.6. ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

2.6.1. ПОЧАТКОВІ КЛАСИ

 Завдання 1. У головоломці знайдіть слова, які стосуються історії та опису Павлівського Каменю:

а п о с о м я б а ж к о с т і й
б о к н я з і в с ь к е ш д о р
о г р т а в к у т о р т в о с м
в а д р а т у з о р и т ь в і й
і р е п е ч е р а с н л о б у т
с в я к о р д и а в и ш а у к а
в і к т щ у н д в е ч в а ш в и
у к р а у р а в і к к о р а д а
з а в д к а м і н ь а л т у ш к

Приклад виконаного завдання:

(Погар, Князівське, Довбуш, криничка, печера, камінь)

 Завдання 2. Поміркуйте, яка з легенд про походження Павлівського Каменю, на вашу думку, найбільш правдива.

Завдання 3. Із запропонованих тверджень оберіть три правильні.

1. Павлівський Камінь і Скелі Довбуша – це одне і те саме.
2. Чеські будівельники врятували Павлівський Камінь від руйнування.
3. Павлівський Камінь був значно більшим, ніж він виглядає сьогодні
4. Павлівський Камінь розташований на Снятинщині.
5. Вільний доступ до Павлівського Каменю сьогодні заборонено.
6. Позначки на камені, імовірно, мають християнське походження.

Завдання 4. Прочитайте текст і сформулюйте два запитання за змістом.

Павлівський Камінь — група мальовничих скель в Українських Карпатах. Скелі розташовані в лісовому масиві, на схилі гори Ожиноватий. З вершини скель відкривається мальовнича панорама довколишніх гір. За однією з легенд, назва каменю походить від імені опришка Івана Павлівського. На неприступній скелі він цілу ніч грав на скрипці, і це дало змогу решті побратимам на чолі з Олексою Довбушем втекти з протилежного боку каменю від польських шляхтичів. Ціною власного життя Іван врятував опришків.

- Випишіть з тексту п'ять слів – назв предметів, чотири слова – назви ознак, три слова – назви дій.
- Випишіть з тексту власні назви.

Завдання 5. Власні і загальні назви іменників.

Сортування за групами. *Перейдіть за адресою: <https://cutt.ly/uwI3e1zo> чи використайте Qr-код.*

- Визначте іменники власної та загальної назви «Павлівський Камінь»

Приклад виконаного завдання:

Загальна назва			Власна назва		

✚ Завдання 6. Вправа «Зорієнтуйся».

Діти пішли до лісу о восьмій ранку. Сонце світило справа. О десятій годині вони зрозуміли, що заблукали.

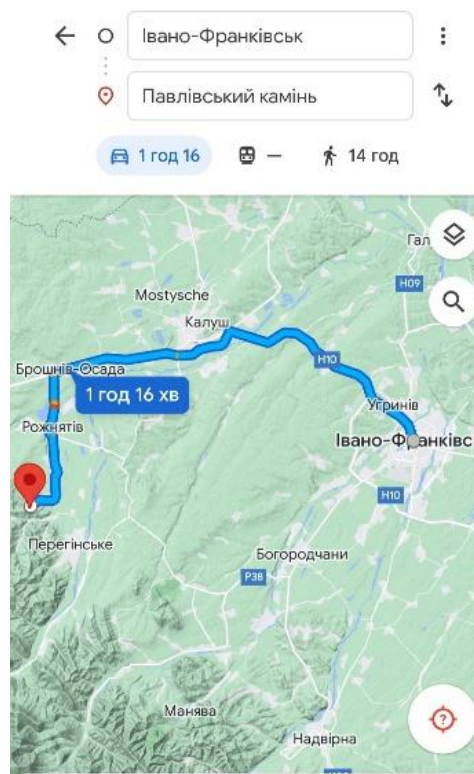
(Якщо на початку ранішньої або вечірньої прогулянки сонце було справа, то щоб вийти з лісу, слід рухатися так, аби воно світило зліва.)

✚ Завдання 7. Вправа «Незакінчене речення».

Якщо я заблукаю в горах, то....

✚ Завдання 8. Щоб насолодитися красою Карпат, туристи з Івано-Франківська вирушили у подорож до Писаного Каменя і переглянули маршрут за допомогою Google-карти. Розгляньте її і дайте відповіді на запитання.

- Яким видом транспорту можна дістатися до Павлівського Каменя?
- Скільки часу вони пробудуть у дорозі?
- О котрій годині туристи прибудуть до місця сходження на гору, якщо виїдуть з Івано-Франківська о 8 год 30 хв?
- Скористайтесь Google-картою та прокладіть маршрут від свого населеного пункту до Павлівського Каменю.

1 год 16 хв (66 км)

Найшвидший маршрут за поточних умов дорожнього руху

✚ Завдання 9. Вправа «Відсутнє слово».

Перейдіть за адресою: <https://cutt.ly/YwI3jDlb> чи використайте Qr-код.

Приклад виконаного завдання:

Відсутнє слово

Павлівський камінь

У трикутнику лісового масиву, приблизно на однаковій відстані від трьох населених пунктів, знаходиться природне скелясте утворення, прозване в народі Павлівський камінь. А славетне воно тим, що, за легендою, з цього місця розпочалося зародження Карпат.

Вправа, у якій необхідно перетягувати слова на місце пробілів у тексті.

▶ РОЗПОЧАТИ

2.6.2. 5-11 КЛАСИ

Завдання 1. Інтеграція на уроках хімії.

Творчо-пошукова робота.

Павлівський Камінь – група мальовничих скель в Українській Карпатах (Скибові Ґоргани). Розташовані в межах Рожнятівського району Івано-Франківської області, на південний захід від села Князівське.

На Павлівському камені є різні позначки, можливо, ще християнського походження. Та ці позначки практично неможливо ідентифікувати через поганий стан. З часом вони втратили чіткість, контур, а місцями просто зникли в процесі вивітрювання гірської породи.

За допомогою додаткових джерел інформації знайдіть мінеральний склад гірських масивів нашого регіону. Виокреміть зі списку найміцніші та найстійкіші до процесу вивітрювання. Запропонуйте матеріал природнього походження з високою міцністю та стійкістю до процесів руйнування, на якому позначки з дохристиянських часів могли би проіснувати неушкодженими до наших днів.

Завдання 2. Інтеграція на уроках хімії.

Практичне завдання (дослідження)

Павлівський Камінь – група мальовничих скель в Українських Карпатах (Скибові Ґоргани). Розташовані в межах Рожнятівського району Івано-Франківської області, на південний захід від села Князівське.

Підготуйте матеріли: мармур, граніт, звичайний плоский камінець, три склянки з водою, цвях, столовий оцет.

На три зразки (мармур, граніт, камінець) за допомогою цвяха нанесіть будь-які позначки. До кожної склянки з водою додайте по чайній ложці столового оцту (це буде агресивним середовищем). Помістіть зразки з написами у стаканчики на кілька днів, після цього витягніть їх, дайте висохнути на повітрі. Перевірте, чи змінилися ваші написи. Повторіть ці дії 3-4 рази. Після завершення експерименту зробіть висновки щодо стійкості досліджуваного матеріалу до обраного нами агресивного середовища.

Завдання 3. Ознайомтеся з інформацією про Павлівський Камінь.

Більше двадцяти років тому під час будівництва трансконтинентального газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород цю унікальну скелю мало не знищили. Проєктом передбачалося проходження труб якраз через місце, де височів Павлівський Камінь. Вже навіть підготували вибухівку, щоб його підірвати, а відтак потужним бульдозером змістити багатотонні брили. Напевно, так би й вчинили, але, на щастя, на цій ділянці траси газогін споруджували чеські будівельники. Вони й запропонували внести зміни в проєкті, щоб обійти природну перешкоду. Спершу проєктанти в Москві заперечували, а потім все ж

таки погодилися змінити напрям траси при умові, що всі додаткові витрати на спорудження «об'їзду» візьмуть на себе самі будівельники. Отож, за те, що скеля залишилася на тому ж місці, де і була споконвіку, маємо завдячувати чехам.

Напишіть есе «Звернення до майбутніх поколінь: для чого потрібно вивчати, охороняти і зберігати цікаві природні об'єкти рідного краю».

 Завдання 4. Ознайомившись з інформацією про «Павлівський Камінь» (географічне положення), напишіть звернення до місцевих органів влади про занесення Павлівського Каменю до пам'яток природи місцевого значення.

 Завдання 5. Інтерактивна технологія «Кутки».

Пропонується проблема, що має чотири альтернативні розв'язки. Кожен кут у класній кімнаті відповідає певному розв'язанню. Учні вибирають розв'язання, стаючи в тому чи іншому куті.

Етапи:

1. Обговоріть проблему чи чергове питання і запропонуйте чотири можливі відповіді.

2. Попросіть учнів вибрати одну з чотирьох відповідей. Коли вони зроблять вибір, повідомте, який кут відповідає тій чи іншій відповіді й запропонуйте їм стати у відповідному куті.

3. Учні кожної з утворених груп розповідають один одному, чому вибрали саме цей кут.

4. Пізніше представник кожної з груп розповідає всьому класові, чому вони дійшли саме такої думки.

Питання: «Хто на вашу думку, повинен відповідати за збереження цікавих природних об'єктів рідного краю?»

Альтернативні відповіді:

Кут 1 – місцева влада.

Кут 2 – екологічна служба.

Кут 3 – мешканці населеного пункту.

Кут 4 – громадські організації.

 Завдання 6. Виконайте тести.

1. Поряд з якими селами знаходиться Павлівський Камінь?

- а) Дуба, Сваричів, Креховичі
- б) Рожнятів, Липовиця, Лицівка
- в) Тужилів, Підлісся, Берлоги
- г) Князівське, Підлісся і Дуба

2. Чим слугував цей камінь в давнину на думку істориків?

- а) кладовищем   б) фортецею
в) капищем   г) обсерваторією

3. Яка відносна висота об'єкту?

- а) 10   б) 33
в) 25   г) 12

4. На якому фото зображено Павлівський Камінь?

5. Хто з місцевих краєзнавців проводив історичні дослідження про Павлівський Камінь?

- а) Павліна Литвин   б) Орест Костів
в) Оксана Тебешевська   г) Володимир Грабовецький

6. У якій частині Івано-Франківської області розташований Павлівський Камінь?

- а) північній   б) східній   в) західній   г) північно-західній

7. Яка абсолютна висота Павлівського Каменю?

- а) 720 м   б) 250 м   в) 630 м   г) 1021 м

8. Скориставшись фізичною картою Івано-Франківської області, з'ясуйте яку найбільшу ріку потрібно перетнути, мандруючи з Івано-Франківська до Рожнятова?

- а) Лімниця   б) Дністер   в) Черемош   г) Дунай

9. Павлівський Камінь:

- а) популярний серед туристів, краєзнавців та науковців
б) туди ще не ступала нога жодної людини
в) ещодавно відкрита локація

10. Павлівський Камінь розташований:

- а) у межах Рожнятівського району Івано-Франківської області, на південний захід від села Князівське
б) у селі Павлівка
в) належить одному власнику на ім'я Павло

11. Проповідник Павло на скелі сотворив чудо:

- а) забило джерело, з якого утворилась гірська річка
- б) вдарила блискавка і пішов дощ
- в) силою думки перемістив скелю

12. Павлівський Камінь був улюбленим місцем відпочинку та перевалів відомого в українській історії ватажка:

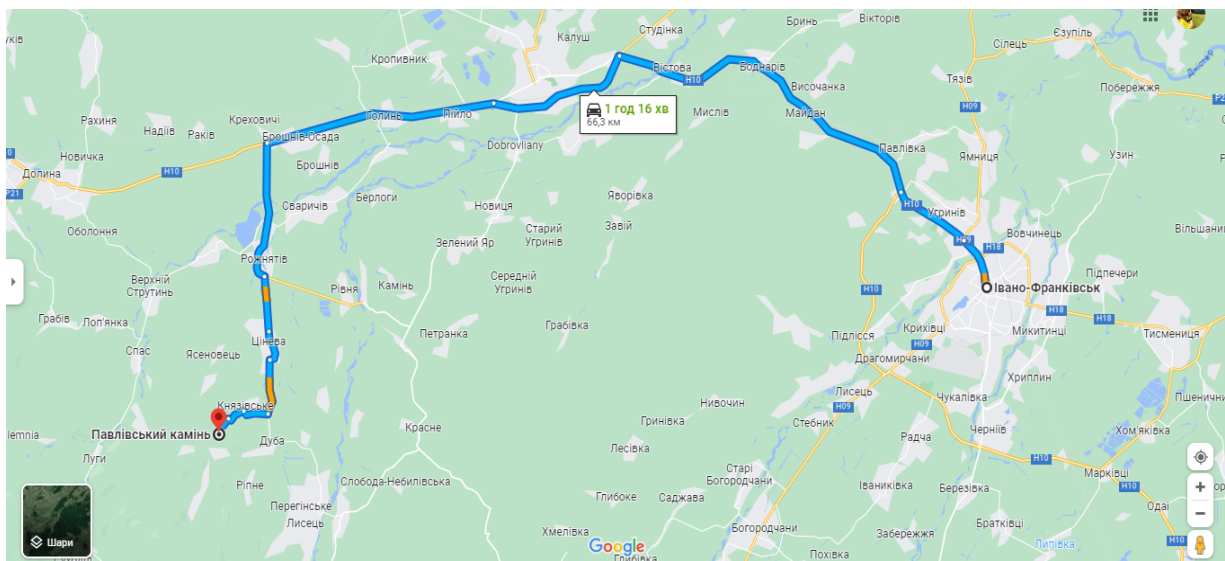
- а) Богдана Хмельницького
- б) Олекси Довбуша
- в) Котигорошка

13. За легендою, з цього місця розпочалося запровадження християнства серед жителів Карпат:

- а) Гора Говерла
- б) Водоспад Пробій
- в) Павлівський Камінь

Відповіді: 1-г; 2-в; 3-в; 4-а; 5-а; 6-г; 7-д; 8-а; 9-а; 10-а; 11-а; 12-б; 13-в.

Завдання 7. Розгляньте на карті маршрут Івано-Франківськ – Князівське.

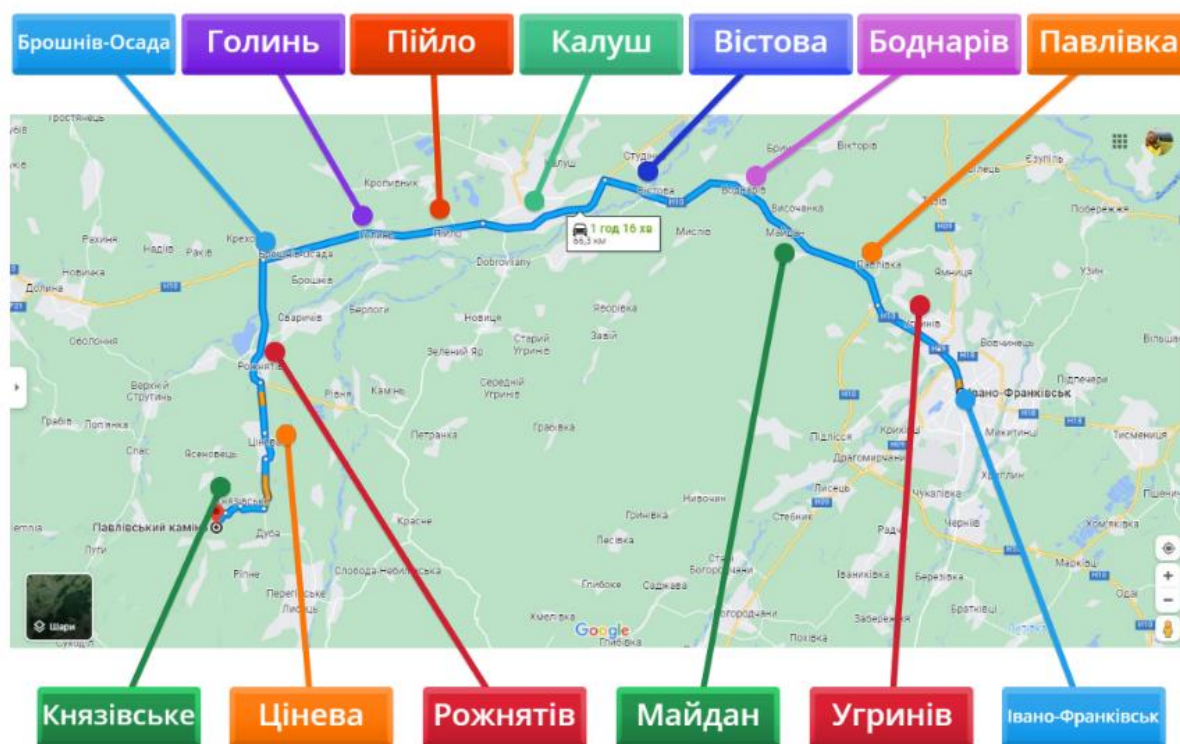
- Яким видом транспорту подорожують?
- Яка протяжність маршруту?
- Скільки часу потрібно затратити?
-

Завдання 8. «З Івано-Франківська до Павлівського Каменю».

- *Перейдіть за адресою: <https://cutt.ly/ZwI7VwWy> чи використайте Qr-код.*
- Які населені пункти будемо проїжджати? Відновіть послідовність.

Приклад виконаного завдання:

✚ **Завдання 9.** Обчисліть відносну висоту Павлівського Каменю, якщо його абсолютна висота дорівнює 630 м, а горизонталь біля підшви проведена на висоті 600 м.

✚ **Завдання 10.** Як змінилася б абсолютна висота Павлівського Каменю, якби рівень води у Балтійському морі піднявся на 15 м?

✚ **Завдання 11.** Користуючись описом місцевості та його цікавими туристичними місцями, складіть власний (піший, велосипедний, автомобільний) маршрут. Скориставшись фрагментом карти (мал. 2) та масштабом, виміряйте протяжність маршруту, обчисліть приблизний час для його проходження/проїзду.

✚ **Завдання 12.** Де розташований Павлівський Камінь? Назвіть його географічні координати, висоту над рівнем моря та геологічні особливості. Які види ландшафтів переважають у даному регіоні?

✚ **Завдання 13.**

➤ **Ознайомтеся з інформацією.**

Павлівський Камінь – геологічне утворення в Український Карпатах (масив Західні Горгани). Розташоване в межах Дубівської територіальної громади Калуського району Івано-Франківської області. Знаходиться в лісовому масиві між селами Князівське, Підлісся і Дуба. На південний захід від села Князівське. Географічні координати $48^{\circ}51'09''$ пн. ш. $24^{\circ}07'27''$ сх. д. Павлівський Камінь розташований в урочищі Погар на висоті 630 м над рівнем моря. Утворений пісковиками, що підносяться на висоту 30м над довколишнім буково-

ялицевим лісом. Має форму вузької гряди. З вершини скель відкривається мальовнича панорама довколишніх гір, а з-під самого каменя витікає велике джерело.

- **Користуючись** **сервісом** <https://earth.google.com/web/>, знайдіть за координатами «Павлівський Камінь». Зробіть скріни зображень.
- **Використайте QR-код та прокладіть маршрут від вашого місцезнаходження до точки, яка зображена на вашому скріні.**
-

Завдання 14. Прочитайте текст. Він згенерований ШІ.

Масив Горгани – це одна з гірських груп у Карпатах, яка розташована в Україні та Польщі. Ця гірська група розпочинається на заході України і простягається на сході до Польщі.

Горгани відомі своєю природною красою, гірськими лісами та панорамними видами. Ця гірська група є популярним напрямком для туризму та активного відпочинку. У ній можна знайти велику кількість туристичних маршрутів, а також гірських хребтів, які пропонують чудові місця для піших походів та пригод.

Горгани мають великий природний потенціал і становлять важливу частину Карпатських гір.

- Знаючи про те, що Павлівський Камінь знаходиться в масиві Горгани, доповніть буклет-пам'ятку для туриста.

Асоціації «Масив Горгани» створені ШІ

Гірська група.

1. Природна краса.
2. Туризм.
3. Пішохідні маршрути.
4. Живописні краєвиди.
5. Гірські ліси.
6. Гірські річки.
7. Гірські вершини.
8. Хребти.
9. Природний заповідник.
10. Літня відпустка.
11. Зимовий відпочинок.
12. Гірські озера.

13. Гірський клімат.
14. Альпінізм.
15. Спортивні змагання.
16. Флора і фауна.
17. Пасторальна місцевість.
18. Традиційна культура.
19. Місцева кухня.
20. Історичні пам'ятки.
21. Чисте повітря.
22. Здоровий спосіб життя.
23. Релаксація в природі
24. Туристичні об'єкти.
26. Гірські села.

➤ Доповніть асоціації для «Павлівського Каменю».

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андрейків В., Андрейків Х. Рожнятівщина з найдавніших часів до початку ХХ століття. У 2 ч. Рожнятів: Таля, 2011. Ч. 1. 208 с.
2. Андрейків В. Наш край Рожнятівщина. Рожнятів. 2008. 83 с.
3. Байрак Г., Манько А. Геотуристична атрактивність геолого-геоморфологічних об'єктів Пригорганського Передкарпаття // Проблеми геоморфології і палеогеографії. 2021, 2 (13). С. 143–167.
4. Гілецький Й. Межі природно-географічних областей та підобластей Українських Карпат // Історія української географії: всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль. 2013, 28. С. 44–49.
5. Гілецький Й. Р., Тимофійчук Н. М. Фізико-географічне районування Українських Карпат для цілей пізнавального туризму // Географія та туризм: науковий збірник. Київ. 2020, 53. С. 103–109.
6. Іванишин І. Павлівський Камінь // Новини Підгір'я. 15 листопада 2003 р.
7. Історичні дослідження про Павлівський Камінь за матеріалами книги Павліни Литвин (Василишин) «Розповіді про Князівське». Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. С. 21–25.
8. Кравчук Я. С. Рельєф Українських Карпат: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. 575 с.
9. Кугутяк М. Бубнище. Скельне святилище Великої Богині в Карпатах. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2015. 140 с.
10. Литвин (Василишин) П. Розповіді про Князівське. Івано-Франківськ. 2011. 484 с.
11. Пастернак Я. Бойківщина у глибині віків // Бойківщина: середня частина українських Карпат: монографічний збірник матеріалів про Бойківщину з географії, історії, етнографії, побуту. Філадельфія – Нью-Йорк: Т-во Бойківщини, 1980. С. 7–22.
12. Рожнятівщина в легендах і переказах. [Текст] / Упорядники Н. В. Шищак, Г. М. Фрейшин. Рожнятів. 2012. 150 с.
13. Українське народознавство. [Текст]. Львів. 1994. 608 с.
14. Українські Карпати. Комплексний атлас автотуриста / Автор-упорядник В. Грицеляк. Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2016. 120 с.
15. Цись М. П. Геоморфологія УРСР. Львів: Львівський університет, 1962. 244 с.
16. Спогади. Записано про камінь Довбуша та християнські традиції в селі Князівське. (Респондент – Головчак Іван Йосипович, народився 02.03.1942 р. в с. Князівське, освіта вища, пенсіонер).

17. Записано про будівництво газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород поблизу села Князівське. (Респондент – Ковальчук Омелян Семенович, народився 08.08.1953р. в с. Перегінське, освіта вища, пенсіонер).

Матеріали польових досліджень

1. 24. 10. 2023 р. проведено дослідження ймовірного дохристиянського святилища поблизу с. Князівське (Камінь Довбуша) експедицією в складі краєзнавців Василя Андрейківа, Михайла Стасюка та Михайла Іванишина.

2. Село Дуба. Режим доступу:
<https://www.facebook.com/selo.duba/posts/1856781164496017/>

РОЗДІЛ III. ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН

3.1. ВСТУП

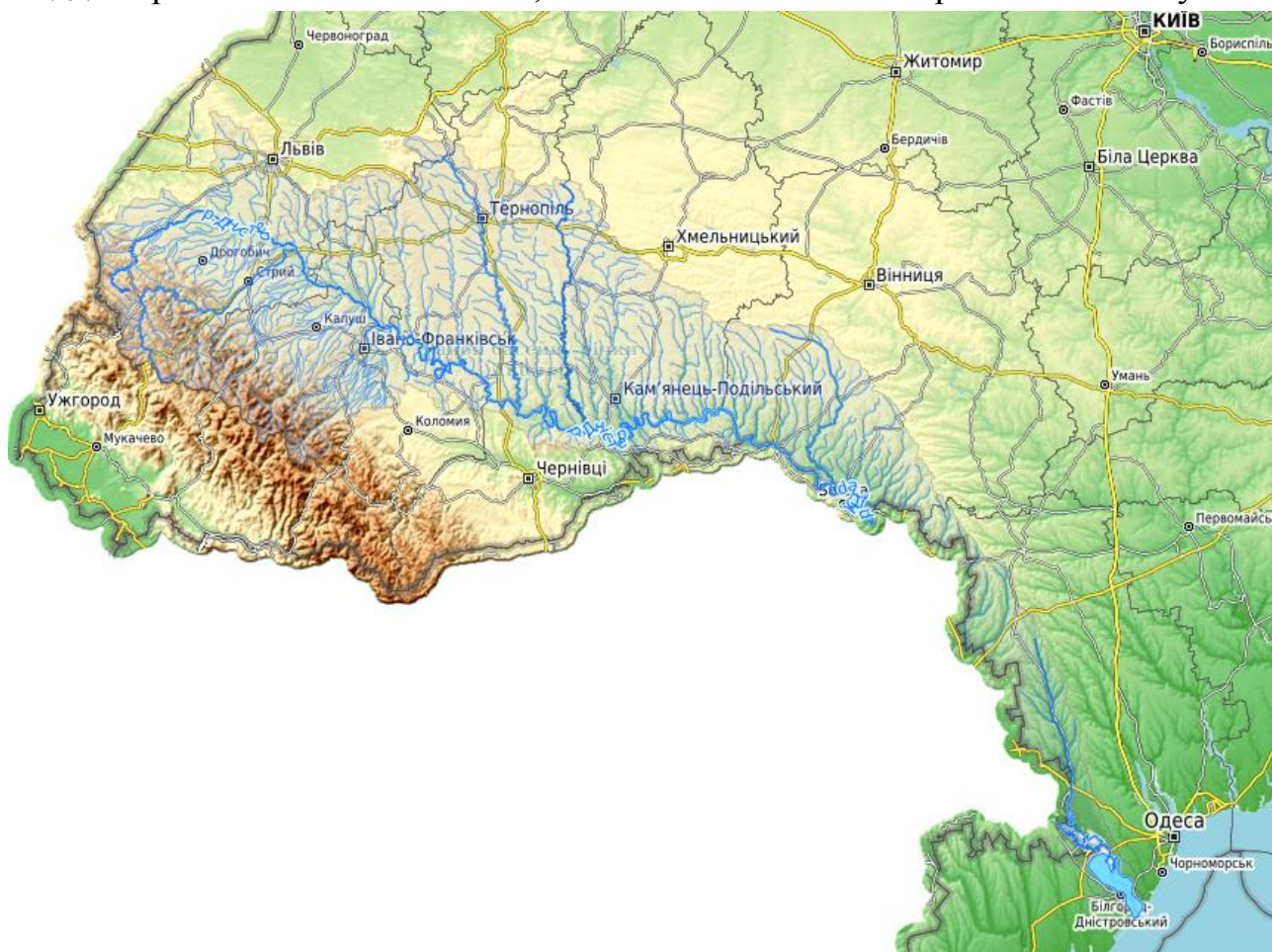
Ми захоплюємося природою Альп, Гімалаїв чи новозеландських островів. Але не всі знають, що долина річки Дністра з її ландшафтами має настільки неповторну красу, що затьмарює багато закордонних туристичних візитівок. Найбільш вражаючим відтинком цієї долини є Дністровський каньйон – особливе природне геоморфологічне і геологічне утворення, де води Дністра течуть, меандруючи, каньйоноподібною долиною з мальовничими стрімкими схилами. Його відносять до переліку семи чудес України, серед яких він не має собі рівних за розмірами, геологічною будовою, різноманіттям живої природи та мальовничістю ландшафтів. Типовий вигляд Дністровського каньйону – круті скелясті або заліснені береги, дика і неторкана природа, мальовничі острови. Потоки джерел у деяких місцях зриваються з кручі просто в річку, перетворюючись у живописні водоспади.

Дністровський каньйон простягається від гирла Золотої Липи (околиці села Золота Липа Тлумацької міської громади Івано-Франківської області) до гирла Збруча (село Окопи Чортківського району Тернопільської області) на віддалі 250 км. Більшість лівобережної частини каньйону знаходиться в Тернопільській області, а правобережної – у межах Івано-Франківської. До останньої належать і невеликі території на лівобережжі (околиці сіл Діброва та Лука, Монастирок, Уніж). Від околиць села Городниця в межах Івано-

Франківської області правобережна частина Дністровського каньйону простягається територією Чернівецької області. На просторі цього природного утворення знаходиться під охороною близько 100 пам'яток живої і неживої природи світового значення.

Річка Дністер – третя за довжиною серед річок, які протікають територією України. Дністер має довжину 1362 км (у межах України – 925 км), бере початок на схилі хребта Розлуч (абсолютна висота 820 м) у Верхньодністерських Бескидах. У верхів'ях Дністер має характер типової гірської річки, що впродовж перших 40–45 км тече у відносно вузькій долині, яка перетинає гірські хребти Карпат. Нижче, у передгір'ї, течія річки сповільнюється, русло і долина розширюються до 13 км, прибережна частина частково заболочена. До середини ХХ століття тут були так звані Великі Наддністрянські болота, які зараз осушені.

Вийшовши із передгір'їв, Дністер повертає на південний схід і тече вздовж південно-західного краю Подільської височини. Долина переважно широка, але на окремих ділянках звужується високими берегами (Журавненський прорив нижче гирла Свічі). Від давнього Галича долина Дністра звужується до ~ 200 м. Високі скалисті береги річки, які поросли листяними лісами і кущами, підступають до річки то справа, то зліва. Справжньої каньйоноподібної форми вона набуває нижче гирла Золотої Липи.

Ще однією особливістю течії Дністра є його знамениті закрути-меандри (петлі, круті повороти в течії річки).

У нижній течії Дністер протікає Причорноморською низовиною. Тут долина ріки поступово розширюється, досягаючи біля гирла – 16–22 км. Заплава розчленована численними протоками і старицями, поблизу гирла вона заросла очеретом, чагарниками (Дністровські плавні). Ріка впадає в Дністровський лиман Чорного моря.

Меандри Дністра

Усього Дністер приймає 387 приток. Головні притоки Дністра в межах України – Стрий, Свіча, Лімниця, Бистриця (праві) та Гнила Липа, Золота Липа, Серет, Збруч (ліві).

Живлення Дністра мішане, з переважанням снігового. Характерні весняна повінь і літні дощові паводки. Льодостав триває з кінця грудня до початку березня, льодовий режим нестійкий.

Дністер був відомий як водний шлях із Прикарпаття до Чорного моря ще стародавнім грекам, що мали в його гирлі колонії Тіра та Ніконій. У Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві Дністер мав велике господарсько-політичне і культурне значення. На його берегах була розташована значна кількість укріплених поселень та городищ – Галич, Заліщики, Хотин, Могилів-Подільський, Звенигород. Тому на території каньйону чимало археологічних, архітектурних та історико-культурних пам'яток. Тут археологами знайдено особливо багато артефактів Трипільської культури: величезна кількість орнаментованого керамічного посуду, глиняні фігурки людей і тварин, кістяні і мідні знаряддя та предмети.

3.2. ПРО НАЗВУ ЦЬОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ОБ'ЄКТА

Назва ця утворена способом лексикалізації та онімізації словосполучення, у якому опорним компонентом є апелятив (загальний іменник) *каньйон*, що означає 'вузька глибока річкова долина з дуже крутими або стрімкими схилами', 'вузька річкова долина, глибоко врізана в корінну породу', а атрибутивним членом – прикменик *дністровський* зі значенням 'який утворений річкою *Дністер*'. Що ж до назви річки, яка виникла дуже давно й має декілька варіантів, існує багато гіпотез [2, 148]; [1, 125–128]. Так, одне з перших її найменувань – *Турас* – довгий час виводили з давньоіранського *tūra 'бистрий, сильний; швидкий'. А. О. Білецький та В. П. Петров вважали, що цей гідронім має доіранське походження і пов'язували його з лит. *tyras* 'пуща, болото, мочара'. Ще більше дискусій розгорілося навколо другої, пізнішої назви цієї річки. Ідеться про форми *Δάναστρις*, *Danast(ius)*, *Danaster*, *Danastrus* і под., які мають різні етимології, хоч і зводяться до того, що перша частина назви *Дн-*, давньоруське *Дън-*, є іранською за походженням і утворена від **tanā-*, *dāna-* 'ріка'. Другу ж частину назви *-istr-* виводять від староіндійського *is-ira* 'дужий, свіжий', пор. латинське *ācer*, праслов'янське *ostrь* 'швидкий, швидкоплинний, швидкострумуючий'. В. П. Петров, не відкидаючи зв'язку першого компонента назви з іранською мовою, прийшов до висновку, що *Дністер* – то назва, яка створена за моделлю 'річка' (*dana 'річка', або, можливо, *danos 'те саме') + річка (*-str-* < індоєвропейського **sr-* 'швидка'). Ю. О. Карпенко припускав, що не *Дн-* є залишком основної назви з уточненням *-істр*, а навпаки, другий елемент є основною назвою, до якої скіфи додавали географічний термін *Дн-*, пор. річка *Волга*. Відомо, що *Дністер* колись іменувався фракійцями як *Істрос*, що узгоджується з наведеними вище *Τύρης*, *Tyras*, *Tyras*. Обидві назви є семантично тотожними і означають 'швидкий'. Цей збіг, як вважав Ю. О. Карпенко, не може бути випадковим. Пояснюється він тим, що давніша єдина фракійська назва Дністра *Істр* була засвоєна скіфами, які прийшли зі сходу, двома різними способами – південний, нижній потік скіфів переклав її на свою мову, а північний – засвоїв без перекладу, лише долучивши до назви свій географічний термін *дн-* із сенсом 'ріка'. Таким чином, назви *Τύρης* та *Дністер* з'явилися одночасно й обидві є вторинними. А значна хронологічна різниця у фіксації цих назв зумовлена, на його думку, виключно тим, що письменні греки засвоювали географію Північного Причорномор'я з півдня, з моря, де й побутувала перекладена назва. Дехто початкове *dānu + *Istr + *os* (> *dūn + *istr-*) розуміє як 'орієнтований за *Істром*'. Проте більшість сучасних дослідників підтримують точку зору В. П. Петрова.

Побутує багато легенд і переказів про походження назви цієї ріки. В одному такому переказі йдеться про те, що колись у давнину на місці теперішнього Дністра протікав маленький безіменний струмок. Уздовж нього подекуди жили люди. Були серед них і мисливці, і хлібороби. І вели вони свій незвичайний календар. Чи то сіяти треба було, чи свята якогось чекали, то, щоб не збитися з ліку, вони кожен день позначали на піску, що був на березі струмка, позначками. Що не день, то нова позначка. По тих позначках вони знали, скільки днів залишилося, наприклад, до весни...

Але одного разу струмок розлився своїми водами на довколишні поля і затопив береги. Коли вранці вода спала, вийшли люди на берег, а їхніх позначок на піску нема.

- Хто *дні стер*? – бідкалися люди, і самі собі відповідали:
- Та хто? Струмок *дні стер*.

Із того часу й почали називати струмок, який *дні стер*, *Дністром*. Тепер це вже не струмок, а велика річка. А бере вона початок аж у самих Карпатах з-під могутнього дуба, де вода пробила одного разу дно і б'є вгору фонтаном вище того дуба.

Дещо інший переказ побутує на Городенківщині. У ньому йдеться про те, що в одному селі жив собі чоловік із жінкою. Мали вони гарного сина й добру господарку. Хлопець був високий, красивий, і тому дівчата юрбою бігали за ним. Кожна мріяла вийти за нього заміж.

Одного недільного дня хлопець попрохав батька дати йому дорогий перстень – реліквію їхнього роду, щоб показати дівчатам, із якими він веселився на березі ріки. Батько боявся давати цінну річ, але мати впросила його. Узявши персня, хлопець пішов до гурту. Всі із захопленням розглядали дорогоцінність. А потім вирішили трохи покупатися. Плавали, хлюпались водою, веселилися. А коли наступило надвечір'я, батько попрохав сина віддати перстень. Хлопець глянув на руку, але його там не було.

- Де перстень? – суворо спитав батько.
  - Я довго плавав і по *дні стер* перстень, – винувато відповів юнак.
- Із того часу річку почали називати *Дністер*.

Ще в одній легенді розповідається про те, що колись на високій карпатській вершині жив старий дід Бескид. Він тримав під замком своїх маленьких внучат – дзвінкоголосі потічки й дзюркотливі струмочки. Проте наймолодшому з них якось удалося вирватись на волю. І побіг він Карпатами до далекого Чорного моря. Дорогою зустрівся з такими ж струмочками, і разом попливли вони, утворивши велику ріку. Вона потекла поміж горами, через долини й вийшла на широку рівнину. Тут ріка почула людський стогін і плач. Це глибоко вразило її.

- Чого ж ви так рясно проливаєте сльози і кривавим потоком зволожуєте землю? – запитала ріка.

– Як нам не плакати, коли поміщик знущується над нами. Відпрацюємо тиждень на нього, а він запише лише два-три дні панщини.

Пан був неграмотний, а тому відроблені кріпаками дні відмічав позначками на своєму полі, яке знаходилося на шляху струмочка – тепер уже повноводної ріки.

Розгнівався струмочок, вийшов із берегів і затопив панське поле, а позначені *дні стер*. Слава про нього покотилася від Карпат аж до Чорного моря. Радісні селяни почали його називати *Дністер*, бо він *дні стер* [2, 148–150].

3.3. ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДНІСТРОВСЬКОГО КАНЬЙОНУ

Дністровський каньйон представляє собою унікальну геоморфологічну форму рельєфу – глибоку долину, яку утворила річка Дністер. Стіни каньйону стрімкі, місцями пологі, задерновані трав'яною і кущовою рослинністю. Значні коливання в гіпсометрії рельєфу на коротких відрізках надають місцевості каньйону гірського характеру. Його виникнення пов'язане із змінами напрямку та інтенсивності тектонічних рухів, а також впливом водної та вітрової ерозії. Каньйон має складну геологічну будову з численними виходами на поверхню давніх порід. Тут збереглися унікальні відслонення гірських порід, скелі, гроти, печери, окремі мінерали, оригінальні форми вивітрювання і ділянки зі своєрідною геологічною будовою.

Геологічна унікальність Дністровського каньйону полягає в тому, що ріка Дністер тут глибоко (на 150–160 м) врізалась у Подільську височину і розкрила верстви порід різного віку – від нижньопалеозойських (силур, девон),

мезозойських (юра, крейда) до кайнозойських включно (неоген, антропоген). Це дає можливість дослідити геологічну історію краю за останні понад 420 млн. років. Унікальні відслонення відкладів силуру і девону на берегах Дністра визнані вченими одними з найкращих у світі. Ці та інші відслонення становлять велику науково-пізнавальну цінність. Вони являють собою унікальну геологічну енциклопедію, що чітко зафіксувала еволюцію земної кори та життя, яке було в морському та континентальному середовищах понад 400 мільйонів років тому.

Основною причиною формування Дністровського каньйону й унікальності його геологічних відслонень, які називають «стінками» – пам'яток природи, подібних до яких у світі практично немає, були підняття південно-східної частини Волино-Подільської плити, що відбулися в кінці неогену, на початку четвертинного періоду. Вони призвели до сповільнення течії Дністра та інших річок, які текли паралельно до нього. У результаті цього вздовж течії менших за водністю річок утворилися застійні озера. Переповнюючись, вони проривали вододіли і успадували долини як своїх правих приток, так і лівих приток малих річок, що текли паралельно. Тобто поступово вони розвертали свої течії в напрямку Дністра. Тільки Дністер зміг перепилити тектонічну плиту, що підіймалася, сформувавши каньйон, і зберегти свій напрямок.

Такі перебудови у річковій мережі описували у своїх наукових працях відомі географи С. Л. Рудницький та К. І. Геренчук. Вони обґрунтовували, що силу течії Дністра надала насамперед наявність лівих карпатських приток, які приносили велику кількість води з гір, що продовжували підійматися. Саме завдяки повноводним карпатським притокам Дністер зумів прорізати глибоку (140–220 м) долину у твердих мезозойських і палеозойських породах плити, що підіймалася.

До періоду тектонічних піднять південно-східної частини Волино-Подільської плити і формування каньйону лівими притоками Дністра були в основному тільки маловодні короткі струмки. Про це свідчать відклади Прадністра, які розкидані на широкому (до 100 км) просторі між Карпатами і Поділлям. Адже алювій, залишений на колись майже плоскій, звільненій від Сарматського моря, рівнині, за складом тільки карпатського походження. А вже у відкладах четвертинного періоду, нанесених водами Дністра, до карпатської гальки домішуються подільські породи, що підтверджує наведений вище перебіг подій.

Геологічна будова каньйону вражає своєю складністю. Початок каньйону визначається унікальним відслоненням юрського періоду біля села Золота Липа (Івано-Франківська область). Вчений В. І. Гаврилишин вказує на наявність унікального, ендемічного для цього регіону пізньоюрського комплексу морських організмів. За його даними, серед 179 видів, вивчених у 1881 році, 125 виявилися новими, раніше не описаними. Своєрідним завершенням

каньйону є найбільше у світі відслонення силурійських порід біля села Трубчин (Тернопільська область), які містять у собі давні скам'янілі рештки флори і фауни, яким близько 500 мільйонів років.

На правому березі Дністра, неподалік села Буківна, і на лівому, на Танутинській горі біля села Діброва (Івано-Франківська область), розкриваються різноманітні породи мезозойської ери, які утворюють єдине відслонення на значній площі Східноєвропейської платформи. Ці відклади включають жовтувато-білі, доломітизовані, органогенно-уламкові та оолітові вапняки, що містять відбитки різних видів викопних морських водоростей і різноманітний комплекс викопної фауни.

Дністровський каньйон зберіг еталони відслонень силуру і девону. Тут розташовані унікальні травертини, кілька десятків яких виступають у вигляді скель, що химерними формами нависають над стрімкими схилами каньйонів. Більшість із них мають природні пороожнини і тріщини, знаходяться у важкодоступних місцях поряд із джерелами. Деякі серед них були використані для побудови печерних храмів і монастирів. Наприклад, кам'яний грот «Скеля монахів» біля села Литячі на лівому березі Дністра використовувався як місце для печерного монастиря. На правому березі річки, навпроти села Монастирок Івано-Франківської області, вражають своєю унікальністю травертинові скелі, які також мають численні готи з дивовижними натічними формами всередині.

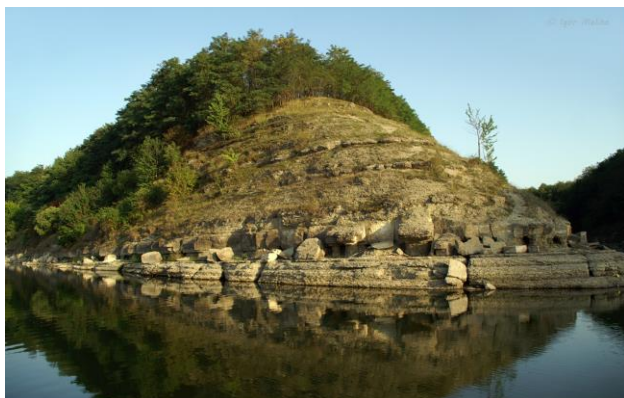
Найдавніші природні пам'ятки Дністровського каньйону – це скелі девонського періоду (вік 350–400 млн років), численні водоспади, ліси та

цілющі джерела. На території заповідників, таких як Урочище Криве, Червона гора, Хмелівська стінка, збереглися цікаві природні формації.

Особливу увагу в межах каньйону привертають вапнякові туфи, які утворюють химерні скелі з печерами та гротами. На деяких річкових притоках Дністра можна спостерігати живописні водоспади, які обриваються з великої висоти.

Корисні копалини представлені переважно будівельним каменем (пісковиками і вапняками) та гіпсами. Інше застосування мають доломіти, які добувають у кар'єрі села Коржова і використовують у якості вогнетривкого матеріалу для обкладення доменних печей, виготовлення скла для електричних ламп та іншого. Виявлені в кількох місцях, але не мають промислового значення, фосфорити і мідні руди.

Скельні відклади палеозойської ери

На території Дністровського каньйону виникли три типи рельєфу: скульптурно-ерозійний, горбисто-горбогірний і акумулятивно-рівнинний, особливо на правому березі. У геоморфологічному відношенні територія каньйону розміщена в межах Волино-Подільської геоморфологічної області пластово-денудаційних височин, підобласті Подільської структурно-денудаційної височини на неогенових і крейдових відкладах, геоморфологічного району Придністерсько-Подільської структурно-денудаційної височин.

Лівобережна від русла Дністра частина Дністровського каньйону, що простягається від гирла Золотої Липи до гирла Стрипи, а також правобережна між Бистрицею і річкою Тлумач відноситься до підрайону Придністерського Опілля. Загальною особливістю рельєфу цього підрайону є майже горбогірний вигляд, плосковершинні видовжені горби, порізані глибокими долинами річок. Оскільки більшість із них складена горизонтальними товщами мергелів, вапняків, пісковиків, що мало піддаються розмиванню, то схили річкових долин у багатьох випадках стрімкі й навіть скелясті. На вершинах і схилах залягають, зазвичай, лесовидні суглинки, а тому поверхня горбів ускладнена великою кількістю глибоких ярів.

Правобережну частину території каньйону від русла річки Тлумач до південно-східної межі утворення відносять до підрайону Подільського Придністерського Покуття. Абсолютні висоти Придністерського Покуття перевищують 300 м, а в окремих місцях поза межами каньйону піднімаються до 350–390 м. Підрайон характеризується наявністю порівняно великих пластоподібних масивів (Тлумацько-Герасимівського), які розчленовані долинами правих допливів ріки Дністер. Загалом для рельєфу характерна слабка розчленованість – незначна кількість неглибоких долин, оскільки притоки Дністра тут короткі й маловодні. Плосковершинні пасма і долинні зниження вкриті товщею жовто-бурих глин, лесовидних суглинків, карпатських галечників. Близько до поверхні в багатьох місцях залягають гіпси неогенового віку, які легко розчиняють поверхневі і підземні води. Тому рельєф ускладнений карстовими утвореннями – лійками, печерами, проваллями і улоговинами.

Лівобережна частина Дністровського каньйону від гирла Стрипи і до села Окопи належить до підрайону Придністровської рівнини, яка займає південну частину Тернопільської області, що лежить південніше умовної лінії Бучач – Борщів. Рівнина почленована каньйоноподібними долинами приток Дністра. Схили цих долин зазвичай порізані глибокими ярами. На просторі між долинами Серету і Збруча широко поширені карстові форми рельєфу – печери і лійки. Також характерні для цієї території мальовничі форми вивітрянання – вапнякові скелі-останці, які подекуди набули химерних форм: грибів, стовпів, сфінксів, космічних літаючих блюдечок тощо. Багато їх можна спостерігати в

урочищі Криве, поблизу м. Заліщики. У височини в Дністровському каньйоні виділяється найбільша «стінка» біля с. Колодрібка (230 м заввишки).

У Дністровському каньйоні складається особливий мікроклімат. Зима тут м'яка та малосніжна, а весна приходить на 1–2 тижні раніше, ніж в інших регіонах. Літо спекотне, а грозові дощі короткочасні.

Стрімкі схили Дністра і його приток укриті різнобарвною рослинністю,

Ковила волосиста

яка змінюється від низькорослої чагарникової лісостепової зони до вишні степової, берести, граба і шипшини. Ліві береги річки вражають рідкісною рослинністю, що перевершує за різноманітністю Кременецькі гори і Подільські Товтри. Схили каньйону, прибережні луки та поля багаті на реліктові, ендемічні та рідкісні види рослин, багато з яких внесено до Червоної книги України. Також на території каньйону зустрічаються рослинні угруповання, які внесені до Зеленої книги України, такі як ковил волосистий,

вузьколистий та пірчастий. Більшість цих рослин також є представниками Червоної книги України.

Важкодоступні схили каньйону відіграють важливу роль у збереженні рідкісних рослин, таких як первоцвіт, мигдаль степовий, шафран Гейфеля (крокус) та інші.

шафран Гейфеля (крокус)

мигдаль степовий

первоцвіт

Вражає своєю різноманітністю і тваринний світ. Тут мешкають козулі, зайці, білки, борсуки та інші ссавці. Також, води Дністра є домівкою для більше як 40 видів риб, включаючи такі відомі, як короп, щука, окунь, сом, і ті, які відомі тільки експертам та рибалкам.

Екосистема каньйону включає велику кількість комах, природа яких настільки цінна, що близько 50 видів внесено до Червоної книги України. Найвідоміші серед них – дозорець-імператор, жук-самітник, вусач дубовий, махаон, земляний хрестоносець та інші.

жук-самітник

вусач дубовий

махаон

На території каньйону знаходяться різні об'єкти природно-заповідного фонду України, включаючи Національний природний парк «Дністровський каньйон», Регіональний ландшафтний парк «Дністровський каньйон», Регіональний ландшафтний парк «Дністровський» та Бакотську затоку.

3.4. СПЛАВ ПО ДНІСТРУ

Улюбленою для туристів, що сплавляються Дністром, є перша половина Дністровського каньйону протяжністю маршруту приблизно до Заліщик. Вона позначена десятками метрів товщі червоних нижньодевонських пісковиків, аргілітів та алевролітів, які сходять до Дністра стрімкими схилами.

«Червона Гора» поблизу села Берем'яни (Тернопільська обл.) – приклад відслонень девонських червоних пісковиків

Їх перекривають відклади крейдового та юрського періодів. Друга частина Дністровського каньйону теж цікавою є для туристів, що сплавляються річкою Дністер. Тут вони ніби можуть подорожувати в часі і побачити що у геологічному відношенні складена переважно сірими та зеленкуватими нижньодевонськими аргілітами, а нижче за течією відкриваються надзвичайно мальовничі скельні відслонення силурійського періоду (вапняки, мергелі). Унікальними не лише в Україні, а й у світі є скелі в селах Дністрове, Дзвенигород, Трубчин, які можна побачити під час сплаву річкою Дністер.

Під час сплаву річкою Дністер можна подивитися на сліди крейдового періоду – це моховатко-голкошкірі вапняки і пісковики зі скам'янілими рештками та відбитками черепашок молюсків, голками морських їжаків, скелетами моховаток, коралами та зубами прадавніх риб. Скріплені між собою

ще в давнину, ці органічні рештки та осадові породи утворюють окремі території нагромадження велетенських кам'яних брил, що нависають над каньйоном Дністра і в околиці (села Касперівці, Більче-Золоте (під час сплаву річкою Серет), Добрівляни, Городниця (під час сплаву річкою Дністер)).

Дністровський каньйон також слугує своєрідним музеєм геології, де можна вивчати історію земної кулі в розрізі. Видовищні травертини, що нависають над схилами, є найбільшим скупченням печер в Україні, кількість яких перевищує 150.

3.5. ІСТОРІЯ НПП «ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН»

- ✚ 30-і рр. ХХ ст. – виділення перших природозаповідних територій.
- ✚ 70-90-ті роки – робота Чайковського М. М. по заповіданню окремих об'єктів та територій.
- ✚ 1972 р. – перша міжобласна нарада з питання створення Дністровського державного парку в межах Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької і Хмельницької областей.
- ✚ 1977 р. – рішення Тернопільської обласної ради «Про створення Дністровського державного природного парку і поліпшення туризму в області».
- ✚ 1984 р. – згідно з новою класифікацією парк був переведений у Придністровський державний ландшафтний заказник місцевого значення.
- ✚ 1990 р. – створено в межах області державний природний ландшафтний парк «Дністровський каньйон» площею 42084 га.
- ✚ 1998 р. – групою тернопільських науковців та природоохоронців розроблено попереднє обґрунтування створення національного парку «Дністровський каньйон» і знову піднято питання перед Кабінетом Міністрів.
- ✚ 2010 р. – указом Президента України було прийнято рішення про створення національного природного парку «Дністровський каньйон» площею 10829 га.

3.6. ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН

- ✚ Дністровський каньйон знаходиться в західній частині України. Лівий берег – у Тернопільській та Хмельницькій, правий – в Івано-Франківській та Чернівецькій.
- ✚ Каньйон починається біля села Петрилів Івано-Франківської області, а закінчується неподалік від села Трубчин Тернопільської області, за кілька кілометрів від Хотинської фортеці.
- ✚ Дністровський каньйон – це музей історії планети під відкритим небом, адже тут можна побачити історію земної кулі «в розрізі». Найдавнішим пам'яткам природи Дністровського каньйону – скелям девонського геологічного періоду – 350-400 млн років.

- ✚ Дністровський каньйон – один із найдовших (250 км) в Європі.
- ✚ Вздовж каньйону знаходиться численні об'єкти природно-заповідного фонду України: національний природний парк «Дністровський каньйон», регіональний ландшафтний парк «Дністровський каньйон», регіональний ландшафтний парк «Дністровський», Бакотська затока, національний природний парк «Хотинський» тощо.
- ✚ На шляху каньйону чимало закрутів, на одному з них лежать ті самі – місце, яке дев'яносто років тому було престижним курортом Європи. Його називали польською Рив'єрою, порівнювали з Флоридою, Палм-Біч та Кароліною.

- ✚ За красу та унікальні пейзажі Дністровський каньйон називають одним із семи чудес України.
- ✚ Унікальними утвореннями Подністров'я є травертини. Більшість із них мають природні порожнини і тріщини, знаходяться у важкодоступних місцях поряд з джерелами і у вигляді скель нависають над стрімкими схилами каньйону.
- ✚ Тут знаходиться найбільша в Україні кількість печер.
- ✚ Це місце проживання багатьох унікальних рослин. Наприклад, тут росте фіалка Джоя, яку, окрім цього місця, можна знайти тільки в Румунії чи на Балканах.

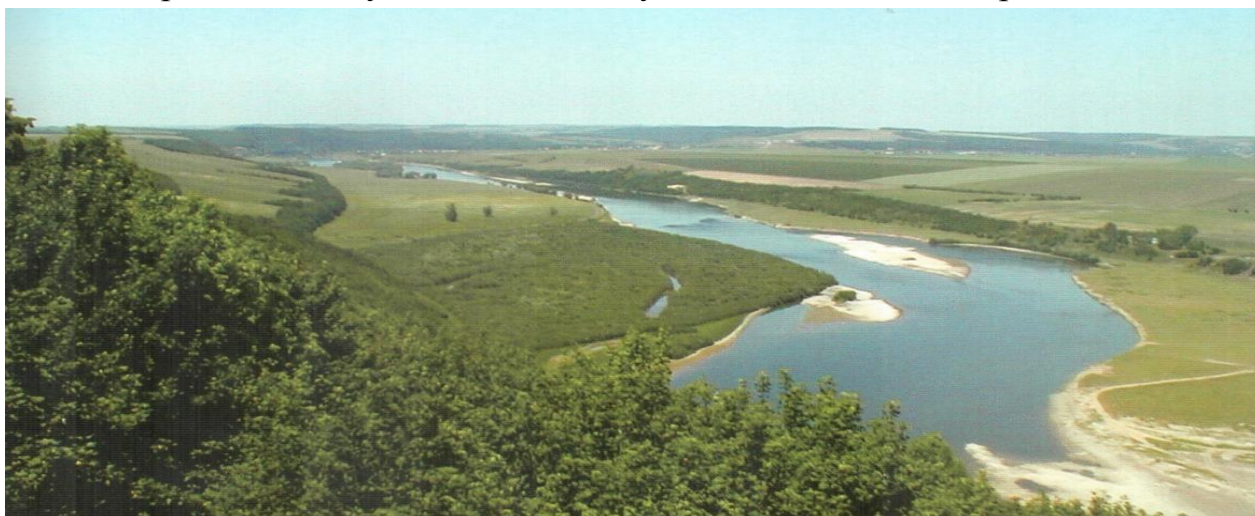

Фіалка Джоя (Viola jooi Janka)

Травертинова скеля (біля села Летяче)

- ✚ Особливий мікроклімат Дністровського каньйону – це причина, через яку весна приходить сюди зазвичай на 1–2 тижні раніше, ніж в регіони поблизу.
- ✚ Поблизу поселення Устя можна знайти здавалось би невелику печеру «Легенда». Втім, місцеві стверджують, що сама печера тягнеться на кілометри і колись була місцем сховку під час монголо-татарських набігів.

Уздовж Дністровського каньйону є багато цікавих місць, які варто відвідати та побачити на власні очі.

3.7. МІСЦЯ, ЯКІ ВАРТО ВІДВІДАТИ ЧЕРВОНА ГОРА ДНІСТРОВСЬКОГО КАНЬЙОНУ

Адреса: біля південно-східної околиці села Берем'яни Тернопільської області, на лівому схилі долини річки Дністер, нижче за течією від гирла річки Стрипа.

Це найтепліше місце Дністра. Також це місце неофіційно прозвали «дністровськими субтропіками». Та названа вона так не через теплий клімат, а через породи червоного кольору. Підйом на вершину не складний та займе максимум 20 хв. З висоти 300 м над рівнем моря відкривається неймовірна панорама на каньйон.

Вид на Дністер із Червоної гори

ПЕЧЕРА «ОПТИМІСТИЧНА»

Адреса: у межах Тернопільської області, на південний захід від села Королівка.

Це найдовша у світі гіпсова печера, яка увійшла до Книги рекордів Гіннеса. З 1966 року до сьогодні спелеологами досліджено більше 216 кілометрів ходів, галерей і гротів цієї печери, що робить її найдовшою печерою Європи, найдовшою гіпсовою печерою світу та другою за довжиною серед вапнякових печер (поступається лише вапняковій Мамонтовій печері у США). Ходи залягають на глибині близько 20-80 м від поверхні.

Найбільшим скарбом печери Оптимістична є вторинні мінеральні утворення, що протягом десятків тисяч років росли у підземних порожнинах. Це, насамперед, гіпсові кристали різноманітної форми та кольору.

Печера Оптимістична на Придністровському Поділлі була відкрита групою львівських спелеологів під керівництвом Мирона Савчина в 1966 році.

У квітні 1965 року вони натрапили на сліди існування великої невідомої порожнини. Невеликий струмок, що зникав під землею на дні карстової вирви у лісі поблизу села Королівка, вів углиб великого гіпсового масиву. Сильна тяга повітря з щілини над струмком свідчила про наявність у гірських породах об'ємних порожнин. Але увійти в печеру вдалося через рік. Після двох днів розкопок, група під керівництвом М. Савчина вперше проникла в невідому печеру і пройшла її ходами перші сотні метрів.

Печера Оптимістична

ДЖУРИНСЬКИЙ (ЧЕРВОНОГОРОДСЬКИЙ) ВОДОСПАД

Адреса: на річці Джурин, в урочищі Червоне, між селами Нирків і Устечко Тернопільської області.

Джуринський водоспад є найвищим рівнинним водоспадом на всій території України. Повна висота Джуринського водоспаду сягає 16-ти метрів, а ширина – 20-ти метрів. Він складається з трьох каскадів, а площа цієї пам'ятки природи – 0,7 га.

Червоногородський водоспад

Як свідчать легенди, його назва походить від річки, із якою пов'язане його утворення. Згідно з іншим повір'ям, поява Джуринського водоспаду нерозривно пов'язана з неіснуючим в наші дні містом Червоногород. На сучасних картах України ви не знайдете такого міста, оскільки поселення з такою назвою не існує вже понад 50 років. Місцезнаходження знайти досить нелегко, дістатися до руїн старовинного міста можна, лише відправившись до села Нирків або Нагоряни, розташованих у Тернопільській області. Далі дорогу підкажуть місцеві жителі. У цьому місці можна гарно провести час із друзями чи насолодитися красою водоспаду наодинці в променях ранішнього сонця, а хороша погода стане тільки додатковим позитивом.

Легенди Джуринського водоспаду

Існує три версії, які розповідають, звідки ж узявся Джуринський водоспад. За однією з них, він був штучно створений турками-османами під час облоги Червоногородського замку 1672 року. Легенда оповідає, що загарбники прокопали кам'яний виступ на правобережжі долини річки Джурин і скерували повноводну тоді річку, яка до того робила кількакілометрову петлю й огинала пагорб із замком, у нове річище. Це робилося для того, щоб здобути замок. Саме вони, під час одного з набігів, що стався більше чотирьох століть тому, пустили місцеву річку під назвою Джурин по іншому руслу, у надії замучити захисників спрагою і нарешті захопити оборонну фортецю. Після відходу турецьких військ і утворився цей прекрасний і досить незвичайний водоспад.

Друга легенда розповідає про те, що польські шляхтичі Понінські нібито навмисно змінили течію річки, коли планували масштабний парк. Річ у тому, що замок на початку XIX ст. перебудовувався у палац, і саме так, згідно з легендою, планувалося створити штучний водоспад. Обидві вищеописані версії спростовуються однією з мап фон Міга, котрі були створені у 1779–1782 рр. На цій мапі чітко видно повноводну течію Джурина, яка огинає замок та водоспад із млином.

За третьою версією, водоспад був створений не польськими шляхтичами чи турками, а місцевими жителями. Ця гіпотеза виглядає особливо логічною, якщо врахувати потребу довколишніх сіл у млині. Саме тому річку роздвоїли, і частина води утворила нове річище, на якому і збудували млин. Уже в 1880 році згадується Червоногородський млин у «Географічному словнику польського королівства».

Не важливо, чи Джуринський водоспад був створений природним або ж штучним шляхом, він все одно залишається прикрасою каньйону. Коли пригріває сонечко, тут надзвичайно багато відпочивальників та туристів.

Ще одним дивовижним явищем у цій місцевості є те, що в с. Нирків та неподалік від нього земля має червонуватий відтінок. Саме ця аномалія і дала назву селищу Червоногород, яке тут було розташоване багато століть тому. Це явище пояснюється наявністю хімічних сполук у камінні та ґрунті, а тому після

дощу вода в калюжах починає нагадувати червоне вино. Погодьтеся, усі ці принади є досить ваговою причиною включити Джуринський водоспад у свій маршрут, плануючи подорожі в Карпати. Для тих, кого не лякає відпочинок в польових умовах, неподалік від водоспаду є місце, де можна зупинитися з наметом на декілька днів. Однак, слід добре заpastися всім необхідним, адже найближчий магазин знаходиться на відстані декількох кілометрів від водограю.

Поблизу водоспаду розташований **Червоногородський замок**.

Руїни Червоногородського замку

До наших днів серед усіх Червоногородських будівель збереглися лише постарілі стіни Червоногородського замку XVII століття, а також залишки католицького костелу XVIII століття. Парадокс – замок до цих пір називають Червоногородським, а самого міста вже не існує на цьому місці. У минулі часи це було місто королів і адміністративний центр, а зараз воно не існує на карті.

Спочатку замок звели ще на початку IX століття. У 1313 році, коли будова перейшла у володіння братів Корятовичів, вона була укріплена. На рубежі XIV-XV століть Червоногород і однойменний замок стали частиною польських володінь. А на початку XVII століття дерев'яні стіни і перекриття замку були замінені на кам'яні, крім цього вся будова була укріплена валами. З 1778 року Червоногород перейшов у володіння Адама Кароля Понінського. Власник спорудив замок-палац на місці розташування напіврозваленого Червоногородського замку. З цього моменту замок перестав нести оборонну функцію.

ВОДОСПАДИ ДНІСТРОВСЬКОГО КАНЬЙОНУ

Водоспад «Дівочі сльози» знаходиться між селами Ісаків та Петрів Івано-Франківської області, що на Тлумаччині, біля ріки Дністер. Входить до складу регіонального ландшафтного парку «Дністровський». Його основою є мох, який упродовж століть ріс, відмирав і кам'янів, що спричиняло ріст наступних нашарувань моху.

Зі скелі біля Дністра нависає величезна (близько 3,5–4 м) травертинова брила, по всій площі якої стікають краплини води. Ці краплини утворюють струмок, що збігає до Дністра. Краплини схожі на сльози, що дало назву водоспадові. Взимку вода замерзає, перетворюючись на бурульки.

11 травня 2019 року травертинова брила, із якої стікала вода, повністю обвалилася і впала в Дністер.

Водоспад стає особливо привабливим у сонячну погоду, коли він переливається всіма барвами веселки. Біля нього розташована скеля з невеличкою печерою, де в минулому жив самотній монах. За свідченням місцевих мешканців, до Другої світової війни тут існував ще один водоспад, який був підірваний під час військових баталій.

Згідно з легендами, тепер у цій місцевості живуть русалки. За народними переказами, дехто в минулому здалеку бачив трьох дівчат, що купалися в Дністрі і зникли в ньому. Сучасні туристи також стверджують, що іноді тут насправді трапляється марево, яке нагадує трьох дівчат.

За словами фольклористів, історія виникнення водоспаду «Дівочі сльози» поблизу Ісакова говорить про те, що колись давно татари забрали в полон українських дівчат. Вели їх Чорним лісом і зупинилися перепочити на ніч біля берегів велета-Дністра. Юні бранки, огорнені відчаєм, піднялися на найближчу скелю, із якої кинулися стрімголов вниз, аби померти на своїй рідній землі, а не в полоні прислужувати яничарам. Відтоді зі скелі почали падати краплі, що нагадували дівочі сльози.

Дістатися до водоспаду можна як згори, зі схилу каньйону, так і знизу, причаливши до берега на плавзасобі. Водоспад зі скелею, хоча й мають немаленькі розміри, важко побачити знизу, оскільки вони ховаються в гушавині

лісу. Шуму падаюча вода також не створює, адже потічок дуже маленький. Орієнтиром будуть кілька великих (у людський зріст) каменів біля урізу води. Рівного берега тут практично немає, схил обривається безпосередньо у воду.

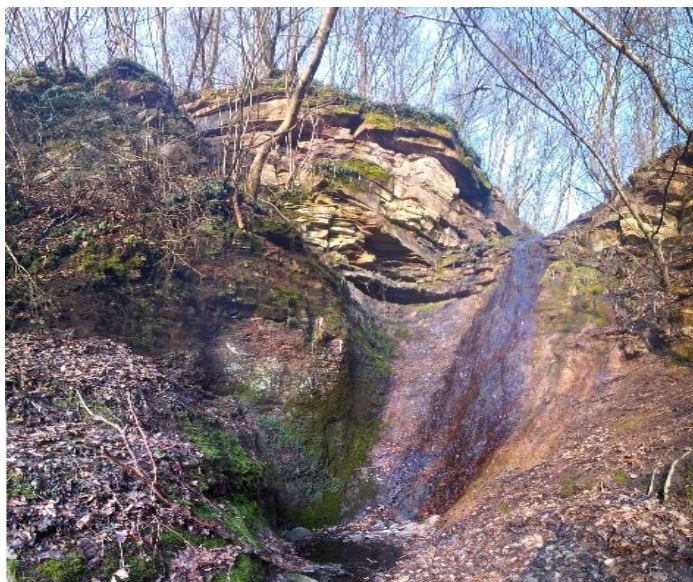
Водоспад «Дівочі сльози» – один з улюблених природних об'єктів на туристичних маршрутах Прикарпаття. Зачарування викликає спостереження за маленькими потічками, які пробиваються крізь вапнякові породи і спадають вниз по травертиновій брилі.

Омиваючи її багаторічні мохові нарости, кам'яніють і роблять брилу об'ємнішою. Краплини, які спадають, переливаються всіма кольорами веселки від променів сонця навесні та влітку, а від морозного подиху взимку створюють продовгуваті бурульки, що нагадують дівич-плач. Тому приїхати сюди можна будь-коли, і, пройшовши облаштованими екостежками, допитливі краєзнавці побачать диво, створене багаторічним нором природи.

Делівські водоспади – це група із шести водоспадів, які сформувалися на двох маловодних потічках – Северкова та Буковина, що стікають правим стрімким схилом Дністровського каньйону. Знаходяться на південно-східній околиці села Делева Тлумацької територіальної громади.

Висота найвищого водоспаду становить 16 м. У посушливі періоди року вони майже пересихають, тому водоспади цікаві після рясних дощів або під час танення весняних снігів.

РАКОВЕЦЬКИЙ ЗАМОК

Адреса: у селі Раковець Городенківського району Івано-Франківської області.

Раковецький замок – це пам'ятка архітектури національного значення. Від самого замку залишилась лиш унікальна вежа і трішки мурів південно-східної стіни. Але попри те, ця пам'ятка нікого не залишить байдужим.

Історія Раковецького замку

Збудував замок у Раковці галицький підचाший Домінік Войцех Беньовський (деякі дослідники транслітерують з польської Бісневський) для контролю переправи через Дністер. У 1640-60-их роках він зводив замок на травертиновій скелі, що піднімається над рівнем річки десь на 30 метрів. На майданчику розміром приблизно 70 x 50 метрів тоді збудували справжню фортецю. Вона була багатокутною в плані і повторювала конфігурацію скелі.

Раковецький замок мав три вежі (трикутну, квадратну і шестигранну), які з'єднувались товстими двометровими стінами висотою від 2 до 8 метрів. Вхід до фортеці був через двоповерхову квадратну вежу-браму. До неї через виритий сухий рів був перекинутий звідний міст. На невеликому (10 на 20 метрів) замковому подвір'ї розташовувалась криниця, господарські споруди, аркова галерея між вежами, каплиця, а також будинок із житловими приміщеннями, який прилягав до західного муру.

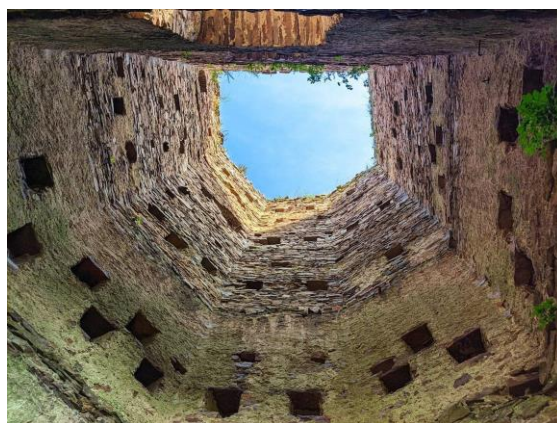
Планування раковецького замку не має аналогів в Україні. Він мав багато підземель, входи до яких зараз засипано. Колись у них зберігались провіант і амуніція. Нагадуємо, що замок стеріг переправу через річку, тому це був важливий стратегічний пункт, особливо в часи війни Речі Посполитої та Османської імперії. Саме тому цей замок – місце багатьох військових сутичок: у 1657 р., хоча будівництво ще не було завершено, витримав облогу козацьких військ, які йшли на допомогу князеві Ракоці; у 1667 р. його безуспішно намагались захопити татари; а в 1672 р. та 1676 р. турецьке військо зруйнувало його. Після усіх боїв і облог замок відбудовували.

На початку XVIII століття замок в Раковці втратив своє оборонне значення і став житловою резиденцією. В круговерті подій Барської конфедерації у 1768 році він згорів. Через майже сто років власник Раковця пан Дверницький організував на території раковецького замку поташеву фабрику. Але й вона невдовзі згоріла. З того часу твердиню поволі почали розбирати місцеві жителі на будівельні матеріали.

Планування та архітектура Раковецького замку

Відповідно до спогадів відомого дослідника фортифікацій Ореста Мацюка, у 1960-х роках за десятки кілометрів височіла збережена східна вежа та ще великі фрагменти оборонних мурів... Станом на сьогодні тільки вежа і залишилась.

Башта раковецького замку – оригінальна шестигранна, шестиярусна споруда, що за архітектурою нагадує вежі-донжони, поширені в пізньому

Вежа раковецького замку

середньовіччі.

Понад 20-метрова споруда вражає розміром і цікавою особливістю. Вона має стрільниці, розміщені за дуже рідкісною системою. Військовий мав змогу вести обстріл у різних напрямках не змінюючи свого місця. Бо в межах одного бойового ярусу отвори для стрільби були двома рівнолеглими рядами, один над одним, але з невеликим зміщенням квадратних отворів. Відтак, канали стрільниць відхилялися по горизонталі й вертикалі, дістаючи напрямки залежно від своїх секторів обстрілу.

Вежа раковецького замку – це своєрідний прототип багатоканальних стрільниць зі схрещеними каналами й спільною камерою, які з'явилися на початку XVI століття. Ця система стрільниць дозволила припустити науковцям, що ця вежа, яка залишилась останнім бастіоном раковецького замку, є його найстарішою частиною і її можна датувати не пізніше ніж XIV століттям. Звідти частина дослідників стверджує, що замок в Раковці Беньовський звів на місці давнього укріплення.

Ця диво-вежа робила і робить замок у Раковці таким упізнаваним.

УРОЧИЩЕ КРИВЕ

Адреса: у межах Заліщицької міської громади Тернопільської області.

Урочище Криве – це ділянка Дністра з островами та нависаючими скелями. Цікавими є скелясті останці вапнякових порід із химерними формами вивітрювання, поруч із якими на схилах зростає рідкісна скельно-степова флора і реліктові види: мигдаль степовий і ефедра двоколоса, а також горицвіт весняний.

Урочище криве

Окрім того, звідси зручно починати подорож каньйонами-долинами річок Тупа та Серет. Каньйон Тупи – невеликий, але вражаючий: величезні скельні брили нависають над сільськими хатами внизу потічка. Каньйон Серету, натомість, масштабніший і дещо нагадує Дністровський. Поряд із Серетом знаходиться печера Вертеба та скельний язичницький комплекс у Монастирку.

Острів Інь-Янь

Адреса: на кордоні Тернопільської та Івано-Франківської областей, біля села Литячів. Доїхати до населеного пункту можна автобусом із Тернополя.

Острів названо так через надзвичайну подібність із китайським символом інь-янь. Але не тільки зовнішні ознаки, але й особлива атмосфера єдності з природою поблизу острова дають зрозуміти, що назва підібрана дуже точно. Як стверджують місцеві жителі, два клаптики землі утворилися на межі Івано-Франківської та Тернопільської областей у 1969 році після сильної повені.

Острів Ін'Янь

До річч, саме на цьому березі розкинулася **Печера Відлюдника** – ще одне туристичне диво України, порожнина в травертиновій скелі. Розташоване поблизу села Литячі Заліщицького району Тернопільської області, у лісі на вершині схилу балки, за 2 км на південний схід від села. Вхід у печеру – округлий отвір на вертикальній стінці на висоті 4-5 м від її підшви. За розповідями старожилів, у цій печері в 1930-ті рр. жив монах-відлюдник. Тут він вирубав місце для ліжка та обладнав витяжку для розведення вогнища. Харчувався здебільшого тим, що міг назбирати в лісі. Іноді виходив у села Литячі, Шутроминці (нині Заліщицького району), розмовляв із їхніми мешканцями на релігійні та морально-етичні теми, вів щоденник. Пропає безвісти під час німецько-радянської війни.

Печера Відлюдника

ЧЕРНЕЛИЦЬКИЙ ЗАМОК

Адреса: на квадратній ділянці площею 2 гектари в селищі міського типу Чернелиця, Івано-Франківської області.

З кінця XV століття до кінця XVIII-го по Дністру проходив кордон Речі Посполитої з Османською імперією. Уздовж ріки було зведено чимало рукотворних пам'яток: замків, фортець, палаців, церков.

Чернелицький замок – одна з найбільш відомих історичних пам'яток на Покутті. Замок розташовується в східній частині села Чернелиці на невисокому скелястому піднесенні над потоком, який за кілометр впадає в Дністер. Замок в плані квадратний з чотирма бастіонами по кутах та брамою зі східного боку. Товщина стін сягала двох метрів, а їх висота – шести метрів.

Будівництво замку розпочалось на початку XVII століття, проте до початку Визвольних змагань 1648–1654 років твердиню не встигли повноцінно добудувати, що допомогло козакам понищити її. Чернелицький замок був збудований в 1659 р. брацлавським воєводою, новим власником м. Чернелиця, володарем Клевані та Жукова, польським магнатом русинського (українського) походження Михайлом Юрієм (Міхал Єжи) Чарторийським.

Цікавий факт. Ззовні фасад башти оздоблений вирізьбленим у камені гербом «Рогон» («Погоня»). Декор зроблений під час побудови замку, бо герб належав Чарторийським. З внутрішньої сторони на вежі видно герб «Piława» (Пилява) з латинськими літерами E.S.X.C.W.V., що розшифровується як: Єфросинія Станіславівська, княгиня Чарторийська, воєводина Брацлавська.

Твердиню двічі здобували турки у 1672 та 1676 роках. Проте надалі замок відіграв дуже важливу роль як найсхідніший прикордонний форпост Речі Посполитої на правому березі Дністра. Особливу роль твердиня виконувала під час молдавського походу Яна III Собеського у 1685–1691 роках. У Чернелиці зберігався провіант та фураж королівської армії, а сам Ян III Собеський кілька разів зупинявся в замку.

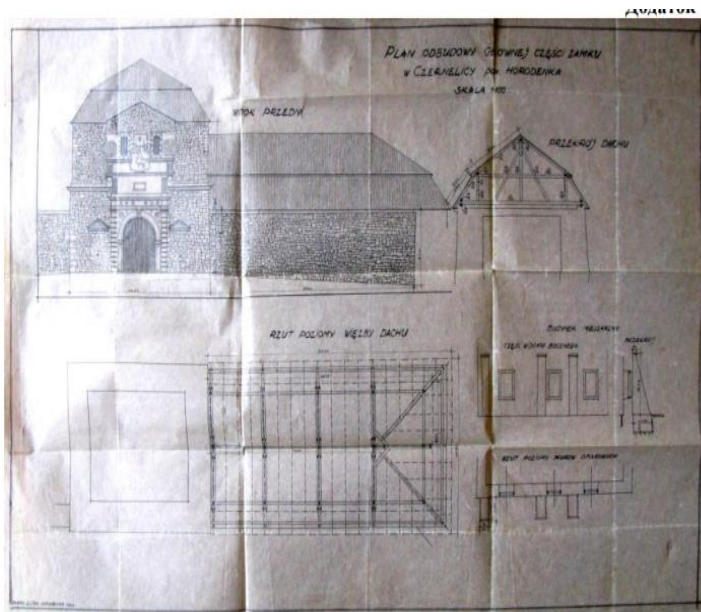
Напередодні 1696 р. Чернелиці та його оборонна споруда, яка зазнала значних руйнувань під час останньої війни, перестає бути власністю Чарторийських та переходить до волинського воєводи Михайла (Міхала) Потоцького, пізніше до його сина Петра (Пйотра). У 1774 р. частину Чернелицького маєтку Потоцькі продають М. Гатенбергу Садогурському.

Останнім власником споруди був полковник польського війська Маурицій Юзеф Ценський. Після його ж смерті його сім'я переїхала і забрала з собою бібліотеку, архів та унікальну картинну галерею (твори Рубенса, Рафаеля, Кранаха та ін.). Замок же віддали в оренду євреям, після чого він почав занепадати.

Протягом XIX ст. аж до 1939 р. власники (дідичі) Чернелиці неодноразово мінялись: Текля Раціборська, Наполеон Раціборський, Кароль Краснопольський, Тереза Петрович та ін.

Одразу після закінчення Першої світової війни польські науковці (Тадуеш Шидловський) та адміністративні органи зайнялись дослідженням стану фортеці і дійшли висновку, що вона потребує негайної реставрації. Виявлені архівні матеріали свідчать, що в 1920-х роках власниками замку – Терезою, Єленою й Анною Петрович – був проведений цілий комплекс реставраційних робіт, внаслідок чого в'їзна вежа і прибрамний корпус були майже повністю реставровані й розпочались роботи з відновлення замкового палацу.

Серед документів, які зберігаються в справі, найбільше зацікавлення викликає креслення проекту відбудови замку. Воно є доповненням до листа Терези Петровичової та Єлени Петровичівни до Державного управління консервації у Львові від 10 липня 1922 р. Окрім проекту до листа додана заява про готовність опіки над пам'яткою та кошторис відбудови. Аркуш із кресленням міститься в окремому конверті. Усі зображення нанесено чорною тушшю в масштабі 1:100.

¹. Zbiór dokumentów małopolskich. T. 8 : Dokumenty z lat 1435–1450, uzupełnienie : dokumenty z lat 1286–1442 / wyd. I. Sulikowska-Kuraś, S. Kuraś. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład

Незабаром замок був уписаний у реєстр національних пам'яток (1933) і взятий під державну охорону. Важлива подія для досліджень Чернелицького замку мала місце в середині 1930-х років. У 1935–1937 рр. група архітекторів з факультету архітектури Варшавської Політехніки під керівництвом архітектора Богдана Ґуєркіна та інженера Яна Захватовича провела польові дослідження цілого ряду покутських і західноподільських замків, у тому числі й

Чернелицького. Відомо, що вони провели повну інвентаризацію замку в Чернелиці – обміри, креслення й фотодокументацію.

Замок у перші повоєнні десятиліття зазнав серйозних руйнувань: зник дах над в'їзною вежею замку і над прибрамним корпусом, повністю зруйновано замковий палац, розібрано частину куртин, засипано замкову криницю, а в північно-східному бастіоні вибудовано конюшню.

Щиро сподіваємось, що в майбутньому буде збережено та реставровано цю унікальну пам'ятку військової архітектури.

БАКОТА – СТОЛИЦЯ ДОЛЬНОЇ РУСИ

Адреса: за 55 км від залізничної станції Кам'янець-Подільський, недалеко від смт Стара Ушиця і села Колодіївка.

Нині одна з найрезонансних тем для Західного регіону – загроза створення каскаду водосховищ на верхньому Дністрі. Дністрові води можуть поховати під собою не лише села й містечка, чудові краєвиди та родючі ґрунти, а й пам'ятки археології, історії, культури.

Бакотська затока Новодністровського водосховища.

Зрештою, на Дністрі ми вже маємо такий прецедент. У 1981 році Новодністровське водосховище поглинуло будівлі давньої столиці історичного Пониззя – легендарного села Бакоти. І лише келії печерного монастиря, видовбані в скелях височезної Білої гори нагадують про бурхливе минуле цих місць.

Про все це у своїх працях досліджує дослідник Бакоти, археолог із Хмельницького, кандидат історичних наук Сергій Маярчак.

З 1981 року села Ушиця, Бакота і Калюс (тобто, ці літописні населені пункти, що розташовувались у Кам'янець-Подільському [Ушиця та Бакота] та

Новоушицькому [Калюс] районах Хмельницької області) затоплено Дністровським водосховищем. Є супутниковий знімок, який показує сучасний стан – власне, Бакотська затока в межах Дністровського водосховища.

Бакотська затока Новодністровського водосховища (супутникова зйомка). Зелена позначка – місце колишнього села Бакота, фіолетова – Біла гора з печерним монастирем.

Літописна Бакота була об'єктом тривалих археологічних досліджень відомих науковців, внаслідок чого отримано багато цінного матеріалу про місто, значною мірою його проаналізовано. Проте заснування міста Бакоти в історії Подністров'я й особливості історичного розвитку й надалі залишаються перспективними для дослідження. Вбачаємо також необхідність у перевірці окремих результатів наукового вивчення цього міста, в детальнішому з'ясуванні історії його вивчення та меж літописної області Пониззя, центром якої воно було.

Походження топоніму «Бакота» не з'ясоване. Пізньосередньовічний історик Станіслав Сарницький вважав, що він – татарського походження. На думку Масенко, назва того ж походження, що і староукраїнське «буката» (шматок) або білоруське «букота» (гора округлої форми). За Вейнтрубом, назву «Бакота» можна перекласти на сучасну українську мову як «бажане місце».

Місто згадується в Галицько-Волинському літописі в описі подій 1241-го, 1242-го та 1252 років як адміністративний центр історичної області «Пониззя». З'ясування історичної ролі Бакоти є в тісному взаємозв'язку зі з'ясуванням (хоч би в загальних рисах) політичного минулого регіону, центром якого вона певний час була. Розповідається в літописі під 1241 роком, коли йдеться про свавілля і непокору Данилу Романовичу галицьких бояр. Зокрема про Доброслава Судича, який «укняжився був і грабував усю землю, а ввійшовши в город Бакоту, все Пониззя забрав без княжого повеління». Таким чином, саме Бакота була адміністративним центром Пониззя – за тогочасними реаліями, захоплення центру передбачало заволодіння всією територією, що йому підкорялася.

Отже, Бакота відігравала деякий час роль політичного центру, столиці Пониззя. Процес формування удільного князівства не завершився внаслідок монгольської навали на Русь і зміни політичної ситуації у регіоні та в цілому в Південно-Західній Русі. Місто ще відігравало довгий час роль нехай не князівського, але адміністративного центру регіону, сюди приїздили за даниною татарські баскаки. Однак закладене Мстиславом Удатним підґрунтя

для неабиякого піднесення Бакоти як столиці князівства так і не було реалізоване після його смерті.

Монголи не сприяли розвитку нових адміністративно-територіальних утворень на зразок Пониззя і не допускали будівництва потенційно небезпечних для них адміністративних центрів на підкорених територіях. Понад те, вимагали зруйнувати уже побудовані.

Дослідники називають порубіжні зі сходу землі Галицько-Волинського князівства (маємо на увазі передусім територію Пониззя) – «буферною зоною», позаяк на цих землях (це мова вже йде про другу половину XIII століття) стикалися інтереси та зони впливу, з одного боку, галицьких володарів, а з іншого – монгольських воєначальників. Ці прикордонні території не входили до складу Золотої Орди, але політично від неї залежали. Населення «буферної зони» змушене було тримати удар з обох боків.

У 1300-1302 роках Галицько-Волинське князівство, користуючись усобицею в Золотій Орді, включило до свого складу на певний час (до середини 1320-х років) землі Пониззя і території аж до гирл Південного Бугу та Дністра. Проте ординська адміністрація на Середньодністровському Лівобережжі зберігалась, а населення Бакотської округи з перервами, але продовжувало сплачувати данину монголо-татарам. Зокрема, і після перемоги над татарами литовського князя Ольгерда на річці Сині Води 1362-го (або, за Білецькою, 1363-го) року та підпорядкування краю литовцям.

Після встановлення литовської влади на Поділлі Бакота поступово перетворилася на рядовий центр невеликої округи. Литовські феодали були змушені зважати на колишню самостійність міста й остерігатися відновлення самостійницьких тенденцій у ньому. Тому вони розбудовували нові, альтернативні політичні центри у краї, серед яких особливо розвинувся виділився Кам'янець на Поділлі, сучасний Кам'янець-Подільський.

Також відомо, що у XIV-XV столітті біля Бакотського монастиря справді була споруджена кам'яна будівля на зразок палацу, розкопана у 1963-1965 роках Винокуром і Хотюном.

Проте загалом за литовського (а згодом і польського) володарювання на Поділлі значення колишньої столиці Пониззя дедалі більше слабшало. Так, у «Списку русских городов дальних и ближних» кінця XIV – початку XV століття Бакота згадується вже на останньому місці у переліку Подільських градів після Каменя (Кам'янця-Подільського), Іловеча (Язловець на Тернопільщині), Брянславля (Брацлав на Вінничині), Соколяця (Сутківці на Хмельниччині), Звенигорода на Черкащині, Черкас, Чернена, Нового Городка, Веніча (Вінниця), Скали (Скала Подільська на Тернопільщині).

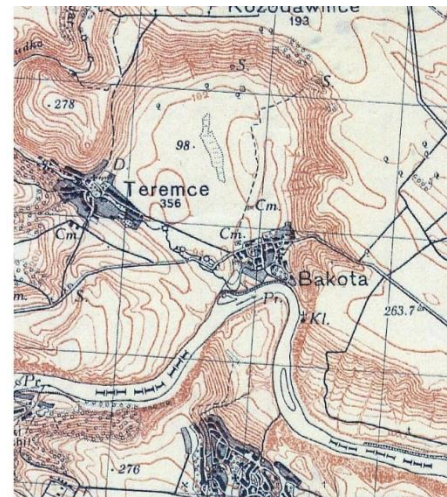

Село Бакота до затоплення. Покровська церква. Світлини з початку ХХ століття

✚ ПЕЧЕРНИЙ МОНАСТІР У БАКОТІ

Адреса: на березі Дністра — на території Національного природного парку «Подільські Товтри», Хмельницької області.

У XVI столітті Бакота згадується в писемних джерелах, як звичайне село Кам'янецької округи. Позначення її на європейських картах XVI століття, серед інших найзначніших населених пунктів Поділля, пояснюється консервативністю картографії. Карти передавали інформацію про колишній блиск столиці Пониззя, а не про значення поселення у XVI столітті.

Давні мапи околиць Бакоти

Піднесенню Бакоти як головного політичного центру Пониззя у XIII столітті сприяла сукупність кількох чинників. Розташування у великій і давно заселеній родючій долині, що давала змогу прохарчувати порівняно значну кількість населення. Розташування у центральній частині Пониззя, що давало змогу ефективніше управляти краєм. Функціонування тут потужного культового центру – печерного монастиря. Важливість Дністра, на березі якого розташована Бакота, як транспортної та торгівельної артерії. Наявність біля міста броду через Дністер, що сприяло комунікації з правим берегом річки.

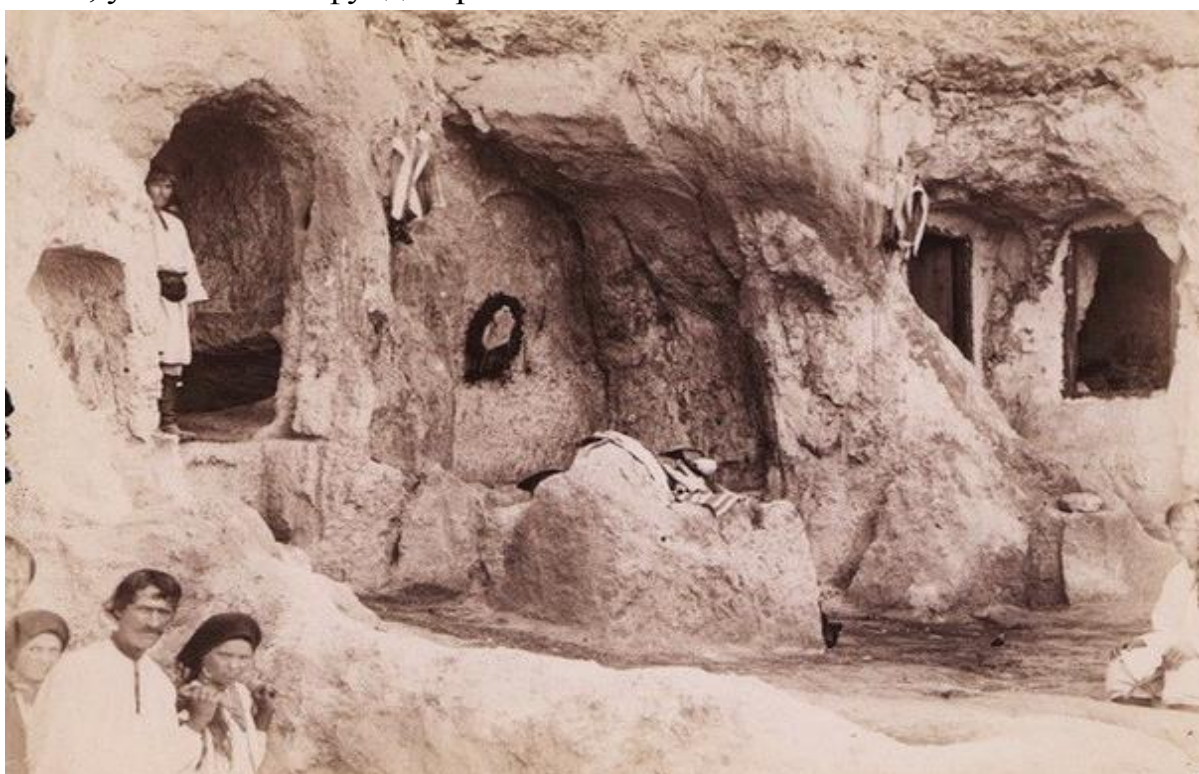
Скельний монастир

Археологічне вивчення Бакоти почалось наприкінці ХІХ століття з розкопок заснованого в давньоруський час печерного монастиря на околиці села, на горі Білій. Бажання знайти скарби, начебто заховані там, спонукало місцевих селян копати при нагоді. Була легенда про те, що там є якісь скарби, час від часу вона дійсно підкріплювалась випадковими знахідками. Особливо активними розкопки були у 1870-1880-х роках. У 1883 році у селі проводили археологічні дослідження Володимир Антонович і його майбутня дружина Катерина Мельник. На вершині гори Білої Антонович дослідив спіралеподібну печеру, що спускається двома обертами вниз. Нижній її отвір виходив у скелі на обрив, що перпендикулярно спускається до підніжжя гори. У нижньому оберті печери Антонович виявив дві невеликі келії. Дослідник інтерпретував печеру як хід, що сполучав монастир з вершиною гори, де, як він припускав, був колись замок. Принагідно скажу, що повторно печера Антоновича (її так назвали) була досліджена лише 2002 року (оскільки там небезпечно спускатись) групою спелеологів на чолі з Богданом Тарасовичом Рідушем. У підсумку тут було виявлено фрагменти давньоруської кераміки та людських кісток.

Печера Антоновича

У липні 1889 року між урочищами «Курник» і «Монастирище» на скелі гори Білої бакотські селяни розкопали вирубані в скелі ніші, де стали траплятися різноманітні предмети. Були також знайдені наскельні написи уставом: «Григорій воздвигъ мѣсто се», «Благослови Христось Григорія Игумена давшаго силу Святому Михаилу» та фрагменти інших. Прорис напису зроблено Антоновичем. Так було виявлено основну частину печерного монастиря та з'ясовано, що він був чоловічим, заснованим Григорієм на честь Святого Михаїла. На підставі згаданих написів початок функціонування монастиря датують давньоруським часом. Написи за палеографією датував, за спогадами Винокура, Микола Тихомиров, відомий палеограф, який відвідав монастир у 1962 році: відповідно, перший напис – кінцем XI – початком XII століття, а другий – кінцем XII – початком XIII століття. Тобто, якийсь час минув після заснування монастиря, і в ченців виникла ідея: щоби не пропала пам'ять, увіковічнити фундатора.

Світлина Михайла Грейма 1880-х років. З колекції Ягеллонської бібліотеки (джерело – Kamieniec Podolski: studia z dziejów miasta i regionu, Kraków, 2000, t. 1, s. 8)

Бакотський монастир – єдиний зі скельних християнських комплексів Подністров'я, де виявлено фрески. Це пояснюється його розташуванням у столиці Пониззя. Припущення Павла Нечитайла про економічну підтримку монастиря місцевими феодалами у формі ктиторських пожертв видається логічним. Наімовірніше, фрески в монастирі з'явилися внаслідок сидіння в Бакоті в 1227-1228 роках (точний період невідомий) князя Мстислава Удатного. З Лаврентіївського літопису відомо, що відчуваючи наближення своєї смерті в 1228 році, Мстислав прийняв схиму. «Того жь лѣта преставися Мстиславъ Мстиславичъ въ чернеце и въ схиме». Отже, він був людиною досить

набожною. Власне, є думка, що він причетний до облаштування Бакотського монастиря.

За технологією давньоруських печерних комплексів Бакотський монастир належить до розвинутого кущового-групового типу, до якого дослідники зараховують найбільші монастирі і скити, що розвивалася впродовж значного відрізка часу.

Бакота до затоплення (50-ті роки)

Село Бакота до затоплення (1950-і роки)

✚ БАКОТСЬКА ЗАТОКА

Адреса: прісноводна затока в середній ділянці басейну Дністра у Хмельницькій області, за 55 км від м. Кам'янець-Подільського. Є частиною водосховища, що утворилося у 1981 році внаслідок затоплення місцевості дністровськими водами.

Бакотська затока Новодністровського водосховища. На "підводній" ділянці автошляху Колодіївка-Гораївка лежить колишнє село Бакота. Біла гора з печерним монастирем позначена римською цифрою III. Мис південніше села Теремців – урочище Скельки

Бакотська затока утворилася внаслідок затоплення земель під час будівництва Дністровської ГЕС 1981 року.

Раніше тут було розташоване село Бакота. У цьому унікальному місці перед вами відкриються дивовижні картини природи. У затоці досить теплий клімат: скелі стримують пориви вітру, тож тут затишно, що особливо подобається туристам. Поблизу села Бакота було багато язичницьких святилищ, курганів, проте всі цінні історичні пам'ятки затишило. Залишилась єдина святиня – скельний монастир. Поблизу Свято-Михайлівської обителі є джерела з мінеральними водами. Подейкують, що вони мають цілющі властивості і здатні покращити здоров'я.

3.8. СПОРТИВНІ ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ.

Пішохідний маршрут III рівня складності:

С. Олешків (історико-краєзнавчий музей с. Олешків) – Нижнівський міст через р. Дністер – с. Вістря – палац графа Казимира Бадені XIX ст. – урочище Ключ – Космиринський водоспад – Возилівський водоспад – Раковецький замок – **85 км.**

Пішохідний маршрут I рівня складності:

С. Олешків (історико-краєзнавчий музей с. Олешків) – Нижнівський міст через р. Дністер – с. Вістря – палац графа Казимира Бадені XIX ст. – урочище Ключ – Космиринський водоспад – Возилівський водоспад – Луківський міст – водоспад Дівочі Сльози – Делівські водоспади – печера Думка – с. Вікняни – с. Олешків (Олешківський тризуб) – **135 км.**

Сплав по р. Дністер III рівня складності:

С. Нижнів (старий міст зведений за часів Австро-Угорщини) – с. Одаїв (печери Думка, Стрімка, Вертикальна і Затишна) – с. Коропець (палац графа Бадені XIX ст.) – с. Стінка (печера відлюдника) – с. Возилів (каскад Возилівських водоспадів) – с. Ісаків (водоспад Дівочі сльози) – с. Лука – **69 км.**

Сплав по р. Дністер I рівня складності:

С. Нижнів (старий міст зведений за часів Австро-Угорщини) – с. Одаїв (печери Думка, Стрімка, Вертикальна і Затишна) – с. Коропець (палац графа Бадені XIX ст.) – с. Стінка (печера відлюдника) – с. Возилів (каскад Возилівських водоспадів) – с. Ісаків (водоспад Дівочі сльози) – с. Раковець (замок XVIII ст.) – с. Берем'яни (Червона гора) – с. Нирків (Червоноградський замок, Джуринський водоспад) – с. Городниця (ботанічний заказник Жижавський) – с. Репужинці (ботанічний заказник Урочище «Криве») – с. Василів – **153 км.**

3.9. ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

3.9.1. ПОЧАТКОВІ КЛАСИ

✚ Завдання 1. Вправа «Три аргументи».

- Чи можуть річки бути корисними? А шкідливими? Обґрунтуйте свої відповіді, навівши по три аргументи.

«Три аргументи»	
Користь (+)	Небезпека (-)

✚ Завдання 2. Виконайте завдання за адресою чи QR-кодом.

<https://learningapps.org/display?v=p1a3v37ft23>

Проведіть пошукову роботу з теми «Дністровський каньйон».

Для цього:

- прочитайте статтю в енциклопедії;
- знайдіть інформацію в інтернеті;
- прочитайте в журналі.

Оформіть результати і презентуйте їх у класі.

Згрупуйте частини мови.

✚ Завдання 3. Розгадайте ребус.

Відповідь: Дністровський каньйон.

Завдання 4. За допомогою таблиці-ключа прочитайте закодовану назву одного з семи чудес України.

	а	б	в	г	д
1	і	ь	ь	о	й
2	н	н	н	к	т
3	и	д	й	к	о
4	р	а	в	с	с

Код: 3б, 2в, 1а, 4г, 2д, 4а, 1г, 4в, 4д, 1б, 3г, 3а, 1д, 2г, 4б, 2а, 1в, 3в, 3д, 2б.

- Яка назва у вас вийшла? (Дністровський каньйон)
- Чи знаєте ви, що таке каньйон?
- Хто з вас бачив каньйон?
- Які цікаві факти ви знаєте про Дністровський каньйон?

Завдання 5. Дайте відповіді на питання.

1. Якими були основні фази будівництва Чернелицького замку?
2. Хто був власником замку на різних етапах його історії?
3. Яку роль відігравав замок?
4. Які герби оздоблюють зовнішню та внутрішню сторони замку?
5. Які руйнування зазнала споруда протягом своєї історії?
6. Які інші пам'ятки і археологічні знахідки знайдено на території Дністровського каньйону?
7. Як ведеться охорона та дослідження замку сьогодні?
8. Напишіть перспективи збереження та реставрації Чернелицького замку в майбутньому.

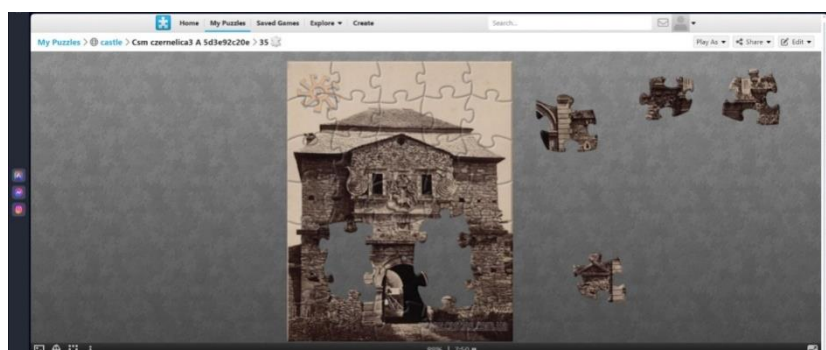
Завдання 6. Перейдіть за адресою чи QR-кодом:

<https://cutt.ly/HwUTAkFw>

- Складіть із пазлів зображення в'їзної брами Чернелицького замку.

Приклад виконаного завдання:

Завдання 7. Виконайте тести.

1. Як називається водосховище, яке поглинуло будівлі давньої столиці історичного Пониззя – легендарного села Бакоти?
  - а) Бакотське
  - б) Хмельницьке
  - в) Ушицьке
  - г) Новодністровське
2. Яким роком датується перша письмова згадка про місто Бакота?
  - а) 1142
  - б) 1201
  - в) 1241
  - г) 1400
3. Чим унікальний Бакотський монастир серед скельних християнських комплексів Подністров'я?
  - а) найбільший на цій території
  - б) найстаріший
  - в) єдиний, де виявлено фрески
  - г) унікальність архітектури
4. На якому фото зображено Бакотську затоку?

5. Бакотська затока утворилася внаслідок затоплення земель під час будівництва...
  - а) Дністровської ГЕС 1981 року
  - б) Каховської ГЕС 1955 року
  - в) Дніпровської ГЕС 1927 року
  - г) Буцької ГЕС 1999 року

Відповіді: 1 - г; 2 - в; 3 - в; 4 - а; 5 - а.

3.9.2. 5-11 КЛАСИ

Завдання 1. Виконайте тестові завдання.

1. Дністровський каньйон – форма рельєфу, що утворилася внаслідок:
  - а) руху літосферних плит
  - б) водної ерозії
  - в) вітрової ерозії
  - г) всі відповіді вірні
2. У межах яких областей знаходиться Дністровський каньйон?
  - а) Івано-Франківської
  - б) Закарпатської

- в) Львівської
г) Тернопільської
3. Каньйон починається в ... області.
а) Тернопільській
в) Івано-Франківській
б) Хмельницькій
г) Чернівецькій
4. Каньйон закінчується в ... області.
а) Тернопільській
в) Закарпатській
б) Хмельницькій
г) Івано-Франківській
5. Гірські породи якої ери є найдавнішими в каньйоні?
а) кайнозойської
в) палеозойської
б) мезозойської
г) протерозойської
6. Гірські породи якого періоду із запропонованих є найдавнішими у каньйоні?
а) ордовицького
в) кам'яновугільного
б) девонського
г) пермського
7. Яка довжина каньйону?
а) 400 км
в) 250 км
б) 200 км
г) 500 км
8. Які об'єкти ПЗФ України знаходяться вздовж Дністровського каньйону?
а) НПП «Дністровський каньйон»
б) регіональний ландшафтний парк «Дністровський каньйон»
в) НПП «Хотинський»
г) всі відповіді вірні
9. Який населений пункт на шляху каньйону був престижним курортом Європи?
а) с. Буківка
в) м. Заліщики
б) с. Тубчин
г) м. Івано-Франківськ
10. Яка рослина Дністровського каньйону вважається найдавнішою?
а) первоцвіт
в) фіалка Джоя
б) шафран Гейфеля
г) мигдаль степовий
11. Які гірські породи Подністров'я є унікальними утвореннями?
а) глинисті сланці
в) граніти
б) травертини
г) гіпси
12. Чому Червону гору Дністровського каньйону неофіційно прозвали «дністровськими субтропіками»?
а) теплий клімат
в) рослинний світ
б) породи червоного кольору
г) розташування
13. Який об'єкт природи Дністровського каньйону занесено до Книги рекордів Гіннеса?
а) Джуринський водоспад
в) печера Відлюдника
б) острів Ін-Янь
г) печера Оптимістична

- вдасться створити нові робочі місця, збудувати нові дороги, мости;
- сприяння розвитку нових видів спорту;
- підвищення цінності прилеглих до водосховищ земель;
- в регіон надійдуть інвестиції тощо.

Працівники НПП «Дністровський каньйон», екологи та небайдужі громадяни наголошують, що будівництво ГЕС буде мати катастрофічні наслідки. Через зарегулювання Дністра повністю зміниться його гідрологія, зникнуть такі червонокнижні види риб, що люблять течію, як марена, вирезуб, чоп, стерлядь. Парк не виконуватиме свою природоохоронну функцію.

Стояча вода в Дністрі почне цвісти та смердіти; активний туризм зникне; рибному господарству та й флорі і фауні в цілому дамби сильно зашкодять. Кожного року Дністер переносить тони піску й ґрунту з гір на рівнини: яким чином цей процес відбуватиметься в майбутньому – важко спрогнозувати.

- На основі поданої вище інформації, розв'яжіть проблемну ситуацію за допомогою інтерактивної технології «Передбачення наслідків».

Етапи інтерактивної технології «Передбачення наслідків»:

1. На дошці записується проблема.
2. Учні об'єднують в чотири групи.
3. Учні записують наслідки.
4. Зачитування і коментар передбачуваних наслідків)

Проблемна ситуація: «На річці Дністер вирішили побудувати гідроелектростанції. Чи доцільно це робити саме тут?»

Учні об'єднуються в групи:

- економісти;
- психологи;
- працівники сільського господарства;
- екологи.

Для полегшення роботи учням можна запропонувати такі питання:

1. Чи зміниться природний комплекс навколо гребель?
2. Чи завдасть шкоди с/г угіддям будівництво гребель?
3. Чи буде економічна вигода від будівництва електростанцій?
4. Чи виникнуть екологічні проблеми?
5. Чи будуть моральні збитки у зв'язку з будівництвом?

У випадку, коли учні доводитимуть недоцільність цього будівництва, запропонувати їм знайти альтернативне вирішення проблеми.

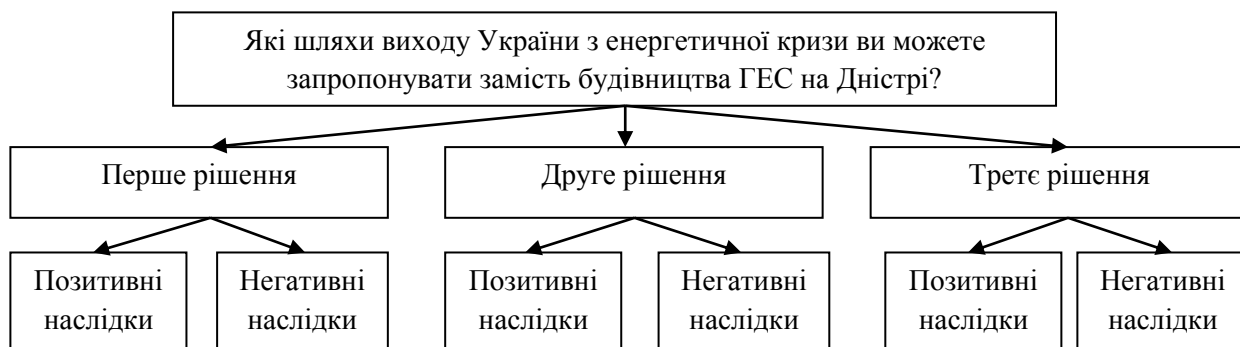
Завдання 5. Інтерактивний урок «Електроенергетика України».

Ознайомившись із додатковою інформацією в завданні № 4, дайте відповідь на проблемне питання «Які шляхи виходу України з енергетичної

кризи ви можете запропонувати замість будівництва ГЕС на Дністрі?» за допомогою інтерактивної технології «Дерево рішень».

Етапи технології «Дерево рішень»:

1. Ставиться проблема, яка не має однозначного вирішення.
2. Вчитель дає необхідну додаткову інформацію щодо проблеми.
3. На дошці записується схема «дерева рішень».

4. Шляхи і варіанти розв'язання проблеми можна визначити методом «мозкового штурму».
5. Учні обговорюють кожен із варіантів рішення. Що позитивного та негативного для кожної зі сторін він містить?
6. Учні об'єднують у малі групи і пропонують кожній заповнити схему.
7. Група шляхом обговорення має обрати один варіант розв'язання.
- 8.

Завдання 6. Оберіть твердження, які стосуються Дністровського каньйону.

1. Дністровський каньйон розташований у межах чотирьох областей: Тернопільської, Хмельницької, Івано-Франківської та Львівської.
2. На території Дністровського каньйону близько 100 пам'яток живої і неживої природи світового значення.
3. Дністровський каньйон – один із найдовших у світі, адже його протяжність 500 км.
4. Найдавнішим пам'яткам природи Дністровського каньйону – скелям девонського геологічного періоду – 350–400 млн років.
5. Згідно з даними вчених, більше двох третин живих організмів, що населяють води Дністровського каньйону, є унікальними видами.
6. Завдяки своїм географічним особливостям, Дністровський каньйон має особливий для Заходу України клімат – температура тут не опускається нижче 10 градусів тепла.
7. Над стрімкими схилами каньйону нависають травертини. На теренах України вони виявлені лише в Криму та на Поділлі.
8. «Стінки» – це дамби, утворені на Дністрі природою.

9. Одразу після проголошення незалежності України указом Президента було прийнято рішення про створення національного природного парку «Дністровський каньйон».

Відповіді: 1 – (-); 2 – (+); 3 – (-); 4 – (+); 5 – (+); 6 – (-); 7 – (+); 8 – (-); 9 – (-).

 Завдання 7. Поєднайте опис визначної місцини Дністровської каньйону з її назвою.

- А. Печера Оптимістична.
- Б. Острів Інь-Янь.
- В. Урочище Криве.
- Г. Джуринський водоспад.

1. Це унікальне місце з'явилося завдяки турецьким загарбникам, які прагнули захопити оборонну фортецю.
2. Утворився на межі Івано-Франківської та Тернопільської областей у 1969 році внаслідок сильної повені.
3. Найбільшим скарбом цього місця є вторинні мінеральні утворення, яким десятки тисяч років. Це, насамперед, гіпсові кристали різноманітної форми та кольору.
4. Ділянка Дністра з островами та навислими скелями, де зростає рідкісна скельно-степова флора і реліктові види – мигдаль степовий і ефедра двоколоса, а також горицвіт весняний.

 Завдання 8. Дослідницьке завдання.

Річка Дністер є надзвичайно важливим природним ресурсом для численних міст, які розташовані вздовж її басейну. Вода Дністра використовується для забезпечення питної води міст та селищ, що розташовані вздовж її берегів. Після відповідної обробки води може бути розподілена місцевим споживачам для задоволення їхніх потреб у питній воді.

В Україні воду Дністра для своїх потреб використовують Чернівці, Тернопіль, Вінниця та Кам'янець-Подільський. Ці міста використовують ресурси Дністра для вирішення різноманітних потреб своїх мешканців та господарських секторів. Саме тому є важливим контролювати якість води.

Визначення якості питної води в домашніх умовах

Для точного визначення хімічного складу питної води чи наявності у ній бактерій, необхідно проводити спеціальні хімічні та бактеріологічні аналізи. Проте деякі показники якості можна визначити й у домашніх умовах. Зокрема, це органолептичні показники (запах, смак, каламутність, кольоровість), рН, твердість та залишок сухої речовини. Усі отримані результати порівнюємо зі стандартом якості (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10#Text>)

1. Визначення запаху.

У суху чисту склянку (банку) без сторонніх запахів налейте приблизно 100 мл питної води кімнатної температури. Закрийте ємність кришкою (або маленькою тарілкою). Вміст ємності декілька разів струшуйте круговими рухами протягом 1 хв, після чого, забравши кришку, проаналізуйте характер та інтенсивність запаху. Якщо вода має запах хлору, металів або інших неприродних ароматів, це може бути ознакою неякісної питної води.

Аналогічне дослідження проведіть при температурі 60⁰С. Неприємний запах при нагріванні може вказувати на наявність сірководню, що є ознакою поганої якості води. Інтенсивність запаху оцініть за п'ятибальною системою відповідно до таблиці. Вона не повинна перевищувати 2 балів.

Оцінка запаху, смаку та присмаку води

<i>Інтенсивність запаху, смаку та присмаку</i>	<i>Характер вияву запаху, смаку та присмаку</i>	<i>Інтенсивність, бали</i>
Немає	Не відчувається	0
Дуже слабкий	Не відчувається споживачем, але виявляється при лабораторному дослідженні	1
Слабкий	Зауважується споживачем, якщо звернути на це його увагу	2
Помітний	Легко відчувається і створює несхвальний відгук про воду	3
Сильний	Змушує утримуватися від пиття	4
Дуже сильний	Настільки сильний, що робить воду непридатною до вживання	5

2. Визначення смаку та присмаку.

Розрізняють 4 основні види смаку: солоний, кислий, солодкий, гіркий. Усі інші відчуття називають присмаками.

Візьміть невелику кількість досліджуваної води (не ковтаючи) до рота на 3-5 с, після чого рот прополощіть очищеною (дистильованою) водою.

Дослідження проводьте у світлому, добре провітреному приміщенні, де відсутні сторонні запахи. Інтенсивність смаку та присмаку оцініть за п'ятибальною системою, аналогічно до запаху.

3. Оцінка кольоровості.

Оцінюємо кольоровість води, використовуючи склянку і листок з текстом. Безбарвна вода дозволяє прочитати текст через скло.

Заповніть безбарвну склянку водою так, щоб вона покривала 2 см дна. Оцініть, чи можна прочитати текст через воду.

Зміна кольору свідчить про наявність забруднень:

- жовтий або червоний відтінок воді надають сполуки заліза (іржа), та деякі органічні речовини з ґрунту.

- райдужні плями – свідчення того, що у воді присутні нафтопродукти або масла. Якщо залишити воду на 2-3 дні для відстоювання і таки з'явиться така масляниста плівка, воду краще не вживати.

- зелений або синій колір води – вода насичена хімічними сполуками таки як – окис міді, кобальту, хрому тощо, або надмірне цвітіння водоростей. У будь-якому разі, таку воду вживати не можна, бо це несе загрозу для здоров'я.

4. Оцінка каламутності.

Наливаємо 100 мл води в прозору склянку. Якщо спостерігаємо на білому тлі (найкраще для тла підійде білий аркуш паперу) наявність помутніння, це може свідчити про наявність органічних речовин, які розкладаються. Якщо при пропусканні через склянку з водою пучка світла на тлі спостерігаємо його сильне розсіювання, це свідчить про наявність у воді колоїдних каламутних частинок.

5. Визначення твердості.

Налийте в склянку приблизно 100 мл досліджуваної води. Киньте у воду шматок твердого мила (можна подрібнити чи натерти). Протягом 1-2 хв виделкою збивайте мило у воді та спостерігайте за піною. Слабке піноутворення може свідчити про підвищену твердість води.

Також на підвищену твердість води вказує наявність при її кип'ятінні осаду та накипу в чайнику.

На смак «м'яка» вода нейтральна або злегка кислувата, адже містить мало солей. А «жорстка» вода має молочно-солодкуватий, або навіть гіркий присмак, через надмірну кількість солей в своєму складі.

6. Визначення сухого залишку.

Крапніть кілька крапель досліджуваної води на поверхню скла чи дзеркала. Після випаровування води спостерігаємо за наявністю плям. Чиста поверхня вказує на високу якість води, а плями можуть свідчити підвищений вміст сухого залишку.

Завдання 9. Інтегрована задача.

Дністровський каньйон, розташований у південній частині України, є місцем приголомшливої краси та природної різноманітності. Червона гора, або також відома як «Красна гора», - це один із прикладів вражаючих природних явищ у цьому регіоні.

Причина червоного кольору ґрунту на Красній горі пов'язана з високим вмістом заліза в ґрунті. Залізо призводить до утворення мінералів, таких як гематит, які мають червоний або червоно-коричневий колір. Коли ці мінерали присутні в ґрунті, вони можуть надати йому характерний червоний відтінок.

Хімічний процес, відомий як окиснення заліза, відбувається в умовах, коли залізо взаємодіє з киснем та вологою. Це може статися, наприклад, в результаті процесів вивітрювання та руйнування гірських порід.

Це природне явище не тільки робить Красну гору унікальною візуальною атракцією, але також створює цікавий науковий об'єкт для вивчення геологів та екологів. Визначте вміст йонів заліза в цьому ґрунті, якщо відомо, що при обробці 100 кг ґрунту з даної місцевості можна одержати 21 кг гематиту (Fe_2O_3).

Завдання 10. Дослідницько-пошукова робота.

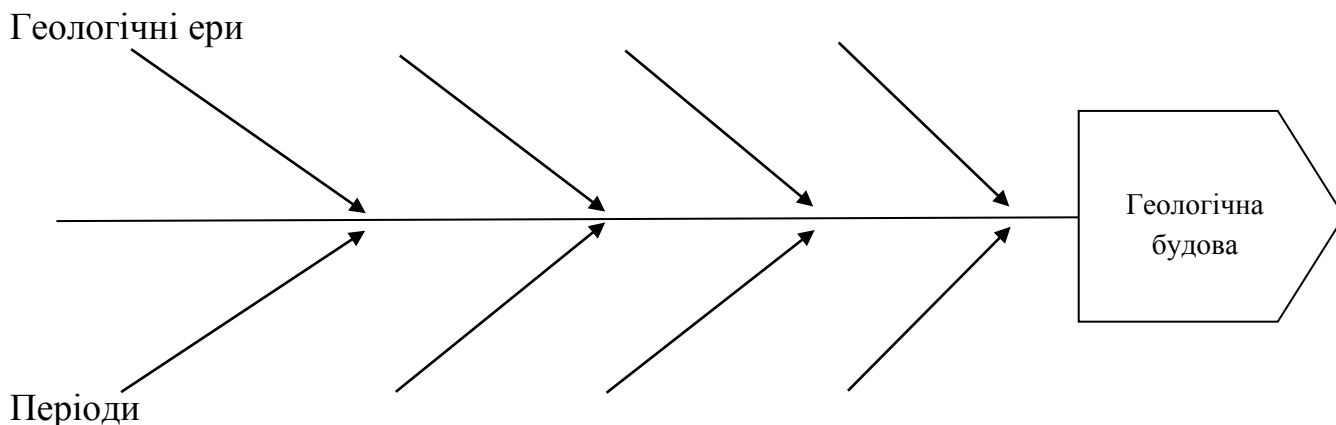
Як відомо, у середній течії Дністра на поверхню виходять кристалічні породи – граніти, гнейси, сієніти, утворюючи подекуди невеликі пороги і перевали. Дізнайтеся формули їх сполук та сфери їх застосування. Дізнайтеся чи економічно вигідно організовувати добування цих сполук з покладів на берегах Дністровського каньйону. Також дізнайтесь, чи дозволена видобувна діяльність на даних територіях.

Завдання 11. Інтегрована задача.

На правому березі Дністра, неподалік села Буківна, і на лівому, на Танутинській горі біля села Діброва (Івано-Франківська область), розкриваються різноманітні породи мезозойської ери, які утворюють єдине відслонення на значній площі Східно-Європейської платформи. Ці відклади включають жовтувато-білі, доломітизовані, органогенно-уламкові та оолітові вапняки, що містять відбитки різних видів викопних морських водоростей і різноманітний комплекс викопної фауни.

Визначте вміст кальцій карбонату у зразках вапняку з Дністровського каньйону, якщо при дії хлоридною кислотою на 10кг вапняку виділяється 112л вуглекислого газу. Візьміть до уваги, що втрати газу при проведенні дослідження становили 7%.

Завдання 12. Використовуючи текст розділу та карту геологічної будови України, заповніть діаграму Ішікави.

Завдання 13. Установіть відповідність між геологічними періодами та корисними копалинами, що утворилися в даний період:

А Крейдовий період	1. Пісковики, вапняки
Б Силурійський період	2. Аргіліт, алевроліт
В Девонський період	3. Вапняки, мергелі

Завдання 14. Робота в групах.

Перша група – Гідрологи. За фізичною картою України встановіть, які річки впадають у річку Дністер в межах Дністровського каньйону;

Друга група – Геоморфологи. За фізичною картою України встановіть, які форми рельєфу утворилися поруч з Дністровським каньйоном;

Третя група – Кліматологи. За кліматичною картою України охарактеризуйте клімат, що утворився на території Дністровського каньйону;

Четверта група – Біологи. За картою рослинності України назвіть природну зону в межах якої розташований Дністровський каньйон, який рослинний покрив утворився на території каньйону та які рослини занесені до Червоної книги України;

П'ята група – Туристи. За туристичною картою України прокладіть маршрут з м. Івано-Франківська до геологічної пам'ятки природи - Дністровський каньйон, вказавши:

- області, які ми перетнемо;
- протяжність маршруту в кілометрах;
- які пам'ятки природи, що утворилися поруч, можна відвідати.

Завдання 15. Тест-вікторина.

Використовуючи QR-код, відкрийте презентацію. Об'єднайтеся в групи та позмагайтеся. Визначте, яка група найкраще оволоділа знаннями щодо Дністровського каньйону.

Завдання 16. Використання рисунків рослин.

Дністровського каньйону в декоруванні, дизайні посуду (вази, чайного та кавового сервізу).

Створення ескізу.

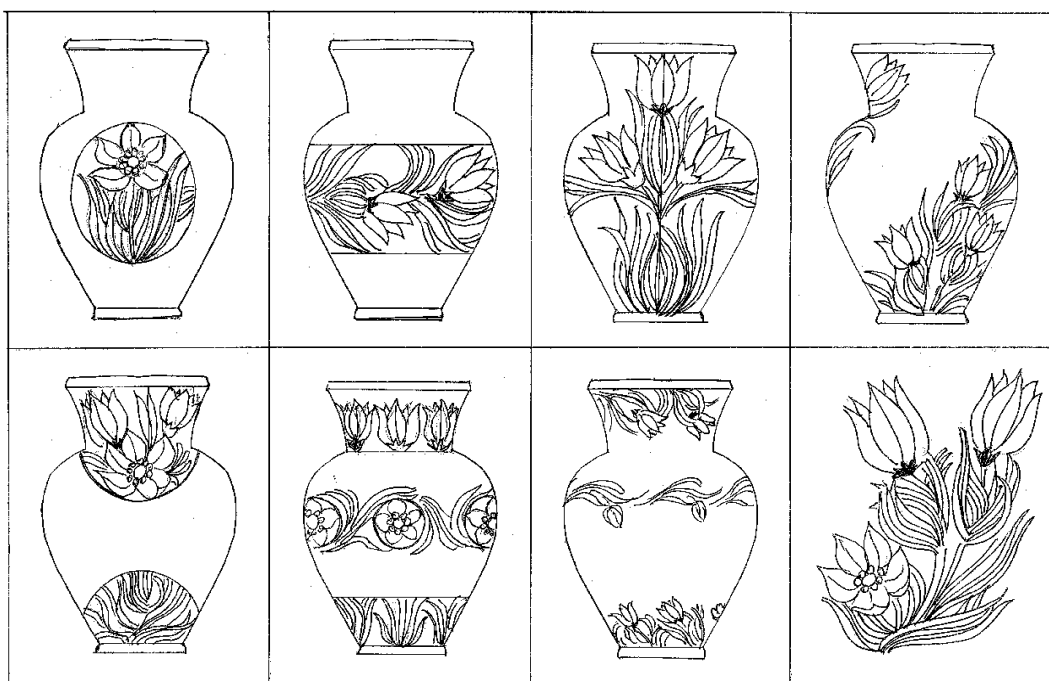
Етапи:

- вивчення зображень фото;
- замальовки рослин;
- вибір і стилізація вподобаної рослини;
- вибір форми посуду;

- способи декорування за місцем розташування та декори за технікою (графічною, живописною, рельєфною).

Приклад виконаного завдання:

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Вербич С. О. Гідронімія басейну Дністра. Луцьк: Терен, 2017. 344 с.
2. Габорак М. М. Гідронімія Івано-Франківщини: Етимологічний словник-довідник. Видання друге, доповнене, перероблене, уточнене. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 564 с. + 16 іл.
3. Гілецький Й. Р. Географія Івано-Франківської області. Природа: навчальні матеріали. Івано-Франківськ, 1992. 35 с.
4. Гілецький Й. Р. Покутське підсоння (Простір та геоморфологія історико-географічного Покуття). Ямгорів. 2008, № 5. С. 90–99.
5. Дністровський каньйон очима допитливих: фотоальбом / Й. М. Свинко. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 64 с.
6. Кривень Юрій. Панорами Дністровського каньйону – з палуби «Юрія»: На Дністрі курсує унікальний корабель // Галичина. 2 липня 2015 року.
7. Левко Квятковський. Проект повоєнної відбудови Чернелицького замку 1922 року. (Стаття підготовлена в рамках міжнародного проекту “Чернелицький замок: історія і сучасний стан”, який реалізує група дослідників під керівництвом доктора Віталія Нагірного в Інституті історії Ягеллонського університету (Краків, Польща) за співпраці з Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника та Івано-Франківським національним технічним університетом нафти і газу). Львів: Манускрипт, 2006. 568 с.
8. Прикарпаття: спадщина віків. Пам’ятки природи, історії, культури, етнографії / Головний редактор М. Кугутяк. Львів. 2006. 568 с.
9. Цись М. П. Геоморфологія УРСР. Львів: Львівський університет, 1962. 244 с.
10. Чайковський М. П. Дністровський каньйон: природознавчий нарис. Львів: Каменярь, 1981. 64 с.
11. Дністровський каньйон. Режим доступу: <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/dnistrovskyy-kanyon-2/>
12. Відкрийте українську Амазонку. Режим доступу: <https://dnister.in.ua/>
13. Національний природний парк «Дністровський каньйон». Режим доступу: <https://dnistercanyon.pp.ua/>
14. Раковецький замок. Режим доступу: <https://karpatium.com.ua/pamyatky-arkhitektury/rakovetskyi-zamok>
15. Цікаві факти про Дністровський каньйон. Режим доступу: <https://karpatium.com.ua/vodni-resursy/dnistrovskiyi-kanion>
16. Джуринський (Червоноградський) водоспад. Режим доступу: <https://karpatium.com.ua/vodni-resursy/dzhurynskiyi-chervonohorodskiyi-vodospad>
17. Дністровський каньйон. Режим доступу: <https://tinyurl.com/mryjpn7b>

18. Про затвердження державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною (ДСанПіН 2.2.4. – 171 – 10). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10#Text>
19. Геологія каньйону Дністра. Режим доступу: https://zalyryzm.at.ua/index/geologija_kanjonu_dnistra/0-28
20. Замки та храми України. Режим доступу: <https://castles.com.ua/charnel.html>
21. Національна історична бібліотека України. Режим доступу: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/405/>

РОЗДІЛ ІV. ВОДОСПАДИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1. ВСТУП

Природні водоспади є геоморфологічними утвореннями, які зазвичай сформовані самим водним потоком, що спадає зі стійкого до ерозії кам'яного уступу. Інколи першопричинами їх утворення є землетруси, вулкани, льодовики чи зсуви. Ерозійні водоспади утворюються переважно на гірських річках. Долини таких річок здебільшого вузькі і глибокі.

Коли річка протікає по стійких корінних породах або має незначний похил і невелику потужність водного потоку, то ерозійні процеси не набувають значної сили. У місцях річкового русла, де водний потік набуває значної ерозійної здатності завдяки збільшенню водності чи швидкості течії через зростання похилу, а твердість гірських порід різко падає, формуються водоспади. Водотік збільшує свою швидкість на краю уступу твердих порід, зриваючи матеріал з дна русла водотоку. Вода, яка тече з піском і камінням, має більшу ерозійну силу, а тому ще активніше поглиблює днище водоспаду.

З плином часу водоспади зазвичай відступають уверх проти течії, утворюючи нижче каньйоноподібну долину. Швидкість відступання водоспаду інколи може становити понад півтора метри за рік. Але частіше переміщення водоспадів становить декілька сантиметрів за сотню років, а тому вони здаються незмінними для спостерігачів, які повторно відвідують природний об'єкт через декілька років.

4.2. НАЙВІДОМІШІ ВОДОСПАДИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Кожен водоспад – невеличке диво природи. Кожен з них унікальний і прекрасний по-своєму, має свої природні особливості та історію відкриття. В Українських Карпатах на сьогодні вже відомо понад дві сотні водоспадів: одні – бурхливі і гучні, інші – невеликі і тихі, а іноді просто стікають тоненькими цівками води з прямовисного високого уступу.

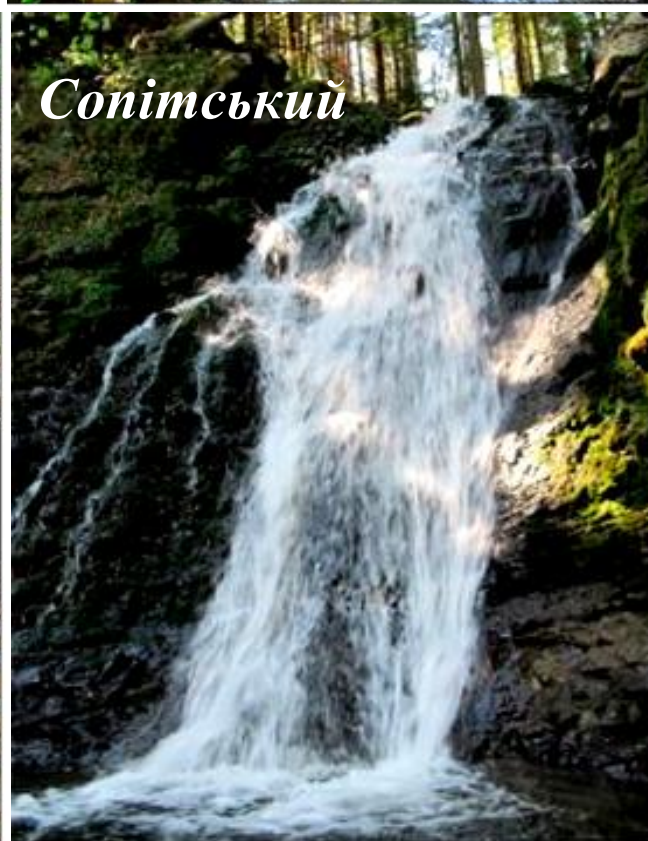
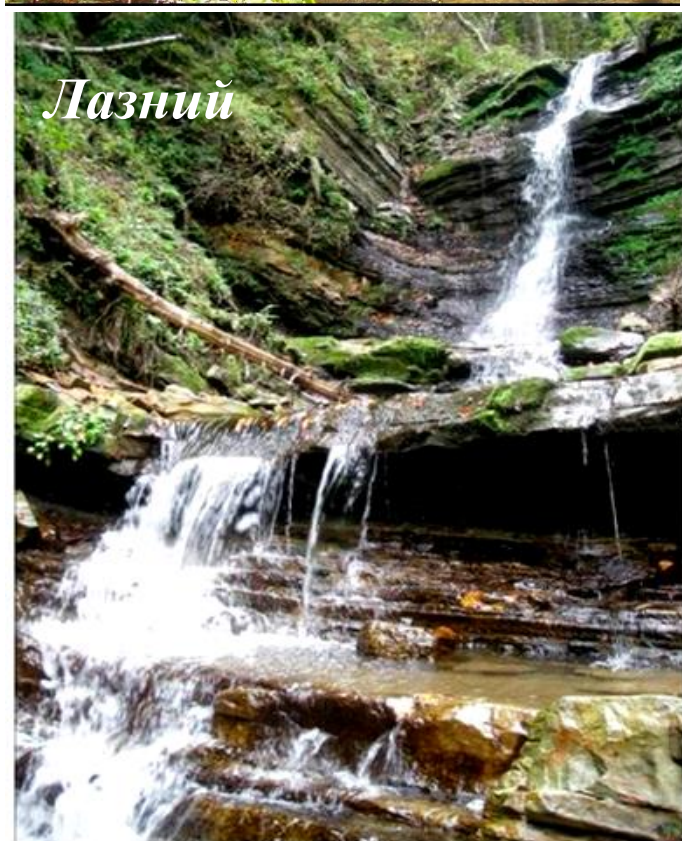
Водоспади Українських Карпат – це не лише природні утворення, що прикрашають гірські потоки, малі та середні за розмірами річки, але й своєрідні архіви часу, що розкривають перед нами велич та доісторичну красу цих гірських територій. Деякі з них є свідками появи перших людських поселень, ставши їх окрасою та своєрідною візитною карткою. Вони зачаровують та надихають відвідувачів, залишаються в пам'яті приємним спогадом.

Гірська територія Українських Карпат входить до складу чотирьох адміністративних областей – Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської. У кожній із них є гірські водоспади, найпопулярніші за кількістю відвідувачів у теперішній час. Їхня краса та магія притягують подорожніх з усіх куточків України, гостей із інших держав. Природні сріблясті

водограї стали своєрідними символами гірської енергії та неповторної краси, запрошуючи відвідувачів зануритися у світ розкішного буйства природи.

Більшість серед найвідвідуваніших водоспадів відомі широкому загалу любителів природи вже десятки років, а про деякі, як про найвищий в Українських Карпатах Ялинський водоспад (висота 26 м), стало відомо зовсім недавно. Зараз ці водоспади стали місцем паломництва для природолюбів та мандрівників, які прагнуть зануритися в обійми гірської природи. Зображення чотирьох найвідоміших у межах кожної з карпатських областей водоспадів подано нижче.

4.2.1. НАЙВІДОМІШІ ВОДОСПАДИ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО МАКРОСХИЛУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ Львівська область

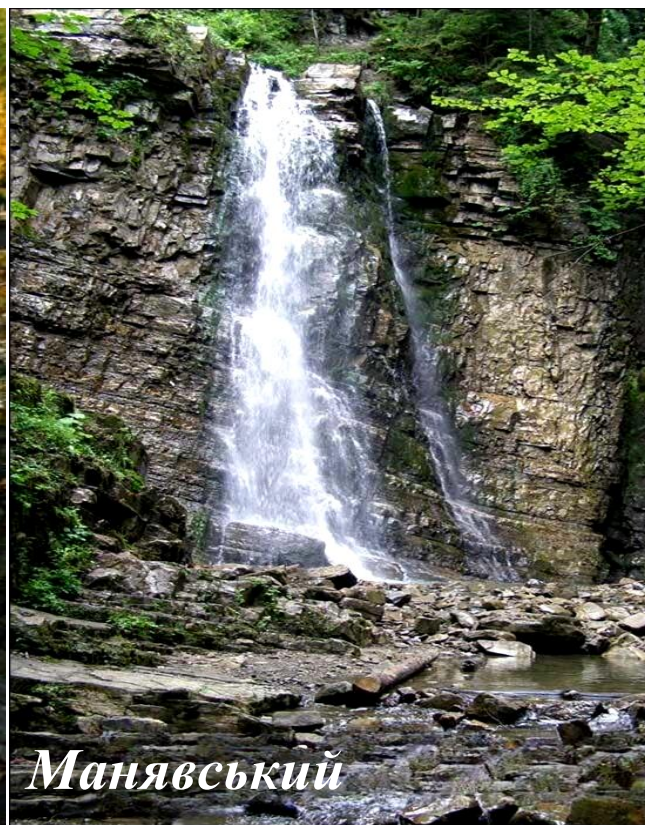

Івано-Франківська область

Пробій

Манявський

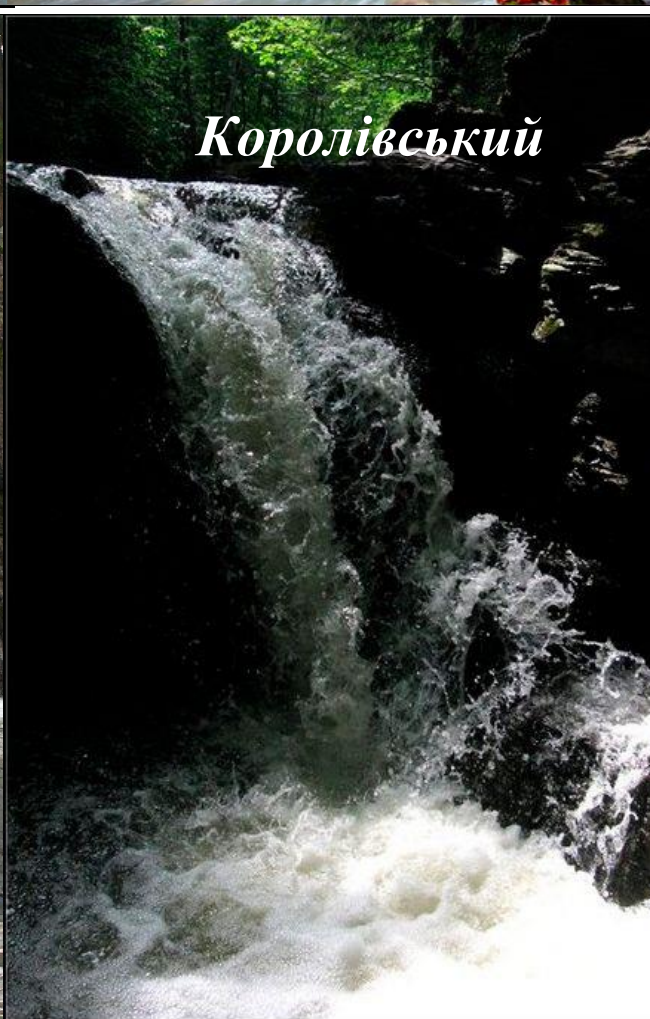
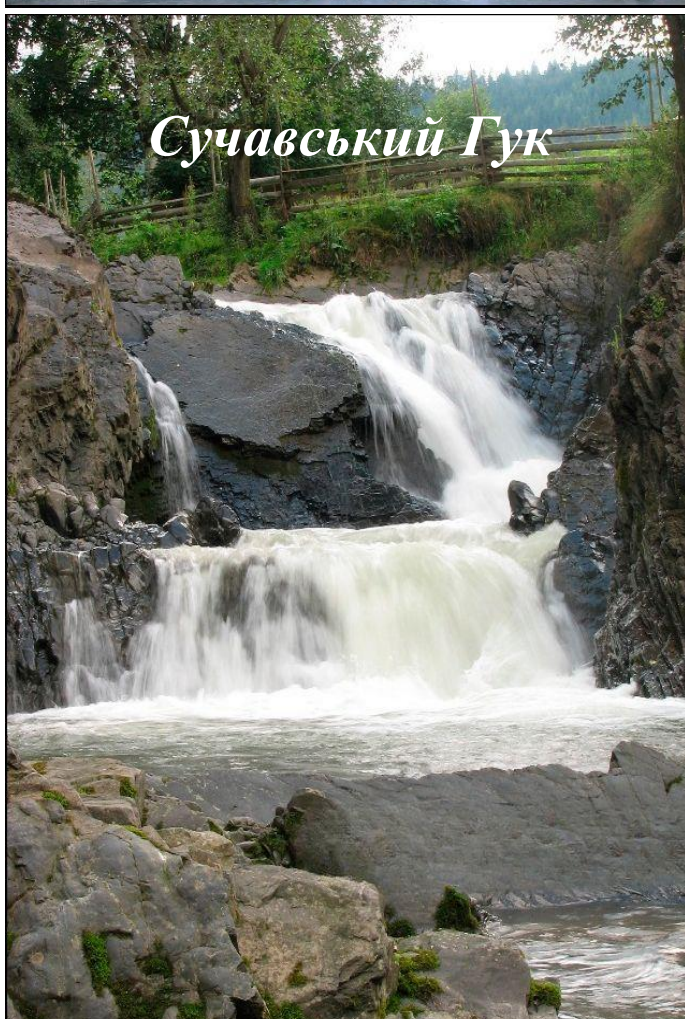
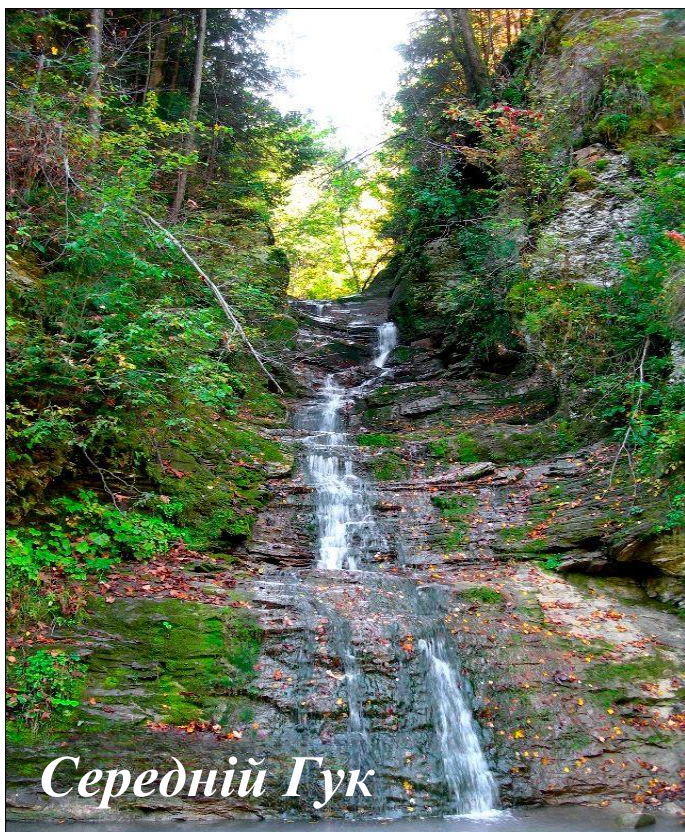

Женецький Гук

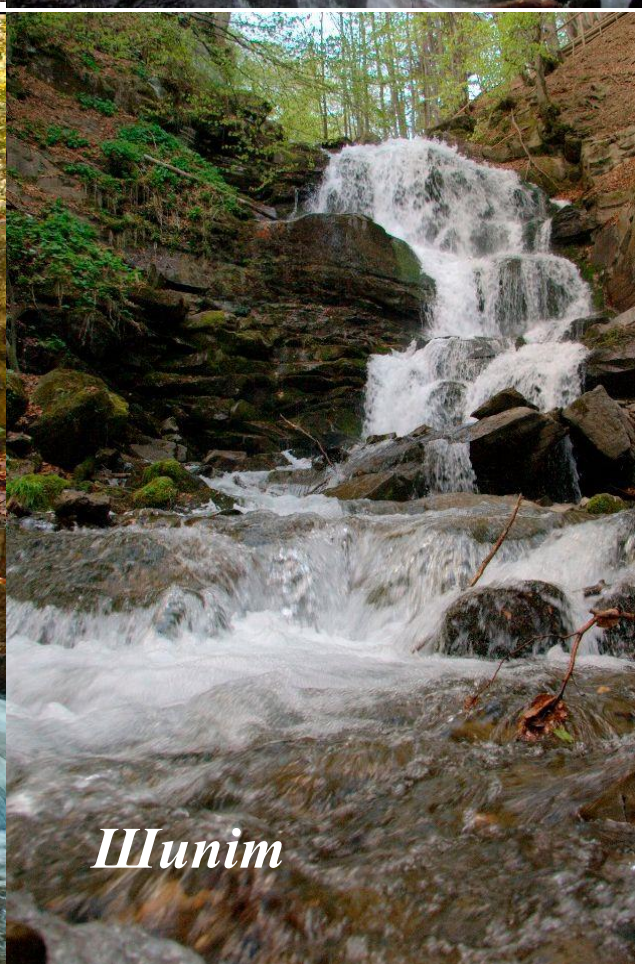
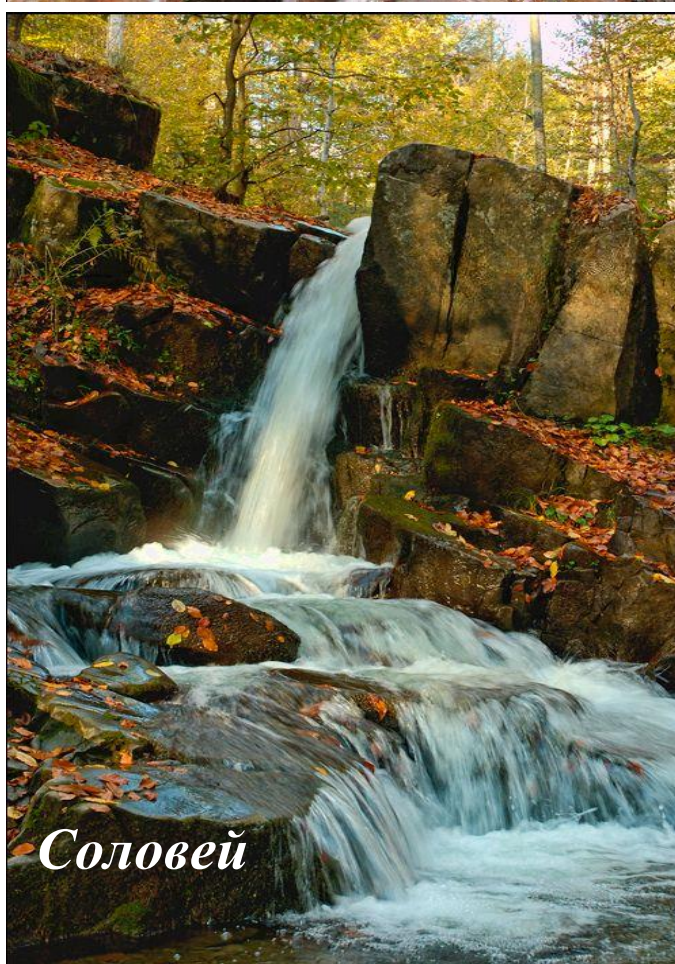

Бухтівецький

Чернівецька область

**4.2.2. НАЙВІДОМІШІ ВОДОСПАДИ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО МАКРОСХИЛУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ
Закарпатська область**

Ще три десятки років тому для загалу, який цікавиться природою Карпат, було відомо один-два десятки водоспадів в Українських Карпатах. Насамперед це Яремчанський Пробій на Пруті, Манявський водоспад, Сріблясті водоспади у Шешорах та Женецький Гук. Активні любителі пішохідного туризму ще знали про Верхньопрутський каскад та Труфанецький водоспад, Шипітські Гуки та Буковинські водоспади на потоці Смугарів.

Всеохопна комп'ютеризація та підключення до мережі Інтернет, які на теренах України активізувались на початку ХХІ століття, зробили доступною для широкого кола любителів мандрівок інформацію про цікаві об'єкти, у тому числі й водоспади. Також поінформованість любителів природи значно зросла і завдяки зростанню доступу та урізноманітненню видів великомасштабного картографічного забезпечення. Це сприяло значному розширенню кола людей, котрі зацікавились природними об'єктами рідного краю. Самі мандрівники почали обмінюватись цікавою пізнавальною інформацією в соціальних мережах, на спеціально створених платформах за інтересами. На сайтах з'являється все більше повідомлень від природолюбів, які шукають озера, водоспади, скельні останці, що заховалися у віддалених і практично не відвідуваних куточках гірських схилів. Світлинами таких об'єктів активно почали наповнюватися сучасні картографічні інтернет-ресурси. Однак, дуже часто текстова інформація невдало викладена, не в тому місці розташовані фото, а тому складно зрозуміти, як найзручніше потрапити до того чи іншого озера, водоспаду, скелі.

Різний за наслідками вплив на поширення інформації та збереженість водоспадів мають органи влади та господарюючі об'єкти. Одні подають інформацію про водоспади ніби про всесвітньо відомі (Явір у колишньому Турківському районі Львівщини, Плішка в колишньому Перечинському, Яловий та Шигівський у колишньому Іршавському районах Закарпаття), а насправді ніде в інформаційному просторі ще немає жодної світлини чи текстового повідомлення про їхні параметри, характерні риси. Чи то в цих краях немає краєзнавців, які вміють фотографувати, писати, викласти інформацію в інтернеті? Чи ці об'єкти насправді зовсім нецікаві і їх розшукування – марне витрачання часу? А таких об'єктів, на які насправді не варто затрачати багато зусиль, також стало в останні роки досить багато. Тому професійне інформування дуже важливе, щоб любителі мандрівок могли оптимально спланувати подорож до захопливих принад краю.

Щодо конкретно водоспадів, то невеликі з них інколи належать до категорії природних об'єктів, які не завжди є стійкими і можуть бути зруйновані чи видозмінені у результаті різних стихійних процесів на водотоках, особливо під час катастрофічних водопіль чи паводків. Так, Косівський Гук під впливом потужних паводків зараз більше має вигляд порогів, ніж водоспаду, а водоспад Кізя в Чернівецькій області значно зменшив висоту свого падіння

після того, як під час паводку 2008 року його днище було захарашене камінням селевого потоку. Тривожить і те, що інколи фіксуються ознаки людського дикунства. Так, водоспад Сіручок у гирлі лівої притоки річки Товарниця у колишньому Путильському районі Чернівецької області заввишки 3,5 метри був підірваний для прокладання лісовозної дороги, незважаючи на те, що це геологічна пам'ятка, яка охороняється державою. Така сама доля спіткала і ще одну пам'ятку природи – Лопушнянські водограї – водоспад, який мав висоту 14 м, у цьому ж районі Чернівецької області.

Сучасний стан водоспаду Сіручок (фото Й. Гілецького)

Тішить те, що є приклади цивілізованого ставлення до цікавих природних об'єктів. Так, завдяки докладеним зусиллям впорядкованим і окультуреним став підхід до водоспаду Шипіт у Міжгірському районі Закарпатської області, до водоспаду Кам'янка в Сколівському районі Львівської області, Женецького Гука в Надвірнянському районі Івано-Франківської області, Кобилецького Гука та Ялинського водоспаду в Рахівському районі Закарпатської області.

Інколи для зростання відвідуваності водоспаду достатньо прокласти маркування маршруту, а стежка може вторуватися спонтанно. Так, наприклад, сталося з доступністю Ялинського водоспаду – найвищого водоспаду в Українських Карпатах, про який уперше було поінформовано на Геопорталі у 2011 році. Але буває так, що інформування про об'єкт, нанесення його на карти, відображення його в різних інформаційних ресурсах недостатньо, щоб він став більш відвідуваним любителями мандрівок. І особливо це стосується водоспадів. Адже вони бувають розміщені в долинах гірських потоків із стрімкими схилами, які в Українських Карпатах називають зворами. Тому добратись до них буває надзвичайно важко. Яскравим прикладом такого випадку є каскад Мар'янчині водоспади в селі Манява, інформація про які оприлюднена на різних інформаційних ресурсах вже понад 10 років тому.

Але і на сьогодні доводиться закликати в соціальних мережах любителів мандрівок: «Якщо ви не мазохісти, то навіть не пробуйте підходити до цього каскаду водоспадів». Бо до цього водоспаду, як і деяких інших, щоб вони стали відвідуваними, потрібно облаштувати безпечний підхід. До того ж потрібно постійно його підтримувати, бо інколи паводки можуть зруйнувати облаштування або захаарстити водоспад стовбурами дерев чи гілками. Останнє аж ніяк не додає видовищності, шарму водоспаду, а навпаки – псує його атрактивність. У цій ситуації стан доступності до водоспаду відображає ставлення об'єднаної територіальної громади до природного довкілля та любителів мандрівок. Практично відсутні вказівники до найвідомішого водоспаду в Українських Карпатах – Манявського, легкодоступного мальовничого Замлацького. Тому, пройшовши понад три кілометри з центру села вулицею із жахливим станом дороги, мандрівникові в подальшому русі доводиться вгадувати, яка саме, серед численних лісовозних доріг, веде до водоспаду.

4.3 ПРО НАЗВИ ТА ГОЛОСИ ВОДОСПАДІВ

Проблема назв водоспадів пов'язана з тим, що місцеві жителі не завжди у минулому звертали увагу на водоспади, особливо невеликі, а тому й не давали їм назв. Ті з них, що вражали розмірами, привертати до себе увагу шумом води, а до того ж розміщені були в зоні активного освоєння населенням, на Гуцульщині зазвичай отримували назву гуків, а на Бойківщині – гуркал. Природолюбів для розрізнення конкретних водоспадів почали називати їх першим, другим, третім і т. д. гуками. Подібний підхід був навіть застосований на картографічних творах радянських часів щодо потоків Сукіль-1-й, Сукіль-2-й. Однак практика нумерації об'єктів у географічних назвах є невиправданою. Якщо серед місцевих мешканців не знайшлося ентузіастів-красзнавців і жителі не дали назви струмкам, водоспадам, то їх потрібно назвати, беручи до уваги інші місцеві топоніми. Так, струмок, позначений як Сукіль-1-й, бере початок на схилах гори Набивки, а Сукіль-2-й – з-під гори Плай, а тому свого часу струмки були названі Сукіль-Набивківський та Сукіль-Плайський. Відповідні назви отримують і водоспади.

Саме так були утворені назви водоспадів Манявський, Женецький, Труфанецький, Ялинський тощо. Якщо на одному водотоці є декілька водоспадів, то найдоцільніше до назви ще додавати слова «верхній» або «нижній», які вказують на розміщення вздовж течії струмка чи річки. Прикладом може бути назва водоспаду, який відкритий кимось із природолюбів у недавні часи, Бухтівецький Верхній. Назви деяких водоспадів утворені від народних назв урочищ, де вони розміщені (Лужківський на потоці Рабінець,

Терношорський Гук на притоці річки Безульки), або від назв населених пунктів (Соколівський, Яворівський, Шепітський) і т. ін. З чим пов'язані назви багатьох нововідкритих для широкого загалу в теперішній час водоспадів потрібно досліджувати. Якщо вони вже були названі у давніші часи місцевими народними краєзнавцями, то збереження усталеної назви і перенесення її на карти є виправданим. Якщо назва привнесена штучно і не пов'язана з територією, традиціями, логікою формування назв, то, можливо, її потрібно змінити. Це слід взяти до уваги, коли давати назви, ще не названим водоспадам. Адже на сучасних картографічних ресурсах є нанесено місця розташування водоспадів, які не мають назви.

Назви гуки, гуркала, шепоти безумовно пов'язні із шумовими ефектами води, яка паде з водоспаду. Але чому водоспади шумлять по-різному? Причому відмінність ця не тільки в гучності звуків, а в їхньому тоні – в одному випадку це сріблясте дзюрчання, в іншому – низький рев. Звукові аналізатори дозволили встановити, що діапазон звуків у всіх водоспадів приблизно однаковий і дуже широкий: від 40 коливань в секунду (герц) до 8000. Однак якщо в потічках максимум енергії шуму припадає на досить високі звуки з частотою від 1600 до 2000 в секунду, то в Ніагарського водоспаду цей максимум падає на басовий діапазон частот – від 37 до 75 герц.

І відразу ж виникає нове запитання: чому саме так, а не інакше розподіляються максимумами енергій в акустичних спектрах водоспадів? Виявляється, це пов'язано з розмірами кавітаційних порожнин, які у свою чергу залежать в основному від висоти водоспаду. Тобто тон шуму водоспадів надають саме кавітаційні порожнини – пухирці, наповнені водяною парою і газами, які розчинені у воді. Пухирці виникають під водяним струменем ненадовго. Тиск у них значно менший за атмосферний. Тому вони сплющуються, захоплюються. А в цей момент виникає дуже високий тиск і відбувається «трясіння повітря» – утворюється звукова хвиля.

У струмках велика частина кавітаційних порожнин має в діаметрі 0,33 сантиметра – бульбашки, як невеликий горох. Ці бульбашки, захоплюючись, дають високий чистий тон – струмок дзвенить. На Ніагарі поперечник більшої частини порожнин дорівнює 12 сантиметрам. Вибухоподібне руйнування тисяч таких «більярдних куль» і утворює шум, подібний до реву авіаційних моторів.

4.4 ВОДОСПАДИ РІЧКОВИХ СИСТЕМ У МЕЖАХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В Українських Карпатах географи виділяють два макросхили, які розділяє Карпатський Головний вододіл. Так склалося історично, що строго по ньому від гори Кремінець (1221 м) проходить невеликий фрагмент кордону з

Республікою Польща, а далі адміністративна межа Закарпатської області з Львівською та Івано-Франківською областями. Тобто південно-західний макросхил Українських Карпат повністю в Закарпатській області і належить до водозбору найбільшої лівої притоки Дунаю – річки Тиса (довжина річки – 1015 км).

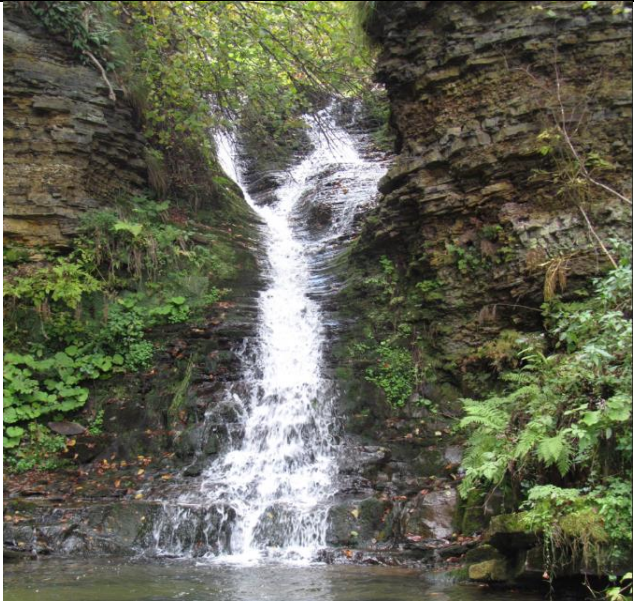

Річки північно-західного макросхилу Українських Карпат належать до водозборів Сяну (права притока Вісли), Дністра, Прута та Сірету (обидві – ліві притоки Дунаю). У межах Івано-Франківської області потрапляють до водозбору Дністра (9031 км. кв., 4688 річок) та Прута (4869 км. кв., 3606 річок).

Для зручності знайомства з водоспадами у формі таблиці запропоновано узагальнені достовірні дані про велику кількість водоспадів (не про всі), які відомі і відображені на картографічних друкованих та електронних ресурсах на сьогодні. При цьому згруповані вони за річковими системами найбільших приток Дністра та Прута. Усі водоспади подаються в такій послідовності – спочатку з верхів'їв річок, а на притоках – у порядку розміщення їхнього гирла.

4.4.1 ВОДОСПАДИ СИСТЕМИ СВІЧІ

1	Сукіль-Набивківський
<p>Висота 5 м. На основному витоці річки Сукіль (ліва притока Свічі) – струмку Сукіль-Набивківський. Доступний, маловідомий. Географічні координати: 48°58'50" пн. ш. 23°35'26" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
2	Сукільський Верхній
<p>Висота 4 м. На основному витоці річки Сукіль (ліва притока Свічі) – струмку Сукіль-Набивківський. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°59'32" пн. ш. 23°37'02" сх. д. Між Сукіль-Набивківським і Сукільським Верхнім є ще два водоспади – Хашуватий Верхній</p>	

і Хашуватий. (фото Й. Гілецького)	
3	Сукіль-Плайський
<p>Висота 8 м. На правому допливі річки Сукіль (ліва притока Свічі) – струмку Сукіль-Плайський. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°59'28" пн. ш. 23°37'10" сх. д. Вище на струмку за 100 м є ще Сукіль-Плайський Верхній (фото Й. Гілецького)</p>	
4	Сукільський Нижній
<p>Висота 2,5 м. На річці Сукіль (ліва притока Свічі) – струмку Сукіль-Набивківський. Доступний, маловідомий. Географічні координати: 48°59'33" пн. ш. 23°37'39" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
5	Козаківський
<p>Висота 1,5 м. На річці Сукіль у селі Козаківка. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°59'38" пн. ш. 23°40'08" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

6	Козачі Сльози
<p>Висота 2,5 м. На невеликому потоці, який є правою притокою річки Сукіль. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°53'02" пн. ш. 23°40'05" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
7	Полянницький
<p>Висота 1,5 м. На річці Сукіль біля села Полянниця. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 49°02'04" пн. ш. 23°43'24" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
8	Під Скелями (антропогенного походження)
<p>Висота 4 м. На потоці Бубнище, який є лівою притокою річки Сукіль. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 49°02'07" пн. ш. 23°43'19" сх. д. (фото С. Петріва)</p>	

9	Гуркало Липівський
<p>Висота 2 м. На потоці Липа (правий притік річки Лужанки, що є лівою притокою Свічі). Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°56'59" пн. ш. 23°43'05" сх. д. (фото А. Левчук)</p>	
10	Гуркало Лужанський
<p>Висота 3 м. На річці Лужанка, що є лівою притокою Свічі). Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 49°00'05" пн. ш. 23°48'29" сх. д. (фото Е. Українки)</p>	
11	Мізунський водоспад
<p>Висота 3 м. На річці Мізунка, що є лівою притокою Свічі. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°53'02" пн. ш. 23°48'08" сх. д. (фото Е. Демерзель)</p>	

Висота 3 м.

На потоці Правич, що є правим притоком Свічі.

Легкодоступний, маловідомий.

Географічні координати:

48°45'28" пн. ш.

23°46'19" сх. д.

(фото О. Гудими)

СУКІЛЬ-НАБИВКІВСЬКИЙ ВОДОСПАД

Сукіль-Набивківський – найзагадковіший із усієї групи Сукільських водоспадів, які розміщені у верхів'ях річки Сукіль у межах території однойменного села. Він розташований на однойменному струмку, що є основним витоком річки Сукіль і бере початок із джерела (висота орієнтовно 1107 м) на схилі гори Набивки (або Широка, 1265 м). Це найвища вершина хребта Зелем'янка в Сколівських Бексидах, яка вверху безліса, а тому з неї (на відміну від більшості інших вершин Бескидів) відкриваються чудові краєвиди на навколишні гори. Вище водоспаду висотою 7 метрів є ще декілька менших уступів падіння води, а один – нижче за течією.

Водоспад цей досить віддалений від крайніх хат села. Доїхати звичайним транспортом відносно зручно лише до центру села, де неподалік розташовані водоспади Сукільський Верхній та Сукіль Плайський (від гирла однойменного потоку річка називається просто Сукіль). Далі краще йти пішки (2,5 км) – приблизно півтора кілометри від крайньої хати. Спочатку польова дорога за селом вздовж потоку веде безлісими галявинами з рідкими чагарниками і закинутими садами. Не змінюючи напрямку і віддаленості від

струмка стежка через 700 м від хат заходить у ліс. Там потрібно подолати глибокий яр потоку і через 150 м вийти до поховання воїнів УПА з хрестом та дерев'яною капличкою. Від неї йдемо ще 200 м лісом на відстані від потоку, а подолавши ще один глибокий звор, повертаємо градусів на 70 ліворуч і рухаємося до потоку, орієнтуючись на шум водоспаду. Сукіль-Набивківський водоспад особливо багатководний, як і всі інші водоспади Карпат, весною, коли тануть сніги, або під час сильних літніх дощів.

Із села Сукіль можна здійснити маршрут на гору Набивки або до озера Мертве, гори Ключ, скель українського Стоунхенджу чи водоспадів у селі Кам'янка на Львівщині.

4.4.2. ВОДОСПАДИ СИСТЕМИ ЛІМНИЦІ

1	Гуркало Ілемське
<p>Висота 3 м. На річці Ілемка – ліва притока Чечви, що є лівою притокою Лімниці. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°47'57" пн. ш. 23°55'42" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
2	Ілемнянський
<p>Висота 8 м. На невеликому потоці, який є лівою притокою річки Ілемки – ліва притока Чечви, що є лівою притокою Лімниці. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°50'25" пн. ш. 23°58'35" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

3	Казарка
<p>Висота 2,5 м. На потоці Казарка – права притока Чечви, що є лівою притокою Лімниці. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°44'12" пн. ш. 23°58'49" сх. д. (фото О. Шкіль)</p>	
4	Нова Казарка
<p>Висота 5 м. На потоці Нова Казарка, який є правою притокою Казарки – права притока Чечви, що є лівою притокою Лімниці. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°43'16" пн. ш. 23°58'09" сх. д. (фото О. Шкіль)</p>	
5	Підгуркало
<p>Висота 5 м. На маловодному потоці, який є лівою притокою Дуби – права притока Чечви, що є лівою притокою Лімниці. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°49'12" пн. ш. 24°07'46" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	

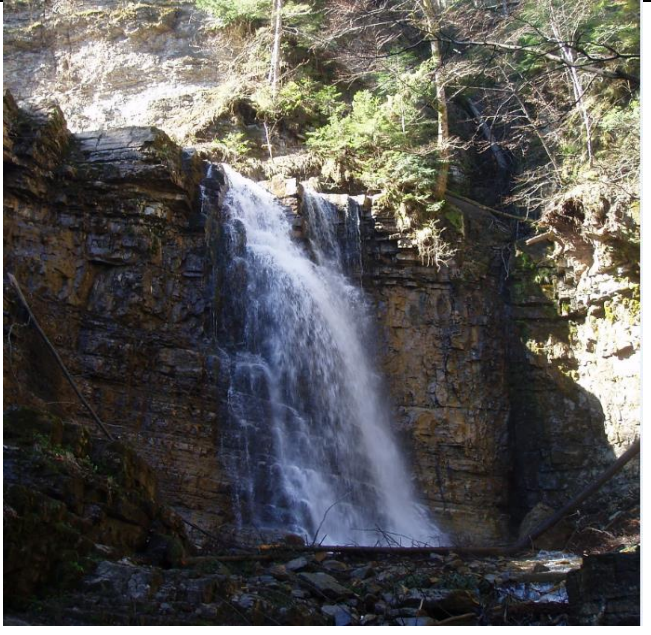
6	Скрунтар
<p>Висота 9 м. На невеликому потоці, який є правою притокою Лімниці, с. Закерничне. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°46'24" пн. ш. 24°10'19" сх. д. (фото О. Шкіль)</p>	

4.4.3. ВОДОСПАДИ СИСТЕМИ БИСТРИЦІ СОЛОТВИНСЬКОЇ

1	Малий Кузьминець
<p>Висота 4 м. На струмку Малий Кузьминець – ліва притока Бистриці Солотвинської. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°36'42" пн. ш. 24°11'37" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
2	Під Комином Верхній
<p>Висота 12 м. На безіменному струмку, який є правою притокою р. Бистриця Солотвинська в с. Пороги. Відносно доступний, маловідомий. Географічні координати: 48°46'24" пн. ш. 24°10'19" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

3	Під Комином
<p>Висота 10 м. У гирлі безіменного струмка, який є правою притокою р. Бистриця Солотвинська в с. Пороги. Відносно доступний, маловідомий. Верхній на відстані приблизно 200 м уверх проти течії. Географічні координати: 48°40'17" пн. ш. 24°14'24" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
4	Липники
<p>Висота 2 м. На безіменному струмку, який є правою притокою р. Бистриця Солотвинська в с. Пороги. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°40'29" пн. ш. 24°15'13" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
5	Біля Пасіки
<p>Висота 2 м. На р. Плоска, яка є правою притокою Бистриці Солотвинської. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°39'04" пн. ш. 24°16'15" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

6	Перемога	
<p>Висота 2 м. На р. Пласка, яка є правою притокою Бистриці Солотвинської. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°39'14" пн. ш. 24°16'27" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
7	Раковецький	
<p>Висота 1,5 м. На річці Бистриця Солотвинська в селі Раковець. Маловідомий, легкодоступний. Географічні координати: 48°46'24" пн. ш. 24°10'19" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
8	Манявський	
<p>Висота 17,5 м. На річці Манявка, яка є правою притокою Бистриці Солотвинської. Один з найвищих водоспадів в Українських Карпатах. Популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°37'45" пн. ш. 24°18'26" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>		

9	Замлацький	
<p>Висота 9 м. На потоці Замлаки – ліва притока Манявки. Відносно доступний, маловідомий. Географічні координати: 48°37'51" пн. ш. 24°18'16" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>		
10	Мар'янчині водоспади	
<p>Висота 12,5 м. На струмку Кобила – права притока Манявки, с. Манява, присілок Бойки. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°36'51" пн. ш. 24°19'50" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>		

✚ МАНЯВСЬКИЙ ВОДОСПАД

Один із найвищих водоспадів України, розташований в мальовничому місці на благословенній землі, просякнутій Божою благодаттю. Дорогою до водоспаду варто відвідати легендарний Манявський Скит. І хоча шлях до водоспаду непростий, проте природа навколо вражає своєю красою. Чим ближче до бурхливого потоку – тим більшими та стрімкішими стають схили долини Манявки, що перетинає хребти Скибових Горган.

Тип водоспаду – блок, тобто вода спадає відносно широким потоком з уступу, контактуючи з поверхнею порід уступу. Такий тип водоспадів характерний переважно для малих гірських річок, якою і є річка Манявка. Її довжина становить всього 22,5 км.

Річка Манявка витікає на висоті 1020 м зі схилів хребта Чортка, недалеко від полонини Комарники, та впадає в річку Бистриця Солотвинська на висоті 410 м.

Часто в мандрівників виникає запитання, як же з'явився цей витвір природи? Здебільшого для приваблення туристів гіді та екскурсоводи вигадують цікаві, а іноді й фантастичні, історії. Але усе простіше.

Річка на своєму шляху тече через ділянки, утворені з різних порід: одні з них – тверді і важко піддаються розмиву, інші – крихкі й легко руйнуються.

Щоб добратись до водоспаду потрібно пройти пішки не менше 2 км

грунтовою дорогою, переходячи декілька разів річку.

Сам водоспад розташований у вузькій ущелині на висоті 720 м над рівнем моря на північно-східному схилі хребта Чортка. Висота 17,5 м. Водоспад спадає вниз, розділяючись на дві частини: широку ліву частину і праву вузьку. Біля підніжжя водоспаду можна побачити глибоку чашу. Її утворив потік, який спадає. Вода в цій чаші вирує і клекоче, шум її чути здалеку. Високо в небо здіймаються хмари білих бризок. Їх розносить вітром, обдаючи навколишню місцевість холодним водяним пилом.

Крім основного, дещо вище по течії є два менші водоспади. Манявський Малий водоспад висотою 1,5 м розташований на 10 м вище по течії від Манявського водоспаду. Тип водоспаду – блок. Біля підніжжя Манявського Малеого водоспаду є невеличке озерце. Ходять легенди, що вода в цьому озері має здатність омолодити будь-який організм. Вважається, що пірнувши в чисту гірську воду, організм набирається сил і стає молодшим.

За 100 метрів вище по течії від Манявського водоспаду розташований Манявський Верхній водоспад, висота

Відеофрагмент
«Манявський водоспад»

якого 3 м. Тип водоспаду, як і попереднього – блок. Ще один водоспад – Манявський Нижній – за 600 м вище гирла потоку Замлаки. Останній часто буває захарашений гілками після паводків і потребує догляду.

З 1972 року Манявський водоспад перебуває під охороною. Спочатку його занесено до пам'яток природи місцевого значення. Саме тоді розпочалося туристичне освоєння водоспаду. Згідно з Указом Президента України, у 2016 році Манявський водоспад оголошено гідрологічною пам'яткою природи загальнодержавного значення.

Віднесення Манявського водоспаду до переліку пам'яток державного значення безперечно має позитивні наслідки. За останні роки територію поблизу водоспаду облагородили, облаштували альтанки для відпочинку та регулярно прибирають. Манявський водоспад – один із найпопулярніших водоспадів в Українських Карпатах.

ЗАМЛАЦЬКИЙ ВОДОСПАД

Одним із маловідомих водоспадів є Замлацький. Він на незначній відстані від загальновідомого Манявського, і його легко внести в туристичні маршрути, які вже існують.

Замлацький водоспад розташований на річці Замлаки на відстані 850 м від гирла, на висоті 710-720 м над рівнем моря. Довжина струмка Замлаки 3,45 км. Струмок Замлаки бере свій початок на висоті 1040 м, біля полонини Малиновище, впадає в річку Манявка на висоті 615 м. Повне падіння струмка Замлаки становить: 1040 м – 615 м = 425 м. Похил для струмка Замлаки становить: $425 \text{ м} / 3,45 \text{ км} = 123,2 \text{ м/км}$. Замлацький водоспад розміщений в ущелиноподібній долині складеній дрібноритмічним карпатським флішем. Висота стінок понад 15 м. У місці каскадів Замлацького водоспаду ширина долини не перевищує 10 м.

Замлацький водоспад є каскадом із трьох уступів висотою 2,2 м, 2,8 м, та 4,2 м відповідно.

Сумарна висота водоспаду - 9,2 м до урізу води. З урахуванням глибини котловини під водоспадом (1,2 м) загальна висота – 10,4 м. Цікаво те, що струмок Замлаки в місці водоспаду робить поворот майже на 60°, тому на фото не завжди чітко видно всі три каскади одночасно.

Висота і ширина водоспаду не вичерпують усіх параметрів, необхідних для складання якнайповнішої характеристики цього природного утворення.

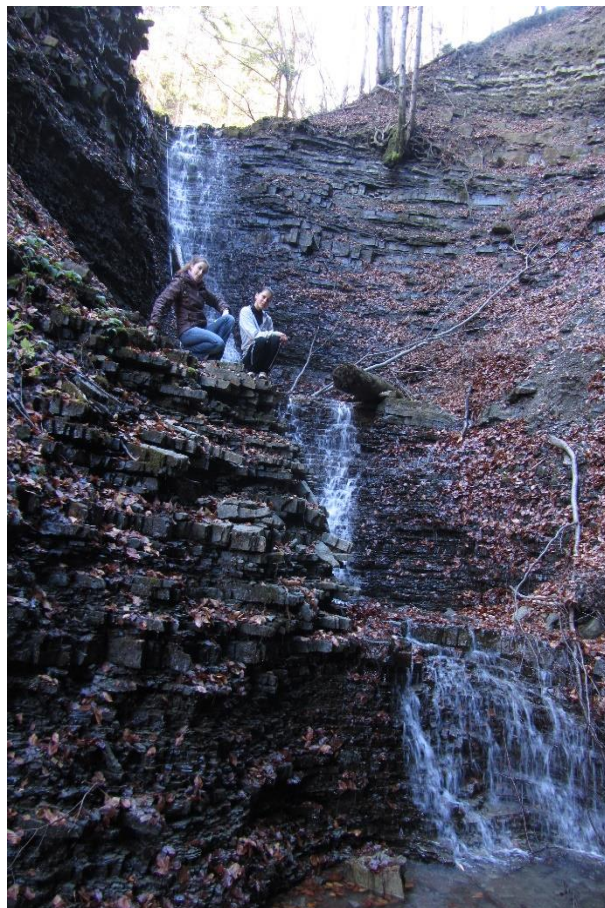
Важливо, яка кількість води скидається через уступ водоспаду. Витрати води Замлацького водоспаду становлять $1,05671 \text{ м}^3/\text{с}$ (1056,71 л/с).

МАР'ЯНЧИНІ ВОДОСПАДИ

Мар'янчині водоспади – каскад із трьох водоспадів, що розташовані на південний захід від села Манява (поруч із присілком Бойки). Сформувався він на струмку Кобила (права притока Манявки), у місці, де гірський потік перетинає стрімкий схил з товщами флішу.

Загальна висота перепаду води каскаду водоспадів – 16 м. Висота найвищого водоспаду – 12,5 м, середнього, що розташований за 6-7 м від підніжжя першого – 4 м, а найнижчого – 1,5 м. Особливо мальовничий головний водоспад, у якому вода стікає, немов стрибаючи по численних «східцях» флішового уступу.

Їхню висоту детально було виміряно у 2010 році представниками кафедри географії і природознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Названо за іменем місцевої школярки, яка провела до водоспадів найкоротшим шляхом і взяла участь у вимірюваннях висоти. Вибір назви зумовлений тим, що назва потоку Кобила є не дуже милозвучною для утворення від неї назви водоспаду. Інформацію про об'єкт було оприлюднено на географічному порталі, а в інтернет-ресурсі «Гугл Земля» розміщено декілька фотографій у місці розташування водоспаду.

ВОДОСПАД ПІД КОМИНОМ ВЕРХНІЙ

Водоспад утворився на невеликому гірському потоці (права притока Бистриці Солотвинської, басейн Дністра), який тече стрімким схилом гори Комин (назва водоспадів походить від гори Комин). Розташований на відстані 300 м вище гирла потоку. Водоспад каскадного типу. Загальна висота перепаду води близько 12 м, кількість каскадів – 4 (верхній каскад не візуалізується). Попри те, що до водоспаду веде лісова стежка, сам водоспад туристично не облаштований.

Нижче по течії, на відстані приблизно 200 м, розташований водоспад Під Комином.

Щоб дістатись до водоспадів по дорозі на Гуту з Порогів, перед самим мостом через Бистрицю Солотвинську треба повернути вліво на ґрунтову дорогу, що йде вздовж Бистриці. По ній дійти до останньої хати і підійматись вгору по стрімкій широкій дорозі. У цьому місці дуже уважно – якщо хочете дійти швидко по більш-менш нормальній стежині. Тоді десь на середині стрімкого підйому повернути направо в ніби промоїну – якщо по ній видертися на верх – буде видно, що це не промоїна, а стежка. Далі слід по ній йти схилом над рікою до місця, де стежку перетинає струмок із водоспадами. Або по тій стрімкій дорозі вийти до першої галявини. По краю галявини (там улітку має бути висока трава, усе заболочене) вправо до її кута – за тим кутом у бік до ріки якраз веде стежка над схилом долини Бистриці до струмка над нижнім водоспадом. Власне, нижній, щоб побачити, краще йти по березі внизу вздовж ріки від самого села. А вздовж струмка можна піднятися вгору до верхнього водоспаду.

Відеофрагмент «Під Комином Верхній»

Якщо піти не по стежці над схилом, а піднятися через ліс вище та вийти до самого витoku струмка, а потім йти вздовж нього по лівому березі, то можна обійти верхній водоспад. Спускаючись вниз, можна побачити всю красу цього місця.

4.4.4. ВОДОСПАДИ СИСТЕМИ БИСТРИЦІ НАДВІРНЯНСЬКОЇ

1	Салатручіль
<p>Висота 6 м. На потоці Салатручіль, який є правою притокою річки Салатрук, що впадає у Бистрицю Надвірнянську (ліва притока). Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°28'42" пн. ш. 24°10'49" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	

2**Кудринець**

Висота 5 м.
 На потоці Кудринець, який є правою притокою річки Сітни, що впадає зліва в Зеленицю – праву притоку Бистриці Надвірнянської. Легкодоступний, маловідомий.
 Географічні координати:
 48°28'14" пн. ш.
 24°25'22" сх. д.
 (фото Й. Гілецького)

3**Черник**

Висота 8 м.
 На потоці Черник, який є лівою притокою річки Зелениці – правої притоки Бистриці Надвірнянської. Легкодоступний, маловідомий.
 Географічні координати:
 48°29'54" пн. ш.
 24°21'32" сх. д.
 (фото Й. Гілецького)

4**Бухтівецький Верхній**

Висота 3,5 м.
 На річці Бухтівець, яка є лівою притокою річки Бистриці Надвірнянської. Розташований за 300 м вище по течії від Бухтівецького. Легкодоступний, маловідомий.
 Географічні координати:
 48°36'09" пн. ш.
 24°22'03" сх. д.
 (фото О. Гудими)

5	Бухтівецький	
<p>Висота 8 м. На річці Бухтівець, яка є лівою притокою річки Бистриці Надвірнянської. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°36'12" пн. ш. 24°22'12" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>		
6	Крапельковий	
<p>Висота 10 м. На невеликому потоці, який є лівою притокою річки Бухтівець – ліва притока Бистриці Надвірнянської. Доступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°36'13" пн. ш. 24°22'15" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>		
7	Дзвінка	
<p>Висота 5,7 м. На потоці Свиненьський, який є правою притокою річки Бухтівець – ліва притока Бистриці Надвірнянської. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°35'42" пн. ш. 24°22'48" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

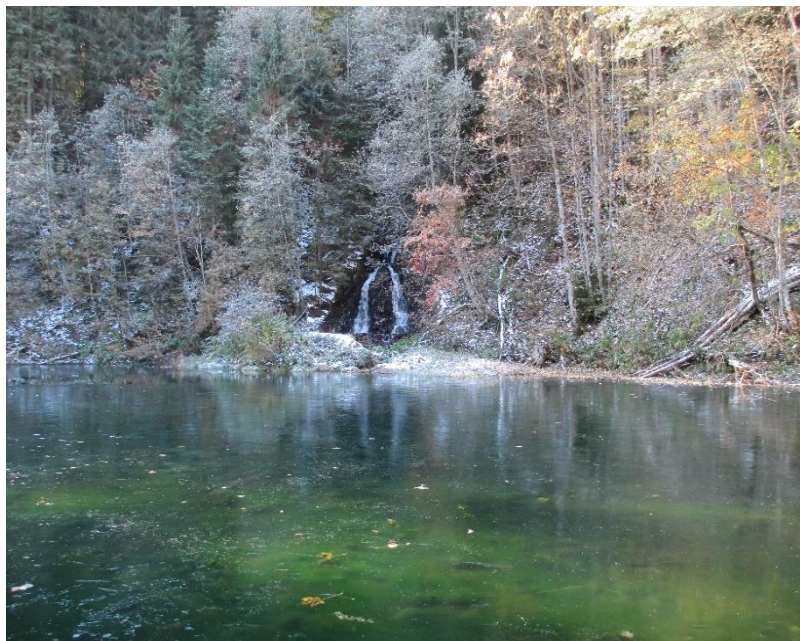
8	Бухтівецько-Бистрицький	
<p>Висота 3 м. У гирлі річки Бухтівець – ліва притока Бистриці Надвірнянської. Легкодоступний. Географічні координати: 48°34'33" пн. ш. 24°26'00" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>		
9	Битківчик	
<p>Висота 2 м. На річці Битківчик – ліва притока Бистриці Надвірнянської. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°38'05" пн. ш. 24°25'08" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
10	Кременоса	
<p>Висота 5 м. На струмку Нижня Кременоса, який є правою притокою р. Бистриця Надвірнянська на околиці с. Пасічна. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°33'40" пн. ш. 24°28'41" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

11	Кременоса Нижній	
<p>Висота 6 м. На струмку Нижня Кременоса, який є правою притокою р. Бистриця Надвірнянська на околиці с. Пасічна. За 50-100 метрів нижче за течією водоспаду Кременоса. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°33'42" пн. ш. 24°28'40" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
12	Розтока	
<p>Висота 3,5 м. На річці Розтока – права притока Бистриці Надвірнянської. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°33'40" пн. ш. 24°24'48" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
12	Розтока Нижній	
<p>Висота 1,5 м. На річці Розтока – права притока Бистриці Надвірнянської. Розташований майже у самому гирлі потоку Розтока. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°33'59" пн. ш. 24°24'33" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

САЛАТРУЧІЛЬ

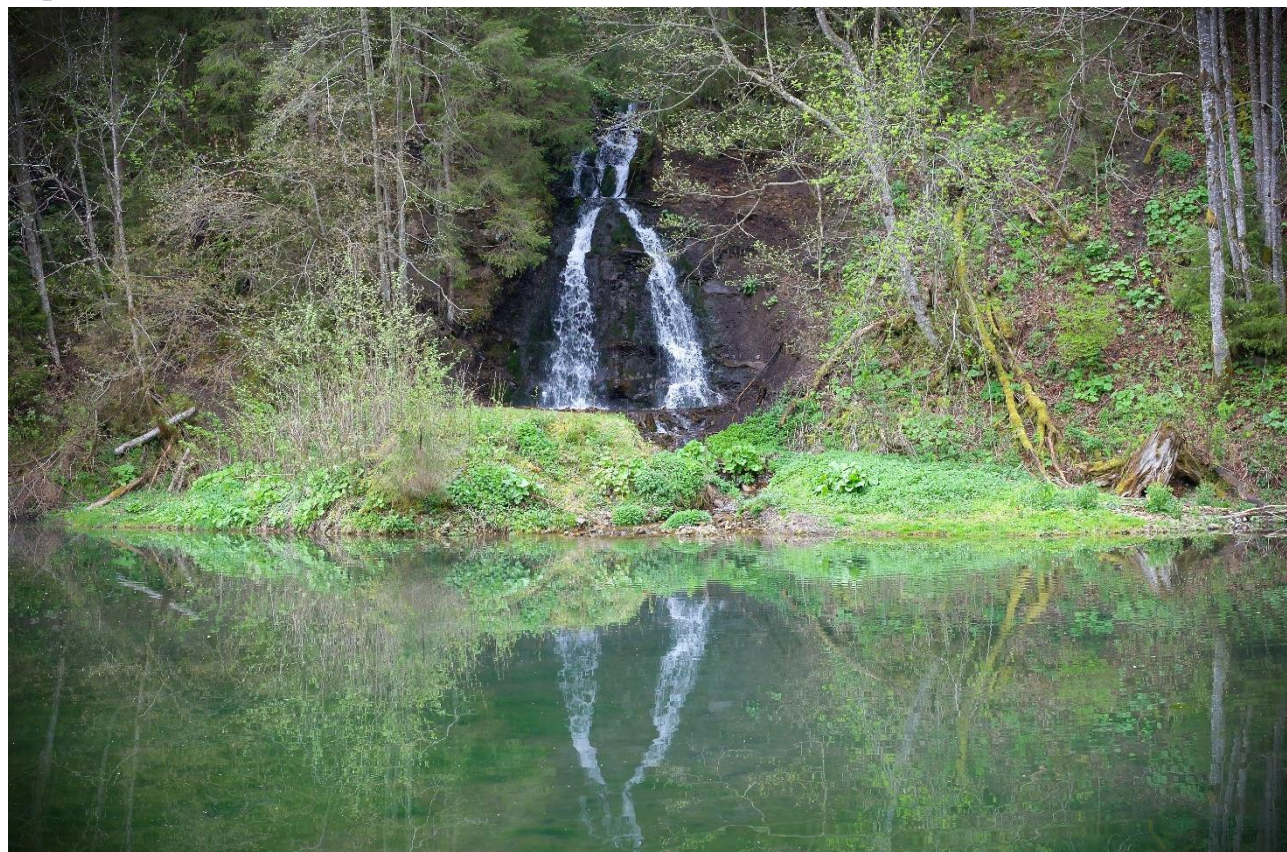
Водоспад розташований за 6,3 км на північний захід від центральної частини села Бистриці, що охоплює все верхів'я водозбору Бистриці Надвірнянської, входить до Поляницької територіальної громади, Надвірнянського району.

Водоспад сформувався у гирлі потоку Салатручіль, що стікає із схилів гори Тавпиширки, і впадає у річку Салатрук, яка є лівою притокою Бистриці Надвірнянської. Висота над рівнем моря – 830 м.

Висота водоспаду – 6 м. Він ніби заховався серед лісу та впадає в мальовниче невеличке гірське озеро, яке утворилося на течії річки Салатрук. Потік у водоспаді розділений на два струмені.

Якщо дивитися на водоспад не зблизька, а з протилежного боку озера, то здається, що відбитий на прозорій поверхні водного дзеркала водограй – це міраж.

ВОДОСПАД КУДРИНЕЦЬ

Кудринець (Кудринецький) – каскадний водоспад в Українських Карпатах у Скибових Горганах. Він є гідрологічною пам'яткою природи місцевого значення.

Розташований на південний схід від села Черник Надвірнянського району на потоці Кудринець, який є правою притокою річки Сітни, ліва притока річки Зелениці – права притока Бистриці Надвірнянської.

Водоспад утворився в місці, де невеликий гірський потік прорізає товщі флішу. Загальна висота водоспаду близько 6,5 м, середня ширина 3,5 м. Висота н. р. М: 716 м

Водоспад є мальовничий та унікальний тим, що вода в ньому спадає численними виступами твердого пісковика, які залягають горизонтально, утворюючи сходинки. Природа, як і зрештою навколо інших карпатських водоспадів, тут надзвичайно мальовнича. Відвідайте при нагоді цю місцевість.

ЧЕРНИКІВСЬКИЙ ВОДОСПАД

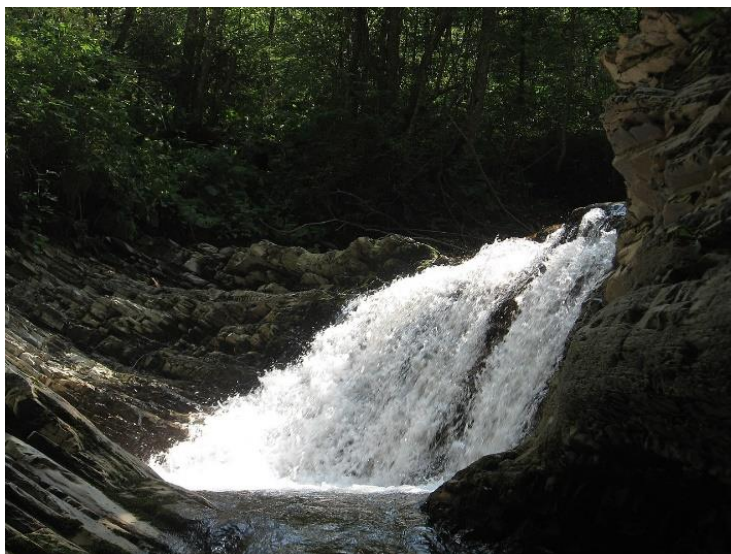
Черниківський водоспад, також відомий як Черник, є каскадним водоспадом на однойменній річці в селі Черник Надвірнянського району у Скибових Горганах.

Черниківський водоспад утворився на місці, де невеликий потічок перетинає скельні товщі твердого флішу. Він складається з двох уступів. Верхній уступ широкий, і вода падає з висоти близько 2,5 метра. Далі потік розвертається і рухається через короткий вузький жолоб клиноподібної форми. Звідти вода ніби вилітає суцільним потужним струменем із висоти приблизно 4-5 метрів. Струмінь спіненої в жолобі води набуває білого кольору.

Загальна висота перепаду води становить близько

7-8 метрів. Висота н. р. моря

723 м. Водоспад легкодоступний для відвідувачів, оскільки розташований поруч із дорогою в межах села Черник.

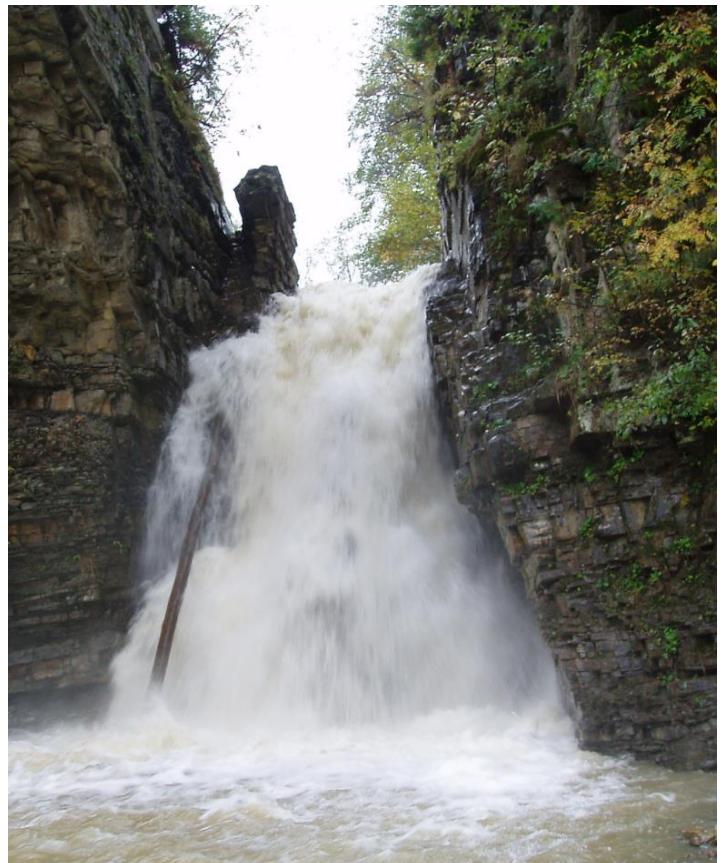
БУХТІВЕЦЬКИЙ ВОДОСПАД

Величний водоспад у Скибових Горганах на потоці Бухтівець, що є лівою притокою Бистриці Надвірнянської, в однойменному урочищі. Розташований у селі Букове Пасічнянської територіальної громади Надвірнянського району. Довжина річки Бухтівець – 11 км. Вона бере початок на захід від села Букове, на північно-східному схилі хребта Чортка (Скибові Горгани) на висоті 1010 м. Тече спершу переважно на схід, у середній і нижній течії – на південний схід. Впадає у Бистрицю Надвірнянську біля східної частини села Пасічна на висоті 610 м.

Бухтівецький водоспад утворився в місці, де потік прорізає тверді товщі карпатського флішу. Водний потік розганяється у вузькому руслі-жолобі, з якого двома струменями майже прямовисно падає до підніжжя уступу заввишки 8 метрів. Середня ширина поверхні уступу 1,5-2 метри. Далі потік тече вузькою каньйоноподібною долиною, обрамленою високими прямовисними скелями. При цьому правобезжна стіна ховає водоспад, а тому, щоб побачити його в усій красі, необхідно перейти на лівий берег річки. Під час навіть незначного паводку це вкрай небезпечно. Але, якщо спроможтись в таку пору це зробити, то потужний потік каламутної води, що проривається поміж стрімких скель, справляє враження Ніагари.

На відстані 50 м від Бухтівецького із лівобережної скелі спадає Крапельковий водоспад. Вище по течії Бухтівця

за 300 м від уступу основного Бухтівецького водоспаду розташований водоспад Бухтівецький Верхній (3,5 м).

✚ КРАПЕЛЬКОВИЙ ВОДОСПАД

Побратим Бухтівецького водоспаду, їх розділяє лише 50 метрів. Його струмені спадають із 10-метрової висоти, проте вода ллється не суцільним потоком, а утворює своєрідні нитки з безлічі крапель.

Через це водоспад і отримав свою назву – Крапельковий. Він один із небагатьох у Карпатах, який можна оглянути з іншого боку, зайшовши під навислу скелю.

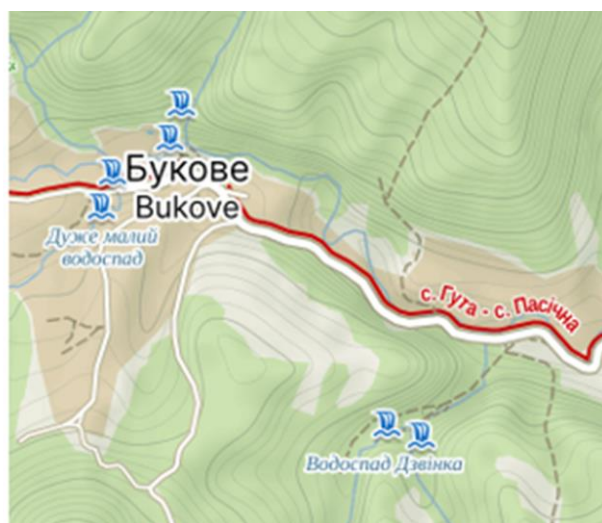
Крапельковий водоспад – не найбільший та найпотужніший водограй в Україні, однак має чим похизуватись. Його висота складає 10 м, але сам потічок невеликий – тому в посушливу пору року вода долітає донизу окремими краплями, за що він і отримав таку назву. Крапельковий водоспад не сором'язливий і дозволяє розглядати себе мандрівникам з усіх сторін. Тобто Крапельковий – один із небагатьох карпатських водоспадів, який можна оглядати з внутрішнього боку, зайшовши під навислу скелю.

✚ ВОДОСПАД ДЗВІНКА

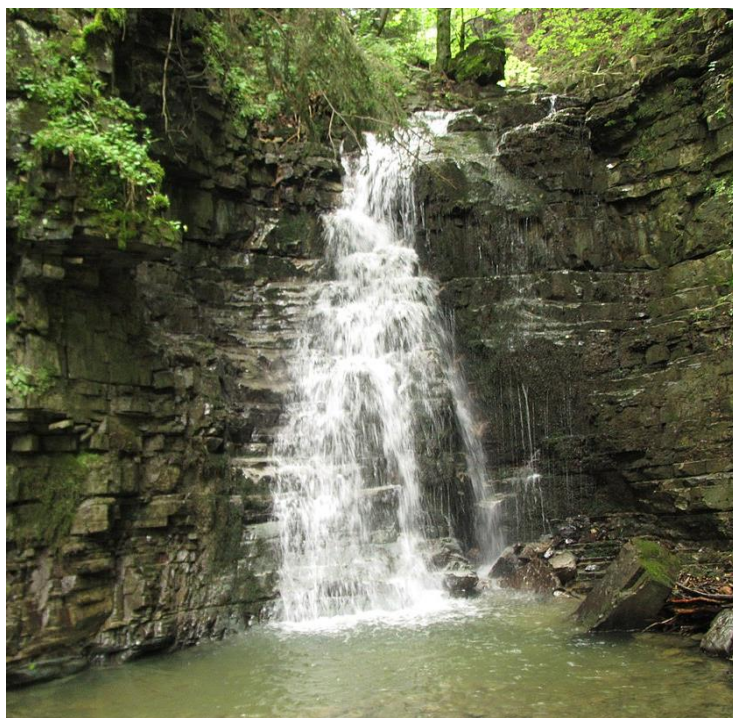
Існує багато водоспадів, які заслуговують уваги, але ще маловідомі. До них не прокладені туристичні маршрути, не у всіх визначені гідрометричні характеристики, і що найважливіше – не всі позначені на туристичних картах.

Одним з таких водоспадів є водоспад Дзвінка, який знаходиться на відстані 950 м від загальновідомого Бухтівецького, і його легко включити в уже існуючі туристичні маршрути.

Розміщення водоспаду Дзвінка на струмку Свиненський

Водоспад знаходиться за 450 метрів вище по течії від гирла струмка Свиненський, що впадає в Бухтівець у межах присілка Букове Пасічнянської територіальної громади. Струмок Свиненський бере свій початок на висоті 990 м на схилі гори Бзинкувачка, впадає в річку Бухтівець на висоті 610 м.

Водоспад Дзвінка знаходиться на висоті 650-660 м над рівнем моря. Розміщений в ущелиноподібному зворі, схили якого складені дрібноритмічним карпатським флішем. Висота стінок понад 8 м. Висота водоспаду складає 5,7 м до урізу води.

4.4.5. ВОДОСПАДИ ВЕРХНЬОЇ ЧАСТИНИ СИСТЕМИ ПРУТА

1	Верхньопрутський
<p>Каскад водоспадів загальною висотою 80 м у верхів'ї річки Прут, на схід від вершини Говерли. Висота найвищого в каскаді 12 м. Порівняно доступний, популярний туристичний об'єкт.</p> <p>Географічні координати: $48^{\circ}09'39''$ пн. ш. $24^{\circ}31'08''$ сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	

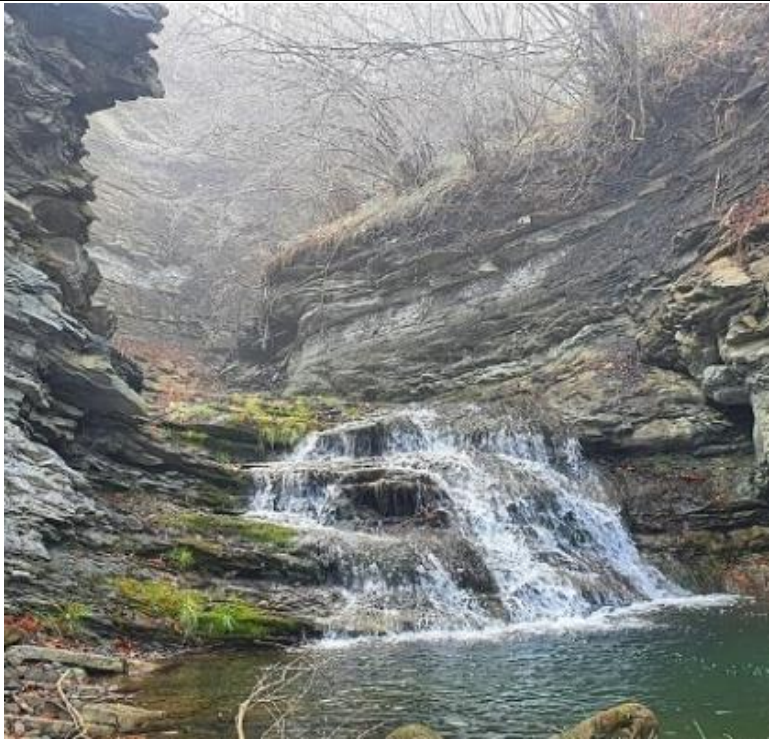

2	Богдан	
<p>Висота 3 м. На струмку Бóгдан – ліва притока річки Прутець Яблуніцький – притока Прута, с. Поляниця. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°21'24" пн. ш. 24°28'28" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
3	Женецький	
<p>Висота 15 м. На потоці Женець – ліва притока Прута. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°23'27" пн. ш. 24°29'56" сх. д. (фото Р.Маленкова)</p>		
4	Нарінецький	
<p>Висота 9 м. На потоці Норецький, що є лівою притокою річки Женець – ліва притока Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°23'03" пн. ш. 24°31'17" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

5	Капливець	
<p>Висота 6 м.</p> <p>На безіменному потоці, який є правою притокою річки Прут.</p> <p>Легкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°26'02" пн. ш. 24°35'39" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
6	Соколовий	
<p>Висота 7 м.</p> <p>У гирлі струмка Соколовий – ліва притока р. Прутєць Чемигівський, який є правою притокою річки Прут. У селі Микуличин.</p> <p>Легкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°22'19" пн. ш. 24°39'04" сх. д. (фото А. Риштун)</p>		
7	Пробій	
<p>Висота 8 м.</p> <p>На річці Прут.</p> <p>Найповноводніший водоспад в Українських Карпатах. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.</p> <p>Географічні координати: 48°26'22" пн. ш. 24°32'22" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

8	Дівочі Сльози
<p>Висота 1,5 м. На річці Жонка – ліва притока Прута. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°26'42" пн. ш. 24°31'13" сх. д. (фото С.Якимчук)</p>	
9	Багровець
<p>Висота 10 м. Трикаскадний водоспад розташований на однойменному струмку, що є правою притокою річки Жонки – ліва притока Прута. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°25'08" пн. ш. 24°31'21" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
10	Багровець Малий
<p>Висота 1,5 м. На струмку Багрівець, що є правою притокою річки Жонки – ліва притока Прута. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°26'06" пн. ш. 24°31'44" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	

11	Любіжнянський Гук
<p>Висота 5 м. На річці Любіжня – ліва притока Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°33'08" пн. ш. 24°32'09" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
12	Любіжнянський Гук Малий
<p>Висота 3 м. На безіменному струмку, що впадає в р. Любіжня – ліва притока Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°31'56" пн. ш. 24°36'00" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
13	Зарічанський Верхній
<p>Висота 2 м. На потоці Ясиновець, правий доплив р. Прут у с. Заріччя. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°32'07" пн. ш. 24°40'36" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

14	Зарічанський
<p>Висота 2 м. На потоці Ясиновець, правий доплив р. Прут у с. Заріччя. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°32'09" пн. ш. 24°40'37" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
15	Кругіж
<p>Висота 3 м. На р. Прут в смт Ланчин. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°32'28" пн. ш. 24°43'38" сх. д. (фото М. Яновської)</p>	

🚦 ВЕРХНЬОПРУТСЬКИЙ ВОДОСПАД

Верхньопрутський водоспад також ще відомий під назвою Говерлянський. Ця друга назва зовсім невдала, оскільки водний об'єкт розташований на річці Прут, яка бере початок з джерела у сідловині між вершинами Говерли і Брецула. А річка Говерла витікає із джерела на південно-західному схилі вершини Говерли і несе свої води до Білої Тиси.

Відеофрагмент
«Говерлянський водоспад»

Річка спочатку вузьким струмком стікає до краю верхнього льодовикового кару, приймаючи ще дрібніші потічки і збільшуючи свою водність. На стрімкому схилі між ложем верхнього кару і підніжжям нижнього водний потік то тече, то спадає із стрімких уступів, утворюючи Верхньопрутський каскад водоспадів загальною висотою понад 80 метрів. Окремих водоспадів у каскаді дослідники виділяють шість, найвищий з яких має 12 метрів. Абсолютна висота цього водоспаду над рівнем моря – 1520 м.

Відстань стежкою від водоспаду до СП «Заросляк» становить 2,3 км. Перепад висот до бази від водоспаду становить менше 300 м.

Хвилею піниться грива.

Падає в прірву, під три чорти

У відчаї рине нестримно...

Так описав цей водоспад поет В. Лучук

ЖЕНЕЦЬКИЙ ГУК

Один з “найголосніших” карпатських водоспадів, через гуркіт і силу води отримав свою назву. Має кілька однойменних побратимів в Карпатах, але вважається серед них найпопулярнішим.

Женецький Гук утворився у другій половині ХХ століття під час паводку. Вода тут вільно падає з висоти 15 метрів в ущелині, що утворилася у нижній частині схилу гори Синяк.

Водоспад Женецький Гук розташований на висоті 860 м над рівнем моря. Вода вільно падає з висоти 15 м. Біля підніжжя водоспаду

утворилася невеличка водойма, де глибина води сягає до колін. Шум, водяний пил і неймовірний протяг перехоплюють подих.

За давніми переказами Женецький ліс служив притулком для тамтешніх горянок, що тікали від завойовників, звідси і пішла назва урочища і водоспаду. Тепер це мальовниче природне урочище зі стрімкими скелями і потоком Женець, що звивається між смереками водоспадом. Про неймовірну красу місцевості свідчить те, що тут побудовані палаци високопоставлених осіб.

Місцеві жителі назвали водоспад Гук через шум, гул, що доноситься від нього. Завдяки постійному зволоженню і бризкам водоспаду, рослинність тут буйна і різноманітна. Біля підніжжя водоспаду можна побачити незабудку болотну, смолку білу, гравілат міський, герань і білозір болотний.

Як дістатись до водоспаду. За хвилин 15 їзди від вокзалу в Микуличині зупиняємось біля повороту на Женецький водоспад. Зійшовши на цьому повороті, виходимо на підвісний місток. Він у доброму стані, річка Прут під ним – швидка та досить потужна, тому прогулянка по такому мості викликає лише приємні відчуття. Якщо ж добиратися автомобілем, то за 30 м від вищезгаданого повороту траси є з'їзд на дорогу до водоспаду. По цій дорозі потрібно проїхати ще кілометрів 6 і вже можна буде побачити перед собою усю красу цього природного дива – Женецького водоспаду. Маршрут маркований: горизонтальні смуги білого кольору, у центрі – блакитна смуга.

Екологічна пізнавальна стежка «Женець – Гук» пролягає вздовж річки Женець. Починається маршрут біля Женецького лісництва на висоті 650 м над рівнем моря. У цьому місці розходяться два туристичних маршрути: «Женець – Хом'як» і «Женець – Явірник». На лівій притоці річки Женець – струмку Норецький, що стікає зі схилу хребта Явірник і впадає на 1,7 км нижче Женецького Гука, є ще Нарінецький водоспад висотою 9 м. За ним на березі мальовнича галявина, яку називають «Жидівське поле». Тут панує типова флора гірських лук. Серед зеленого килиму яскравими плямами виділяються волошка карпатська, арніка гірська, ятришник плямистий.

Відофрагмент
«Женецький гук»

✚ ВОДОСПАД ПРОБІЙ

Водоспад Пробій – візитівка курортного міста Яремче (в народі його ще називають Яремчанським). Це один із найповноводніших водоспадів Карпат. Висота падіння води 8 м, кут нахилу — майже 45 градусів. Каскадний водоспад утворився в нижній частині каньйоноподібного відтинку долини річки Прут.

За історичними даними, висота водоспаду трохи більше як століття тому була утричі вищою. У XIX ст. водоспад розширили вибухами для покращення сплаву деревини. У результаті русло річки розширилось та поглибилося, а от водоспад поменшав. Але і в наш час він виглядає

неперевершено. Це дуже красиве місце – довга ущелиноподібна долина поміж скелями, у руслі якої тече бурхлива річка Прут. Тут вона проривається у роширений простір порогами і водоспадом.

Над водоспадом побудовано пішохідний місток, яким користуються шанувальники краси водоспаду. Саме він став майданчиком, на якому найчастіше роблять селфі на фоні водоспаду. А ще на Пробої дуже популярний роуп-джампінг – екстремальний стрибок зі страхівкою. 30 метрів вільного падіння на тлі мальовничих карпатських краєвидів надовго закарбуються в пам'яті.

Найсміливіші місцеві жителі раніше стрибали у водоспад за гроші. Згодом таку екстремальну розвагу заборонили.

Відеофрагмент
«Пробій»

Поруч із водоспадом є ринок, де можна придбати етнографічні сувеніри. А ще неподалік від Пробою, на правому березі Прута, у скелястому урвищі, є так звані Готичні складки (їхній вік 60 – 75 млн. років).

ВОДОСПАД ДІВОЧІ СЛЬОЗИ

«Дівочі сльози» або «Жіночі сльози» – однокаскадний водоспад, який розташований в околицях міста Яремче на річці Жонка, що є лівою притокою Прута. Назва не дуже вдала, оскільки вона більше підходить для водоспадів

типу капливець. Але водоспад дуже розрекламований, а під цю назву придумані легенди, які пов'язані з історіями кохання, або в основі мають народну боротьбу проти загарбників, подолання соціальної нерівності. Так в одній йдеться про те, що колись давно саме сюди приходили дівчата, яким не дозволяли одружуватися з коханим, або він загинув чи покохав іншу. А інша про гірських красунь або «жонок», які плакали, перетворюючи сльози в стрімкі потоки, що стали перешкодою ворогам, які хотіли знищити рідну землю і її народ.

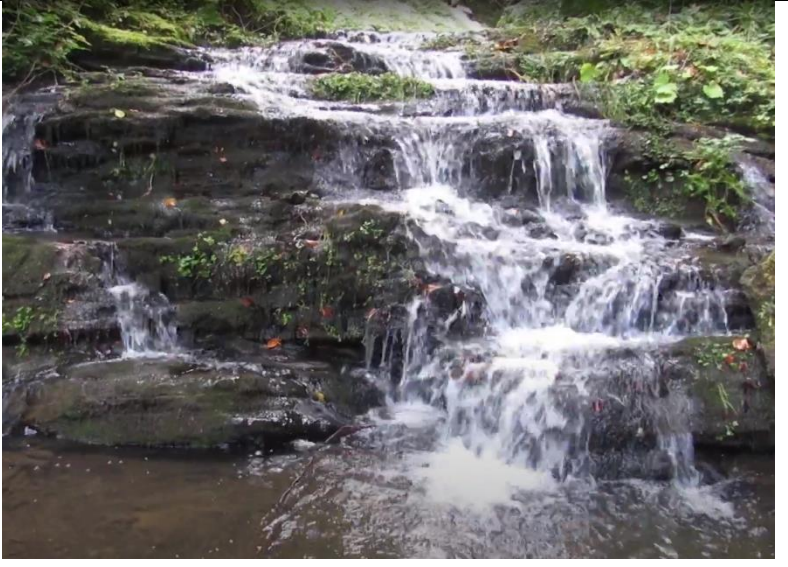

Відофрагмент
«Дівочі сльози»

4.4.6. ВОДОСПАДИ СИСТЕМ ПІСТИНЬКИ ТА РИБНИЦІ

1	Марківський
<p>Висота 7 м. На безіменному потічку, який є лівою притокою Сопівки – ліва притока Лючки, що є лівою притокою Пістиньки – права притока Прута. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°30'02" пн. ш. 24°48'13" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
2	Рушірський
<p>Висота 4 м. На річці Рушір – ліва притока Лючки, що є лівою притокою Пістиньки – права притока Прута. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°22'06" пн. ш. 24°52'44" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
3	Під Пугачівкою (антропогенного походження)
<p>Висота 4 м. На річці Рушір – ліва притока Лючки, що є лівою притокою Пістиньки – права притока Прута. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°23'26" пн. ш. 24°54'91" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

4	Шепітський Гук
<p>Висота 5 м. На річці Брустурка – права притока Пістиньки – права притока Прута. Легкодоступний. Географічні координати: 48°15'26" пн. ш. 24°50'48" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
5	Шепітсько-Брустурський Гук
<p>Висота 8 м. На правій притоці Брустурки – права притока Пістиньки – права притока Прута. Легкодоступний. Географічні координати: 48°15'26" пн. ш. 24°50'50" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
6	Малий Гук
<p>Висота 2 м. На Пістиньці – права притока Прута. Один зі Сріблястих водоспадів. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°19'58" пн. ш. 24°59'14" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	

7	Великий Гук
<p>Висота 5 м. На Пістиньці – права притока Прута. Один зі Сріблястих водоспадів. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°19'58" пн. ш. 24°59'14" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
8	Терношорський Гук
<p>Висота 3 м. На одній з правих приток річки Безулька – ліва притока Рибниці – права притока Прута. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 48°13'39" пн. ш. 24°55'05" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
9	Буковецький
<p>Висота 6 м. На безіменному струмку, який є правою притокою Рибниці – права притока Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°12'40" пн. ш. 24°56'47" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

10	Буковецький Нижній	
<p>Висота 2 м. На безіменному струмку, який є правою притокою Рибниці – права притока Прута. Розташований за 400 м нижче по течії від Буковецького водоспаду. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°12'50" пн. ш. 24°56'58" сх. д. (фото Р.Павлусь)</p>		
11	Липний	
<p>Висота 5 м. У гирлі безіменного струмка – ліва притока р. Стоянів, яка є правою притокою Рибниці – права притока Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°14'41" пн. ш. 25°00'00" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
12	Яворівський Гук	
<p>Висота 8 м. Розташований на р. Стоянів, яка є правою притокою Рибниці – права притока Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°15'14" пн. ш. 24°59'30" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

13	Віпчинка	
<p>Висота 10 м. На безіменному потоці, який є правою притокою потоку Стоянів, що впадає у Рибницю – праву притоку Прута. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°15'24" пн. ш. 25°01'08" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
14	Широкий	
<p>Висота 8 м. На безіменному потоці, який є правою притокою потоку Стоянів, що впадає у Рибницю – праву притоку Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°15'26" пн. ш. 25°00'59" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
15	Безвінний	
<p>Висота 5 м. На потоці Безвінний, який впадає у Віпчину, що є правою притокою Рибниці – права притока Прута. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°15'59" пн. ш. 25°00'07" сх. д. (фото В.Іваночко)</p>		

16	Соколівський	
<p>Висота 1,5 м. На річці Рибниці – права притока Прута в с. Соколівка. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°16'41" пн. ш. 24°59'13" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
17	Гелетівський	
<p>Висота 8 м. На потоці Гелетівський, який є правою притокою Рибниці – права притока Прута. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°16'08" пн. ш. 24°59'35" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
18	Жолоб	
<p>Висота 12 м. На потоці Гелетівський, який є правою притокою Рибниці – права притока Прута. Розташований нижче на 100 Гелетівського. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°16'08" пн. ш. 24°59'32" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

19	Річка	
<p>Висота 2,5 м. На потоці Річка, який є лівою притокою Рибниці – права притока Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°16'00" пн. ш. 24°53'14" сх. д. (фото невідомого автора)</p>		
20	Дзеркальний	
<p>Семикаскадний водоспад розташований на безіменному струмку, який є лівою притокою Рибниці – права притока Прута. Висота найвищого у каскаді – 10 м. У с. Соколівка біля скелі Дзеркало на відстані 1 км від центральної автодороги села. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°17'56" пн. ш. 25°00'25" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
21	Бабинець	
<p>Висота 4 м. На потоці Бабин, який є правою притокою Рибниці – права притока Прута. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°16'56" пн. ш. 25°02'11" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

22	Бабині водоспади	
<p>Висота 2,5 м. Каскад з декількох водоспадів (1,5 – 2,5 м) на струмку Бабин, який є правою притокою Рибниці – права притока Прута, біля с. Город. Відносно доступні, маловідомі. Географічні координати: 48°16'56" пн. ш. 25°02'11" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
23	Косівський Гук	
<p>Висота 2,5 м. На річці Рибниці – права притока Прута. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Географічні координати: 49°50'14" пн. ш. 24°01'42" сх. д. (фото із сайту https://www.photoukraine.com/)</p>		

РУШІРСЬКИЙ ВОДОСПАД

Розташований неподалік від автодороги Яблунів – Космач, не доїжджаючи до дороги, що веде до села Акришори. Утворився в місці, де річка Рушір широким струменем перетинає товщі флішу, пласти яких залягають майже вертикально.

Прямуючи з Коломиї, необхідно проїхати селище Яблунів, переїхати міст, а далі на розвилці, праворуч дорога відходить до села Люча, а рух треба продовжити ліворуч на Космач. Їхати до водоспаду звідси приблизно 2 км. Після ще одного моста невеликий підйом і поворот на право. Так можна під'їхати практично до самого водоспаду. Водоспад розташований в масиві

Покутсько-Буковинських Карпат, є гідрологічною пам'яткою природи місцевого значення. ukrainian/photos/region/9/10046

СРІБЛЯСТІ ВОДОСПАДИ (ШЕШОРСЬКІ)

Легендарні Шешорські водоспади – Малий Гук та нижче за течією Великий Гук – є своєрідним карпатським джакузі.

Утворились два водограї на гірській річці Пістинька. Вона в центрі села Шешори перетинає потужну скельну товщу, утворюючи каскад водоспадів, де струмені води прориваються між величезними брилами пісковиків. На яскравому сонці краплі води виблискують, мов дорогоцінне каміння.

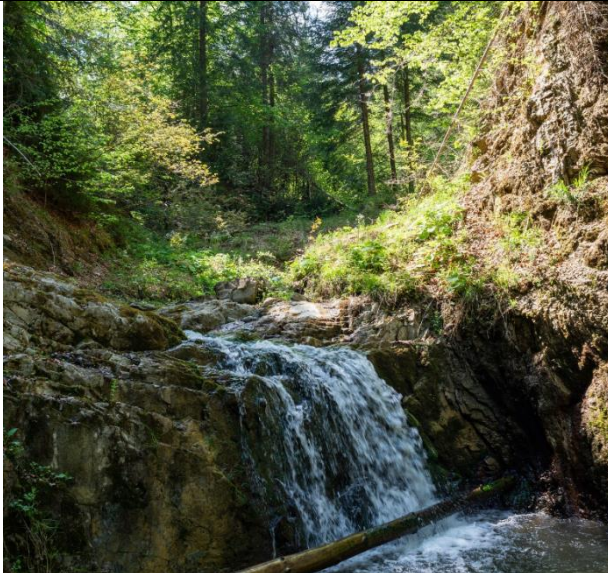
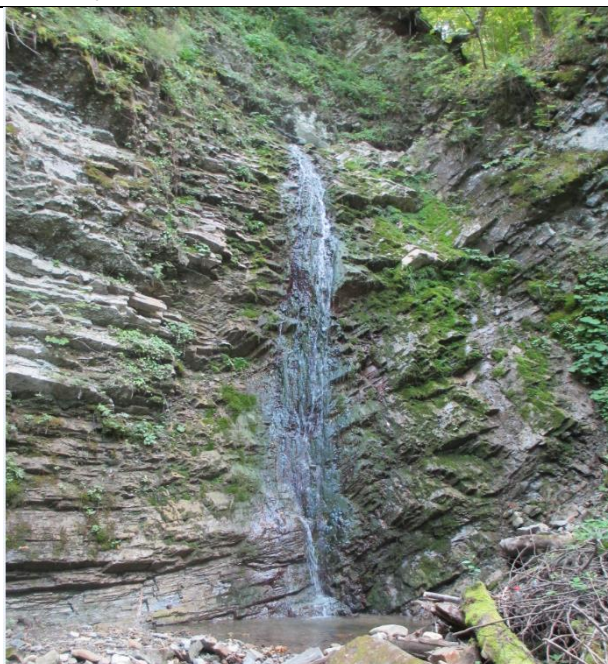

4.4.7. ВОДОСПАДИ СИСТЕМИ ЧЕРЕМОШУ

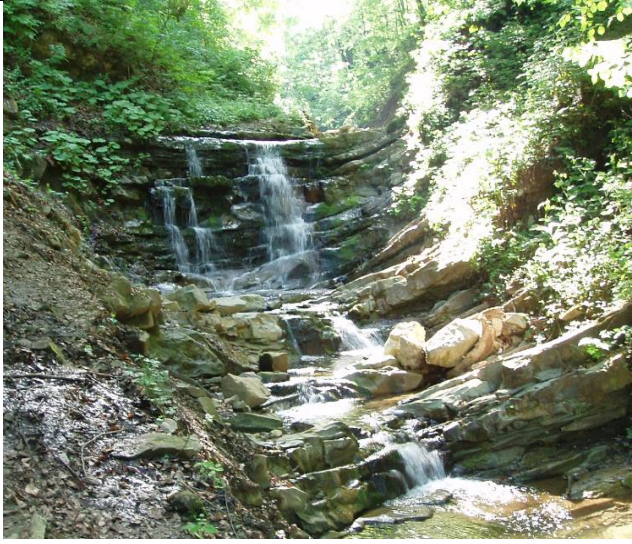

1	Дзембронський
<p>Висота найвищого у каскаді близько 10 м.</p> <p>На потоці Мунчель, що впадає в річку Дземброню – ліву притоку Чорного Черемошу. Важкодоступний, високогірний.</p> <p>Географічні координати: 48°04'39" пн. ш. 24°38'43" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
2	Гаджинські водоспади
<p>Висота 6 м.</p> <p>На струмку Мреє, що впадає в річку Бистрець – ліву притоку Чорного Черемошу. Розміщений в урочищі Гаджина на висоті 1600 м біля с. Бистрець. Важкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°04'39" пн. ш. 24°38'43" сх. д. (фото Н.Романського)</p>	
3	Бистрецький
<p>Висота 6 м.</p> <p>Водоспад розташований на правій притоці річки Бистрець – ліва притока Чорного Черемошу. В околицях села Бистрець. Легкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°07'07" пн. ш. 24°42'05" сх. д. (фото Н.Романського)</p>	

4	Кривопільський
<p>Висота 3 м.</p> <p>На потоці Росиш Великий (Кривець) – права притока річки Ільця, що є лівою притокою Чорного Черемошу. Село Кривопілля. Легкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°11'53" пн. ш. 24°41'05" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
5	Ціви
<p>Висота 2,5 м.</p> <p>На хуторі Ціви в с. Білоберізка, де на безіменному потічку, який впадає в струмок Млинський – ліву притоку Чорного Черемошу. Легкодоступний, маловідомий. Околиці села Білоберезка.</p> <p>Географічні координати: 48°10'08" пн. ш. 25°01'09" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	
6	Млинський
<p>Висота 2 м.</p> <p>На потоці Млинському – ліва притока Черемошу. Легкодоступний, маловідомий. Околиці села Білоберезка.</p> <p>Географічні координати: 48°09'30" пн. ш. 25°02'48" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

7	Трон	
<p>Висота 6-7 м.</p> <p>У верхів'ї річки Рожинки – лівої притоки Черемошу. В околицях села Великий Рожин. Важкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°14'15" пн. ш. 25°01'49" сх. д. (фото В.Іваночко)</p>		
8	Шкіді	
<p>Висота 8 м.</p> <p>На безіменному потоці, що стікає зі схилу Сокільського хребта і є лівим притоком Рожинки – лівої притоки Черемошу. Територіально належить до села Яворів. Легкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°15'10" пн. ш. 25°01'48" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
9	Кашицький	
<p>Висота 12 м.</p> <p>На безіменному потоці, що стікає зі схилу Сокільського хребта і є лівим притоком Рожинки – лівої притоки Черемошу. Територіально належить до села Яворів. Легкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°15'01" пн. ш. 25°02'20" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

10	Іваниха	
<p>Висота 13 м. На безіменному потоці, що стікає зі схилу Сокільського хребта і є лівим притоком Рожинки – лівої притоки Черемошу. Територіально належить до села Великий Рожин. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°14'07" пн. ш. 25°02'25" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
11	Кубеївський Гук	
<p>Висота 1,5 м. На потоці Кубеївка, що є правим притоком Рожинки – лівої притоки Черемошу. Територіально належить до села Великий Рожин. Легкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°13'43" пн. ш. 25°02'28" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
12	Лужківський	
<p>Висота 14 м. На потоці Рабінець, який впадає в річку Верхню Середню, що є правим притоком Рожинки – лівої притоки Черемошу. Легкодоступний, один з найвищих водоспадів Гуцульщини. Географічні координати: 48°12'27" пн. ш. 25°02'58" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>		

13	Довбуш і Дзвінка	
<p>Висота 14 і 10 м. Розташовані на потоці Ворохтич, який впадає в річку Верхню Середню, що є правим притоком Рожинки – лівої притоки Черемошу. Один від одного на відстані 20 м. Територіально належать до села Великий Рожин. Важкодоступні, маловідомі. Географічні координати: 48°12'13" пн. ш. 25°03'35" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
14	Манівлоги	
<p>Висота 6 м. На потоці Приємський, що є правим притоком Рожинки – лівої притоки Черемошу. Територіально належить до села Великий Рожин. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°12'23" пн. ш. 25°06'02" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		
15	Великорожинський Гук	
<p>Висота 10 м. На потоці Приємський, що є правим притоком Рожинки – лівої притоки Черемошу. Територіально належить до села Великий Рожин. Важкодоступний, маловідомий. Географічні координати: 48°12'32" пн. ш. 25°06'10" сх. д. (фото О. Гудими)</p>		

16	Сикавка Верхня
<p>Висота 3 м.</p> <p>На потоці Сикавка – ліва притока Черемошу. На відстані 100 м від водоспаду Сикавка. Легкодоступний, маловідомий.</p> <p>Географічні координати: 48°13'24" пн. ш. 25°06'15" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
17	Сикавка
<p>Висота 6 м.</p> <p>У гирлі потоку Сикавка – ліва притока Черемошу. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.</p> <p>Географічні координати: 48°13'25" пн. ш. 25°06'21" сх. д. (фото Й. Гілецького)</p>	
18	Волицький
<p>Висота 5 м.</p> <p>На одній з лівих приток у верхів'ї річки Волиці, яка є правою притокою Черемошу – права притока Прута. Важкодоступний, маловідомий. Біля села Черганівка</p> <p>Географічні координати: 48°17'18" пн. ш. 25°05'26" сх. д. (фото О. Гудими)</p>	

Висота 3 м.

На одній з лівих приток у верхів'ї річки Волиці, яка є правою притокою Черемошу – права притока Прута. Важкодоступний, маловідомий. Біля села Черганівка.

Географічні координати:

48°17'08" пн. ш.

25°05'50" сх. д.

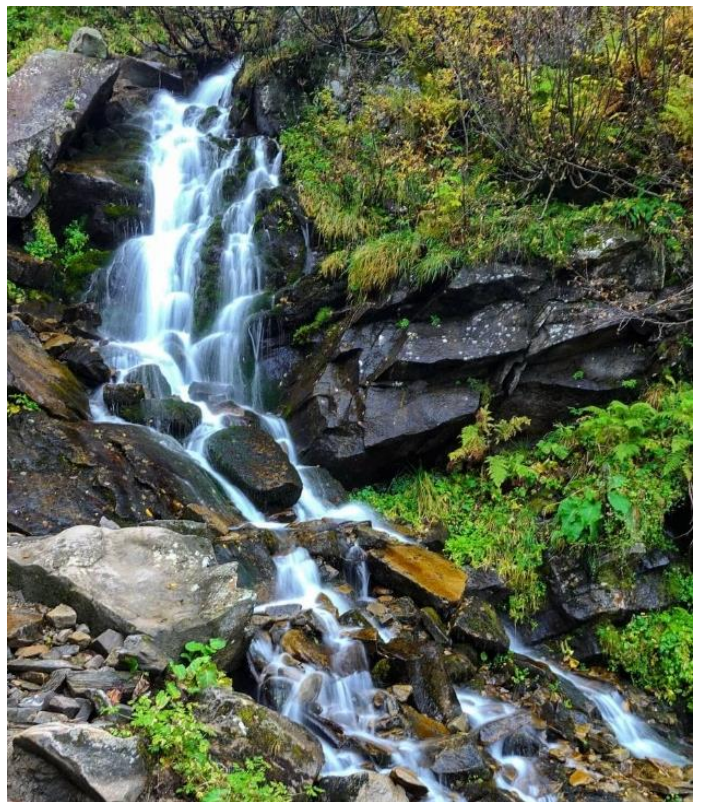
(фото О. Гудими)

ДЗЕМБРОНСЬКІ ВОДОСПАДИ

Гірський потік Мунчель, який бере початок на схилі чорногірської вершини Смотрич, дуже стрімко стікає впродовж 100 метрів своєї течії, утворюючи у верхів'ї каскад невеличких мальовничих водоспадів. Найвищий з водоспадів скидає воду з висоти близько 10 метрів.

Цей найвищий водоспад розташований неподалік стежки на Вухатий Камінь на висоті 1480 метрів над рівнем моря. Оскільки водоспад розміщений на схилах гори Смотрич, в околицях села Дземброня і на правому притоці річки Дземброня, то увесь каскад називають Дзембронські або Смотрицькі водоспади. Добратися до них можуть сміливці, які мають намір підкорити Вухатий Камінь, Смотрич та легендарний Піп Іван. Відстань від найвищого Дзембронського водоспаду до гирла річки Дземброня в Чорному Черемоші – 8,5 км, від центру села Дземброня – 5 км. До вершини гори Смотрич – 1 км, а до стежки головним хребтом Чорногірського масиву – 2,8 км.

ГАДЖИНСЬКІ ВОДОСПАДИ

У Карпатах в урочищі Гаджина на висоті приблизно 1570 метрів над рівнем моря знаходяться Гаджинські водоспади. Вони розташовані на північно-східному схилі Чорногірського масиву, на притоці річки Бистрець – потоці Мреє, що бере початок на схилі гори Ребра. Три гірських струмки тут зливаються в могутню річку, а та, в свою чергу, несе води до водоспаду.

Його краса зачаровує – через веселий дзвінкий гул відчувається істинна внутрішня сила гір. Гул води та шум крон вікових дерев залишають мандрівника наодинці з величчю природи. Загалом є 6 водоспадів, які утворюють один, надзвичайно красивий водоспад Гаджинський. Висота найбільшого – 6 м.

В літню пору року можна легко піднятися стрімкою стежкою з правої сторони водоспаду та вийти у льодовиковий кар під вершиною Ребра. Взимку піднятися цим маршрутом надзвичайно складно через обледеніння та стрімкий підйом, а сам водоспад ховається під товщею снігу.

З висоти водоспаду відкривається неймовірно красива панорама всього урочища Гаджина. По ліву сторону можна побачити стрімкі скелі гори Шпиці. По праву сторону схили хребта Кедроватий-Погорілець. А позаду вас буде манити вершина Ребра (2001,1 м н.р.м), яка розташована на Чорногірському хребті. Це шоста за висотою вершина Карпат.

Весною на схилах вершин Ребра та Шпиці зацвітає гірська квітка – Сонтрава (Сон білий альпійський або Шерфеля). А пізніше, в червні, схили стають червоними від Червоної Руті. Так цвіте рододендрон карпатський.

Урочище Гаджина розташоване на кількох рівнях, займає три тисячі долини і більше десяти котлів, які утворилися внаслідок давніх плейстоценових

зледенінь. Урочище багате на реліктову і ендемічну рослинність, неповторні субальпійські та альпійські ландшафти.

По стежці підйому до урочища ви можете побачити великий плоский уламок скелі, який нагадує стіл. Висота його близько 2-х метрів. Він розташований трохи вище Довбушевої криниці, джерела серед каміння, яке витікає прямо зі схилу.

Сюди варто йти тим, хто прагне відчувати всю силу і красу Українських Карпат в її чистому прояві. Ці місця заворожують та кличуть до себе знову.

Під час зйомок фільму «Жива» режисер Тарас Химич та його знімальна група приїжджали у ці місця. У фільм увійшли кадри зйомок Шпиць та Чорногори, які продемонстрували красу та велич Карпат.

Містику цих місць вдало відобразив Ден Мірко. Побачити відео ви можете за посиланням

ЛУЖКІВСЬКИЙ ВОДОСПАД

Один з найвищих водоспадів Гуцульщини. Струмені води тут спадають потоком заввишки понад 14 метрів. По суті, це невеликий лісовий потічок, який стрімко збігає похилою скелею. Водоспад схований від сонячного проміння під кронами дерев, тому «гостей» він завжди зустрічає карпатською свіжістю і прохолодою.

Розташований за 6,5 км на захід від центральної частини с. Великий Рожин, біля початку присілка Лужки в масиві Покутсько-Буковинських Карпат. Орієнтиром служить дерев'яний міст за яким слід повернути ліворуч, за кількисот метрів буде водоспад. Підійти можна і зверху, і знизу. Розташований він у місці, де невеликий лісовий потічок Рабинець, який збирає води зі схилів гір Рабинець та Спензова, стрімко збігає похилою скелею.

ВОДОСПАДИ ЗАБОРОНЕНЕ КОХАННЯ (ДОВБУШ ТА ДЗВІНКА)

У присілку Лужки села Великий Рожин Косівського району Івано-Франківської області на відстані 20 м один від одного розташовані два водоспади Довбуш (14 м) та Дзвінка (10 м). У народі їх ще називають Заборонене кохання, названі на честь сильного та відважного українського ватажка опришків-повстанців 18 сторіччя та його коханої – Дзвінки.

Це абсолютно дикі та невідомі широкому загалу водоспади в Українських Карпатах (масив Покутсько-Буковинські Карпати) на безіменному потоці, який є правим допливом річки Рожинки (басейн Черемошу). Водоспади розташовані приблизно за 8 км від автошляху Чернівці — Криворівня.

Водоспади утворилися в місці, де потік прорізає товщу флішу. Попри те, що до них веде польова дорога, водоспади туристично необлаштовані та їхні схили стрімкі, що перешкоджає спуску. У посушливу пору року вода у них майже відсутня.

Відеофрагмент
«Водоспад Довбуш»

ВОДОСПАД СИКАВКА

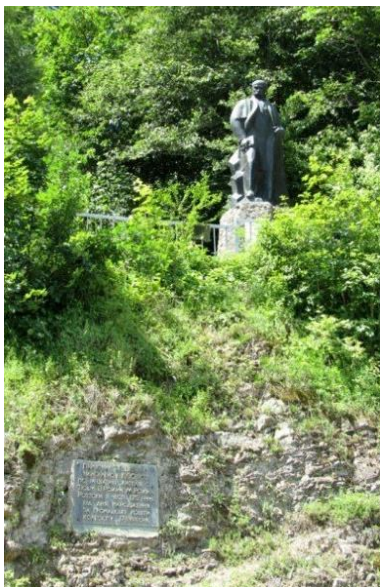
Сикавка (висота 5 м) – водоспад в Українських Карпатах (масив Покутсько-Буковинські Карпати), в межах Косівського району Івано-Франківської області, між селами Тюдів та Великий Рожин.

Розташований біля підніжжя Сокільського хребта, південної частини Сокільської скелі, на невеликому потічку за назвою Сикавка (ліва притока Черемошу). Водоспад Сикавка популярний серед туристів, адже розташований при автошляху Чернівці – Путила, під мостом у гирлі потоку. Вище цього водоспаду на відстані 100 м є ще один невеличкий (близько 3 м) водоспад Сикавка Верхня.

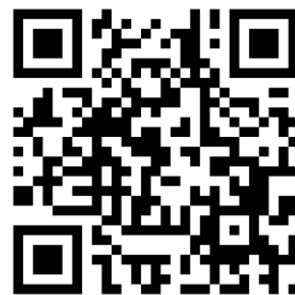
Назва водоспаду походить, очевидно, від звуку, котрий видає вода падаючи униз. Складається водоспадик Сикавка з одного уступу, вода по ньому то збігає, то паде униз під нахилом 70-80 градусів.

На підвищенні над водоспадом стоїть пам'ятник Тарасу Шевченку, до якого ведуть сходи. Поруч у бік Тюдова – велетенське урвище Сокільська

скеля. Саме тут був встановлений найперший народний пам'ятник Т. Шевченку в Україні та світі місцевими каменярами у 1862 році. Він мав вигляд обеліска. На лицьовому боці обеліска були слова: «Схаменіться, будьте люди, бо лихо вам буде...», а на протилежній: «Борітеся – поборете...»

Відофрагмент
«Водоспад Сикавка»

Обеліск був зруйнований у 30-ті роки ХХ століття – чи то

за наказом польської адміністрації, чи кам'яною брилою з Сокільської скелі.

4.5 ТУРИСТИЧНІ ПІЗНАВАЛЬНІ МАРШРУТИ

Водоспад Пробій. Водоспад Женецький Гук

Походи вихідного дня:

1. Водоспад Пробій – водоспад Дівочі сльози – полонина Туршугувата – полонина Буковець – перевал Пересліп – Яремче – **20 км.**

2. Водоспад Пробій – водоспад Багровець Малий – полонина Явірник – полонина Круглий Явірник – Ямна – Яремче – **21,6 км.**

Дводенний похід:

Водоспад Пробій – пол. Явірник – водоспад Женецький Гук – г. Хом'як (1542) – г. Синяк (1665) – г. Малий Горган (1592) – пол. Веснарка – перевал Пересліп – Яремче – **40, 2 км.**

Похід III ступеня складності:

Водоспад Пробій – пол. Явірник – водоспад Женецький Гук – пол. Хом'яків – г. Синяк (1665) – г. Малий Горган (1592) – пол. Блажів – г. Бабин Погар (1449) – перевал Столи – пол. Довга – пол. Плоска – г. Чорна Клива (1719) – г. Руська (1612) – г. Братківська Мала (1677) – г. Братківська Велика (1788) – перевал Околе – с. Чорна Тиса – **76 км.**

Похід I категорії складності:

Водоспад Пробій – перевал Присліп – пол. Веснарка – г. Бабин Погар (1449) – перевал Столи – пол. Довга – г. Чорна Клива (1719) – г. Братківська Велика (1788) – пол. Тиса – перевал Околи – г. Татарука (1707) – г. Трояска (1702) – г. Темпа (1634) – г. Стоги (1285) – с. Усть-Чорна – г. Мала Климова (1361) – г. Ружа (1373) – г. Климова (1492) – г. Гропа (1495) – г. Сигланський (1564) – с. Колочава – **140,5 км.**

Манявський водоспад.

Похід вихідного дня:

С. Манява – Манявський водоспад – с. Букове – Бухтівецький водоспад – Крапельковий водоспад – с. Манява – **29,5 км.**

Похід III ступеня складності:

С. Манява – Манявський водоспад – пол. Комарники – г. Скалки Задні (1282) – г. Ріпна (1212) – г. Станислав (1546) – урочище Лисиця – пол. Боревка – г. Подина (1154) – урочище Різарня – хребет Матагів – г. Висока (1803) – пол. Середня – с. Стара Гута – **78,2 км.**

Похід I категорії складності:

С. Манява – Манявський водоспад – г. Скалки Задні (1282) – г. Станислав (1546) – с. Максимець – пол. Стремена – пол. Рущина – г. Сивуля Мала (1818) – г. Сивуля Велика (1836) – г. Лопушна (1694) – пол. Боревка – г. Подина (1154) – урочище Різарня – г. Коретвина (1671) – г. Попадя (1740) – г. Мала Попадя (1597) – г. Паренки (1736) – г. Грофа (1748) – урочище Кругла – г. Молода (1724) – пол. Солотвинка – г. Сиваня Лолинська (1643) – г. Укерня (1620) – г. Яйко Ілемське (1680) – пол. Мшана – урочище Правич – с. Мислівка – **133,2 км.**

Водоспад Салатручіль.

Похід III ступеня складності:

С. Бистриця – водоспад Салатручіль – хребет Тавпиширка – перевал Легіонів – урочище Явор – р. Турбат – перевал Околе – г. Татарука (1707) – г. Трояска (1702) – г. Геришаска (1762) – г. Стіг (1704) – селище Ясіня – **73,4 км.**

Похід I категорії складності:

С. Бистриця – водоспад Салатручіль – хребет Тавпиширка – перевал Легіонів – урочище Явор – р. Турбат – перевал Околе – г. Татарука (1707) – г. Трояска (1702) – г. Геришаска (1762) – г. Стіг (1704) – г. Близниця Велика (1881) – пол. Стрімчеська – с. Тростянець – пол. Джорджева Прелука – г. Петрос (2020) – г. Говерла (2061) – г. Пожижевська (1822) – оз. Несамовите – НСБ «Заросляк» – **132 км.**

Бухтівецький водоспад. Крапельковий водоспад.

Похід вихідного дня:

Крапельковий водоспад – Бухтівецький водоспад – с. Бойки – Манявський водоспад – с. Букове – **19,8 км.**

Дводенний похід:

Крапельковий водоспад – Бухтівецький водоспад – пол. Комарники – г. Скалки Задні (1282) – г. Станислав (1546) – пол. Вівчина – пол. Стремена – водоспад Салатручіль – с. Бистриця – **40,8 км.**

Похід III ступеня складності:

Крапельковий водоспал – Бухтівецький водоспад – пол. Комарники – г. Скалки Задні (1282) – г. Ріпна (1212) – г. Катеринка (1559) – пол. Стремена – пол. Рущина – г. Сивуля Велика (1836) – г. Боревка (1596) – урочище Яла – урочище Різарня – г. Софера (1222) – г. Висока (1803) – пол. Середня – с. Кузьминець – **79,2 км.**

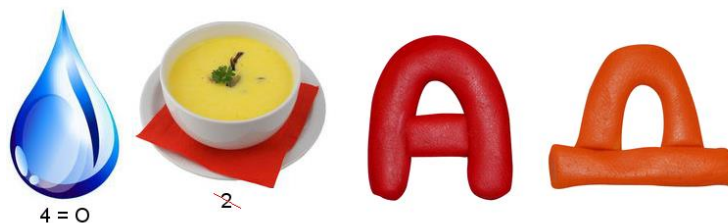
Похід I категорії складності:

Крапельковий водоспал – Бухтівецький водоспад – пол. Комарники – г. Скалки Задні (1282) – г. Станмир (1546) – с. Максимець – пол. Стремена – водоспад Салатручіль – с. Бистриця – г. Плоска (1353) – пол. Довга – перевал Столи – г. Бабин Погар (1449) – пол. Блажів – г. Малий Горган (1592) – г. Синяк (1665) – г. Хом'як (1542) – пол. Бараня – р. Прутець Яблуницький – г. Щербанів Верх (1070) – перевал Яблуницький – перевал Вороненківський – г. Під-Берди (1388) – г. Кукул (1540) – г. Кострича (1585) – г. Кострич (1544) – с. Кривопілля – **141,6 км.**

4.6. ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

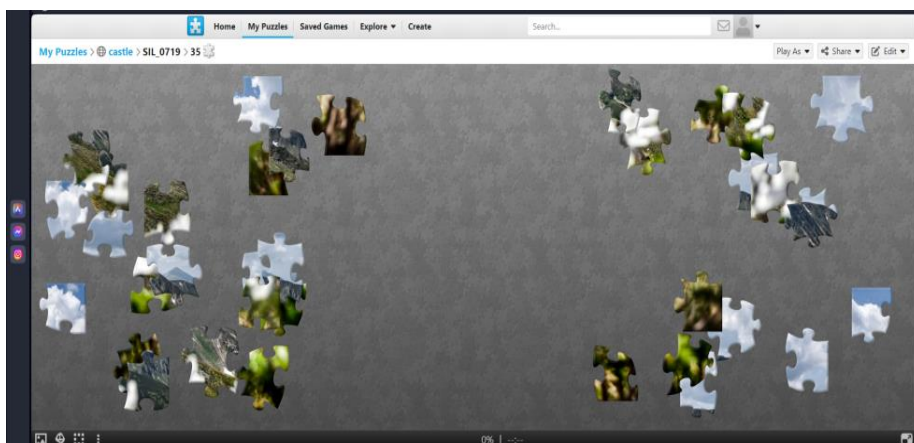
4.6.1. ПОЧАТКОВІ КЛАСИ

 Завдання 1. Розгадайте ребус.

Відповідь: водоспад

 Завдання 2. Зберіть пазли і побачите, який вигляд має найвища вершина Карпат.

Приклад виконаного завдання:

✚ Завдання 3.

Зіскануйте QR-код, здійсніть відеомандрівку до Крапелькового водоспаду, помилуйтеся його красою та виконайте завдання:

- Запишіть асоціації, які у вас виникають, коли чуєте слово «водоспад». Створіть «хмару слів».
- Віднайдіть назви топ-10 водоспадів Івано-Франківської області.
- Чи можуть водоспади бути корисними? А небезпечними? Сформулюйте і запишіть по два аргументи на користь кожного судження.
- Складіть сенкан до слова *водоспад*.

СЕНКАН

- 1 рядок** — тема (один іменник)
- 2 рядок** — опис теми (два прикметники)
- 3 рядок** — дії, пов'язані з темою (три дієслова)
- 4 рядок** — речення (фраза із чотирьох слів)
- 5 рядок** — синонім, висновок до теми (одне слово)

Приклад:

*Водоспад
Високий, бурхливий
Спадає, заворожує, приваблює
Потік води у танці.
Водограй*

✚ Завдання 4. Дайте відповіді на запитання.

- Назвіть найвищу вершину Українських Карпат?
- Яка висота найвищої вершини Карпат?
- Біля яких вершин розташовані Гаджинські водоспади?
- Який український фільм знімали поблизу Гаджинських водоспадів?
- Які цікаві об'єкти можна зустріти на маршруті до водоспадів?
- Що потрібно зробити, щоб наші Карпати стали популярним туристичним об'єктом?

✚ Завдання 5

Відскануйте QR-код та знайдіть у таблиці назви відомих водоспадів Івано-Франківської області.

О	Є	М	Е	Б	О	М	А	Н	Я	В	С	Ь	К	И	Й	Д	Ч	Т
К	Ь	В	В	Ч	О	Т	Ж	Е	Н	Е	Ц	Ь	К	И	Й	С	Ч	І
Ц	І	Д	І	В	О	Ч	І		С	Л	Ь	О	З	И	Л	С	Ф	Ф
К	Р	А	П	Е	Л	Ь	К	О	В	И	Й	Г	Е	Д	Т	Т	Ч	Ф
Т	П	П	М	І	З	У	Н	С	Ь	К	И	Й	Т	И	Р	Й	Є	Н
С	О	К	О	Л	І	В	С	Ь	К	И	Й	Ш	Ц	Щ	Б	Т	І	М
А	Л	Ф	Е	Й	П	Р	О	Б	І	Й	А	Г	Т	В	В	З	Л	Щ
С	Я	Й	М	У	Р	Г	Г	Б	Ь		Е	Ч	Ц	В	П	Х	М	И
С	Н	С	Л	Ф	У	Ю	І	Ф	И	Г	Ж	Ш	Я	Х	Ш	Х	З	Ч
Щ	И	О	Р	У	Т	М	І	Є	Р	У	Ш	І	Р	С	Ь	К	И	Й
Є	Ц	Д	Щ	Ф	С	Ш	І	С	И	К	А	В	К	А	Т	Т	В	Х
Н	Ь	Ц	Н	Г	Ь	А	Ч	Х	Щ	Л	Щ	І	Ш	І	А	П	Б	И
Н	К	Є	К	В	К	В	Є	Г	Ч	И	Г	І	І	Ф	Г	Х	К	Є
Щ	И	І	Ц	Ш	И	Ж	О	З	Щ	Л	Н	А	Р	Ь	Ц	І	Д	П
И	Й	П	Т	П	Й	В	Г	И	Е	П	П	Ц	Є	Д	Г	Н	В	З

1. ВЕЛИКИЙ ГУК
2. МАНЯВСЬКИЙ
3. МІЗУНСЬКИЙ
4. ЖЕНЕЦЬКИЙ
5. СИКАВКА
6. КРАПЕЛЬКОВИЙ
7. СОКОЛІВСЬКИЙ
8. ДІВОЧИ СЛЬОЗИ
9. ПРОБІЙ
10. РУШІРСЬКИЙ
11. ПРУТСЬКИЙ
12. ПОЛЯНИЦЬКИЙ

Приклад виконаної вправи:

О	Є	М	Е	Б	О	М	А	Н	Я	В	С	Ь	К	И	Й	Д	Ч	Т
К	Ь	В	В	Ч	О	Т	Ж	Е	Н	Е	Ц	Ь	К	И	Й	С	Ч	І
Ц	І	Д	І	В	О	Ч	І	С	Л	Ь	О	З	И	Л	С	Ф	Ф	
К	Р	А	П	Е	Л	Ь	К	О	В	И	Й	Г	Е	Д	Т	Т	Ч	Ф
Т	П	П	М	І	З	У	Н	С	Ь	К	И	Й	Т	И	Р	Й	Є	Н
С	О	К	О	Л	І	В	С	Ь	К	И	Й	Ш	Ц	Щ	Б	Т	І	М
А	Л	Ф	Е	Й	П	Р	О	Б	І	Й	А	Г	Т	В	В	З	Л	Щ
С	Я	Й	М	У	Р	Г	Б	Ь	Е	Ч	Ц	В	П	Х	М	И		
С	Н	С	Л	Ф	У	Ю	І	Ф	И	Г	Ж	Ш	Я	Х	Ш	Х	З	Ч
Щ	И	О	Р	У	Т	М	І	Є	Р	У	Ш	І	Р	С	Ь	К	И	Й
Є	Ц	Д	Щ	Ф	С	Ш	І	С	И	К	А	В	К	А	Т	Т	В	Х
Н	Ь	Ц	Н	Г	Ь	А	Ч	Х	Щ	Л	Щ	І	Ш	І	А	П	Б	И
Н	К	Є	К	В	К	В	Є	Г	Ч	И	Г	І	І	Ф	Г	Х	К	Є
Щ	И	І	Ц	Ш	И	Ж	О	З	Щ	Л	Н	А	Р	Ь	Ц	І	Д	П
И	Й	П	Т	П	Й	В	Г	И	Е	П	Ц	Є	Д	Г	Н	В	З	

1. ВЕЛИКИЙ ГУК
2. МАНЯВСЬКИЙ
3. МІЗУНСЬКИЙ
4. ЖЕНЕЦЬКИЙ
5. СИКАВКА
6. КРАПЕЛЬКОВИЙ
7. СОКОЛІВСЬКИЙ
8. ДІВОЧИ СЛІЗОЗИ
9. ПРОБІЙ
10. РУШІРСЬКИЙ
11. ПРУТСЬКИЙ
12. ПОЛЯНИЦЬКИЙ

Завдання 6. Дискусія. Т-схема. Точка зору.

Учні 4 класу побували біля водоспаду Женецький Гук.

Запишіть переваги та недоліки щодо екскурсії до водоспаду.

переваги	недоліки
1.	1.
2.	2.
3.	

Завдання 7. Створіть діаграму Венна. Порівняйте Крапельковий та Манявський водоспади.

а) Висота Крапелькового водоспаду 10 м. Утворився в місці, де невеликий гірський потічок падає з верху скельного масиву флішового типу на дно каньйону річки Бухтівець. Вода падає суцільним потоком. Потічок невеликий, у посушливу пору вода долітає донизу окремими краплями. Власне через це водоспад отримав свою назву.

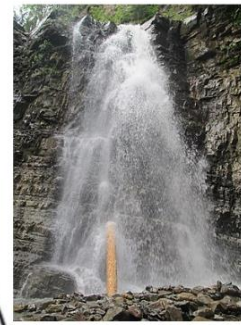
Крапельковий – один із небагатьох карпатських водоспадів, який можна оглядати з іншого боку, зайшовши під навислу скелю.

б) Манявський водоспад над товщею флішевих утворень. Водоспад розташований на річці Манявці в мальовничій ущелині, серед стрімких гір. Висота падіння води бл. 20 м. Один із найвищих водоспадів в Українських Карпатах.

Долина річки Манявка біля водоспаду протягом 200 м має форму каньйону з висотою стін до 20 м.

Крапельковий водоспад

Манявський водоспад

Завдання 8. Читання тексту з малюнками.

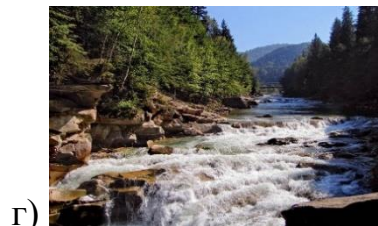
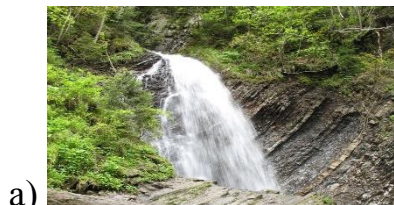
Водоспад Пробій

Гірська Прут бере свій початок на схилах найвищої вершини – Говерли. По ній тече гірська . На Прут є Пробій. Він знаходиться у межах Яремче. Над Пробій прокладено пішохідний . Тут можна і на красу . , , та багато .

Завдання 9. Виконайте тестові завдання

- Скількохкаскадний водоспад Дівочі сльози?
  - Одно
  - Дво
  - Чотирьо
  - Безкаскадний
- Яка висота падіння води водоспаду Дівочі сльози?
  - 3 м
  - 10 м
  - 2 м
  - 14 м
- Де розташований водоспад Дівочі сльози?
  - Долина
  - Поляниця
  - Яремче
  - Ворохта

4. На якому фото зображено водоспад Дівочі сльози?

Відповіді: 1-а; 2-в; 3-в; 4-б.

 Завдання 10. Завдання пошуково-дослідницького характеру.

1. Використовуючи QR-код, перегляньте 3-Д тур водоспадом Дівочі сльози. Напишіть коротку розповідь.

2. Користуючись додатковими джерелами інформації, знайдіть на карті вивчені водоспади та нанесіть їх на контурну карту.

4.6.2. 5-11 КЛАСИ

🌈 **Завдання 1. Гра «Фотореалії».**

Умови гри: за поданими картинками, у певній послідовності, необхідно за допомогою асоціативних підказок відгадати назву водоспаду. Команди можуть здавати свої відповіді після будь-якої підказки, якщо здогадалися, про що іде мова. Але лише один раз. Чим меншою кількістю підказок скористалась команда, тим більшу кількість балів набирає (від 3-х до 1-го).

Реалія 1:

1.

2.

3.

Підказки: 1. Бій під Крутами
2. Яремче, базар
3. Водоспад Пробій

Реалія 2:

1.

2.

3.

Підказки

1. Дівоча сльоза
2. Зображення водоспаду
3. Координати водоспаду.

Реалія 3:

1.

2.

3.

- Підказки:
1. Пісня «Шум». Гук отримав свою назву від місцевих мешканців за те, що надзвичайно шумний.
  2. Зображення водоспаду.
  3. Маршрут до водоспаду Гук.

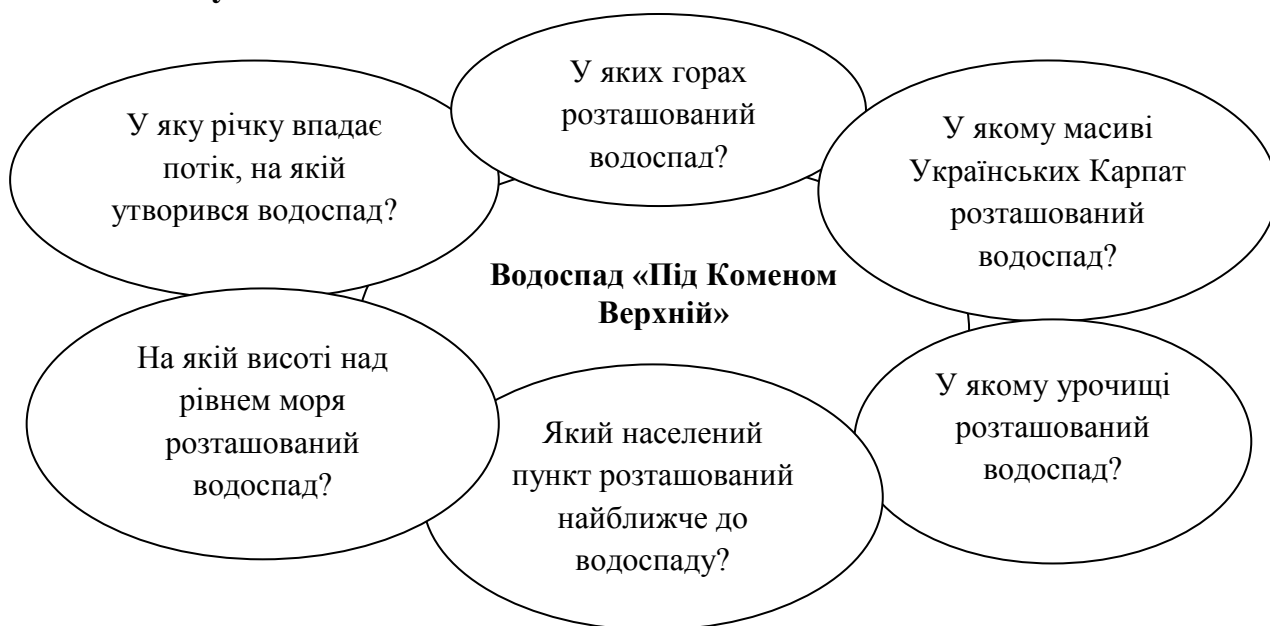
Завдання 2. Перейдіть за QR-кодом та виконайте завдання.

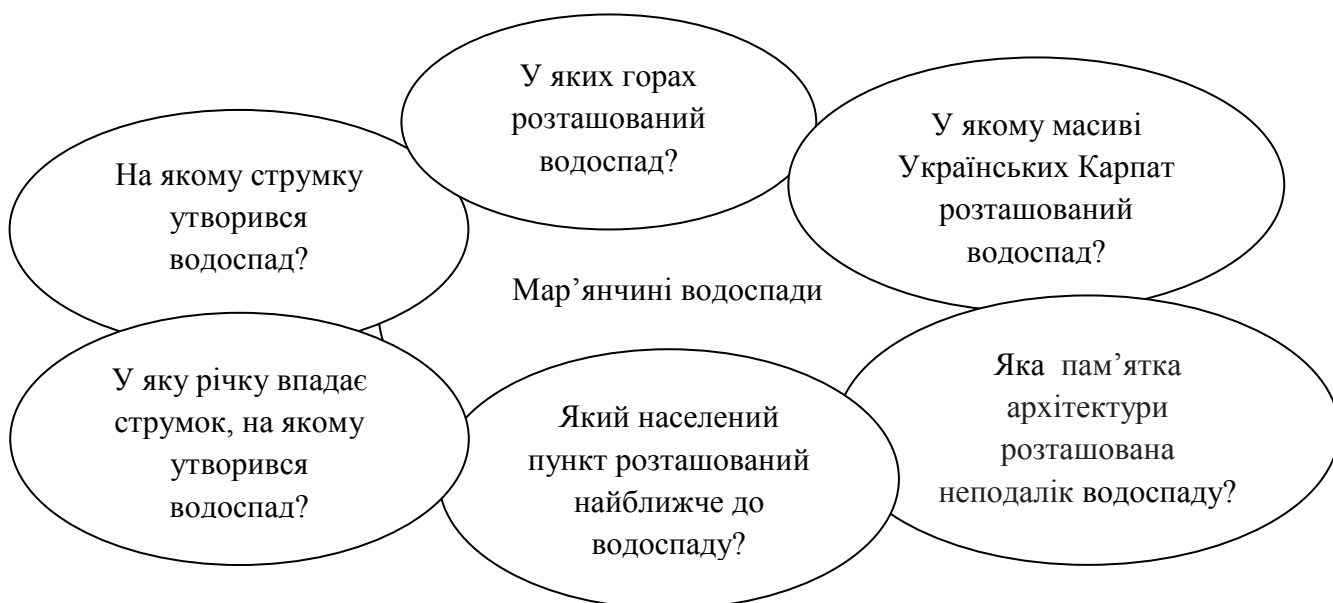
1. Установіть найближчі населені пункти до водоспаду.
2. Прокладіть маршрут від Івано-Франківська до водоспаду.
3. Розрахуйте час та відстань від Івано-Франківська до водоспаду.
4. Складіть туристичний рюкзачок (їжа, напої, документи, гроші, засоби гігієни).
5. За поданими координатами $48^{\circ}40'16''$ пн. ш. $24^{\circ}14'32''$ сх. д. знайдіть водоспад на карті Івано-Франківської області та нанесіть місце розташування водоспаду на контурну карту Івано-Франківської області.

- ✚ **Завдання 3.** Проаналізуйте текст розділу та заповніть фреймову схему.

- ✚ **Завдання 4.** Проаналізуйте текст розділу та заповніть фреймову схему.

- ✚ **Завдання 5.** За допомогою карти Івано-Франківської області виконайте завдання.

- Установіть найближчі населені пункти до водоспаду.
- Прокладіть маршрут від Івано-Франківська до водоспаду.
- Розрахуйте час та відстань від Івано-Франківська до водоспаду.
- За поданими координатами 48°36'51" пн. ш. 24°19'50" сх. д. знайдіть водоспад на карті Івано-Франківської області та нанесіть місце розташування водоспаду на контурну карту Івано-Франківської області.

 Завдання 6. **Оберіть два водоспади та порівняйте їх згідно з таблицею.**

Назва		
Річка		
Висота, м		
Кількість каскадів		
Найближчий туристичний центр		

Завдання 7.

Визначити падіння та похил річки Манявка, на якій розташований найвищий водоспад Івано-Франківщини, якщо висота витoku річки 1020 м, висота гирла – 410 м, довжина річки – 22,5 км.

Розв'язання.

Падіння річки Манявка: $1020\text{м} - 410\text{м} = 610\text{ м}$

Похил: $610\text{ м} / 22,5\text{ км} = 27,1\text{ м/км}$

Завдання 8.

Визначити витрату води струмка Замлаки (притока річки Манявка) біля Замлацького водоспаду, якщо площа поперечного перерізу струмка дорівнює $0,502\text{ м}^2$, а швидкість течії $2,105\text{ м/с}$.

Розв'язання.

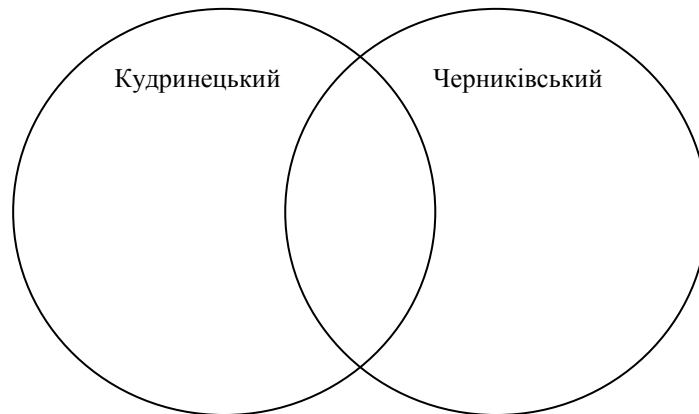
Витрати води = Площа поперечного перерізу * швидкість течії.

Витрати води = $0,502\text{ м}^2 * 2,105\text{ м/с} = 1,05671\text{ м}^3/\text{с} = 1056,71\text{ л/с}$.

Завдання 9.

Використовуючи технологію Діаграма Вена, порівняйте два водоспади: Черниківський та Кудринецький. В окремих колах запишіть те, що характерно для кожного з водоспадів, а в місці перетину кіл визначте спільні ознаки.

Завдання 10.

Водоспади є об'єктом гідроенергетики. Гідроенергетиків, у першу чергу, цікавить потужність водоспаду, що обчислюється формулами $N = 9,8 * Q * h$ (теоретична) і $N = 8,0 * Q * h$ (промислова), де N – потужність, Q – витрати води і h – висота падіння.

Потужність найвищої сходинок Замлацького водоспаду.

Теоретична потужність:

$$N_t = 9,8\text{ м/с}^2 * 1,05671\text{ м}^3/\text{с} * 4,2\text{ м} = 43,4941836\text{ Дж/с} \approx 43,5\text{ Дж/с} = 43,5\text{ Вт}$$

Промислова потужність:

$$N_{\text{пр}} = 8,0\text{ м/с}^2 * 1,05671\text{ м}^3/\text{с} * 4,2\text{ м} = 35,505456\text{ Вт} \approx 35,51\text{ Вт}$$

На такому водоспаді можна б було побудувати невелику гідроелектростанцію, яка б давала електроенергію для найближчих поселень.

Використовуючи вище подану інформацію, дайте відповідь на проблемне запитання «Яке значення Замлацького водоспаду, рекреаційне чи енергетичне, на вашу думку, важливіше?»

Відповідь дайте за допомогою технології «Обговорення проблеми в загальному колі».

Етапи проведення.

1. Стільці або парти потрібно розмістити по колу.
2. Учитель ставить проблему.
3. Учні висловлюють думки, висувають гіпотези, за бажанням, доводять свою думку. Обговорення триває, доки є охочі висловитися.
4. Наприкінці обговорення вчитель бере слово (якщо в цьому є потреба) і висловлює свою думку.

Завдання 11. Прочитайте легенду про Олексу Довбуша.

Карпати побачили іншого Довбуша – не месника, а великого добродійника. Ватажок опришків не вбивав задля помсти, а нагробоване добро віддавав бідним селянам. Шляхтичів він завчасно попереджав про свій прихід, багатії тікали, залишаючи половину добра розбійникам.

Олексі доносили, що поляки готують таємну змову. Тому, хто вб'є Довбуша, обіцяють шапку золота і волю. Шляхта підмовляла селян, розпускала чутки, ніби ватажок опришків – антихрист. З дзвонів однієї з церков навіть виплавили кулю, та упродовж 12 ночей 12 священників читали над нею молитви. Коли завершили обряд, передали кулю до рук найманого вбивці. Ним став другий чоловік Марічки Степан Дзвінчук. Він знав про кохання дружини та ватажка опришків та підстеріг коханців у власному домі. Місцеві досі вірять у прокляття, яке переслідує усіх, хто живе у цьому будинку.

300 років тому пізно вночі у цій хаті пролунав гучний постріл. За мить у дверях з'явився чоловік. Олекса був ще живий, але ледь тримався на ногах. Опришки швидко відреагували на постріл та віднесли пораненого ватажка до лісу. За законами опришків, пораненого побратима добивали свої ж. Однак убити самого Довбуша товариші не наважилися. Тоді Олекса зрозумів, що через давню історію з мольфаром він став заручником власних легенд.

Пораненого Олексу присипали листям та залишили в лісі поблизу річки. А зранку, коли опришки повернулися, вони побачили жахливу картину... На галявині лежав мертвий Довбуш. Він помер від втрати крові, а в його обіймах спала Марічка. Та прокинутися їй не судилося – отрута кореня мандрагори подіяла миттєво. Де їхня могила, не знає ніхто... Тут у Карпатах, і досі вірять, що зривати квітку мандрагори не можна. Це гіркі сльози Марічки, яка не дочекалася свого коханого.

✚ 11 а Відгадайте, яке слово зашифроване в ребусі.

Відповідь: ОПРИШОК

✚ 11 б Інтерактивне завдання «Відкрий зображення».

За допомогою чату GPT було згенеровано зображення мужнього гуцульського ватажка Олекси Довбуша. Щоб відкрити його, дайте відповідь на запитання. Вибираєте номер картинки, натискаєте мишкою і вводите відповідь. Якщо відповідь правильна, зображення відкривається.

Запитання до завдання:

1. Яка причина виникнення руху опришків? (національний та кріпосницький гніт)

2. У яких століттях діяв рух опришків? (16–18)

3. Яка гора була опорним пунктом опришків? (Стіг)

4. Що було в опришків символом відваги й мужності? (бартка)

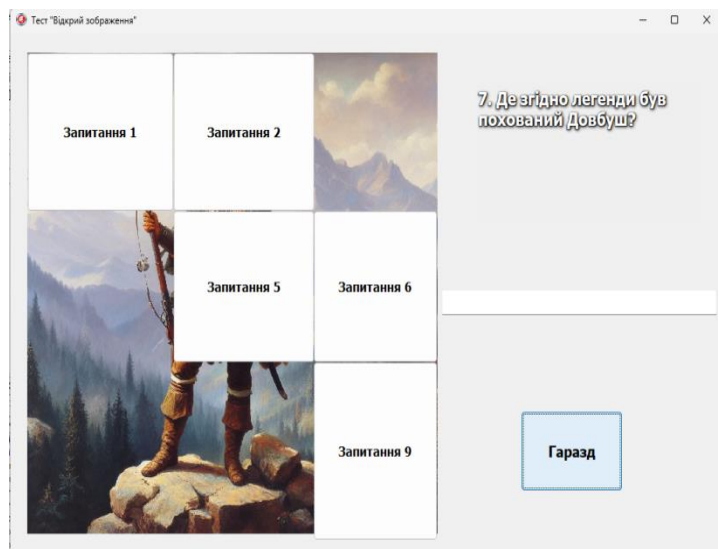
5. Де народився Олекса Довбуш? (Печеніжин)

6. У якому році загинув Олекса Довбуш? (1745)

7. Де згідно з легендою був похований Довбуш? (Чорногора)

8. Де було страчено останнього опришківського ватажка?

9. Напишіть назву відомої пісні про Олексу Довбуша. (Ой попід гай зелененький)

✚ 11 в Напишіть коротку замітку про визвольний рух XVIII століття в Карпатах. Теми:

- Яку роль відіграв Олекса Довбуш в історії?
- Олекса Довбуш. Від повстанця до легенди
- Олекса Довбуш. Портрет героя в боротьбі

Завдання 12. Виконайте вправи «Водоспади Івано-Франківщини».

Завдання 13. Дайте відповіді на запитання.

- Чим відомий водоспад Сикавка, який розташований в Покутсько-Буковинських Карпатах?
- Яка висота водоспаду?
- Біля якої скелі розташований водоспад Сикавка?
- У якому році був установлений перший пам'ятник Т. Г. Шевченку?
- Чи зберігся перший пам'ятник Т. Г. Шевченку до наших днів?
- Які слова були викарбувані на обеліску?

Завдання 14. Попрацюйте із сучасними технологіями.

МАНЯВСЬКИЙ ВОДОСПАД

ВОДОСПАД ПРОБІЙ

Відскануйте QR-коди та перегляньте відео.
Проаналізуйте їх за схемою:

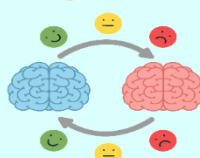
БАЧУ

Які деталі ви помітили на відео?

ЧУЮ

Що з почутого вас зацікавило?

ВІДЧУВАЮ

Які емоції викликали відео?

✚ **Завдання 15.** Поміркуйте, що означають ці прислів'я та приказки про воду

Вивести на чисту воду
Від великої води чекай біди
Без кінця воду варить
Вийти сухим із води
Він і на холодну воду дує
Вода греблю рве
В решеті води не наносиш
Не спитавшись броду – не лизь у воду
Не ходи у воду за птицею, а в ліс за рибою

✚ **Завдання 16.** Пошукайте в Google авторів цитат.

- а) «Тисячі жили без любові, жоден без водоспадів»
- б) «Шум води дорожчий за слова всіх поетів»
- в) «Водоспад – це сміх природи»
- г) «Водоспади – це музика землі»
- г) «Вода – рушійна сила всієї природи»

Відповіді: а – В. Х. Оден, б – Октавіо Пас, в – Байрон Колдуелл Сміт, г – Фердінандо Каруллі, г – Леонардо да Вінчі

✚ **Завдання 17.** Уважно прочитайте «Хмаринку слів» про водоспад Пробій. Напишіть слова для аналогічної «Хмаринки» про Манявський водоспад.

✚ **Завдання 18.** З поданого переліку оберіть твердження, що стосуються водоспаду Пробій та Манявського водоспаду:

- Лише найсміливіший турист може побачити водоспад Пробій, який розташований у глибині Карпат.
- Пробій є одним із найповноводніших в Українських Карпатах.

- Назва «Пробій» походить від слова «бій», адже тут відбувались найбільші сутички повстанців.
- Над водоспадом Пробій є міст заввишки 20 м, з якого зручно милуватись бурхливим сильним потоком.
- За стіною води Манявського водоспаду можна побачити гірські породи, яким понад 60 млн. років.
- Манявський водоспад розташований у гірській ущелині масиву Горгани.
- Засновником Манявського Скита є Володимир Мономах.

Завдання 18. Інтерактивні ігри в сервісі Learningapps.org

- Знайдіть назви водоспадів, розташованих у межах Івано-Франківської області.

<https://learningapps.org/watch?v=ptmi4rzma23>

- Установіть відповідність між зображенням водоспаду та його назвою.

<https://learningapps.org/watch?v=pu4i8f10523>

4.7. ДОДАТОК ВОДОСПАДИ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

№	Назва	Район	Координати	Висота
1	Бабинець	Косівський район	48°16'56" пн. ш. 25°02'11" сх. д.	4 м
Розташований на струмку Бабин в однойменному селі. Легкодоступний, маловідомий.				
2	Бабині водоспади	Косівський район	48°17'45" пн. ш. 25°02'20" сх. д.	2,5 м
Каскад з декількох водоспадів (1,5 - 2,5 м) на струмку Бабин біля с. Город. Відносно доступні, маловідомі.				
3	Багровецький	Яремчанська міська рада	48°25'08" пн. ш. 24°31'21" сх. д.	10 м
Трикаскадний водоспад розташований на однойменному струмку в м. Яремче. Важкодоступний, маловідомий.				
4	Безвінний	Косівський район	48°15'59" пн. ш. 25°00'07" сх. д.	5 м
Розташований на однойменному струмку в с. Яворів. Важкодоступний, маловідомий.				
5	Бистрецький	Верховинський район	48°07'07" пн. ш. 24°42'05" сх. д.	
Водоспад розташований на правій притоці р. Бистрець в однойменному селі. Легкодоступний, маловідомий.				
6	Битківчик	Надвірнянський район	48°38'05" пн. ш. 24°25'08" сх. д.	2 м
На річці Битківчик в с. Битків. Легкодоступний, маловідомий.				
7	Біля Пасіки	Івано-Франківський район	48°39'04" пн. ш. 24°16'15" сх. д.	2 м
На р. Плоска, яка є правою притокою Бистриці Солотвинської. Легкодоступний, маловідомий.				
8	Богдан	Надвірнянський район	48°21'24" пн. ш. 24°28'28" сх. д.	3 м
На струмку Бóгдан (ліва притока річки Прутець Яблуницький). Легкодоступний, маловідомий.				
9	Буковецький	Верховинський район	48°12'40" пн. ш. 24°56'47" сх. д.	5-6 м
На безіменному струмку, який є правою притокою р. Рибниця. Легкодоступний, маловідомий.				
10	Буковецький Нижній	Верховинський район	48°12'50" пн. ш. 24°56'58" сх. д.	2 м
Розташований за 400 м нижче по течії від Буковецького водоспаду. Легкодоступний, маловідомий.				
11	Бухтівецький	Надвірнянський район	48°36'12" пн. ш. 24°22'12" сх. д.	8 м
На річці Бухтівець. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				

12	Бухтівецький Верхній	Надвірнянський район	48°36'09" пн. ш. 24°22'03" сх. д.	3,5 м
Розташований на 300 м вище по течії від Бухтівецького водоспаду. Легкодоступний, маловідомий.				
13	Бухтівецько-Бистрицький	Надвірнянський район	48°34'33" пн. ш. 24°26'00" сх. д.	3 м
У гирлі річки Бухтівець (ліва притока Бистриці Надвірнянської, бас. Дністра). Легкодоступний.				
14	Великий Гук	Косівський район	48°19'58" пн. ш. 24°59'14" сх. д.	5 м
Один зі Сріблястих водоспадів. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
15	Великорожинський Гук	Косівський район	48°12'32" пн. ш. 25°06'10" сх. д.	10 м
В с. Великий Рожин на безіменному струмку (права притока р. Великорожинка). Важкодоступний, маловідомий.				
16	Віпчинка	Косівський район	48°15'24" пн. ш. 25°01'08" сх. д.	10 м
На безіменному потоці в присілку Віпчинка с. Яворів. Важкодоступний, маловідомий.				
17	Волийці	Косівський район	48°17'18" пн. ш. 25°05'26" сх. д.	5 м
На одній з лівих приток р. Волиці біля с. Черганівка. Важкодоступний, маловідомий.				
18	Волийці Нижній	Косівський район	48°17'08" пн. ш. 25°05'50" сх. д.	3 м
На безіменному потоці, ліва притока р. Волиці біля с. Черганівка. Важкодоступний, маловідомий.				
19	Гаджинські водоспади	Верховинський район	48°06'49" пн. ш. 24°34'21" сх. д.	6 м
Біля с. Бистрець на струмку Мрее в ур. Гаджина на висоті 1600 м. Важкодоступний, маловідомий				
20	Гуркало Ілемське	Калуський район	48°47'57" пн. ш. 23°55'42" сх. д.	1,5 м
На річці Ілемка. Маловідомий.				
21	Гуркало Липівський	Калуський район	48°56'59" пн. ш. 23°43'05" сх. д.	2 м
На потоці Липа (басейн річки Витвиця). Легкодоступний, маловідомий.				
22	Гуркало Лужанський	Калуський район	49°00'05" пн. ш. 23°48'29" сх. д.	1,5 м
На річці Витвиця. Легкодоступний, маловідомий				
23	Гелетівський	Косівський район	48°16'08" пн. ш. 24°59'35" сх. д.	8 м
Розташований вище (100-150 м) водоспаду Жолоб на однойменному струмку в с. Яворів. Важкодоступний, маловідомий.				
24	Делівські	Івано-Франківський район	48°54'15" пн. ш.	16 м

			25°13'41" сх. д.	
Шість водоспадів різної висоти розташовані на двох безіменних струмках в однойменному селі. Висота найвищого водоспаду - бл. 16 м. Легкодоступні, маловідомі.				
25	Дзвінка	Надвірнянський район	48°35'42" пн. ш. 24°22'48" сх. д.	5,7 м
На потоці Свиненьський, який є правою притокою річки Бухтівець. Легкодоступний, маловідомий.				
26	Дзембронські	Верховинський район	48°04'39" пн. ш. 24°38'43" сх. д.	10 м
На потоці Мунчель, що впадає в річку Дземброню. Важкодоступний, високогірний.				
27	Дзеркальний	Косівський район	48°17'56" пн. ш. 25°00'25" сх. д.	10 м
Семикаскадний водоспад розташований на безіменному струмку (ліва притока Рибниці, бас. Пруту) в с. Соколівка біля скелі Дзеркало на відстані 1 км від траси Р 24 (Татарів - Кам'янець-Подільський). Важкодоступний, маловідомий.				
28	Дівочі Сльози (село Ісаків)	Івано-Франківський район	49°50'26" пн. ш. 24°01'49" сх. д.	3,5—4 м
Один з небагатьох рівнинних водоспадів. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт. Р.С. 11 травня 2019 року водоспад обвалився.				
29	Дівочі Сльози (Яремче)	Яремчанська міська рада	48°26'42" пн. ш. 24°31'13" сх. д.	1,5 м
На річці Жонка. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
30	Довбуш і Дзвінка	Косівський район	48°12'13" пн. ш. 25°03'35" сх. д.	14 та 10 м
Розташовані на відстані 20 м один від одного в с. Великий Рожин. Важкодоступні, маловідомі.				
31	Женецький	Яремчанська міська рада	48°23'27" пн. ш. 24°29'56" сх. д.	15 м
На потоці Женець. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
32	Жолоб	Косівський район	48°16'08" пн. ш. 24°59'32" сх. д.	12 м
На потоці Гелетівський, права притока р. Рибниця. Важкодоступний, маловідомий.				
33	Замлацький	Івано-Франківський район	48°37'51" пн. ш. 24°18'16" сх. д.	8 м
На потоці Замлаки (притока Манявки). Відносно доступний, маловідомий.				
34	Зарічанський	Надвірнянський район	48°32'09" пн. ш. 24°40'37" сх. д.	2 м
На потоці Ясиновець, правий доплив р. Прут в с. Заріччя. Легкодоступний, маловідомий.				
35	Зарічанський Верхній	Надвірнянський район	48°32'07" пн. ш. 24°40'36" сх. д.	2 м
На потоці Ясиновець, правий доплив р. Прут в с. Заріччя. Легкодоступний, маловідомий.				
36	Іваниха	Косівський район	48°14'07" пн. ш.	13-14 м

			25°02'25" сх. д.	
На ділянці Кубеївка в с. Великий Рожин на безіменному струмку (ліва притока р. Великорожинка, бас. Черемоша). Важкодоступний, маловідомий.				
37	Ілемнянський	Калуський район	48°50'25" пн. ш. 23°58'35" сх. д.	8 м
На невеликому потоці, який є лівою притокою річки Ілемки. Легкодоступний, маловідомий.				
38	Казарка	Калуський район	48°44'12" пн. ш. 23°58'49" сх. д.	2,5 м
На потоці Казарка, який є правою притокою річки Чечви. Важкодоступний, маловідомий.				
39	Капливець	Яремчанська міська рада	48°26'02" пн. ш. 24°35'39" сх. д.	6 м
На безіменному потоці, який є правою притокою річки Прут. Легкодоступний, маловідомий.				
40	Кашицький	Косівський район	48°15'01" пн. ш. 25°02'20" сх. д.	12 м
На безіменному струмку (ліва притока р. Великорожинка, бас. Черемоша) в с. Яворів. Легкодоступний, маловідомий.				
41	Козаківський	Болехівська міська рада	48°59'38" пн. ш. 23°40'08" сх. д.	1,5 м
На річці Сукіль в однойменному селі. Легкодоступний, маловідомий.				
42	Козачі Сльози	Болехівська міська рада	48°59'29" пн. ш. 23°40'05" сх. д.	2,5 м
На невеликому потоці, який є правою притокою річки Сукіль. Легкодоступний, маловідомий.				
43	Косівський Гук	Косівський район, м. Косів	49°50'14" пн. ш. 24°01'42" сх. д.	2,5 м
На річці Рибниця. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
44	Крапельковий	Надвірнянський район	48°36'13" пн. ш. 24°22'15" сх. д.	10 м
На невеликому потоці, який є лівою притокою річки Бухтівець. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
45	Кременоса	Надвірнянський район	48°33'40" пн. ш. 24°28'41" сх. д.	5 м
На струмку Нижня Кременоса, який є правою притокою р. Бистриця Надвірнянська на околиці с. Пасічна. Легкодоступний, маловідомий.				
46	Кременоса Нижній	Надвірнянський район	48°33'42" пн. ш. 24°28'40" сх. д.	6 м
На 50-100 метрів нижче водоспаду Кременоса. Легкодоступний, маловідомий.				
47	Кривопільський	Верховинський район	48°11'53" пн. ш. 24°41'05" сх. д.	3 м
На потоці Росиш Великий (права притока р. Ільця, бас. Чорного Черемошу) в с. Кривопілля. Легкодоступний, маловідомий.				
48	Крутіж	Надвірнянський район	48°32'28" пн. ш.	3 м

			24°43'38" сх. д.	
На р. Прут в смт Ланчин. Легкодоступний, маловідомий.				
49	Кудринець	Надвірнянський район	48°28'14" пн. ш. 24°25'22" сх. д.	5 м
На потоці Кудринець, який є правою притокою річки Ситни. Легкодоступний, маловідомий.				
50	Липний	Косівський район	48°14'41" пн. ш. 25°00'00" сх. д.	5 м
В гирлі безіменного струмка (ліва притока р. Стоянів, бас. Рибниці). Легкодоступний, маловідомий				
51	Липніки	Івано-Франківський район	48°40'29" пн. ш. 24°15'13" сх. д.	2 м
На безіменному струмку (права притока р. Бистриця Солотвинська) в с. Пороги. Легкодоступний, маловідомий.				
52	Лужківський	Косівський район	48°12'27" пн. ш. 25°02'58" сх. д.	14 м
На потоці Рабінець, який впадає в річку Верхню Середню. Легкодоступний, один з найвищих водоспадів Гуцульщини.				
53	Любіжнянський Гук	Надвірнянський район	48°33'08" пн. ш. 24°32'09" сх. д.	5 м
На річці Любіжня. Легкодоступний, маловідомий.				
54	Любіжнянський Гук Малий	Надвірнянський район	48°31'56" пн. ш. 24°36'00" сх. д.	2,5-3 м
На безіменному струмку, що впадає в р. Любіжня в Делятині (присілок Любіжня). Легкодоступний, маловідомий.				
55	Малий Гук	Косівський район	48°19'58" пн. ш. 24°59'14" сх. д.	2 м
На річці Пістинька. Один зі Сріблястих водоспадів. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
56	Малий Кузьmineць	Івано-Франківський район	48°36'42" пн. ш. 24°11'37" сх. д.	4 м
На струмку Малий Кузьmineць (басейн річки Бистриця Солотвинська). Легкодоступний, маловідомий.				
57	Манівлоги	Косівський район	48°12'23" пн. ш. 25°06'02" сх. д.	6 м
На ділянці Манівлоги в с. Великий Рожин на безіменному струмку (права притока р. Великорожинка). Важкодоступний, маловідомий.				
58	Манявський	Івано-Франківський район	48°37'45" пн. ш. 24°18'26" сх. д.	20 м
На річці Манявка. Один з найвищих водоспадів в Українських Карпатах. Популярний туристичний об'єкт.				
59	Мар'янчині	Івано-Франківський район	48°36'51" пн. ш. 24°19'50" сх. д.	12,5 м
На струмку Кобила (права притока Манявки). Важкодоступний, маловідомий.				

60	Марківський	Коломийський район	48°30'02" пн. ш. 24°48'13" сх. д.	7 м
На безіменному потічку, який є лівою притокою Сопівки. Важкодоступний, маловідомий.				
61	Мізунський водоспад	Калуський район	48°53'02" пн. ш. 23°48'08" сх. д.	3 м
На річці Мізунка. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
62	Млинський	Верховинський район	48°09'30" пн. ш. 25°02'48" сх. д.	2 м
На потоці Млинському (ліва притока Черемошу). Легкодоступний, маловідомий.				
63	Нарінецький	Яремчанська міська рада	48°23'03" пн. ш. 24°31'17" сх. д.	9 м
На потоці Норецький (ліва притока річки Женець). Легкодоступний, маловідомий.				
64	Нова Казарка	Калуський район	48°43'16" пн. ш. 23°58'09" сх. д.	5 м
На потоці Нова Казарка, який є правою притокою Казарки. Важкодоступний, маловідомий.				
65	Перемога	Івано-Франківський район	48°39'14" пн. ш. 24°16'27" сх. д.	2 м
На р. Плоска, яка є правою притокою Бистриці Солотвинської. Важкодоступний, маловідомий.				
66	Під Комином	Івано-Франківський район	48°40'17" пн. ш. 24°14'24" сх. д.	10 м
Каскадного типу. В самому гирлі безіменного струмка, який є правою притокою р. Бистриця Солотвинська в с. Пороги. Відносно доступний, маловідомий.				
67	Під Комином Верхній	Івано-Франківський район	48°40'16" пн. ш. 24°14'32" сх. д.	12 м
Чотирикаскадний. На відстані приблизно 200 м від водоспаду Під Комином. Відносно доступний, маловідомий.				
68	Підгуркало	Калуський район	48°49'12" пн. ш. 24°07'46" сх. д.	5 м
На маловодному потоці (басейн річки Дуба). Легкодоступний, маловідомий.				
69	Поляницький	Болехівська міська рада	49°02'04" пн. ш. 23°43'24" сх. д.	1,5 м
На річці Сукіль біля однойменного села. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
70	Правич	Калуський район	48°45'28" пн. ш. 23°46'19" сх. д.	3 м
На потоці Правич. Легкодоступний, маловідомий.				
71	Пробій	Яремчанська міська рада	48°26'22" пн. ш. 24°32'22" сх. д.	8 м
На річці Прут. Найповноводніший водоспад в Українських Карпатах. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
72	Прутський	Надвірнянський район	48°09'39" пн. ш.	12 м

	(Говерляньський)		24°31'08" сх. д.	
Висота 80 м (6 каскадів). На річці Прут, на схід від вершини Говерли. Порівняно доступний, популярний туристичний об'єкт.				
73	Раковецький	Івано-Франківський район	48°42'18" пн. ш. 24°21'37" сх. д.	1,5 м
На річці Бистриця Солотвинська в однойменному селі. Маловідомий, легкодоступний.				
74	Річка	Косівський район	48°16'00" пн. ш. 24°53'14" сх. д.	2,5 м
На річці Річка в однойменному селі. Маловідомий, легкодоступний.				
75	Розтока	Надвірнянський район	48°33'40" пн. ш. 24°24'48" сх. д.	3,5 м
На річечці Розтока (права притока Бистриці Надвірнянської). Маловідомий, легкодоступний.				
76	Розтока Нижній	Надвірнянський район	48°33'59" пн. ш. 24°24'33" сх. д.	1,5 м
Розташований нижче по течії (850 м) від водоспаду Розтока, майже у самому гирлі однойменного потоку — за декілька метрів від Бистриці Надвірнянської. Маловідомий, легкодоступний.				
77	Рушірський	Косівський район	48°22'06" пн. ш. 24°52'44" сх. д.	4 м
На річці Рушір (права притока Лючки). Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
78	Салатручіль	Надвірнянський район	48°28'42" пн. ш. 24°10'49" сх. д.	6 м
На потоці Салатручіль, який є лівою притокою річки Салатрук. Легкодоступний, маловідомий.				
79	Сикавка	Косівський район	48°13'25" пн. ш. 25°06'21" сх. д.	6 м
На потоці Сикавка (ліва притока Черемошу). Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
80	Сикавка Верхня	Косівський район	48°13'24" пн. ш. 25°06'15" сх. д.	3 м
На відстані 100 м від водоспаду Сикавка. Легкодоступний, маловідомий.				
81	Скрунтар	Калуський район	48°46'24" пн. ш. 24°10'19" сх. д.	8-9 м
На потоці, який є лівою притокою Лімниці в с. Закерничне. Важкодоступний, маловідомий.				
82	Соколівський	Косівський район	48°16'41" пн. ш. 24°59'13" сх. д.	1,5 м
На річці Рибниці в с. Соколівка. Маловідомий, легкодоступний				
83	Соколовий	Надвірнянський район	48°22'19" пн. ш. 24°39'04" сх. д.	7 м
У гирлі струмка Соколовий (ліва притока р. Прутець Чемигівський) в с. Микуличин. Маловідомий, легкодоступний				
84	Сріблясті	Косівський район	48°19'58" пн. ш.	5 м

	водоспади		24°59'14" сх. д.	
На річці Пістинька. Легкодоступний, популярний туристичний об'єкт.				
85	Сукільські водоспади	Болехівська міська рада	48°59'28" пн. ш. 23°37'10" сх. д.	8 м
Група водоспадів на потоках Сукіль-Плайський, Сукіль-Набивківський та Бережки (притоки р. Сукіль). Легкодоступні, маловідомі.				
86	Терношорський Гук	Косівський район	48°13'39" пн. ш. 24°55'05" сх. д.	3 м
На одній з правих приток річки Безулька. Легкодоступний, маловідомий.				
87	Трон	Косівський район	48°14'15" пн. ш. 25°01'49" сх. д.	6-7 м
Між селами Великий Рожин та Яворів на р. Великорожинка (ліва притока Черемошу, басейн Дунаю). Важкодоступний, маловідомий.				
88	Ціви	Верховинський район	48°10'08" пн. ш. 25°01'09" сх. д.	2.5 м
На хуторі Ціви в с. Білоберізка, де безіменний потічок впадає в струмок Млинський. Легкодоступний, маловідомий.				
89	Черник	Надвірнянський район	48°29'54" пн. ш. 24°21'32" сх. д.	7—8 м
На одній з приток річки Черник. Легкодоступний, маловідомий.				
90	Шепітський Гук	Косівський район	48°15'26" пн. ш. 24°50'48" сх. д.	5 м
На річці Брустурка. Легкодоступний.				
91	Шепітський Гук малий	Косівський район	48°15'28" пн. ш. 24°50'49" сх. д.	1,5 м
На річці Брустурка. Легкодоступний, маловідомий. P.S. Внаслідок червневої повені 2020 р. водоспад обвалився.				
92	Шепітсько-Брустурський Гук	Косівський район	48°15'26" пн. ш. 24°50'50" сх. д.	8 м
На правій притоці річки Брустурка. Легкодоступний, маловідомий.				
93	Широкий	Косівський район	48°15'26" пн. ш. 25°00'59" сх. д.	7-8 м
На безіменному потоці в присілку Широкий с. Яворів. Легкодоступний, маловідомий.				
94	Шкіди	Косівський район	48°15'10" пн. ш. 25°01'48" сх. д.	8 м
На безіменному потоці в присілку Віпчинка с. Яворів. Легкодоступний, маловідомий.				
95	Яворівський Гук	Косівський район	48°15'14" пн. ш. 24°59'30" сх. д.	7-8 м
Розташований на р. Стоянів (ліва притока річки Рибниця). Легкодоступний, маловідомий				

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Версії. Топ-10 найкращих водоспадів Івано-Франківщини для чудового відпочинку та неймовірних селфі. Режим доступу: <https://versii.if.ua/publikacii/top-10-naykrashhih-vodospadiv-ivano-frankivshhini-dlya-chudovogo-vidpochinku-ta-neymovirnih-selfi-foto/>
2. Від «пасіки» до Пасічної: історико-географічний нарис / Упорядник Є. Луців. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 120 с.
3. Вікіпедія. Водоспади Івано-Франківської області. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Водоспади_Івано-Франківської_області
4. Вікіпедія. Гаджина. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гаджина>
5. Вікіпедія. Дзвінка. Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Водоспад_Дзвінка
6. Вікіпедія. Довбуш і Дзвінка. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Довбуш_і_Дзвінка_\(водоспади\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Довбуш_і_Дзвінка_(водоспади))
7. Вікіпедія. Крапельковий водоспад. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Крапельковий_водоспад
8. Вікіпедія. Манявський водоспад. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Манявський_водоспад
9. Вікіпедія. Мар'янчині водоспади. Режим доступу: <https://tinyurl.com/ywb25kzu>
10. Вікіпедія. Під Комином Верхній. Режим доступу: <https://tinyurl.com/kpy5fem4>
11. Вікіпедія. Сикавка. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Сикавка_\(водоспад\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Сикавка_(водоспад))
12. Водоспади України: Водоспад Дзвінка. Режим доступу: waterfallsofukraine.blogspot.com/2017/08/vospaddzvinka.html
13. Водоспади України: Енциклопедія сучасної України. Режим доступу: esu.com.ua/search_articles.php?id=27345
14. Волощук М. Д., Гілецький Й. Р. Водно-ерозійні процеси у природних комплексах Українських Карпат: монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2022. 124 с.
15. Галицький кореспондент: ТОП-10 найкрасивіших водоспадів на Прикарпатті. Режим доступу: gk-press.if.ua/top-10-najkrasyvishyh-vodospadiv-na-prykarpatti-foto/
16. Гілецький Й. Р. Водоспади українських Карпат як об'єкти пізнавального туризму // Географія та туризм. 2013, 26. С. 109–122.
17. Гілецький Й. Р. Річки Українських Карпат // Географія. Краєзнавство. Туризм. 2008, № 5. С. 8–11.

18. Інтернет-ресурс Geograf. Про насправді найвищий водоспад в Українських Карпатах та інші маловідомі водоспади. Режим доступу: <https://tinyurl.com/mwzzhdkv>
19. Інтернет-ресурс Youtube. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=s3LJ_7rmJ-E&t=2s
20. Інтернет-ресурс Youtube. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Mv4UHsoOxMM>
21. Інтернет-ресурс Youtube. Режим доступу: https://www.youtube.com/@Gudyma_Oleksandr
22. Інтернет-ресурс Гуцулія. Режим доступу: <https://huculia.info/village-tyudiv-taras-shevchenko/>
23. Косів. Інформаційно-довідковий сайт міста та району. Режим доступу: <https://kosivart.if.ua/2018/03/16/8867/>
24. Луців Є. Розробки екскурсійних маршрутів «Мандрівки Пасічною». Пасічна. 2021.
25. Треф'як Я., Арсенич П., Бабій В. Історико-краєзнавчий довідник Прикарпаття. Івано-Франківськ: ОІППО, 2008. 207 с.

РОЗДІЛ V. НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА ГУЦУЛЬЩИНИ ТА ПОКУТТЯ ІМЕНІ ЙОСАФАТА КОБРИНСЬКОГО

5.1. ВСТУП

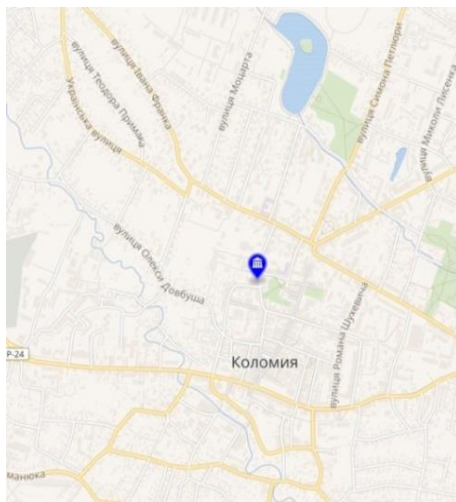
Музей – це історія, що наглядно говорить про культурну вартість даного народу.

Володимир Кобринський

Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського – перший у Галичині український музей, заснований громадою. Музей справедливо вважають перлиною культурного надбання не лише Прикарпаття, а й України. Колекція музею нараховує понад 50 тисяч експонатів, які представляють автентичну культуру і всі види традиційного народного мистецтва гуцулів та покутян, починаючи із XVII століття до сьогодення. Проте окремі експонати датовані IV тисячоліттям до Різдва Христового і представляють землеробну культуру, відому в археологічній та історичній науці під назвою «трипільська». Авторами цих високохудожніх творів були гуцули, що населяли

Будівля музею

Музей на карті міста Коломиї

високогір'я українських Карпат Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, а також покутяни, територія яких розмістилась між річками Прут, Дністер та Черемош, історичну, етнографічну та мистецьку вартості яких годі оцінити. Музей збирає, зберігає, вивчає та широко популяризує народне мистецтво Гуцульщини та Покуття. До етнографічних територій його наукових досліджень належать Коломийський, Івано-Франківський (Тлумаччина, Тисмениччина) Косівський, Верховинський, Надвірнянський райони Івано-Франківської області, Вижницький

район Чернівецької області та Рахівський район Закарпатської області.

Експозиція музею розміщена у 18 залах. Представлені такі види народного мистецтва: художня обробка дерева (різьба, інкрустація, випалювання), художня обробка металу та шкіри, гончарство, декоративне ткацтво, килимарство, вишиття та одяг – як поєднання багатьох видів народного мистецтва.

Крім традиційної народної культури в музеї розгорнуто постійну експозицію сакрального та образотворчого мистецтва, відкрито відділ традиційних меблів мешканців Карпат, відтворено експозицію інтер'єру та екстер'єру гуцульського житла і внутрішнього двору хати-гражди. У 2020 р. створено нові розділи експозиції: чумакування та видобування солі на Прикарпатті, Коломийська гончарна школа (1876–1914). Завершує музейну експозицію відтворена меморіальна кімната громадсько-політичного діяча, письменника Андрія Чайковського, політична та літературна спадщина якого в радянський час була заборонена. Щорічно у виставкових залах музею експонується до 20 виставок, дві з яких, уже традиційно, розкривають фондові збірки, а музей та його філії відвідують близько 200–250 тисяч туристів з-понад 50 країн світу.

Интер'єр гуцульської хати

Екстер'єр внутрішнього двору хати-гражди.

Експозиція кімнати Андрія Чайковського

При музеї працюють реставраційні майстерні, які дають змогу власними силами проводити консерваційні та реставраційні роботи.

Важливими структурними допоміжними підрозділами виступають: музейна бібліотека (понад 14 000 книжкового фонду), архів, відео- та аудіотеки. Їхніми послугами користуються не тільки науковці музеїв, а і студенти та викладачі вищих навчальних закладів, для яких музей виступає потужною науково-мистецькою базою.

У всій діяльності музею домінує ствердження важливості збереження традиційної народної культури, як частини складової загальносвітової спадщини людства, що є потужним засобом єднання різних народів та культур, серед яких традиційне народне мистецтво Гуцульщини та Покуття посідає своє власне і цікаве місце.

У структурі музею знаходяться чотири філії, які працюють на правах окремих музеїв: Музей писанкового розпису (м. Коломия), Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини (м. Косів), Музей екології та етнографії Карпатського краю (м. Яремче), Музей-садиба родини Шухевичів (с. Тишківці Коломийського району).

5.1. ІСТОРІЯ ТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ

Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського в Коломії знаходиться в будинку колишнього Народного Дому, збудованого на кошти української громадськості міста (1895–1902 рр.) за активної участі греко-католицького священника із с. Мишина Йосафата Кобринського. Споруда Народного дому є однією з найкращих у Коломії пам'яток архітектури місцевого значення. Народний дім збудований у стилі модерн з елементами еkleктики за проєктом архітекторів Луціяна Бекера та Діонісія Кшичковського.

*Будинок Українського Народного Дому в Коломії.
Тепер Національний музей народного мистецтва
Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського.
Поштова листівка, поч. XX століття*

Ідея створення музею в Коломії виникла в середовищі прогресивної інтелігенції наприкінці XIX століття та пов'язана зі створенням «Товариства Український Народний Дім в Коломії», а згодом будівництва Народного Дому – культурно-освітнього та громадського закладу міста. Організатором, натхненником та фундатором будівництва Народного дому в Коломії став отець Йосафат Кобринський (парох с. Мишина Коломийського повіту).

27 грудня 1886 року намісництвом у Львові затверджено статут «Товариства Українського Народного Дому в Коломії», в одному з пунктів якого зазначалося про «Створення бібліотеки з читальнею, музею етнографічного та господарсько-промислового». На засіданні Ради Товариства 1892 року проголосили про збір «старожитностей» для майбутнього музею. Іларію Гарасимовичу (зятю Й. Кобринського) було доручено збирати старожитності для заснування музею при Народному домі. У 1901 р. це питання порушили знову.

Була створена комісія, до якої ввійшли професори Леонтій Кузьма, Володимир Масляк і Колодницький.

У березні 1902 року Відділ повітовий виділив субвенцію в сумі 300 корон на бібліотеку та музей при Народному Домі та 270 корон на бібліотеку для читалень. Однак, грошей не вистачало на спорудження Народного дому, тож це починання здійснити на той час було неможливо.

В. Кобринський експозиції музею. Фото поч. 1940 рр. З колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського

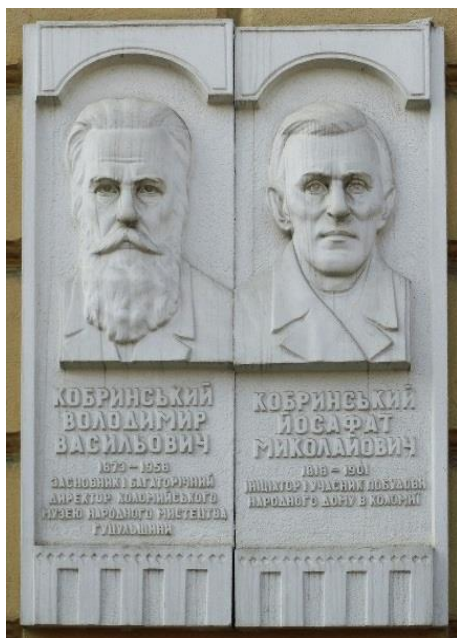
Втілити в життя створення музею випало на долю двоюрідного племінника о. Йосафата Кобринського – Володимира Кобринського.

13 листопада 1926 року Управа «Товариства Український Народний Дім в Коломиї» розглянула представлений В. Кобринським план організації музею, схвалила статут і назву закладу – Український народний музей «Гуцульщина» імені отця Йосафата Кобринського. Володимир Кобринський став першим директором і на багато років єдиним працівником музею. Він розробив концептуальні засади музейного закладу і зібрав під час поїздок по селах регіону перші колекції народного мистецтва та етнографії, закупаючи їх власним коштом, започаткував майбутню музейну бібліотеку. Музей утримувався на добровільні пожертви. Упродовж тривалого часу уряд Польщі не давав дозволу на офіційне відкриття музею, і воно відбулося лише 31 грудня 1934 року.

Спершу музей працював на громадських засадах та був власністю товариства «Український Народний Дім в Коломиї», а з 1939 року ввійшов у державне підпорядкування.

До лютого 1945 року профіль музею був краєзнавчим, пізніше – художнім. Одночасно йому надано назву «Коломийський державний музей народного мистецтва Гуцульщини». З 1992 року – «Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського».

З 20 жовтня 2009 р. – Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. (Указ від 20.10.2009

Меморіальні дошки Йосафату та Володимиру Кобринським на фасаді Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського

№ 837/2009 підписаний президентом України В. Ющенком).

На фасаді музею встановлені меморіальні дошки: українському письменнику, поетові, культурно-громадському діячу М. Шашкевичу (1911), українському поетові та письменнику І. Франку (1926), Йосафату та Володимиру Кобринським (1990) – автор Вільшук Василь Михайлович (лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка, м. Івано-Франківськ); українському письменнику А. Чайковському (1992) – автор Топоркова Світлана Олександрівна (м. Івано-Франківськ); українському композитору М. Лисенку (2003) – автор: товариство ЗО «Таїра».

5.3. СПРАВЖНЯ СКАРБНИЦЯ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

З часом музей перетворився на справжню скарбницю народного мистецтва Гуцульщини, став широковідомим центром його популяризації. Експозиція розкриває етапи розвитку народного мистецтва Гуцульщини з кінця XVII століття дотепер.

Серед вагомих мистецьких збірок українського народного різьблення колекція художніх виробів із дерева є однією з найцінніших. Вона розкриває еволюцію розвитку традиційного та професійного мистецтва, типологію різновидів і нашарування різних впливів у регіоні впродовж XIX-XX століть.

Наприкінці 30-х років XX ст. почалося формування музейної колекції поодинокими дерев'яними предметами селянського побуту. Колекція поповнювалась переважно дарунками місцевої інтелігенції, патріотично налаштованого селянства та шанувальників народного мистецтва. Понад 200 цінних виробів народного побуту гуцулів, переважно з Верховинського району, які подарував греко-католицький священник Павло

Фрагмент експозиції художньої обробки дерева

*Свічник-трійця. XVIII ст.
З колекції НМНМГП імені Й. Кобринського*

Витвицький (19012–1942), стали основою музейної збірки.

Історія надходження багатьох творів відділу пов'язана з іменами відомих особистостей Галичини: професора С. Михайлюка, доктора Теофіла Недільського, учителя М. Іванишина, директора друкарні М. Бойчука, доктора І. Стрийського, працівників музею – В. Кобринського та М. Дудяк (Сахро) з Коломиї; О. Шухевич (с. Тишківці Городенківського району), доктора Д. Ткачука (сmt Яблунів) та багатьох інших.

Завдячуючи їхнім дарункам, понад 100 оригінальних пам'яток поповнили збірку відділу в 30-40-их роках ХХ ст. Тоді до передавання та дарування різьблених предметів старовини активно долучилися селяни: В. Тимінський (сmt. Печеніжин), В. Лащук (с. Саджавка), І. Симчич (с. Люча), В. Недоходюк (с. Устеріки), І. Романюк (с. Микуличин), усього майже 70 осіб із сіл Гуцульщини та Покуття, які збагатили збірку на 90 одиниць.

Сьогодні музейна колекція відділу художньої обробки дерева нараховує понад чотири тисячі експонатів, значну кількість яких варто віднести до пам'яток національного значення.

Найвищих вершин творчості майстри досягли в архітектурі. Сокирою вони зводили дивної краси церкви та дзвіниці, хати-гражди, колиби, млини, каплички, криниці, надмогильні хрести. Одночасно з будівництвом житла виготовлялись і речі для облаштування інтер'єру: лавиці, ліжка, столи, колиски, жердки, мисники, багатофункціональні скрині. Останні вважалися одним із важливих атрибутів посагу молодої. Їх щедро прикрашали солярними і громовими знаками в поєднанні з християнською символікою. До найцікавіших музейних експонатів належить сволок 1836 року, віднайдений у селі Білоберізка, що на Верховинщині, з написом «Данило Єсколюк».

Шкрібляк Ю.І. Боклажок, ХІХ ст. Косівський район Івано-Франківської області. З колекції НМНМГП імені Й. Кобринського

Данило Еколюк. Сволоок. 1836 р., с. Білоберізка Верховинського району Івано-Франківської області

У далекому минулому всі важливі в житті гуцулів предмети побуту прикрашали глибокою контурною різьбою із зображенням таких невибагливих мотивів, як кола, кривульки, ромби, розети, хрести. Для декорування своїх виробів різьбярі використовували також площинно-геометричну, «нігтеподібну», тригранно-виїмчасту та рельєфну різьбу. Важливою епохою в розвитку різьбярства на Гуцульщині XIX ст. є творчість Юрія Шкрібляка – геніального мистця із с. Яворова Косівського району. Абсолютне відчуття гармонії форм, пропорцій та чіткий, виразний, лаконічний ритм декору надають виробам цього майстра узагальненої класичної гуцульської образності. У родині Юрія Шкрібляка традиції різьби примножували його сини – Василь, Микола, Федір, онуки – Юрій та Семен Корпанюки, а також чисельна родина нащадків Шкрібляків та Корпанюків. У II пол. XIX століття різьбярство стає розвиненим народним промислом. Різьбою та випалюванням прикрашають не тільки традиційні вжиткові предмети, а й різноманітні сувеніри. Змінюються та ускладнюються форми виробів, а разом із ними й декоративне оздоблення.

Фрагмент сволока

*Шкрібляк В.Ю. (1856-1928).
Таріль. 1908. З колекції НМНМГП імені Й.
Кобринського*

У 80-х роках XIX ст. значно збагачує декоративні можливості матеріалу техніка інкрустації деревом, перламутром, бісером і металом. Важливу роль у популяризації та розвитку художніх промислів відігравали всесвітні та регіональні етнографічні виставки, які сприяли організації та створенню фахових промислових шкіл краю. Так, у Коломиї було відкрито Школу деревного промислу (1894–1944), Вижниці – Крайову школу токарства, столярства,

різьбярства та металевої орнаментики (1905–1918), Косові в 1923 році – Школу різьбярства відомого майстра Василя Девдюка. І хоч із плином часу з’являлися

*Грималюк І.Ю. (1904-1989).
Коновка. 1967 р. С. Річка Косівського
району. З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

нові віяння та підходи в цьому виді мистецтва, у провідних центрах деревообробництва – селах Яворів, Річка, Космач, Брустури – майстри зберігали самобутні особливості. До поширених у минулому видів деревообробництва належить бондарство. Вироби цього виду ремесла народні майстри оздоблювали переважно стилізованим рослинним орнаментом технікою випалювання. Найхарактернішим воно було для села Річки, на Косівщині, де виготовляли коновки, дійнички, цебрики, маслобійки, повниці, сільнички, гарчики, ложкарі. Яскравими представниками цього виду мистецтва була родина Грималюків.

Традиції художнього різьблення продовжують і розвивають сьогодні не тільки народні майстри, а й професійні художники. Ними створені нові мистецькі твори, які посіли важливе місце в сучасному житловому та громадському середовищі, наповнивши їх глибоко національним та духовним змістом.

5.3.1. ХУДОЖНЯ ОБРОБКА МЕТАЛУ ТА ШКІРИ

Яскравим свідченням збереження вікових традицій художньої обробки металу на Гуцульщині є музейна збірка експонатів XVIII–XX ст., що налічує понад 700 творів.

Народні майстри цього виду мистецтва створили різноманітні вироби з металу, зокрема предмети хатнього вжитку, прикраси для одягу, деталі кінської зброї та зброю. Свої вироби вони виготовляли в домашніх умовах, використовуючи мідь, латунь («мосяж»), бронзу, бакунт і нейзильбер, алюміній, срібло. Традиційними техніками були лиття-«сипання», холодне та гаряче кування. Для декорування виробів застосовували техніки гравірування, карбування, плетіння. Орнамент гуцульських виробів геометричний,

*Фрагмент експозиції художньої обробки
металу та шкіри*

у якому знайшли свої відображення стилізовані рослинні та анімалістичні мотиви («оленячі ріжки», «заячі вушка», «воронячі лапки», «рачки»). Визначальними у творенні орнаментальних композицій були і залишаються солярні знаки «ружі» та «сонечка», які гуцули наділяли магічними властивостями. Основними центрами художньої обробки металу на Гуцульщині були села Косівського та Верховинського районів Івано-Франківської області, Вижницького та Путильського районів Чернівецької області.

Найчисельнішою в музейній колекції є збірка нашійних та нагрудних прикрас XVIII – поч. XX століття: згарди, бубонці-шелести, чепраги, ланцюжки-ретязі. Суто жіночою згардою вважалося намисто з підвісок монет. Застібками для прикрас слугували чепраги, де найчастіше використовувалася солярна символіка. Вона також була притаманна й оздобі перснів. Традиційними, необхідними атрибутами гуцульського одягу були жіночі та чоловічі палиці, келефи, топірці. Гуцульські зброярі поєднували в собі талант ковалів та мосяжників, уміли не лише викувати та обробити металеві частини кременієвих рушниць та пістолів, але й оздобити їх. Доповненням до зброї були кубкоподібні та ріжкоподібні інкрустовані порохівниці. Ремені до них щільно вкривалися металевими каплями-«бобриками», оскільки виконували ще й захисну функцію.

Серед побутово-господарських виробів були поширені ужиткові предмети: ножі, лускогоріхи у вигляді голови півня та кресала у формі пса, змії та пташок, шестигранні гольники, фрагменти кінської зброї (стремена, кільця до попруг).

*Згарда. XIX ст., смт Верховина.
З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

*Хрест нагрудний, XIX ст., Верховинський район. З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

*Харітчук Петро (1905–1990).
Перстень «Арідник». 1978 р.,
с. Красноїлля Верховинського р-ну.
З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

Оригінальністю художніх форм, витонченістю оздоблення вражають гуцульські люльки. У музейній колекції зберігаються твори відомих майстрів-мосяжників кін. XIX – поч. XX ст.: Івана Дручківа, Дмитра Дутчака, Миколи Медвідчука, Никифора Ребенчука, Івана Федюка.

*Медвідчук Михайло (1912–1984).
Лускогоріх. 1960 р., м. Косів.
З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

Самобутнім, обдарованим майстром-мосяжником II половини XX ст. був Петро Харінчук. У музейній колекції зберігається понад 100 його творів: лускоріхи, кресала, персні, люльки, жіночі та чоловічі палиці, архаїчні типи весільних прикрас – чільця, трясунки.

*Якіб'юк Федір (1879–1959).
Табівка, 1900 рр., с. Снідавка
Косівського р-ну. З колекції
НМНМГП імені Й. Кобринського*

Високою художньою майстерністю позначена творчість Заслуженого майстра народної творчості України Романа Стринадюка. Виготовлені ним пістолі, рушниці, топірці, мисливські пояси та сумки, а також прикраси увійшли до багатьох музейних та приватних колекцій. Художня обробка шкіри на Гуцульщині тісно пов'язана з художньою обробкою металу. Відомими центрами шкіряного виробництва були с-ще Кути, міста Косів та Коломия. Кути славилися виробництвом сап'яну. Збірка виробів зі шкіри представлена чоловічими та жіночими поясами, взуттям, торбинами-тобівками, ташками, шкіряними гаманцями-«мошонками». Широкі пояси-череси XIX-XX ст. на три, чотири, п'ять пряжок, оздоблені тисненням і плетінкою з кольорової шкіри. Пояси пізнішого періоду, так звані «букурійки», оздоблені бакунтовими гудзиками, «бобриками» і тонко гравірованими пряжками. Зі шкіри виготовляли кептарі, для їх орнаменталії використовували аплікацію сап'яном та сукном, обшивали хутром, оздоблювали вишиттям, бісером, вовняними крученими шнурами, набивали металеві капслі. У музейній колекції зібрано традиційне взуття з Гуцульщини та Покуття кінця XIX – середини XX ст.: постолі, чоботи, черевики. Відомими майстрами

*Дзвінчук Тарас.
Постоли. 1986 р., с. Космач
Косівського р-ну. З колекції
НМНМГП імені Й. Кобринського*

художньої обробки шкіри та металу кінця XIX–XX ст. були Іван Кіщук, Федір Якіб'юк, Микола Миклащук, Іван Григорчук.

Сучасні народні майстри та професійні художники виготовляють оригінальні твори зі шкіри, базуючись на традиційних способах декорування.

Враховуючи вимоги часу, вони створюють різноманітні вироби нових форм, удосконалюючи їх технічну та художню якість.

5.3.2. КЕРАМІКА

Колекція художньої кераміки музею містить близько 5 тис. експонатів. Найдавнішими є зразки побутової кераміки, що сягають пізньотрипільського періоду (2100–1700 рр. до Різдва Христового). Вагоме місце в цій збірці посідають дві теракотові фігурки: скульптурні зображення жінки й баранчика. Широко представлені в музеї керамічні вироби середини XVIII століття й до наших днів із відомих осередків гончарства Покуття (Коломия) та Гуцульщини (Косів, Пістинь, селище Кути Косівського району).

Фрагмент експозиції художньої кераміки

Гончарні твори належать до найбільш знакових явищ у художній творчості жителів Підкарпаття. Найпоширенішим було виробництво вжиткового посуду: мисок, тарелів, дзбанків, колачів, ліхтарів (свічників) та кахлів для печей. Збірка кераміки Коломиї налічує понад тисячу (1041) творів і представлена виробами невідомих народних майстрів та творами випускників Коломийської гончарної школи (1876–1914). Для розпису давньої коломийської кераміки властиві стилізовані рослинно геометричні мотиви, утворені крапками, колами, коловими хвилястими лініями, меандрами тощо. Майстри використовували двокольорову зелено-коричневу гаму на білому тлі й навпаки та техніку ріжкового розпису (фляндрування). І вперше на кахлях (середина XIX ст.) спостерігаємо поєднання двох технік: ритування (графічний

*Знахідки трипільської культури
2100-1700 рр. до Різдва Христового.
З колекції НМНГП імені
Й. Кобринського*

фігуративний малюнок) і фляндрування. Народні традиції коломийської

Кахлі. Кін. XIX століття, м. Коломия. З колекції НМНМГП імені Й. Кобринського

*Марія Ковальчук-Юр'як (1934-1992).
Ключівське весілля, 1982 р.
З колекції НМНМГП імені Й. Кобринського*

*Бахматюк Олекса (1820–1882).
Кахля, друга пол. XIX ст.
З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

кераміки продовжували відомі гончарі кінця XIX – початку XX ст.: Войцех і Кароль Славіцькі, Антон Марійчук, Кароль Санойца та ін. Створення Коломийської Гончарної школи (1876–1914) та її участь у Всесвітній виставці в Парижі (1900 р.) дали поштовх заявити про м. Коломию як відомий центр гончарства Східної Галичини початку XX століття. Її закінчили: О. Білоскурський, С. Патковський, П. Кошак, Ф. Марковський та ін., твори яких зберігаються в музеї. У колекції представлено низку творів майстрів, які почали відроджувати давні традиції коломийської кераміки в 70-их роках минулого століття. Серед них – роботи В. Петраша, В. Кахнікевича(1917–2001), Т. Матейчука, Р. Подоляка, Л. Цибульської.

Збірку доповнюють твори родини Кахнікевичів, Никоровичів: М. Кахнікевич, Н. Никорович, С. Никорович.

Пошуками нових форм та засобів орнаментики вирізняється творчість М. Лобурак. Окреме місце в колекції посідають твори самодіяльної майстрині М. Ковальчук із с. Великий Ключів Коломийського району.

Кераміка м. Косова представлена в музейній збірці понад двома тисячами виробів невідомих майстрів та творів видатних гончарів кінця XIX–XX ст. Серед них найбільш знаними майстрами, класиками гончарного мистецтва в Косові були родина Баранюків та Олекса Бахматюк (1820–1882). Крім побутового посуду, вони виготовляли високохудожні кахлі до печей, які заслуговують глибокого наукового вивчення та популяризації.

На творчості цих майстрів розвиток косівської кераміки не припинився. У 20–50-их роках ХХ ст. завдяки відомим родинним династіям у Косові відбуваються процеси відродження й становлення гончарного промислу. Провідне місце належало родинним династіям Совіздранюків, Цвіликів, Тим'яків, Роциб'юків. У збірці музею поважне місце посідають твори Олександрів (1945–1999) та Василя Швеців, Євгенії (1946–2006) та Ярослава (1945–1996) Зарицьких, Людмили та Ярослава Прокопиків, В. Стрипка, Миколи та Лідії Ткачів, В. Джуранюк, О. Бейсюк.

*Бахматюк Олекса (1820–1882).
Кохля, друга пол. ХІХ ст. З колекції
НМНМГП імені Й. Кобринського*

Село Пістинь у музейній збірці репрезентують миски, тарелі, дзбанки, кахлі, вази невідомих і відомих майстрів середини ХІХ та початку ХХ ст. (484 твори). Найкращим творцем пістинської кераміки був Дмитро Зондюк (середина ХІХ ст.). Кераміка селища Кути в збірці музею налічує 758 творів. Про гончарство в Кутах у ХІХ ст. мало відомостей. Це був в основному вжитковий посуд, неполиваний, зокрема чорного кольору (димлений). Кращими традиціями кутського гончарства є творчість М. Я. Волощука (1906–1959), учня П. Г. Кошака. Зберігаються в музеї також твори інших майстрів: М. Ф. Угринюка (1907–1983), Я. К. Матусевича (1926–1980), М. В. Онисим'юка, подружжя Миколи та Марії Джумариків, Л. Шпиталенко.

*Кошак Петро (1864-1940)
Таріль. 1911 р. З колекції НМНМГП
імені Й. Кобринського*

Збірка кераміки Коломийського музею – це комплексний аналіз розкриття минулого й сучасного, нерозривна єдність практичного й суто естетичного ставлення до творчих досягнень кількох поколінь митців Коломиї, Косова, Пістині, Кут, їх ролі в духовній культурі Підкарпаття.

5.3.3. ВИРОБИ ІЗ СИРУ

Один із самобутніх видів народної творчості на Гуцульщині, який тісно пов'язаний своїми традиціями зі скотарством та обрядовістю гірських районів Карпат – ліплення із сиру. Здавна вівчарі біля ватри, віруючи в лісових духів,

ліпили сирні обереги для своєї худоби: баранчиків, коників, корівок, зрідка оленів, пташок у таких селах як Брустури, Річка, Снідавка, Шепіт, Космач.

Матійчук М. Ю. (1926-2009)

*Матійчук М. Ю. (1926-2009).
Сирна іграшка «Коник». 1970 р.
с. Брустури Косівського району.
З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

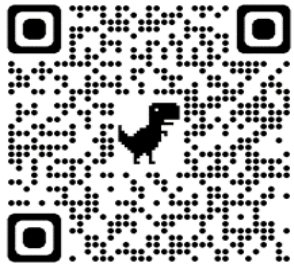
Сирні коники

Технологія традиційно незмінна. У посудину з молоком вкидають певну пропорцію ГЛЄГУ. Після звурдження молока, сирну масу збивають у грудочку та перевіряють на якість, опустивши в посудину з гарячою водою. Якщо сир в'язкий, ліпиться і з нього можна витягати довгі шнурки, він придатний для виготовлення фігурок, їди та тривалого зберігання. Майстер швидкими рухами формує фігурку з попередньо нарізаних шматочків сиру, постійно опускаючи його в гарячу воду. Холодна солена вода слугує закріплювачем виробу.

Цими фігурками обдаровували дітей, дорослих просили прийняти їх та помолитись за душі померлих. Дарували близьким із побажанням добра, несли в церкву як подяку за вдале полонинське літування, щасливе повернення здорової худібки з приплодом додому. Із сирними колачами молоді ходили запрошувати на весілля і обдаровували ними своїх хрещених батьків. Такими ж колачиками гуцули проводжали в останню путь рідних і роздавали на похоронах «за прости біг». З кінця ХІХ століття виробу із сиру стали жіночим промислом.

Сирні фігурки можуть зберігатися до 10 років, це не дуже довговічний матеріал. Першою зафіксованою майстринею записана Юстина Якіб'юк 1886 року народження, далі її дочка, племінниця Марія Матійчук та сусідка Марія Кашевко, які і розвивали це мистецьке ремесло.

На Великдень кошики з паскою, із писанками, печеними баранчиками з тіста часто прикрашають сирними фігурками, які гармонійно доповнюють композицію. Традиція так міцно вкоренилася в побут гуцулів, що влітку 2023 року в селі Брустури відбувся сирний фестиваль, який дуже подивував гостей, серед яких була голова Експертної ради з питань нематеріальної спадщини України

Qr-код на відео «Невичерпне джерело. Фестиваль сирних коників у Брустурах»

Валентина Дем'ян. Культура традиційної гуцульської сирної пластики включена до обласного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини Прикарпаття.

*Глег – спеціальний каталізатор для швидкого бродіння, отриманий зі шлункового соку дво-, тритишневого ягняти.

5.3.4. Одяг, тканини та вишиття

Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського володіє цінною збіркою одягу, тканин і вишивок, яка нараховує понад 6 тис. творів основних осередків Гуцульщини та Покуття з кін. XIX – поч. XX ст.

Музейна збірка текстилю представлена традиційними тканинами, призначеними для облаштування та оздоблення інтер'єру житла: верети, ліжники, пішви, скатерті, рушники, килими та килимові вироби. Значну частину колекції становлять байбараки, манти, гуглі, гуні; запаски, опинки (горбатки, фоти), фартухи, спідниці; головні убори (жіночі) – перемітки, очіпки, хустки ткані, фабричні, весільні вінки, (чоловічі) – крисані, шапки-рогачки, клепані; доповнення до вбрання – пояси, стрічки, тайстри, бесаги, дзьобенки, прикраси – селянки, гердани з бісеру, венеціанське намисто, перли, корали, намисто з монет – тальяри, «трясунки» та ін. Невелику

Фрагмент експозиції одягу, тканини та вишиття

групу складають тканини господарського призначення – бесаги, ліжники – «присідки» (для сідлання коней). Ткацтво на Гуцульщині та Покутті, зрештою,

Ансамбль жіночого одягу, поч. XX ст. Снятинщина. З колекції НМНМГП імені Й. Кобринського

Скатерть. 1925 р., с. Видинів, Снятинського району. З колекції НМНМГП імені Й. Кобринського

як і на всій території Західної України, було одним із найпоширеніших видів домашнього ремесла, чому сприяли розвиток вівчарства та потреба населення в теплих речах. Необхідними в побуті гуцулів були ліжники-покривала, ткани з грубої, ледь скрученої, вовняної пряжі. Крім основної їх функції – ужиткової (ліжниками застеляли ліжка, клали під голову замість подушки, застеляли влітку вози, а взимку – сани), вони мали ще й декоративне та обрядове призначення. Кращі ліжники на Гуцульщині ткали Ганна та Василина Шкрібляки, Настуня та Параска Корпанюки, Василина Калинич. Високохудожні зразки узорного ткання збережені на гуцульських та покутських веретах, скатертях, пішвах, рушниках, що приваблюють своєрідними композиціями та кольоровою гамою. Серед декоративних тканин найбільшою різноманітністю відзначаються гуцульські килими. В основі композицій килимів – великі ромби зі східчастими або зубчастими контурами. Провідним центром килимарства на поч. XX ст. було місто Косів, а у II половині XX ст. значну роль у створенні сучасного народного килима відіграла Коломийська фабрика художніх виробів «Карпатські візерунки» (головний художник Іван Гулик).

Видатними майстрами ткацтва в Косові в середині XX ст. були: Й. Джуранюк, М. Ганущак, Р. Горбовий, О. Горбова. Вони створювали як традиційні, так і нові типи інтер'єрних тканин, сучасні одягові тканини, яким властиві глибоке розуміння і використання традицій. Цінна збірка в музейній колекції творів народного художника України Михайла Біласа. Глибоке розуміння ним традиційної народної спадщини блискуче знайшло своє відображення в колоритних сюжетних композиціях художника. Багаті традиції народного мистецтва Гуцульщини і Покуття у своїй творчості використала відома художниця Ганна Вінтоняк. У її вишуканих ансамблях тканого жіночого одягу, пальтах, сукнях втілено найкращі риси народного одягу.

Яскравим, самобутнім є чоловіче та жіноче вбрання Гуцульщини та Покуття, що зберегло давні архаїчні риси. Одяг горяни виготовляли з місцевої сировини, переважно з вовни. Народні майстри вміло поєднували в одязі ужитковість і красу, чому служили різні види художньої творчості: вишиття, ткання, плетіння, обробка шкіри. Доповненням до святкового строю були нашійні та нагрудні прикраси, ткани торбина – «дзьобенка». Головні убори вказували насамперед на соціальний статус жінки в селі. Заміжні жінки на Гуцульщині та Покутті до початку ХХ століття голову пов'язували переміткою – одним із найархаїчніших видів головних уборів жінок в Україні. Чоловіки одягали на голову повстяний капелюх-кресаню, а взимку – чорну баранкову шапку-«рогачку».

*Герасимович Ганна
(1889–1974).
Рушник. 1966 р., м. Косів.
З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

Вишиття – один із найбільш поширених та улюблених видів оздоблення одягу, тканин інтер'єрного та обрядового призначення. Вишиттям прикрашали жіночі та чоловічі сорочки, кептарі, кожухи, сердаки, манти, а також чоловічі штани-«крашениці», сукняні капці-онучі. У традиційному геометричному орнаменті гуцульської та покутської вишивки поширені мотиви ромба, квадрата, трикутника, круга, хреста, зубців, кучерів, сигми, з допомогою яких вишивальниці створили безліч узорів. В орнаментиці також збереглися гранично геометризovanі антропоморфні, зооморфні та рослинні мотиви. В кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. гуцульські та покутські жінки вишивали, спряденою вручну, вовняною та лляною ниткою, а також нитками промислового виробництва. Кожному із сіл Гуцульщини та Покуття притаманні своєрідні традиційні мотиви, композиції та кольорова гама.

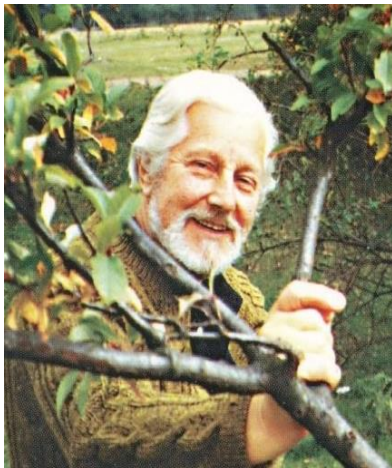
Талановиті майстри художньої вишивки кін. ХІХ – ХХ ст.: К. Корпанюк, Г. Герасимович, М. Сабадаш, Є. Генік є авторами інтер'єрних, обрядових та одягових тканин – рушників, доріжок, пішв, сервет, жіночих блуз, виконаних із високим художнім смаком.

У творах гуцульського та покутського ткацтва, вишитті та одязі збережено найкращі традиції багатівікової народної творчості. Вони є постійним джерелом пошуків для сучасних майстрів та художників.

5.3.5. ТВОРИ МИХАЙЛА БІЛАСА

Мета Михайла Біласа, здається, в тому, щоб показати дивину нового життя старих предметів і давніх мотивів народної вмілості, і цим він утверджує взагалі нашу національну дійсність, наше оптимістичне світосприймання.

Дмитро Павличко

Михайло Білас (1924–2016 р.)

Михайло Білас (1924–2016 р.) – народний художник України, член Національної спілки художників України, видатний майстер українського гобелену, модельєр, ім'я якого відоме на всіх континентах і записане різними мовами в понад 100 виданнях світу.

Народився 1 серпня 1924 року в селі Креховичах Рожнятівського р-ну Івано-Франківської області.

Навчався в Дрогобицькій гімназії, хореографічній студії Підкарпатського театру в Дрогобичі.

Закінчивши клас вокалу, одразу вступив на другий курс художнього училища ім. І. Труша у Львові.

Білас Михайло (1924–2016).

Гобелен «Весільні ворота», 1986 р.

З колекції НМНМГП імені Й. Кобринського

У 1953–1959 рр. продовжив навчання у Львівському інституті прикладного і декоративного мистецтва (нині Львівська національна академія мистецтв) за спеціальністю «художній текстиль».

З 1959 до 1973 року працював у будинках моди Львова, Харкова та Києва на посаді головного художника-модельєра. У 1973 році Михайло Якимович повернувся до Трускавця, де в 1992 році було відкрито художній музей Михайла Біласа. Проживав і працював у батьківському будинку до останніх років життя (25 січня 2016 р.).

Асортимент виробів Михайла Біласа – гобелени, килими, міні-гобелени, аплікації, вишиті килими, сервети, ляльки, у виготовленні яких використовував техніку класичного гобелену, систему народних технік, текстильну пластику. Захоплювався аплікацією, яку спочатку виконував із фетру, а потім почав використовувати велюровий папір, який сам фарбував у бажаний колір. Користуючись ножицями та кольоровим папером, він виробив оригінальну манеру, що переросла у власний графічний стиль. Велика кількість творів художника присвячена Гуцульщині, народним святкам, звичаям і танцям. Тут можна відчувати колорит конкретної етнічної групи бойків, гуцулів, збагаченої точно підміченими деталями та елементами побутових традицій.

Починаючи з 1959 року, творчість Михайла Біласа була представлена на багатьох виставках як в Україні, так і за кордоном.

У колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, експозицію першого поверху якого було побудовано Михайлом Біласом у 1970-1972 роках, зберігається велика колекція робіт майстра. Це майже сорок одиниць унікальних творів, серед яких – вишиті сервети, гобелени, верети, килими, ліжник та одна аплікація «Гуцульське весілля». За кожним твором – жива дія чи пережитий задум і сюжет, який пройшов етапи підсвідомого відбору й асоціативного осмислення.

*Білас Михайло (1924–2016).
Гобелен «Куми», 1975 р.
З колекції НМНМГП імені Й. Кобринського*

*Білас Михайло (1924–2016).
Гобелен «Писані чічки». 1984 р. З колекції НМНМГП імені
Й. Кобринського*

5.4. ФІЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ.

5.4.1. МУЗЕЙ ПИСАНКОВОГО РОЗПИСУ В КОЛОМІЇ

Проходячи центральною частиною міста Коломиї, можна потрапити до ще одного унікального місця – єдиного у світі Музею писанкового розпису.

Музей писанкового розпису

Будівництво Музею Писанки. 2000 р.

Музей відкритий 26 жовтня 1987 року. Передумовою його створення послужило винайдення методу консервації яйця, призначеного для розпису майбутньої писанки, що в загальному забезпечувало довготривале збереження писанкових колекцій. З моменту виникнення музею його працівники наполегливо працювали над збором писанок, їх науковим вивченням та систематизацією.

Перша експозиція музею писанкового розпису розташовувалась у церкві Благовіщення Пресвятої Богородиці, пам'ятці дерев'яної архітектури XVI ст.

У 2000 році збудовано спеціальне приміщення для музею, відкриття якого відбулося 23 вересня під час проведення в Коломиї X міжнародного гуцульського фольклорно-етнографічного фестивалю «Коломийка–2000».

Автором проекту будівлі став архітектор з Івано-Франківська Ігор Шумин.

Фрагменти експозиції Музею писанкового розпису

Василь Андрушко.

Відкриття музею писанкового розпису в Коломиї стимулювало розвиток, вивчення та популяризацію цього виду мистецтва науковцями, мистецтвознавцями та самодіяльними митцями.

Збірка Музею налічує понад 12 000 писанок і декоративних яєць із різних регіонів України та 35 країн світу. Це писанки, мальованки, дряпанки, створені на курячій, гусячій, страусовій чи навіть перепелиній шкаралупі. Також у колекції широко представлено декоративні яйця, оздоблені вишивкою, аплікацією насінням з різних злакових культур, соломкою, дерев'яні інкрустовані й різьблені, керамічні писанки та декоративні яйця з напівкоштовного каміння, декоровані технікою перегородчастої емалі.

Найдавніша писанка написана природними барвниками на гусячому яйці понад 500 років тому. Знайдена у Львові в 2013 р.

Архітектурну споруду виконали у формі 13-метрового яйця-писанки. Концепцію експозиції музею розробила директор Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського Ярослава Ткачук, а втілювали її в життя коломийські художники Мирослав Ясінський та

Найдавнішою в музейній колекції є писанка, виконана природними барвниками на гусячому яйці ще понад 500 років тому. Вона була знайдена у 2013 р. у Львові у водозабірній башті під час археологічних розкопок, здійснених науково-дослідним центром «Рятівна археологічна служба» Інституту

Фрагмент експозиції Музею писанкового розпису

археології Національної Академії Наук України й згодом подарована музею. Це найдавніша віднайдена на території сучасної України писанка не тільки в колекції Музею, а й загалом в Україні.

Серед експонатів є також писанки з підписами відомих діячів України.

Писанкарство, як галузь

українського народного мистецтва має досить розгалужену географію на земній кулі серед українців, котрі живуть у різних країнах світу.

Музей писанки плідно співпрацює з українською діаспорою, тому окремі розділи у музейній експозиції займають писанки, створені українськими митцями на різних континентах.

В експозиційних залах музею постійно діють різнопланові виставки сучасного декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва. Попри своє основне призначення – збирання, вивчення та експонування творів писанкового мистецтва, музей функціонує ще й як дієвий осередок звичаїв та обрядів, де систематично проводяться найрізноманітніші заходи культурного життя Прикарпаття. Традиційним став щорічний Всеукраїнський фольклорний фестиваль «Писанка», який, починаючи з 2006 року, об'єднує писанкарів усієї України. Метою фестивалю є виявлення та збереження кращих зразків писанкового мистецтва, розвиток і популяризація народних традицій, а також підтримка самотніх носіїв мистецької спадщини.

З 2008 року при музеї працює Школа писанкарства, учні якої вивчають не тільки основи писанкового розпису, а й ознайомлюються із писанкарством різних регіонів України, символікою орнаменту та кольору, пізнають світ давніх історій, легенд, звичаїв та обрядів, опановують різноманітні техніки виготовлення декоративних яєць.

З 2021 року діє оновлений експозиційний зал «Писанкарство Гуцульщини і Покуття», адаптований для осіб із порушеннями зору.

Музей писанкового розпису є одним із найбільш відвідуваних музейних закладів західного регіону України – щорічно понад 150 тис. осіб, десята частина серед яких іноземні громадяни з-понад 60 країн світу.

5.4.2. ФІЛІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ. КОСІВСЬКИЙ МУЗЕЙ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА ТА ПОБУТУ ГУЦУЛЬЩИНИ

Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини є однією з філій Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського і має найбільшу в районі збірку виробів гуцульського народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Музей розташований у центрі міста, на Майдані Незалежності. Будівлю закладу місцеві мешканці називають Рабинів мур. До Другої світової війни вона належала єврейській громаді та слугувала резиденцією для рабина. Споруда привертає увагу класичними архітектурними формами та є пам'яткою культурної спадщини кінця XIX століття.

Музейна збірка налічує близько 6 тисяч одиниць. Основою збірки стала свого часу широко відома колекція гуцульських художніх виробів сім'ї Євгена і Зої Сагайдачних. Євген Якович – український художник, театральний декоратор, скульптор, педагог, етнограф і колекціонер. Сагайдачні оселилися в Косові після Другої світової війни.

*Косівський музей народного мистецтва та побуту
Гуцульщини*

Фрагменти експозицій

У 1970 році колекцію розмістили в Москалівській церкві – старовинному дерев'яному храмі Святого Василя Великого, який на той час був недіючим, адже радянська ідеологія забороняла релігію. Через деякий час новостворена експозиція отримала офіційний статус музею як відділ Коломийського державного музею народного мистецтва Гуцульщини.

Музей діяв у приміщенні храму до 1991 року.

У постійній експозиції Косівського музею Гуцульщини до огляду відвідувачів виставлено понад 700 унікальних експонатів. Розміщені вони в чотирьох просторах залах за тематичним принципом: «Гуцульське вбрання та побут», «Кераміка», «Художня обробка дерева» та «Текстиль». Більшість експонатів датовані XIX – першою половиною XX століття.

Перлинами збірки є вироби корифеїв народного мистецтва Гуцульщини – Олекси Бахматюка, Юрія Шкрібляка, Василя Девдюка та багатьох інших. Знайомство з музейними артефактами розкриває історичну цінність та безперервність традицій народних гуцульських ремесел, що існують в Косівському районі дотепер.

З 2021 року діє інтерактивна експозиція, присвячена історії косівської мальованої кераміки. В експозиційному залі представлена історія розвитку гончарних осередків Косівщини, типологія виробів, особливості технології та сюжетів розписів, розповіді про гончарні династії та майстрів-гончарів.

Уся інформація подана двома мовами: українською та англійською. Зал облаштований інтерактивними модулями, з якими можна взаємодіяти: торкатися керамічних зразків, відчиняти комірочки, зазирати до шухляд, грати в

Фрагменти інтерактивної експозиції, присвяченої косівській кераміці

ігри, переглядати відео, фото та текстові матеріали за допомогою сенсорного екрану. Також це перша в Україні експозиція кераміки, адаптована для відвідувачів із порушеннями зору (містить тактильні зразки та анотації шрифтом Брайля).

У виставкових залах щомісяця експонуються виставки народного і сучасного образотворчого мистецтва. Для школярів музей регулярно проводить інтерактивні освітні програми, квести та майстер-класи.

Сьогодні Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини є одним із найпопулярніших у районі центрів культурного дозвілля.

5.4.3. ФІЛІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ. МУЗЕЙ ЕТНОГРАФІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ КАРПАТСЬКОГО КРАЮ В ЯРЕМЧІ

Музей етнографії та екології Карпатського краю в м. Яремче утворений 1 січня 2007 року шляхом реорганізації Музею визвольних змагань Карпатського краю, який у свою чергу був утворений на базі Музею партизанської слави.

Музей етнографії та екології Карпатського краю

У мальовничій частині Карпат, недалеко від підніжжя Говерли, де народжуються води бистроплинного Пруту, розкинулось ошатне містечко Яремче.

Сьогодні – це один із найбільших туристичних центрів, у якому зосереджено цілу низку готелів, будинків відпочинку, розважальних комплексів, мистецьких ярмарків. Цьому

посприяли наукові дослідження краю, які з II половини XIX століття набирали дедалі більшого розголосу. Важливу роль у популяризації краю відіграли промислово-етнографічні виставки, серед яких однією з перших була господарсько-промислова виставка 1880 року в Коломиї. Тут уперше свої роботи презентували народні майстри краю: різьбяр Андрій Тимчук із Дори, вишивальниці Євдокія Орфенюк із Микуличина та Ганна Мисюк із Ямни,

Фрагмент експозиції

жіночі прикраси з бісеру представила Марія Філяк із Микуличина. Згодом твори гуцульських майстрів, уже у ХХ столітті, були представлені на виставці книги і преси, яка відбулася у Ворохті 1938 року.

Така популяризація традиційної гуцульської культури стала поштовхом до формування в Яремчі приватної колекції Гільовського, яка нараховувала понад 700 одиниць мистецьких виробів та речей побуту гуцулів. Таким чином, у 30-их роках ХХ століття в Яремчі був заснований перший музей, а на початку 60-их років розпочалося створення краєзнавчого музею, який відкрили в 1963 році. Пошукову та збиральницьку роботу очолив місцевий краєзнавець Михайло Музира, який за короткий час зібрав численну колекцію етнографічних творів, історичних та природничих матеріалів. Музей розмістили в приміщенні колишнього пансіонату «Гена». В експозиції музею функціонували історико-природничий відділ та відділ живопису. Окремий розділ був присвячений історії створення партизанського з'єднання червоноармійського командира Сидора Ковпака, що діяв у період II світової війни в Карпатах.

У 1967 році за проектом архітектора В. Стасіва була збудована оригінальна споруда музею, що ззовні нагадувала партизанський курінь. Саме тут і розмістили, реорганізований з краєзнавчого, музей партизанського слави ім. Ковпака, який аж до проголошення Україною Незалежності у 1991 році виконував роль важливого осередку ідеологічної радянської пропаганди, цілеспрямовано фальсифікуючи історичну правду періоду II світової війни та боротьбу українців за свою незалежність. Тому в 1993 році музей був реорганізований у Карпатський крайовий музей визвольних змагань, що розмістився в трьох залах нової експозиції, яка розкрила історію визвольного руху на західноукраїнських землях: створення Легіону Українських Січових Стрільців (УСС), Української Галицької Армії (УГА), молодіжної організації «ПЛАСТ», діяльність ОУН, проголошення Карпатської України, боротьбу Української Повстанської Армії (УПА) та дивізії «СС Галичина».

Виставка Вижницького коледжу в Яремчанському музеї.

У зв'язку зі зростанням кількості меморіальних музейних комплексів, присвячених визвольній боротьбі та зосередженню їх здебільшого в обласних центрах, музей зазнав чергової реорганізації. У 2007 році, ставши філією Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, заклад отримав назву Музей етнографії та екології Карпатського краю. Ідея зародження такого музею розглядалась у площині необхідності повернення до першооснов формування культури як генокоду нації.

Метою діяльності цього музею є показ традиційної системи життєзабезпечення карпатського етносу в природних і соціокультурних умовах їхнього проживання, використання етносом природного середовища, традицій раціонального природокористування, закономірностей формування і функціонування етно- та екосистем, представлення всіх видів традиційного народного мистецтва жителів Карпатського регіону.

Окрім того, важливою ланкою роботи Музею є організація та проведення відповідно до вимог сьогодення фестивалів, семінарів, конференцій та круглих столів, де порушуються проблеми з питань екології, історії, розвитку народних ремесел.

5.4.4. ФІЛІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ. МУЗЕЙ-САДИБА РОДИНИ ШУХЕВИЧІВ

Музей-садиба родини Шухевичів відкритий 29 червня 2019 року в селі Тишківцях, на Городенківщині, під час проведення Форуму українських родин, присвяченого 170-річчю з дня народження відомого етнографа Володимира Шухевича. Ініціаторами та фундаторами відновлення цієї історичної будівлі й створення Музею були громадсько-політичний діяч Анатолій Матвієнко з дружиною Ольгою. Над опрацюванням концепції Музею та її втіленням працював колектив науковців, дизайнерів, реставраторів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського, очолюваний заслуженим працівником культури України Ярославом Ткачук.

Музей розташований у священничій резиденції, пам'ятці архітектури місцевого значення, збудованій у 1846 році, у якій із 1848 року осів о. Осип Шухевич із сім'єю і дав початок тишківській родовідній гілці Шухевичів. Виховані на глибоких родинних та моральних цінностях, члени великої династії

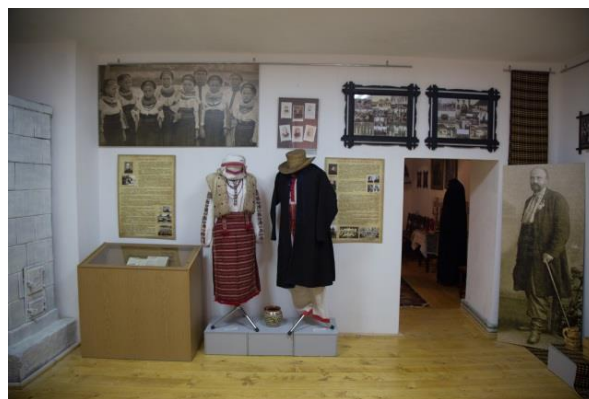
Шухевичів понесли в широкий світ українську культуру, традиції, мову, віру, патріотизм.

Музейна експозиція знайомить з історичним минулим села Тишківці, історією побудови резиденції та головної святині села – церкви Воздвиження Чесного Хреста (1877 р.). Тут уперше представлено Родинне Дерево Шухевичів, у якому поєдналися відомі роди Левицьких, Кульчицьких, Кобринських, Старосольських, Рожанківських, Величковських, Ковблянських.

Експозиція розкриває сторінки життя відомих членів цієї родини: священників о. Осипа, о. Зенона, його дружини Емілії та доньки Ольги, відомого етнографа, професора, автора п'ятитомної монографії «Гуцульщина» Володимира Шухевича, видатних військовиків Степана Шухевича – отамана УСС і УГА, Генерала-хорунжого, головнокомандувача Української Повстанської Армії Романа Шухевича («Тараса Чупринки»), його дітей – Юрія й Марії. У меморіальній, частині експозиції відтворено робочий кабінет, вітальню-салон, спальню й кухню, які передають побут священничих родин кінця 19 – початку 20 століть, а також атмосферу гостинного дому Шухевичів.

На подвір'ї резиденції росте столітній каштан, посаджений Володимиром Шухевичем 1907 року на честь народження його першого онука Романа Шухевича, майбутнього генерала УПА «Тараса Чупринки».

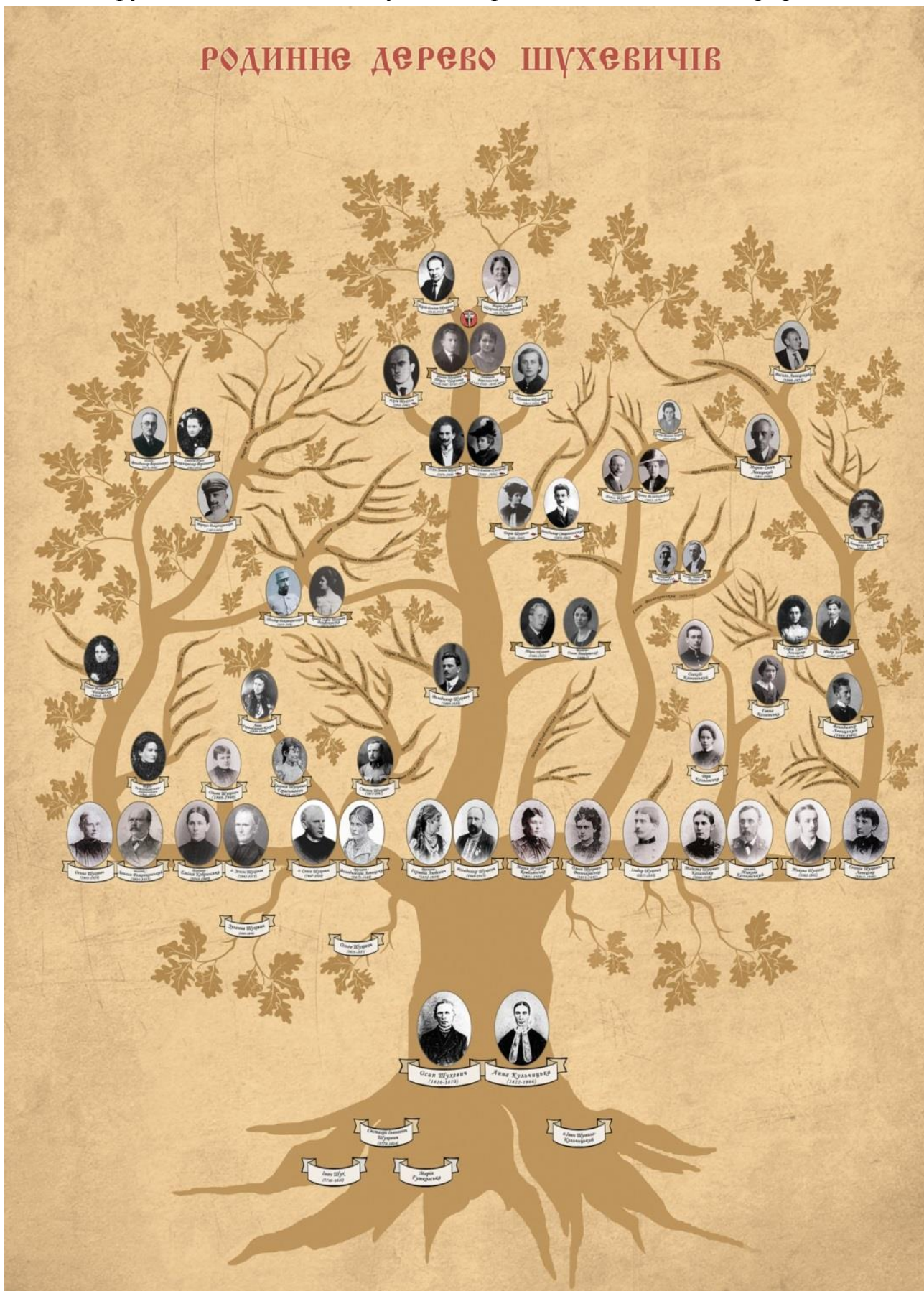
Музей-садиба родини Шухевичів – це пам'ять і шана роду Шухевичів, із якого у світ вийшли високоосвічені, національно-свідомі священники, педагоги, адвокати, інженери, лікарі, військові й культурно-освітні діячі, що стали зразком самовідданого, жертвовного служіння своєму народові. Нині нащадки Шухевичів живуть в Україні, Австралії, Канаді, США, Бельгії.

Фрагменти експозиції музею

До річі, від Тишківців лише 15 кілометрів до Дністровського каньйону, де туристів також можуть зацікавити прогулянки на кораблі по Дністру, рафтинг, відвідини руїн Раковецького замку або ж просто споглядання за природою.

РОДИННЕ ДЕРЕВО ШУХЕВИЧІВ

5.5. ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

5.5.1. ПОЧАТКОВІ КЛАСИ

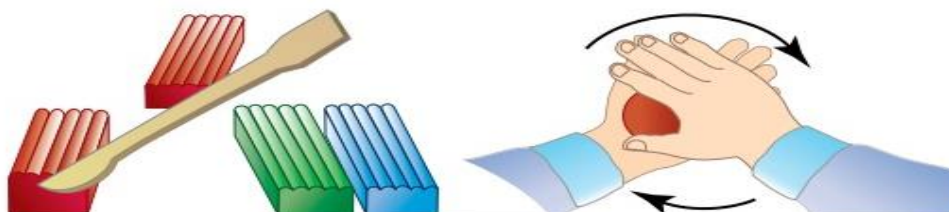
✚ **Завдання 1.** Практична робота. Ліплення з пластиліну. Глечик.

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПЛАСТИЛІНОМ

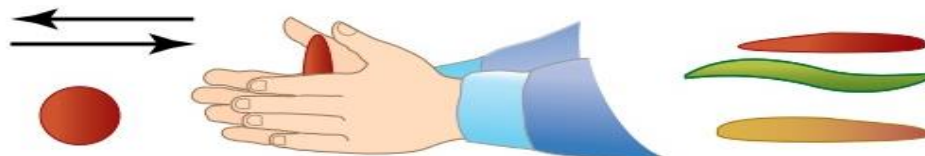

Пластилін – улюблений матеріал дітям для ліплення. Його виготовляють із глини з домішками воску і фарб. Віск не дає пластиліну висихати. А фарба дарує йому колір.

Розкачування кульок

Розкачування качалочок

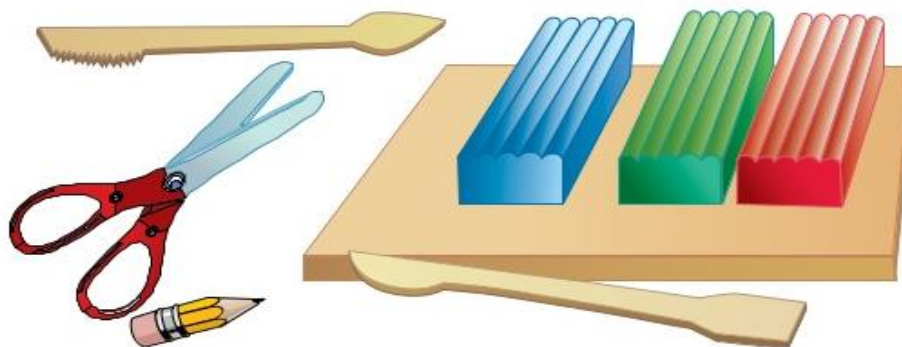

Вирізування плоских деталей стекою

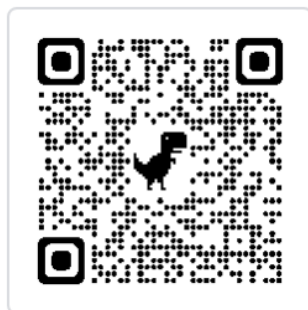
Під час роботи брудні від пластиліну руки витирай паперовою серветкою. Закінчивши ліплення, помий руки з милом і витри рушничком.

Що на малюнку зайве для ліплення?

Глечик з джгутиків
 1. Скачайте кульку і стисніть її в корж, використовуйте, як днище.
 2. Заготовте джгутики різної довжини. Використовуючи джгутики, зберіть глечик з малюнком.
 3. Розгладьте поверхню глечика.

Qr-код на відео
 «Зроби сам/ліпимо глечик»

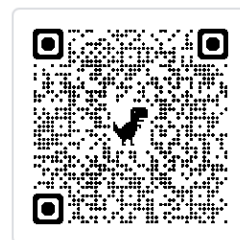
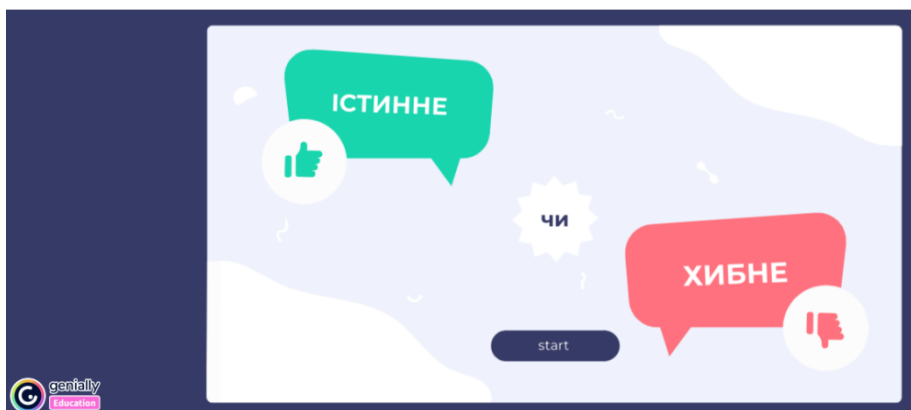
Завдання 2. Цікаве читання.

Леонід Полтава
ВЕЛИКОДНІ ПИСАНКИ

Що за дивнії знесла?
 Наша Намальоване ,
 Ще й мала!
 Навкруги - барвисті ,
 Жовті, гілочки...
 Чи здогадуєтесь, ,
 Що це? Певно — !
 Їх не знесла,
 Їх принесла,
 Ми разом
 Для святкового :
 Сяють наші —
 Як весняні !

- ✚ **Завдання 3. Гра «Правда-неправда».**
Оберіть істинне чи хибне твердження

<https://view.genial.ly/657b3be021f0aa001465ee6b/interactive-content-true-or-false-quiz>

- ✚ **Завдання 4. Розв'яжіть задачу.**

Майстриня виготовляла на замовлення силянку «Гуцульські барви» та використала 1185 намистинок. Для цього вона взяла 735 чорних намистинок, жовтих – у 5 разів менше, червоних на 30 більше, ніж жовтих, а білих і зелених – решту. Скільки білих і зелених намистин використала майстриня для виготовлення силянки?

- ✚ **Завдання 5. Розв'яжіть задачу**

У першій пачці на 3 сирні коники більше, ніж у другій.

У третій пачці – у 2 рази менше сирних коників, ніж у другій.

Скільки сирних коників у кожній пачці, якщо всього їх 28?

5.5.2. 5-11 КЛАСИ

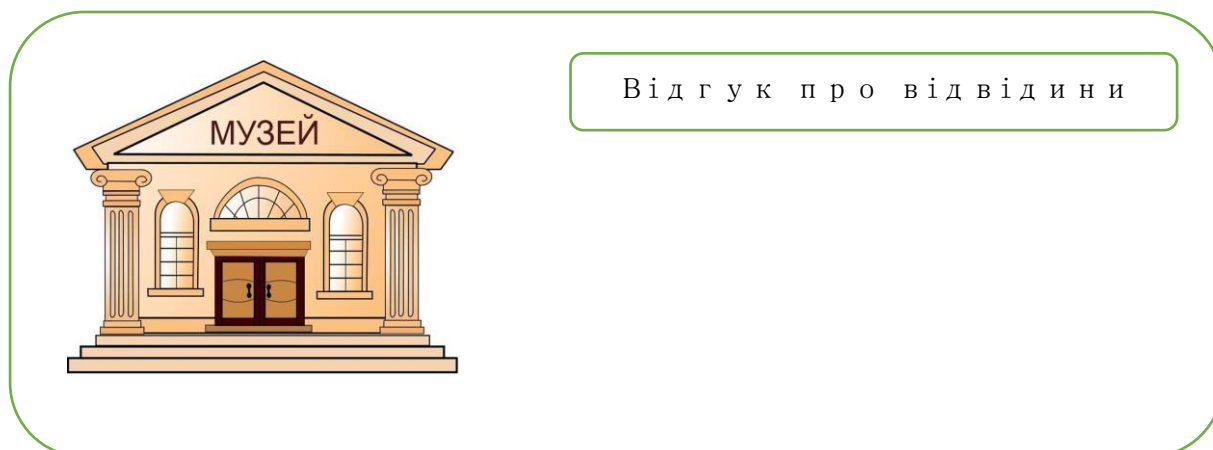
- ✚ **Завдання 1. Віртуальна екскурсія.**

Здійсніть віртуальний тур Коломийським музеєм народного мистецтва Гуцульщини та Покуття і виконайте завдання.

<https://hutsul.museum/360/>

- Що вас зацікавило/здивувало під час віртуальної екскурсії?
- Про які експонати ви хотіли б дізнатися більше?

- Сформулюйте два запитання. Поставте їх однокласникам/однокласницям і послухайте відповіді.
- Залиште відгук про відвідини музею.

Завдання 2. Знайдіть відповідність.

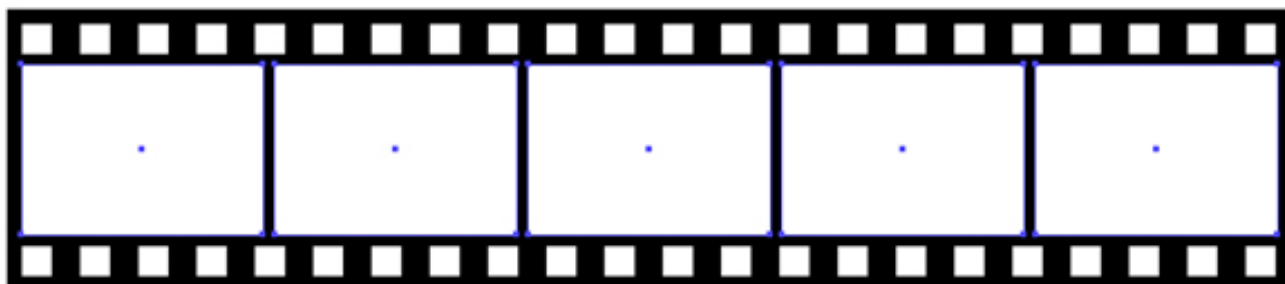
<https://wordwall.net/uk/resource/64945230/%d0%b7%d0%bd%d0%b0%d0%b9%d0%b4%d0%b8-%d0%b2%d1%96%d0%b4%d0%bf%d0%be%d0%b2%d1%96%d0%b4%d0%bd%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c>

Завдання 3. Створи піктограми до правил поведінки в музеї.

- Не входити до музею з тваринами.
- Залишати в гардеробі верхній одяг, великогабаритні речі (сумки, портфелі, рюкзаки, пакети), парасольки тощо.
- Не торкатися і не притулятися до скляних вітрин, підставок, стін, картин.
- Не заважати іншим відвідувачам. Дотримуватися тиші. Голосно не розмовляти, не кричати, не бігати по залах музею.
- Вимикати в музеї мобільний телефон.
- Не приносити предмети, які можуть забруднити приміщення музею або одяг відвідувачів (в тому числі їжа та напої).
- Рекомендована відстань до експонатів – 50 см.

✚ Завдання 4. Вправа «5 кадрів».

Об'єднайтеся в групи і створіть діафільм, у якому розкажете про Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття. Намалюйте ілюстрації експонатів музею до кожного кадру. Побудуйте зв'язну розповідь.

✚ Завдання 5. Буклет

Створіть буклет про Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Й. Кобринського для популяризації музею серед туристів, щоб викликати у них бажання відвідати його і ознайомитись з традиційними для гуцулів та покутян видами мистецтв.

✚ Завдання 6. Інтерактивна вправа з дискусійного питання.

Ознайомившись із матеріалами про Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Й. Кобринського та переглянувши відео за QR – кодом,

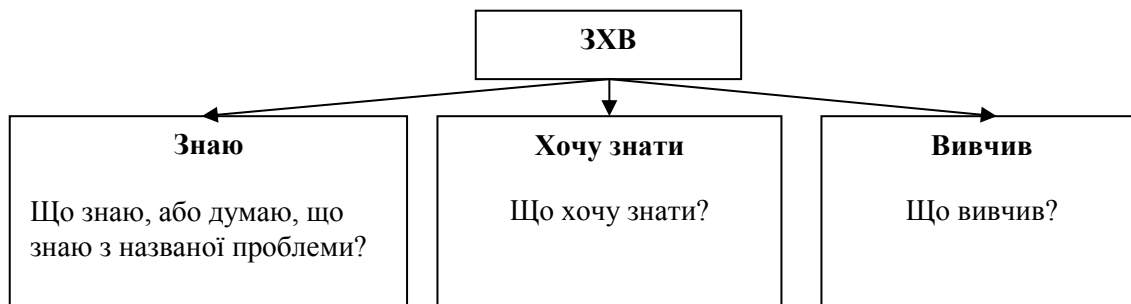
дайте відповідь на проблемне питання «Який із видів народного мистецтва, що представлений у музеї, ви би запропонували занести до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО? Чому?». Відповідь дайте за допомогою методу ПРЕС.

1. **Позиція.** Зрозуміло висловіть свою думку. Почніть так: «Я вважаю, що...».
2. **Обґрунтування.** Поясніть, чому ви так вважаєте, наведіть докази на підтримку вашої позиції. Почніть так: «Тому що...».
3. **Приклад.** Наведіть приклади, які демонструють ваші докази. Почніть так: «Наприклад...».
4. **Висновки.** Узагальніть свою думку, зробіть висновок. Почніть так: «Отже...».

✚ Завдання 7. Розвиваємо критичне мислення.

Ознайомившись з інформацією про музей, дайте відповідь на питання «Чи є Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття

ім. Й. Кобринського рекреаційним об'єктом державного значення?». Для відповіді використайте стратегію «Знаю – Хочу знати – Вивчив» (ЗХВ)

- Учитель формулює питання чи проблему.
- Учні заповнюють колонку «Знаю». Зачитують записане.
- Учні визначаються щодо завдання другої колонки і заповнюють її.
- Третя колонка заповнюється учнями після опрацювання певного матеріалу.

Завдання 8. Практична робота.

Виготовте в домашніх умовах своїми руками або з допомогою старших членів вашої сім'ї виріб, що належить до одного із видів народного мистецтва: різьба по дереву, гончарство, кераміка, ткацтво, вироби зі шкіри, чеканка, вишивка, писанкарство, лозоплетіння, витинанка, бісероплетіння, малярство та ін.

Продемонструйте вашу роботу серед однокласників на виховній годині, на уроці трудового навчання, малювання, географії для популяризації народного мистецтва.

Завдання 9. Дослідження «Майстри народного мистецтва свого населеного пункту».

Мета: популяризація різних видів народного мистецтва Гуцульщини та Покуття і ознайомлення з аматорами та майстрами народного мистецтва серед населення.

Етапи:

- знайти у вашому населеному пункті людей, що займаються одним із видів народного мистецтва;
- ознайомитись з їхньою творчістю;
- написати розповідь про аматорів чи майстрів народного мистецтва за таким планом:
  - біографія;
  - вид мистецтва, яким людина займається;
  - сфотографуйте та опишіть твори мистецтва;
  - опишіть, чим відрізняються роботи майстра чи майстрині від інших, виділіть індивідуальні особливості, новаторство в мистецтві;

- чи могли б ви запропонувати керівництву музею зробити індивідуальну виставку робіт? свою відповідь обґрунтуйте;
- створіть презентацію за результатами дослідження;
- представте результати роботи перед учнями школи, громадськістю міста.

Завдання 10. Фрагмент гурткового заняття.

Сьогодні наше заняття буде присвячено одній чудодійній речовині, без якої неможливе саме життя на Землі. А здогадаєтесь ви, що ж це за речовина, відгадавши цю загадку: Що ж це за речовина?

¶ Відома звіку рідина, Усяк її вживає.
 Буває хмаркою вона, пушинкою буває.
 Бува, як скло, крихка, тверда.
 Це звичайнісінька... (вода).

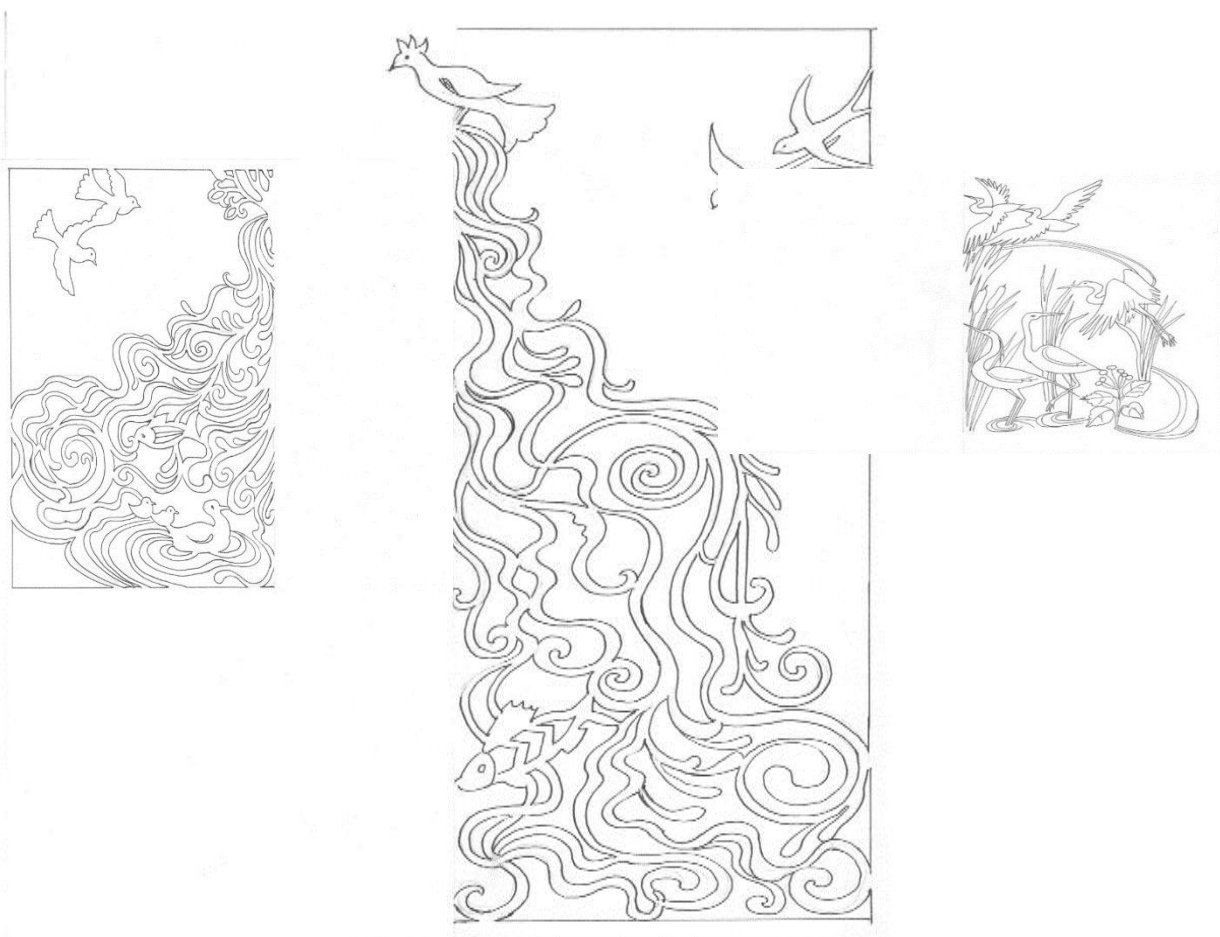
Вода – безколірна рідина, яка не має ані запаху, ані смаку і зовсім не містить калорій, але вона необхідна всім живим організмам на Землі. Жодна людина, тварина або рослина не може існувати без неї. Від слона до мікроба – вода потрібна всім, і її нічим не можна замінити. Щоб залишатись здоровим, кожен з-понад восьми мільярдів чоловік, які мешкають на Землі, мусить щодня споживати з їжею та напоями приблизно два з половиною літри води. Життя без води неможливе. Тому в образотворчому мистецтві тема води присутня дуже часто.

Усі люблять дивитися на вогонь і воду. Вони заворожують... Спостерігаючи за водою чи то в бурхливому або спокійному морі, ріці, чи у водограї, де вода падає згори, і сам потік, і бризки, що розлітаються довкола, і кола на плесі, що утворюються при падінні, людина розвиває свою уяву. Професійні художники, аматори і діти малюють воду різноманітними способами і техніками. Це може бути живопис різними фарбами, графіка в різних техніках. А ми сьогодні будемо виконувати композицію на тему **«Водограй» у техніці витинанки.**

Спостерігаючи за водою, ми малюємо живі лінії руху води, а також уява доповнює образ природи птахами, що прилітають, плавають, навіть пірнають, рибами, які там живуть, і рослинами, що також тягнуться до води.

Вибираємо колір паперу, складаємо вдвоє горизонтально чи вертикально лицевою стороною до середини і на тильній стороні наносимо малюнок. Лінії мають бути подвійними, щоб ненароком не відрізати потрібне. Насамперед канцелярським ножом чи маленькими ножицями вирізаємо дрібні отвори в середині малюнка, аж потім великі і зовнішні лінії композиції. Для основи підбираємо контрастний за кольором картон. Позначаємо на ньому мітки середньої лінії. Далі витинанку змащуємо клеєм із тильної сторони, а для того кладемо її лицем на старий чистий папір чи газету. Швидко, щоб клей не висох, припасовуємо витинанку на основу, накриваємо іншим сухим папером і

розправляємо. Кожен створює свою динаміку хвилястих ліній води, а тому двох однакових малюнків і витинанок не буде.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Баран Р. Кераміка. Скарби Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. С. 175–177.
2. Баран Р. Кераміка. Режим доступу: <https://hutsul.museum/collection/overview/ceramics/>; <https://old.hutsul.museum/collection/overview/ceramics/> (дата звернення 26.01.2024).
3. Білас Михайло Якимович. Режим доступу: <https://old.hutsul.museum/collection/explore/masters/375/416/> (дата звернення 26.01.2024).
4. Васильчук М. Зримий образ роду Шухевичів // Гуцульщина і Покуття. 2019, 1. С. 14–16.
5. Вироби з сиру. Режим доступу: <https://hutsul.museum/collection/overview/metal-and-leather/> (дата звернення 26.01.2024).
6. Гринюк Марія. Іграшки з сиру Марії Матійчук. Чернівці: Колір-Друк. 50 с.
7. Історична довідка. Режим доступу: <https://pysanka.museum/museum/history/overview/> (дата звернення 26.01.2024).
8. Каркадим К. Вироби з дерева. Скарби Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. С. 29–33.
9. Каркадим К. Дерево. Режим доступу: <https://hutsul.museum/collection/overview/woodwork/>; <https://old.hutsul.museum/collection/overview/woodwork/> (дата звернення 26.01.2024).
10. Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини. Режим доступу: <https://old.hutsul.museum/museum/structure/kosiv/> (дата звернення 24.01.2024).
11. Михайло Білас. Народний художник України: альбом. Дрогобич: Коло, 2013.
12. Михайло Білас. Віртуальний музей. Режим доступу: <https://www.bilas.art/wish-you-were-here/> (дата звернення 24.01.2024).
13. Музей писанкового розпису. Режим доступу: <https://pysanka.museum> (дата звернення 24.01.2024.)
14. Пискор Л. Вироби з металу, шкіри та кістки. Скарби Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. С. 133–136.
15. Пискор Л. Метал і шкіра. Режим доступу: <https://hutsul.museum/collection/overview/metal-and-leather/>;

- <https://old.hutsul.museum/collection/overview/woodwor/> (дата звернення 26.01.2024).
16. Ткачук Я. Наші скарби. Скарби Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. С. 11–23.
17. Ткачук Я., Ємчук А. Писанки та вироби з сиру. Скарби Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. С. 399–401.
18. Ткачук Я. Історична довідка. Режим доступу: <https://old.hutsul.museum/museum/history/> (дата звернення 26.01.2024).
19. Ткачук Я. Духовні скарби Гуцульщини і Покуття // Гуцульщина і Покуття. 2021, 1–2. С. 2–9.
20. Федів І. Одяг, ткацтво та вишивка. Скарби Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. С. 295–298.
21. Федів І. Одяг, тканини та вишивка. Режим доступу: <https://old.hutsul.museum/collection/overview/fabrics/> (дата звернення 26.01.2024).
22. Федів І. С., Пискор Л. В. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського // Енциклопедія сучасної України. 2014. Режим доступу: <https://esu.com.ua/pdf/file?id=4161.pdf> (дата звернення 26.01.2024).
23. Федів І. Музей-садиба родини Шухевичів: буклет. Коломия. 2021.
24. Флис С. Музей етнографії та екології Карпатського краю: буклет. Коломия. 2009.
25. Флис С. Музей етнографії та екології Карпатського краю. Режим доступу: <https://old.hutsul.museum/museum/structure/yaremche/> (дата звернення 26.01.2024).
26. Ясінська О. Традиційне писанкарство Гуцульщини та Покуття в експозиції музею писанкового розпису. Коломия: Наш світ, 2021. 23 с.

РОЗДІЛ VI. ІСТОРИЧНА РОЛЬ ТА МІСЦЕ ХРАМУ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА В АРХІТЕКТУРНІЙ ТА САКРАЛЬНІЙ СПАДЩИНІ ГАЛИЧИНИ

6.1. ДОСЛІДЖЕННЯ ХРАМУ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМАТИКИ

Комплексне дослідження сакральних пам'яток древнього Галича не тільки збагатило українську історичну науку, але й рельєфно показало вплив церкви та монастирів на політичне життя в справі консолідації давньоруського суспільства. Особливо велике значення це мало в процесі боротьби за національну незалежність давньоруських земель в умовах монгольського, литовського і польського панування [8,141].

Архітектурну спадщину стародавнього Галича найбільш яскраво виражало білокам'яне зодчество, що успадкувало прадавні традиції, а галицькі майстри створили самобутню школу, «яка поставила місцеве монументальне будівництво в ряд найвидатніших культурних досягнень давньоруської епохи» [9,30].

Давня княжа столиця – Галич, як і всі міста давньої Русі-України, відзначався великою кількістю пам'яток середньовічної монументальної сакральної архітектури. Зокрема, за підрахунками З. Федунківа, з XII по XVIII ст. на його теренах і в околицях функціонував 51 храм. Найбільше церков було зведено за княжої доби та в більш пізній час, а в XIV–XVII ст. кількість сакральних споруд скоротилось. Це було пов'язано, насамперед, із втратою Галичем ролі як політичного, так і адміністративного центру та переходом Галичини під владу Польщі [1].

Зменшення обсягів будівництва храмів у Галичі в післямонгольський період пояснюється, насамперед, переносом Данилом Галицьким адміністративного центру князівства в Холм і посиленням ролі Львова впродовж XIII–XIV ст. [1].

Храм Святого Пантелеймона в часи княжого Галича входив до останньої порубіжної лінії оборонної системи стародавнього міста. За свідченням польського історика та хроніста Яна Длугоша, який опирався на матеріали руського літопису 1208 р., оборонні споруди склалися також із «укріплених фортець і дворів»[9,34].

На пагорбі Виноградної гори була побудована земляна фортеця, яку укріпили дерев'яними спорудами. Це укріплення з храмом могло довго і надійно оборонятись, тому що всередині була криниця. У даний час на цьому місці залишився тільки слід від засипаної ями, а неподалік витікає джерело. У кінці XIII ст. обсяг фортечних валів був значно звужений, а в західній частині для зручності добудували в'їзну браму. На високому (60 м) правому березі Дністра, при впаданні в нього р. Лімниці, серед залишків земляних укріплень була розташована церква Святого Пантелеймона [6]. Тут також у давнину знаходився монастир.

Про те, що монастирський комплекс виконував оборонну функцію, свідчить товщина стін (140–120 см), які від початку XVII ст. відігравали роль оборонних мурів. Необхідно зазначити, що в межах території пам'ятки знаходиться подвійне кільце валів, а зовнішнє кільце належить до княжих часів. Перед внутрішніми валами був глибокий рів, залишки якого прослідковувались ще на поч. XX ст. [1].

Стратегічне розташування фортеці було важливе, бо вона також охороняла дерев'яний міст через Дністер до Галича. Святий Пантелеймон вважався в Давній Русі покровителем воїнів і за однією з версій можливо це дало титул храмові [9,35]. Підтвердженням цього є народна етимологія, яка повідомляє, що, згідно з переказами, таку назву церкві надали мостовики, які просили цього святого врятувати від пожежі літописний дерев'яний міст через р. Дністер, який стояв неподалік.

Протягом багатьох століть історико-архітектурні пам'ятки Галицького та Галицько-Волинського князівства, некрополі галицьких володарів привертали увагу як іноземних, так і українських дослідників. На основі вивчення писемних джерел, візуальних спостережень, й особливо археологічних розкопок, на його околицях виявлено 248 пам'яток історії та культури переважно Галицького та Галицько-Волинського князівства [2,184].

Першими науковцями-дослідниками храму Святого Пантелеймона, які в др. пол. XIX ст. плідно працювали над дослідженням даної проблематики, були мистецтвознавець В. Луцкевіч, історик А. Петрушевич та архітектор Ю. Захарієвіч. Серед інших учених історію церкви Святого Пантелеймона глибоко

висвітлюють також О. Пеленський у книзі «Галич в історії середньовічного мистецтва», професор М. Фіголь у дослідженні «Мистецтво стародавнього Галича» [2]. Окремим питанням історії храму Святого Пантелеймона у своїх наукових працях приділили увагу також Я. Пастернак, П. Раппопорт, О. Іоаннісян, Т. Рождественська, І. Могитич, Ю. Лукомський, Б. Томенчук, А. Стасюк, І. Коваль та ін. Потрібно зазначити, що серед літописних повідомлень, які стосуються історії Галича XII–XIII ст., не зустрічається жодної згадки про храм Святого Пантелеймона. Отже, про початкову історію даного церковного комплексу з традиційних письмових джерел фактично невідомо нічого [13].

Значний внесок у вивчення церкви Святого Пантелеймона серед інших вніс відомий польський художник, педагог та мистецтвознавець В. Луцкевіч, про якого згадувалось вище. У 1880 р. він видав окрему книжку «Костел у Св. Станиславі під Галичем з рештками романської церкви Пантелеймона». У ній він висловлює роздуми про долю княжого міста та відзначає дивовижну природну захищеність цієї унікальної пам'ятки архітектури. Дослідник на основі архівних документів (1628 р.) встановив, що попередньою назвою храму був титул Святого Пантелеймона. Учений приходить до висновку, що вона не могла знаходитися на узбіччі давнього Галича, але мусіла перебувати в «маєтності величного міста» [10].

Майстерні рисунки В. Луцкевіча допомогли реставраторам відтворити багатючий декор Пантелеймонівського храму. Сучасний історик О. Головка звернув увагу на монументальну церкву із слідами високого мистецького оздоблення. Він вважає, що в ній знайшов свій вічний спочинок фундатор Галицько-Волинського князівства князь Роман Мстиславич. Археолог Б. Томенчук відстоює точку зору про городище з церквою Св. Пантелеймона як княжий двір Романа Мстиславича в час його перебування в Галичі в 1188 та 1199–1205 роках [10].

Й. Пеленський на основі власних ґрунтовних історико-археологічних, палеографічних та архітектурних досліджень, які він провів у 1909-1914 рр., дійшов до висновку, що храм Св. Пантелеймона був зведений десь біля 1200 р.

Науковець вважає, що, так як із 1199 р. в Галичі правив Галицько-Волинський князь Роман Мстиславич (Romanus, 1199–1205 pp.), то правдоподібно, що засновником церкви був саме він. Відомий археолог Я. Пастернак не поділяв думки О. Пеленського, І. Шараневича та Ю. Захарієвича. Він твердив, що князь Роман Мстиславович «був зайнятий і не мав часу думати про нову парадну церкву в Галичі, а побудував її Ярослав Осьмомисл». Однак необхідно підкреслити, що точка зору Й. Пеленського щодо побудови церкви Святого Пантелеймона була прийнята більшістю науковців і залишається однією з домінуючих у сучасній історичній науці. До речі, цієї теорії дотримується також сучасний дослідник середньовічного Галича вчений Б. Томенчук. Він, опираючись на надбання своїх попередників та результати власних досліджень, відстоює концепцію, що засновником храму був князь Роман Мстиславич. Свою теорію Б. Томенчук аргументує тим, що в 1199 р. волинський князь, який прийшов у Галич, не став займати палацовий комплекс попередньої династії галицьких Ростиславичів (1084–1199 pp.), а прийняв рішення, «як засновник нової династичної лінії галицько-волинських князів Романовичів (1199–1340 pp.), збудувати власний замок» [13]. Такий комплекс було зведено на рубежі XII–XIII ст. неподалік старої резиденції князя Володимирка Володаревича (1141–1153 pp.) разом із родовою церквою святого Пантелеймона, котру, як припускає Б. Томенчук, князь Роман присвятив пам'яті свого діда, який був київським князем Ізяслава Мстиславича (1146–1154 pp.), хрещене ім'я якого було Пантелеймон [13]. Необхідно зазначити, що теорію Б. Томенчука підтримує також дослідник О. Головка. Він, зокрема, не відкидає ймовірності поховання князя Романа після його загибелі в 1205 р. саме в храмі Святого Пантелеймона в Галичі. Іншої точки зору дотримується академік М. Грушевський, який, опираючись на літописні відомості, вважає, що тіло Романа Мстиславовича поховано в Галичі в церкві Богородиці. Окремі вчені вважають, що станом на терерішній час невідомо, де покладено тіло князя, який заснував Галицько-Волинську державу, тому це питання залишається відкритим. Крім цієї, найбільш популярної версії про заснування церкви Св. Пантелеймона, яку започаткував Й. Пеленський, а остаточно обґрунтував Б. Томенчук, є ще одна

гіпотеза. Її в кін. ХХ– на поч. ХХІ ст. висунули російські дослідники Т. Рождественська та О. Іоаннісян, які після повторних палеографічних досліджень графіті на південній стіні храму дійшли висновку щодо нової інтерпретації змісту тексту давнього напису. У 1989 р. Т. Рождественська висунула версію, що напис на західній пілястрі південного фасаду належить до 1194 р. і це, на її думку, дає можливість віднести дату спорудження церкви саме до 90-х років ХІІ ст. [13].

А. Стасюк нагадує, що поч. ХХ ст. історична наука пов'язувала їх зміст з іменем князя Мстислава Мстиславича Удатного, і на нього з уточненнями посилаються петербурзькі дослідники. Даний текст уривку графіті «відображає події 1187–1190 рр., коли після смерті галицького князя Ярослава Володимировича Осмомисла (1153–1187 рр.) тривало протистояння між законним наступником Володимиром Ярославичем та позашлюбним сином Ярослава Осмомисла – Олегом Ярославичем.

Свою версію щодо побудови храму висловлюють петербурзькі дослідники Т. Рождественська та О. Іоаннісян. Вони мотивують її інтерпретацією змісту заголовка графіті, де вказується якраз протиставлення двох правителів: «В княжіння Мстислава а в державу Ігнатову». На основі дослідження даного матеріалу та інших джерел російські дослідники датують храм Св. Пантелеймона кінцем 80-х – поч. 90-х рр. ХІІ ст. Вони вважають, що завершення будівництва церкви пов'язане з 1194 р., тому що воно хронологічно співпадає з князюванням у Галичі Володимира Ярославича [13].

Сучасний дослідник історії Галича та працівник заповідника «Древній Галич» А. Стасюк ці версії, пов'язані із заснуванням храму Св. Пантелеймона, вважає як такі, що заслуговують на увагу. Зважаючи на відсутність безпосередніх джерельних даних про фундацію храму Святого Пантелеймона в Галичі, учений не відкидає гіпотез про заснування церкви як Володимиром Ярославичем, так і Романом Мстиславичем.

6.2. ІСТОРІЯ ДРЕВНЬОГАЛИЦЬКОЇ СВЯТИНИ ТА ЗМІНА ЇЇ СТАТУСУ КРІЗЬ ПРИЗМУ СТОЛІТЬ

Проблематика вивчення середньовічного Галича знайшла своє відображення в різноманітних галузях історичної науки, проте «однією з найцікавіших та малодосліджених», акцентує Андрій Стасюк, є тема церковного життя столиці Галицької землі. Активний суспільно-політичний розвиток Галича впродовж др. пол. XII– середини XIII ст. сприяв встановленню та укріпленню церковних інститутів у Галицькій землі. Як свідчать літописні джерела в др. пол. XII ст., у Галичі вже існувало окреме єпископство. Так, у 1165 р. на сторінках Київського літопису вперше згадується галицький єпископ Кузьма [13].

Результати історико-археологічних досліджень, які проводилися з XIX ст. до даного часу, повідомляють, що в давньому Галичі в XII–XIII ст. функціонувало більше 30 християнських храмів, а сакральна пам'ятка XII ст. храм Святого Пантелеймона – найдавніша збережена архітектурна споруда древнього Галича [9, 33].

Могутність новоутвореного державного утворення Галицького, а пізніше Галицько-Волинського князівства, символізувала в тому числі і його церковна архітектура як найдовершеніший вираз моралі, естетики та духовних принципів давньоукраїнської християнської спільноти. Галицьке сакральне мистецтво, яке сформувалося в зоні контакту старих і модерних середньовічних культур, перше відчуло на собі благодатний вплив молодого західного романського зодчества. Церква Святого Пантелеймона перебудовувалась неодноразово та зазнавала конфесійних змін, однак зберегла традиційний стиль галицької архітектури.

На стінах храму донині збереглося понад п'ять сотень написів та рисунків. На початку архітектурний ансамбль собору був приналежний до романо-візантійського стилю. Переважна кількість науковців, які досліджують цей храм, вважають, що церква Святого Пантелеймона була передана католицькому духовенству в 1349 р. після завоювання Галицької землі польським королем Казимиром III. Вони аргументують це тим, що перша писемна згадка про галицький костел Св. Станіслава датується 1367 р., тому можна припустити, що приблизно в сер. XIV ст. церкву Святого Пантелеймона було перетворено в костел Святого Станіслава [13]. Однак точно встановити дату переосвячення церкви Св. Пантелеймона

(руського обряду) було на костел Св. Станіслава (латинського обряду) не так просто. Дослідник О. Пеленський вважав, що «латинське архиєпископство» діяло формально, також «не мало ні маєтностей, ні ієрархії».

Після перенесення католицької парафії в Галич 1427 р. церква залишалася занедбаною аж до кінця XVI ст. У 1575 р. вона постраждала від нападу на місто татар, а в 1595 р. внаслідок татарського нападу в Галичі згоріли францисканський монастир і костел Св. Христа [4]. Через рік, у 1596 р., польський король Сигзмунд III передав порожній храм францисканському монастиреві. Церква Святого Пантелеймона з 1596 р. до 1945 р. перебувала під юрисдикцією католицької громади Галича та була у власності монастиря Ордену Францисканців. Упродовж 1598–1611 рр. його перебудували на базилікальний костел і він отримав вигляд тринавної католицької базиліки. Увесь монастирський комплекс (храм, споруджені монастирські будівлі, господарські приміщення і дзвіницю) було обнесено валами, внаслідок чого він отримав вигляд фортеці. У цей період побудували кляшторні будівелі, звели фортифікаційні споруди. «Монастирське подвір'я було обнесе внутрішнім валом і ровом. Із заходу побудовано прямокутну в плані, двоярусну оборонну вежу, що служила одночасно дзвіницею і в'їзною брамою. Ця вежа, вимурована з червоної цегли і накрита чотирисхилим дахом, збереглася до нашого часу. Що стосується монастиря, то він дуже постраждав після татарських нападів у 20-х р. XVII ст., а близько 1632 р. в центрі сучасного Галича був наново побудований кляштор францисканців Св. Христа. Туди перейшла більшість ченців, а ті, що залишилися при костьолі Святого Станіслава, утворили філію конвенту Св. Христа. У 1750 р. вони виділилися в окремий монастир, але в 1784 р. конвент францисканців у Галичі було закрито, тому монахи перейшли в костьол Св. Станіслава, хоч кляштор проіснував аж до 1912 р. За своє існування храм Святого Пантелеймона неодноразово частково руйнувався, а також він зазнавав пожеж. Далі церква ще декілька разів зазнавала руйнувань. Однак на протязі тривалого часу представники галицької знаті латинського обряду обдаровували конвент костелу Св. Станіслава щедрими пожертвами. Одного з найбільших спустошень зазнав костел Св. Станіслава у 1676 р. під час нападу на Галич турецьких військ Ібрагім Шайтана, під час якого, на думку

А. Петрушевича, були знищені давні фрески та храмове начиння. Однак, знову ж таки, завдяки щедрим пожертвам галичан костел відбудували [4].

Пожежа 1802 р. охопила та знищила все, що було в тодішньому костелі Св. Станіслава, включно з архівом. У 1882 р. костел знову постраждав внаслідок пожежі, а в 1886 р. за проєктом Ю. Захарієвича було проведено реставрацію інтер'єру храму [4].

У Першу світову війну 1915 р. церква знову зазнала великого ушкодження. Це сталося під час артилерійського обстрілу російських військ, тому руйнувань було значно більше. Постраждав західний фасад храму та завалився автентичний романський портал. Також було пошкоджено дах, повністю знищено два бічні вітари, кам'яну підлогу тощо [4].

Її відремонтували в 1926 р., за винятком західного фасаду. Після реставрації 1926 р. в 1965 р. повторну реставрацію було проведено працівниками Львівської реставраційної майстерні, які з 1977 р. ведуть систематичне й детальне обстеження цієї пам'ятки. Це було, насамперед, пов'язано з тим, що ігнорувати існування на теренах Галича єдиної вцілілої архітектурної пам'ятки XII ст. радянська влада не могла [1].

Більш ґрунтовна реставрація була проведена в 1998 р. та попередні в цілому повернули церкві колишній вигляд, однак кожна істотна епоха залишила на стінах храму свій відбиток. Дотепер зберігся фундамент монастиря францисканців із південного та східного боку. Церква Св. Пантелеймона – це є визначна пам'ятка архітектури та містобудування всеукраїнського значення. У природному середовищі композиційно церква Святого Пантелеймона є домінантою і проглядається прекрасно з Крилоської гори, Замкової гори та також з автотраси Львів – Івано-Франківськ. Що стосується монастирського комплексу, то він у частково зруйнованому вигляді проіснував до кінця 40-х років XX ст., а в 60-х роках церкву Святого Пантелеймона перетворили на склад «релігійної атрибутики», яка була зведена сюди з навколишніх закритих костелів та церков атеїстичною радянською владою.

Протягом 1977–1998 рр. проходило вивчення і реставрація церкви, які були проведені групою реставраторів на чолі з львівським вченим І. Могитичем. Було

відновлено трансепт, вимуровано підбанник з банею, який вкритим мідною бляхою.

Значний внесок у свій час у дослідження церкви Святого Пантелеймона вклав Я. Пастернак. Він наголошує, що яскравим прикладом шедеврального мистецтва традиційна для княжої доби хрестовокупольна церква Святого Пантелеймона вражає «досконалою технікою будівництва з білого каменю і безмежною фантазією у декоруванні елементів заглиблених порталів і капітелів на півколонках апсид» [8,148].

І. Могитич акцентує, що білокам'яна церква Пантелеймона майже квадратна за плануванням, чотиристовпна, із висунутими вперед трьома апсидами, перспективним, декорованим різьбою західним порталом і скромнішим південним. Апсиди прикрашені тричетвертними колонами з капітелями і аркатурою, стіни роздрібнені пілястрами, карнизами і тягами.

У кам'яній орнаментиці церкви Святого Пантелеймона знайшли своє даліше відображення традиції галицької монументальної архітектури. Аналогів до цієї пам'ятки дуже мало, вони зустрічаються в романських будівлях півдня Німеччини та Угорщини. «Особливою вишуканістю декору відзначається перспективний портал у західному фасаді храму, який кілька разів перебудовувався: спочатку через зруйнування його татарами, у період з 1610 по 1611 рр., потім після Першої світової війни (пошкоджений гарматами) знову повторно реставрувався в 1926 р. І лише в 1996 р., втретє реставрований, білокам'яний портал став ще прекраснішим, ніж він був: п'ятиступеневий, висунутий на два уступи вперед та з перекритими циркульними арками», – повідомляє джерело [11].

У результаті досліджень І. Могитич встановив, що фундаменти зовнішніх стін церкви викладені з річкового каміння завбільшки 10–20 см і залиті вапняним розчином. Траншеї викопані глибиною 1,4 м, а фундаменти розширені за краї стіни. З документу також дізнаємося, що сучасний рівень підлоги церкви піднято більш ніж на 5–8 см, а у вівтарній частині – на 30–35 см. Викладена 1926 р. кам'яна підлога на цегляній основі, укладені 1611 р. крипти у вівтарній частині, південному і центральному нефах і фундаменти під колони хорів дуже ускладнили дослідження давніх фундаментів усередині церкви.

Вивчаючи техніку муру Пантелеймонівського храму, археолог відкрив

усередині церкви підмурівок під головний престіл, який мав 180 см завдовжки і 110 см в ширину і був вимуруваний із кам'яних блоків [8,149].

І. Могитичу за допомогою розкопок вдалося встановити характер розташування внутрішніх фундаментів, а також початкову конфігурацію опорних стовпів і пілястрів. Окремі ділянки стрічкових фундаментів були розібрані під час перебудови церкви 1611 р. Ретельно виконане архітектурно-археологічне вимірювання з контрольним фотограмметричним виміром дало можливість І. Могитичу з'ясувати розміри плану, фасадів і окремих деталей приміщення. Він з'ясував, що «загальна довжина храму з пілястрами й апсидами – 19,88 м, ширина – 17,69 м, довжина без апсид з пілястрами – 17,32 м. Всередині храм квадратний і без врахування пілястрів має розмір 15,26x15,26 м. Товщина стін – 1,04 м. Центральна ділянка західної стіни між пілястрами має товщину 127 см завдяки внутрішньому потовщенню. Зовнішній діаметр центральної апсиди 7,4 м, південної і північної – 2,43 м. Виміри встановили, що як зовнішні, так і внутрішні пілястри відповідають розташуванню внутрішніх стовпів», – повідомляє вчений [11].

Під час ремонту 1926 р. збережені до того часу і дуже пошкоджені під час артилерійського обстрілу 1915 р. білокам'яні карнизи було замінено на цегляні, а інші білокам'яні елементи архітектурного декору (карнизи, тяги, сандрик вікна над порталом, прямокутна ніша другого ярусу, обрамлена валиком) відновлені в цеглі або стесані. Біля основи фронту західного фасаду, на рівні верхнього карниза північного пілястра, збереглися два блоки зі слідами горизонтального карниза, стесаного 1611 р., але збереженого на три блоки від обох пілястрів і традиційно відновленого в цеглі на східному фронтоні. На східній стіні (висоті 14 м) збереглися наріжні пілястри з карнизами і тягами у формі валика на два-три блоки, а «на північній і південній стінах другого ярусу на висоті 14 м добре збереглися два наріжні пілястри з карнизами і частково зрубаними тягами» [11].

У первісному вигляді збереглися два вікна, а решту вікон переробляли. І. Могитич встановив, що над південним порталом розташовувалося вікно, яке було аналогічне вікнові над західним порталом. Учений припускає, що обрамлення обох вікон виготовив один майстер. Західне і східне вікна

південного фасаду мали однакові розміри, а їхній низ був на рівні низу вікон північної і південної апсид. Під закладанням, виконаним 1611 р., зберігся орнаментальний живопис у вигляді плетенки, який, за попередніми дослідженнями, датується XV ст. Отвір дверей західного порталю, як і збережений отвір південного, спочатку мав прямокутну форму, висоту якого було зменшено при перебудові 1611 р. [11].

Якщо планування церкви Святого Пантелеймона має традиційну для Русі чотиристовпну центральнокупольну структуру з трьома апсидами, то об'ємнопросторове рішення й особливо архітектурний декор, на думку багатьох дослідників, мають винятково романський характер. І. Могитич, не вважає можливим вплив на галицьку архітектурну школу романської архітектури Польщі цього періоду. Він це обґрунтовує тим, що вже з «середини XII ст., як засвідчують фрагменти архітектурного декору Успенського собору Галича, в монументальній архітектурі Галицької Русі широко використовували розвинуті елементи романської різьби, тоді як їхнє застосування в Польщі відоме лише з початку XIII ст.» [11]. Тому, учений робить висновки, що на той час галицька архітектурна школа вже остаточно сформована.

Таким чином, на основі результатів досліджень і порівняльного аналізу архітектури XII–XIII ст. Західної і Східної Європи дають можливість досліднику гіпотетично реконструювати церкву Святого Пантелеймона. Він робить висновок, що «це був хрестовокупольний храм з односхилою покрівлею і високим барабаном. Наявність додаткових відступлень опорних стовпів давала можливість будувати ступеневі арки, що дозволяло зробити постамент купола підвищеним, а також ледь звузити широкий барабан. Храм був витягнутий догори і мав баштоподібний вигляд».

І. Могитич також наголошує, що «цей чотиристовпний, майже квадратний, з трьома напівкруглими абсидами храм став свідченням появи нових архітектурних особливостей (наприклад, різьба ускладнюється, стає пишнішою, більш натуралістичною та ін.) – готичних, прищеплених новим зодчим з новою архітектурною артіллю» [11]. Це пояснюється тим, що кін. XII–поч. XIII ст. були заключною фазою романського мистецтва, періодом появи нового, більш

витонченого стилю – готичного. Однак, він відкриває наступний етап розвитку галицького зодчества.

На підставі своїх досліджень І. Могитич опрацював обґрунтовану графічну реконструкцію первісного вигляду, яку опублікував 1982 р., однак її форма не сприймалася багатьма фахівцями. Це було пов'язано з тим, що церква відрізнялася від храмів цієї епохи, які вже існували. Найбільшу дискусію викликали форма фронтонів та конічна форма завершення бані, але в 1984 р. постав ескізний проект, яким повернено пам'ятці первісного вигляду. Перемогою вченого було те, що в 1989 р. «було видано робочі креслення на трасування в підлозі первісної форми зламів внутрішніх стовпів та виступів пілястрів, а також на відтворення форми вікон фасадів. І уже через рік, у 1990 р., ці роботи були розпочаті. У 1994 р. було розроблено проект іконостаса, форма якого виникла на підставі аналогів візантійської архітектури відповідного періоду. У 1996 р. закінчено реставрацію головного порталу. На відкосах вікон було відреставровано оригінальні фрескові орнаменти, а також доповнено малюванням за первісним зразком. «Після завершення реставраційних робіт будівлю церкви було передано в користування парафії УГКЦ Св. Пантелеймона» [1]. Храм був освячений у день Святого Пантелеймона 9 серпня 1998 р.

Отже, сакральна архітектура візантійсько-романського стилю Галицької землі, яскравим прикладом якої є храм Святого Пантелеймона, – це видатне явище в Історії Русі України, і є шедеврами, які були створені церковними архітекторами, скульпторами та іконописцями. Ця пам'ятка стала символом духовних і культурних цінностей ранньохристиянської доби в Україні і, незважаючи на різноманітні чужоземні впливи храмовбудівництва, не втратила свій яскравий стиль і національну самобутність.

6.3. «КАМ'ЯНИЙ АРХІВ» ЦЕРКВИ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА ТА ДРЕВНІ ФРЕСКИ – ОДНІ З НАЙВАЖЛИВШИХ ДЖЕРЕЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ХРАМУ

Храм Святого Пантелеймона є шедевральним прикладом галицького зодчества, підґрунтям якого є багатовікове мистецтво давніх слов'ян, і водночас

цінним історичним джерелом. На цих аспектах наголошує дослідник А. Гусак, який акцентує, що церква є цікавою як в історичному, мистецтвознавчому, технічному, так і в джерелознавчому аспектах, оскільки вона має потужний джерельний потенціал, навколо якого наукові дискусії не вщухають досі. Цікаво, що дотепер ще не з'ясовано точної дати її зведення, витоків стилістичних особливостей та конструктивних і технологічних прийомів побудови. Особливе значення мають ще й тому, що дотепер епіграфічні джерела, які вціліли на стінах будівлі у вигляді різноманітних написів та численних рисунків і викликають великий інтерес, не мають однозначних наукових інтерпретацій. «Часткові археологічні дослідження пам'ятки дають можливість аргументованіше висвітлити питання будівельної техніки автентичних мурувань, планувальних і стилістичних характеристик, але виявляються далеко не повними для формулювання детальних висновків» [4].

Важко щось додати до вищесказаного, оскільки, незважаючи на наукові дискусії, галицька архітектурна школа XII–XIII ст. дотепер залишається найменш вивченою серед інших архітектурних шкіл даного періоду на території Центральної та Східної Європи.

У 1927 р. почався ремонт і реставрація храму, під час яких була виявлена значна кількість графіті на старослов'янській мові. У зв'язку з тим, що про закладення храму та про його княжий період письмових джерел немає, єдиним джерелом є кириличні написи-графіті, які збереглися на стінах церкви.

Саме тому важливим джерелом функціонування цієї сакральної пам'ятки є численні графіті, що збереглися на стінах храму. Як наголошує А. Стасюк, «найвідоміший в історичній науці напис на південній стіні, який більшість істориків та палеографів відносять до періоду князювання в Галичі Мстислава Мстиславича Удатного (1219–1228 рр.), він чітко вказує сакральний титул церкви св. Пантелеймона [13]. Серед інших середньовічних графіті на стінах Пантелеймонівського храму особливу увагу привертає напис із датою 1194, який ряд дослідників вважають завершення його будівництва. З наведених палеографічних джерел А. Стасюк зробив висновок, що даний храм був закладений саме в кінці XII ст. і впродовж перших трьох десятиліть XIII ст.

функціонував уже як один із діючих церковних осередків давнього Галича. Не менш важливе значення має проблема ідентифікації засновника даної сакральної споруди. Українські вчені А. Петрушевич, І. Шараневич, Ю. Захарієвич, які були першими дослідниками храму Святого Пантелеймона, в «кін. ХІХ ст. обґрунтували теорію, що фундатором храму був волинський і галицький князь, а з 1253 р. перший руський король Данило Романович (1202–1264 рр.)» [13]. Іншої точки зору щодо історії побудови церкви Св. Пантелеймона дотримувався польський мистецтвознавець В. Луцкевіч, який вважав даний храм Успенським собором, що був перебудований після занепаду Галича на церкву Св. Пантелеймона, про що говорилось вище.

Цікаві дані подає історик М. Волощук, який висловлює думку, що в 1200–1213 рр. у галицькому храмі Святого Пантелеймона перебувала одна з найбільших християнських реліквій. Він вважає, що це був фрагмент Животворящого Хреста, відомого як Хрест імператора Мануїла, експонованого зараз серед реліквій собору Паризької Богоматері в столиці Франції. Підтверженням цього, припускає науковець, є велика кількість графіті із зображенням хрестів, відсутніх в інших храмах Галича. Інші дати, які трапляються на графіті стін храму, це 1212, 1229, 1288 роки, тільки підтверджують, що собор у той час уже функціонував [4].

Отже існує чимало версій та теорій, а приводом для цього послужили численні графіті, які є справжнім «кам'яним архівом». Одним із тих, хто дослідили актові написи-графіті ХІІІ ст. на стінах церкви Святого Пантелеймона в Галичі, були вчені О. Гіппіус та Є. Міхеєв. Усі три акти, які вони вивчали, виявилися записами про виправдання в суді названих у них відповідачів за якимись звинуваченнями і містять повідомлення про виплату «судової податі» [3].

Дослідження підтвердили, що церкву Святого Пантелеймона Й. Пеленський не випадково назвав «кам'яним архівом», тому що «на її стінах до нас дійшов унікальний комплекс судових актів ХІІІ ст., який містить найраніші взірці цього підвиду давньоруської некнижкової писемности». Головною змістовою відмінністю галицьких текстів від інших є те, що в них не

викладається суті окреслених звинувачень. Крім того, мабуть, у всіх трьох актах не згадувалися позивачі. Вказавши на кардинальні розходження у формулярі цих документів, Т. Гімон зробив висновок, що галицькі написи, хоча і є текстами одного й того ж призначення, однак не відображають однієї якої-небудь традиції. Результати прочитання документів галицького «архіву» підтверджують висновок про відсутність в епоху створення написів на стінах храму усталеного судового формуляра, про що свідчать акти князів Мстислава, Андрія і Данила. Однак, надзвичайно важливим є сам факт фіксування на стінах храму власне виправдальних судових рішень, які є оформлені в такий спосіб. Тому акти «трьох галицьких князів мали сприйматися взірцями справедливого суду, здійсненого за присутності представників Церкви і освяченого її авторитетом» і є важливим джерелом вивчення древнього Галича [3].

Графіті на стінах храму Святого Пантелеймона органічно доповнюють джерельну базу давньої святині. Дослідник А. Гусак наголошує, що епіграфічна спадщина церкви представлена написами, які виконані різними мовами та в різні часи існування храму. Однак, найбільше зацікавлення та увагу дослідників привертають кириличні написи. Це пов'язано, насамперед, ще з тим, що «дотепер не вдалось знайти відомостей, де було б вказано точну дату заснування храму або ж інформацію про ранній період функціонування пам'ятки» [5].

Учені особливо вивчають графіті храму насамперед тому, що свідчення про нього в літописних джерелах не збереглися. З огляду на це велике значення має епіграфічне джерело, яке міститься в захристії на північній стіні. Цей напис, що носить поминальний характер, відкрив та дослідив львівський історик Вуйцик. Він розчитує його наступним чином: «Въ ЛѢТО (S)УЧЕ Е (6795) ПРЪЗТАВИСА УЛИАНА МЦА МАА В ЗІ ДНЬ», та датує цю подію 1287 р.. Учений робить спробу ідентифікувати ім'я Уляна, однак у Галицько-Волинському літописі його немає. Дослідник А. Гусак припускає, що Уляна – це є дочка або дружина одного із галицьких бояр чи священників цього храму. Проте, вважає він, що Уляна з більшою вірогідністю мала відношення до священничого сану. Тому, що графіті розміщене в захристії, а туди мали доступ духовні особи або наближені до них [4]. У 2013 р. цей напис обстежив київський

дослідник Корнієнко, який зовсім інакше його трактує: «Въ лѣто 6702 (1194) прѣстависѧ Уляна мѧа маѧ въ 31 днь», тобто, пояснює вчений: «В літо 6702-ге (1194) приставилася Уляна місяця травня у 17 день». Через те, що час наклав на сакральну реліквію свій відбиток і через пошкодження каменю та погані прорізи окремих літер, думки вчених розділилися. Цієї ж точки зору дотримуються палеограф Т. Рождественська та В. Корнієнко, які переконані, що тут йдеться про 1194 р. Однак, львівський мистецтвознавець В. Вуйцик датує графіті 1212 роком. Такої думки дотримується також дослідник А. Гусак [4].

Необхідно зазначити, що напис з іменем Уляна не єдиний поминальний напис, який дослідили на стінах храму Святого Пантелеймона. Ще один подібний напис, який виконаний кирилицею, знаходиться на тому ж південному фасаді. Однак, текст графіті дуже пошкоджений, так як поверх нього вибитий силует церкви з трьома хрестами, що затруднює його прочитання. Це епіграфічне джерело дослідила та зробила його прорис Т. Рождественська. В її інтерпретації в написі йдеться про те, що «Въ лѣто 6737(1229) мѧсяца Маѧа в I (Е) умре Богда(н)», який вчена ідентифікує як: «В літо 1229, травня 10 помер Богдан». Цей напис свідчить про відсутність духовного сану в померлого, тому не можна конкретно сказати, ким був Богдан. Дослідниця вважає, що «це графіті є діловим документом та після напису XII століття про землю «Бояна», віднайденого на стінах Софії Київської, це другий епіграфічний текст подібного роду [4].

Крім того, Т. Рождественська зазначає, що згадані написи виконані по сирому тиньку, тому їх можна датувати часом будівництва давньогалицького храму. Однак, київський дослідник епіграфіки Корнієнко не погоджується з цим твердженням. Отже, дослідження ще не закінчилися, однак одержані результати викликають значне наукове зацікавлення в середовищі вчених. Вивчаючи графіті на стінах, мистецтвознавець В. Вуйцик, як говорилося вище, відкрив три раніше не відомі датовані написи XIII ст. Найдавніший із них (1212 р.). На пілястрі південного фасаду виявлено напис, датований 1229 р., а ще графіті в інтер'єрі 1288 р. Ці та інші дослідження мають велике значення в ідентифікації храму Святого Пантелеймона.

Усі наведені вище факти дають можливість твердити, що кириличні графіті храму – це важлива джерельна база і єдині свідки першого етапу функціонування святині, що збереглися до наших часів та мають принципове значення для датування церкви. Тому саме завдяки їм науковцям вдалось з'ясувати, що церква була зведена в кінці XII ст. Цінність цих написів полягає в тому, що окрім датування окремі графіті донесли до нас імена, один з перших парафіян храму Святого Пантелеймона, якими були, зокрема, вищезгадані Уляна та Богдан. Також написи-графіті, що були досліджені на стінах знайдені храму Святого Пантелеймона, дають підстави твердити «про освіченість жителів Галицької землі, а пізніше і Галицько-Волинської держави», наголошує А. Гусак [4].

Також дуже цінним джерелом для вивчення мистецтва давнього Галича є фрески, які органічно доповнюють середньовічну архітектурну культуру. Дослідниця Н. Сліпченко розглядає фрески давнього Галича в контексті середньовічного мистецтва. Вона подає детальний опис і, зокрема, повідомляє, що на орнаментальній смuzі зображено переплетені кола зі стилізованими трипелюстковими квітами, які були з'єднані в хрест. Вона наголошує, що цей мотив був дуже поширений у середньовічному мистецтві в XI–XII ст., а також в орнаментиці срібних та золотих виробів і в монументальному живописі [12].

Збережений фрагмент фрески, наголошує дослідниця, свідчить про те, що стінопис прикрашав інтер'єр цілої церкви. Крім того, знайдені під час археологічних розкопок «Успенського собору в Крилосі та біля церкви Св. Пантелеймона кусочки тиньку з фрескою є підтвердженням літописних описів про пишне оздоблення інтер'єрів храмів стародавнього Галича та свідченням того, що мистецтво Галича розвивалося в одному контексті з усім мистецтвом середньовічної України» [12].

Під час реставрації цієї пам'ятки архітектури XII ст., повідомляє джерело, у «1996 р. був остаточно розкритий, законсервований та зафіксований фрагмент орнаментального розпису на західній щоглі відкосу східного вікна південного фасаду. Фрагмент збережений на всю ширину відкосу та на висоту 160 см з незначними втратами, однак він значно менший на відкосі західного вікна, який був відкритий у 1996 році та перебував в аварійному стані. «Тиньк розтріскався, відійшов від стіни і "дихав". На фарбовому шарі лежали верстви тиньку, затирок,

набілів. Первісний тиньк укріплено вапняним розчином» [12]. Реставратори по краях втрат зробили бортове укріплення вапняно-цем'янковим розчином. Також ними був розчищений «фарбовий шар від цементових затирок, набілів, тиньку, бруду та укріплений жовтковою емульсією» [12].

Науковиця інформує, що орнамент виконаний у змішаній техніці фрески та прописом окремих частин по сухому тиньку», а основний елемент орнаменту виконаний досить глибокою графією. Вертикальний орнамент простий, складається з однакових елементів, що повторюються і намальований жовтою та червоною вохрою. Н. Сліпченко дає детальний опис орнаменту. Вона повідомляє, що «на світло-жовтому тлі намальовані жовті переплетені кола, жовта лінія з краю підсилена тоншою червоною. Кола трохи витягнені вертикально. В колах, знову ж на світло-жовтому тлі, розмішені хрести, намальовані у вигляді з'єднаних трипелюсткових стилізованих квітів. Верх квітки трохи витягнений, загострений, від бічних пелюсток відходить завитки, опущені вниз». З зовнішнього краю відкосу за світло-жовтим полем орнамент виділений червоною та жовтою смугами [12].

Матеріали проведених досліджень, а також порівняльного аналізу пам'яток XII–XIII ст. Західної і Східної Європи, уможливили реконструкцію храму Святого Пантелеймона. Дуже поетично про зодчого, який творив древньогалицьку святиню, сказав науковець І. Коваль, до слів якого важко щось додати, тому подаємо без змін. Він, зокрема, наголошує, що «в основному порталі в процесі роботи з основи почне виростати антична база, на якій постануть грецькі колони, а їх довершить корінфська капітель. Але зодчий пам'ятає, що він свого часу. І вже в античний акант вплітається різьблення лопухових і дубових листків, звої бадилля, які заглиблюються з колонами в перспективі, творячи дивовижний портал» [9,30]. Дослідник наголошує, що подібні аналогії архітектурного декору можна зустріти в романських пам'ятках на території Угорщини і Німеччини. Необхідно також наголосити, що це була не тільки зона активного культурного контактування, а й політичного діалогу Русі і Європи та взаємовигідних економічних відносин.

Джерело також повідомляє, що подібно оздоблено, щоправда більш

скромніше, і бічний портал. Вівтарні апсиди із всього храму збереглися на найбільшу висоту до 9 метрів. Завдяки цьому ми маємо змогу милуватися «гарними декоративними аркадами. Особливо майстерно вирізьблені їх капітелі, серед яких жодна не повторюється оздобою» [9,30].

Приблизно «на чотирьохметровій висоті, на двох кам'яних блоках збереглися різьблення знаків Рюриковичів. Немає сумніву, що цей знак був геральдичним гербом котрогось із галицьких князів, фундатора храму Пантелеймона», – наголошує вчений [9, 30].

Як тринавний, чотиристовпний, однобаневий храм, споруджений із добре підігнаних блоків білого вапняку описує церкву О. Харук. І ми сприймаємо це як підсумок вищесказаного. «Апсиди храму прикрашають напівколонки з капітелями коринфського ордеру, на які спирається акуратний пояс. З великим смаком зроблені так звані перспективні портали, заглиблені у товщину стіни, особливо головний – західний. Його прикрашають колонки на п'єдесталах із майстерно виконаними капітелями і різьбленням у вигляді стилізованого листа аканту» [15].

Тому завдячуємо Богу за збережену святиню.

6.4. НОВІТНІЙ ПІДХІД У ВИСВІТЛЕННІ ХРАМОВОГО КОМПЛЕКСУ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА В ДОСЛІДЖЕННЯХ АРХЕОЛОГА БОГДАНА ТОМЕНЧУКА

Висвітлення історії храму Святого Пантелеймона було б неповним без використання матеріалів археологічних досліджень палацових комплексів Галича на протязі 1991–2012 рр., які здійснював вчений Богдан Томенчук.

Він вважає, що економічне піднесення древнього Галича як столиці Галицько-Волинської держави спричинило зародження та розвій галицької архітектурної школи і не тільки. Середньовічний Галич – потужний мегаполіс із розвиненою інфраструктурою та багатьма архітектурними пам'ятками. Археолог Б. Томенчук наголошує, що новітні археологічні дослідження та аналіз писемних джерел створили основу для виділення трьох основних періодів історичного розвитку Галича: долітописний (X ст.), літописний (XII–XIII ст.) і

пізньосередньовічний (XIV–XVIII ст.). Основними містоутворюючими центрами Галича були окремі князівські замки (городища), навколо яких формувалась вся його інфраструктура. Окрему групу в структурі княжого літописного Галича займають чотири городища. Новітні археологічні дослідження дозволяють трактувати їх як окремі княжі двори, які стали основними містоутворюючими центрами Галича XII–XIII ст. [14].

Одним із них був Пантелеймонівський комплекс, а справжньою окрасою та перлиною давньої галицької архітектури є храм XII ст. Пантелеймонівське городище впродовж багатьох років досліджував Богдан Томенчук, який наголошує, що тут був великий (4 га) княжий замок Романа Мстиславовича (1187–1188, 1199–1205 рр.), дослідження якого проводились ним у 1995–2012 роках із перервами, а також Ю. Лукомським і В. Петриком у 1998–2001 рр. [14].

Під час досліджень північного крила східної будівлі вчений виявив декілька фрагментів цегли, яка, на його думку, була використана при спорудженні опалювальних печей. Очевидно, саме «таке призначення було цієї великої брускової плінфи-цегли, яка інколи трапляється в різних місцях давнього Галича» [14]. З такої цегли було побудовано тут і кам'яну церкву Святого Пантелеймона, названу на честь знаменитого і улюбленого діда Романа Мстиславовича – київського князя Ізяслава–Пантелеймона (1096–1151 рр.). Б. Томенчук вважає, що вона мала стати місцем хрещення його дітей і родинною усипальницею в Галичі. Поряд знаходився і великий дерев'яний палацовий комплекс, виявлений і досліджений археологом. Однак, тут він жив недовго (1200–1205 рр.) з Анною, тут народились, припускає вчений, сини Данило (1201 р.) і Василько (1203 р.) та дочки Олена і Соломея–Єфросинія (1204 р.). Сюди, не відкидає вчений, було привезено тіло вбитого в Польщі Романа Мстиславовича, який у 1205 р. [14] загинув біля міста Завихоста.

Археолог переконаний, що пізніше тут знаходився княжий двір Данила Романовича, де він жив спочатку з матір'ю–регенткою, а пізніше – з дружиною Анною (дочкою Мстислава Удатного). Тут, ймовірно, «народились його сини Лев, Роман, Мстислав та дочки Переяслава, Софія. В цілому, це була постійна

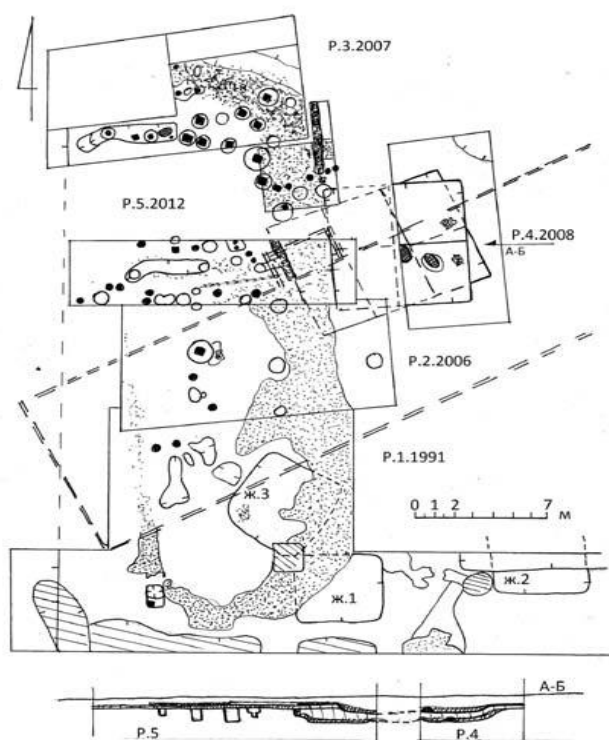
заміська княжа резиденція всіх Романовичів, роки їхнього князювання чи перебування в Галичі» [14].

Палацовий комплекс – це князівська резиденція Романа Мстиславовича (1199–1205 рр.), яка була розміщена на схід (30 м) від церкви Святого Пантелеймона. На вузькій терасі біля оборонного валу під час досліджень археолог виявив залишки великого дерев'яного палацового комплексу, який мав два будівельні горизонти. Перший відносився до часу Романа Мстиславовича, а другий – до часу Данила Романовича. Залишком першого палацового комплексу є велика дерев'яна споруда, від якої збереглося більше 20 стовпових ям діаметром 0,5–0,9 м і глибиною 0,8–1 м. В середині більшості ям простежено сліди квадратних стовпів, які взаємно орієнтовані. Виходячи із результатів розкопок, вчений робить висновок, що ця палацова споруда могла мати розміри в межах 9×15 м. Зі сторони сходу тут знаходилась окрема велика господарська будівля розміром 6,8×7 м, яка складалась із декількох суміжних приміщень. Дерев'яні зрубні стіни розміщувались по краю котловану [14].

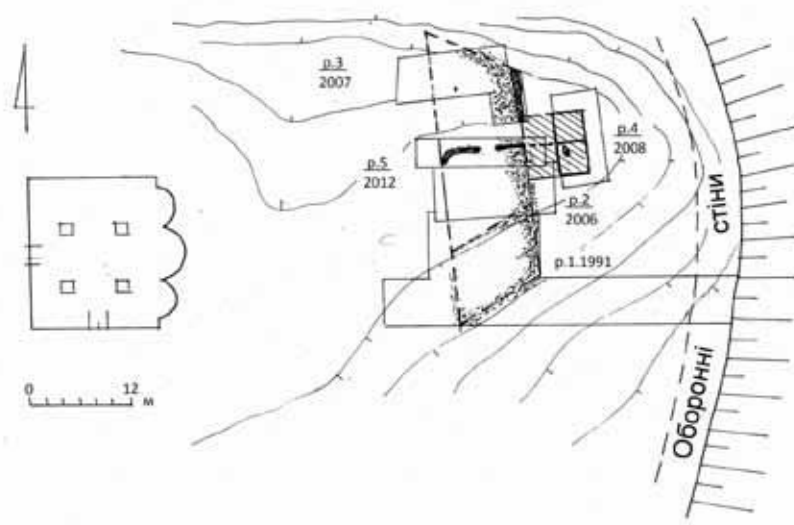
В південному приміщенні знаходилась велика піч із кам'яним майданчиком. Тут було знайдено багато кісток тварин та кераміки, що дозволяє говорити про їх кухонне призначення. Залишком другого палацового комплексу є велика дерев'яна споруда на кам'яній підлозі. Кам'яна вимостка сильно понищена новітніми ямами. Усе ж, вважає вчений, будівля була трапецієподібної форми, Основним було центральне приміщення, де виявлено більше 20 керамічних чотирикутних плиток від підлоги, що вказує на його парадне використання. У північному приміщенні знайдено також багато уламків кераміки та кісток тварин і риби, що свідчить про його господарське використання. Із східної сторони до цієї великої дерев'яної споруди примикала окрема господарська будівля розміром 7×8 м, яка складалась із 3–4 суміжних приміщень із заглибленою основою. У північно–східному приміщенні досліджено залишки робочого майданчика, а в південно–східному знаходилась велика глиняна піч, а знахідки кісток тварин та кераміки свідчать про її кухонне використання [14].

Таким чином, констатує Б. Томенчук, чотири княжі двори літописного

Галича XII–XIII ст. локалізовані ним археологічно. Тут працювала князівська адміністрація, яка вирішувала політичні і господарські питання. Саме тут перебувала і військова дружина, яка захищала князя вдома, а також під час походів. Але найперше, це була резиденція князя, який звідси управляв Галичем і Галицько-Волинською державою. Одна з резиденцій князів знаходилась у Пантелеймонівському городищі, окрасою якої був храм Святого Пантелеймона. Подаємо схему проведення археологічних розкопок Пантелеймонівського городища за Б. Томенчуком [14].

Пантелеймонівське городище. Княжий двір Романа Мстиславича.
Палацовий комплекс. Перший і другий будівельний горизонт

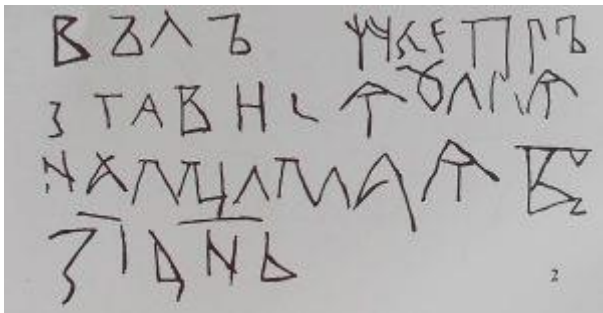
Пантелеймонівське городище. Княжий двір Романа Мстиславича.
Палацовий комплекс. Другий будівельний горизонт.

Отже, собор Святого Пантелеймона пережив усі часи багатовікової історії середньовічних деспотій, війн, пожеж тощо, і як той Фенікс воскресав з попелу [7]. Церква має свою багатовікову історію і неодноразово була зруйнована, однак храм завжди поставав із руїн. Кожна епоха залишила на архітектурній пам'ятці свій слід, так званий «кам'яний архів», який розкриває нам цікаві відомості з історії та функціонування цієї сакральної пам'ятки. Однак, незважаючи на численні публікації та дослідження науковців, які стосуються церкви Святого Пантелеймона, багато питань ще залишаються не з'ясованими досі.

Ми горді того, що храм став не просто символом древнього Галича, але й усієї України, однією з найвизначніших наших сакральних пам'яток, що возвеличувала національний дух, воскрешувала пам'ять століть і надихала на нові подвиги численних борців за волю України.

Храм Святого Пантелеймона в Галичі
(Фото Андрейків В., 2023)

Графіті з іменем Уляни. Прорис виконаний В. Вуйциком

Напис з іменем Богдан.

Графіті на стінах храму
(Фото Андрейків В., 2023)

Зображення Святого Пантелеймона
(Фото Андрейків В., 2023)

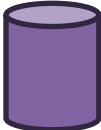

6.5. ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

6.5.1. ПОЧАТКОВІ КЛАСИ

- ✚ **Завдання 1.** Розкодуйте слово, використовуючи ключ, та дізнайтеся, куди здійснимо мандрівку сьогодні.

Ключ

						
Е	О	Н	В	Ч	Ш	К

- ✚ **Завдання 2.** Перегляньте відеоекскурсію до храму Святого Пантелеймона, що в селі Шевченкове, та запишіть хмару слів.

<https://www.youtube.com/watch?v=jd1acZIk4Go>

- ✚ **Завдання 3.** Дайте відповіді на запитання:
- Що нового ви дізналися про храм?
  - Які факти вас здивували / зацікавили?
  - Чи захотілося відвідати цей храм? Чому?
  - Як факти ви записали у свою хмару слів?

- ✚ **Завдання 4.** Вправа «Істинні – хибні».

Об'єднайтесь у пари, придумайте й запишіть три твердження про храм Святого Пантелеймона. Серед тверджень мають бути істинні й хибні.

Об'єднайтесь із сусідньою парою і презентуйте по черзі свої твердження, з'ясовуючи при цьому, істинні вони чи хибні.

- ✚ **Завдання 5.** Навчання в дискусії: метод «Прес».

За допомогою алгоритму

1. Я вважаю, що...
2. Тому, що...
3. Наприклад,...
4. Отже,...(таким чином...)

прокоментуйте твердження: *«Необхідно дбати про збереження архітектурних пам'яток!»*.

Завдання 6. Робота з текстом.

- Прочитай текст із другом/подругою. Поясни значення виділених слів.

Храм Святого Пантелеймона в часи княжого Галича входив до останньої порубіжної лінії оборонної системи стародавнього міста.

*На пагорбі Виноградної гори була побудована земляна **фортеця**, яку укріпили дерев'яними спорудами. Це укріплення з храмом могло довго і надійно оборонятись, тому що всередині була криниця. На високому правому березі Дністра розташована церква Святого Пантелеймона. Тут також у давнину знаходився **монастир**.*

*Про те, що монастирський комплекс виконував оборонну функцію, свідчить товщина стін (140–120 см), які від початку XVII ст. відігравали роль **оборонних мурів**. Перед внутрішніми валами був **глибокий рів**.*

*Святий Пантелеймон вважався в Давній Русі **покровителем воїнів** і за однією з версій, можливо, це дало титул храмові.*

*Згідно переказів, таку назву церкві надали **мостовики**, які просили цього святого врятувати від пожежі літописний дерев'яний міст через ріку Дністер, який стояв неподалік.*

- Розкажи, що ти дізнався/дізналася про храм Святого Пантелеймона. Яка інформація була тобі вже відомою? Яка новою?
- Перекажи уривок у парі, уживаючи нові для тебе слова.
- Випиши з тексту власні назви.
- Стисло запиши інформацію з тексту в таблицю.

	Це мене здивувало	Є запитання
Інформація, яку я знав/знала		
Інформація, яку я дізнався/дізналася		
Хочу дізнатися більше про...		

6.5.2. 5–11 КЛАСИ

Завдання 1–3. Інтегроване навчання

Вивчаючи техніку муру Пантелеймонівського храму, археолог відкрив всередині церкви підмурівок під головний престіл, який мав 180 см завдовжки, 110 см ширини і був вимуруваний із кам'яних блоків.

- Розрахуйте приблизну кількість кам'яних блоків, які було використано для конструювання підмурівка (блоки викладено в один шар, форма прямокутна).

Середні розміри кам'яного блока: довжина – 22 см, ширина – 120 мм, висота – 150 мм.

- Обчисліть і вкажіть площу та об'єм підмурівка. Відповідь подайте в м² та м³ відповідно.

✚ *На фарбовому шарі лежали верстви тиньку, затирок, набілів. Первісний тиньк укріплено вапняним розчином. Для реставрації по краях втрат зроблено бортове укріплення вапняно-цемент'янковим розчином.*

Використовуючи додаткові джерела інформації, дайте відповіді на запитання.

- Знайдіть склад вапняно-цемент'янкових розчинів. Які компоненти розчинів сприяють укріпленню будівельних споруд?
- Які зміни за будівельною технологією відбулись у складі даних розчинів? Яке значення мали замінені компоненти?
- Наведіть 3 приклади архітектурних пам'яток, де використовувались вапняно-цемент'янкові розчини.

✚ *...З великим смаком зроблені так звані перспективні портали... [портал] прикрашають колонки на п'єдесталах із майстерно виконаними капітелями і різьбленням у вигляді стилізованого листя аканту.*

У тексті згадано про листя аканта – трав'янистої рослини родини акантових. У середньовіччі в Європі акант асоціювався з терновим вінцем, який слугував символом страждань Христа. Він вказував на життя, біль, співчуття до ближнього і виділявся своєю динамічною побудовою та натуралістичністю зображення.

Використовуючи додаткові джерела інформації, укажіть умови вирощування цієї рослини, а отже і місця її найбільшого поширення. Якими лікувальними

властивостями володіють листя аканта?

✚ **Завдання 4. Творчо-пошукова робота.**

У 1927 р. почався ремонт і реставрація храму Святого Пантелеймона, під час яких була виявлена значна кількість графіті на старослов'янській мові. У зв'язку з тим, що про закладення храму та про його княжій період письмової інформації немає, саме тому єдиним джерелом є кириличні написи-графіті, які збереглися на стінах церкви.

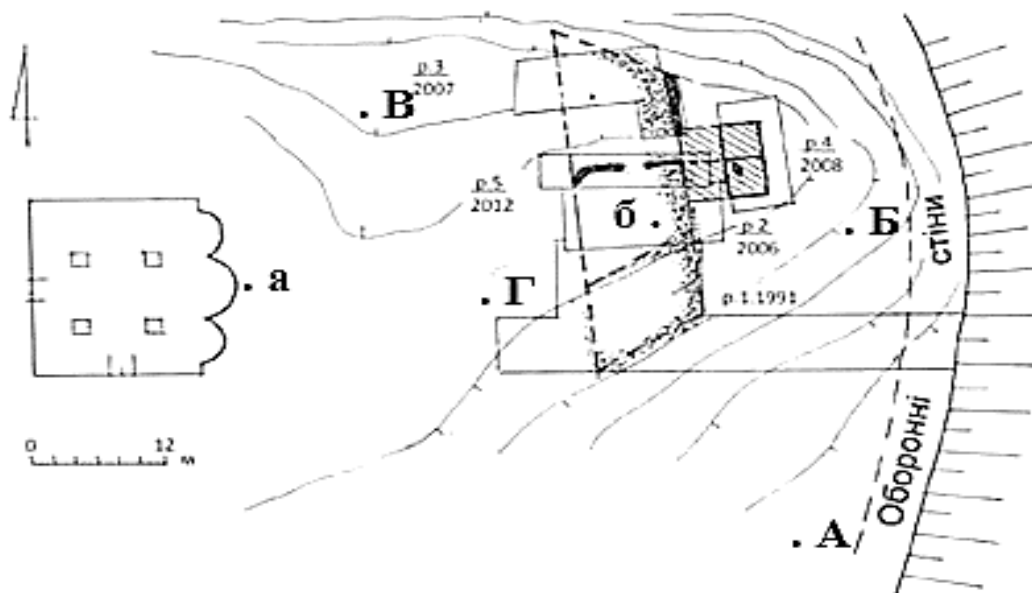
На цій світлині видно напис на матеріалі, із якого побудований храм. Проте не на кожному сировину для будівництва можна нанести зображення цим методом. Користуючись додатковими джерелами інформації, дізнайтеся, із чого були зведені стіни храму. Повідомте також, які матеріали володіють такою ж

щільністю, як і матеріали стін цього храму.

Завдання 5. Інтегроване завдання з географії.

Розгляньте картосхему проведення археологічних розкопок Пантелеймонівського городища за Богданом Томенчуком.

*Пантелеймонівське городище Княжий двір Романа Мстиславовича
Палацовий комплекс. Другий будівельний горизонт.*

- Укажіть літеру (А, Б, В, Г), якою на картосхемі позначене розташування найвищої точки Пантелеймонівського городища.
- Укажіть вид масштабу, що зображено на картосхемі.
- Користуючись картосхемою та зазначеним на ній масштабом, визначте відстань (по прямій лінії) між точками *а* та *б* на місцевості.

Завдання 6. Для учнів 6 класу.

- У якому напрямку від міста Галича розташоване село Шевченкове?

а) північному;	б) західному;	в) північно-західному;	г) південному.
----------------	---------------	------------------------	----------------

- Якщо напрям течії річки Дністер поблизу міста Галича є східним, то якому азимуту цей напрям відповідає на карті?

а) 270 ⁰ ;	б) 180 ⁰ ;	в) 90 ⁰ ;	г) 360 ⁰ ;
-----------------------	-----------------------	----------------------	-----------------------

- Яка відстань по прямій від села Шевченкове до села Тустань?

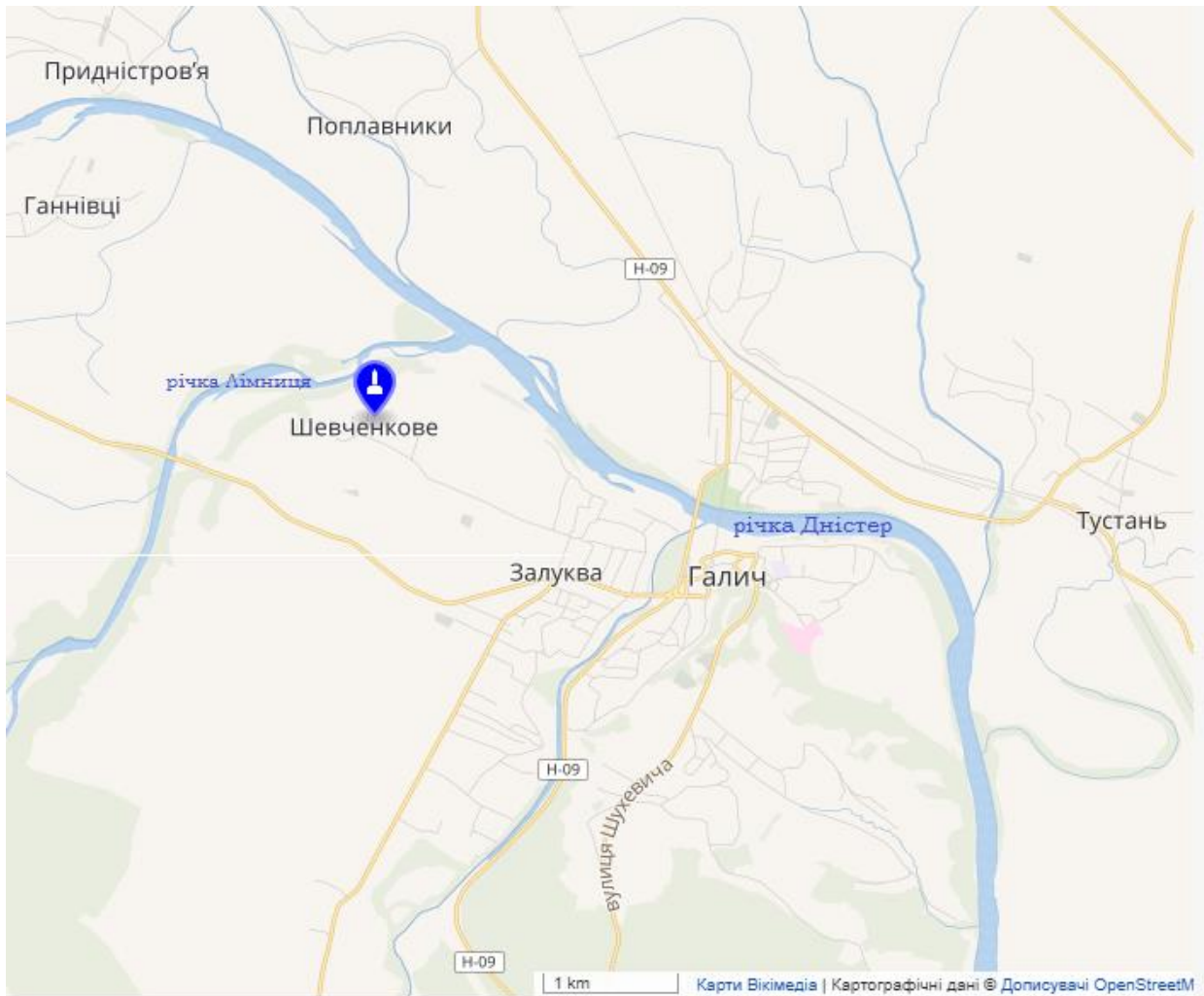
а) 5 км;	б) 10 км;	в) 2 км;	г) 18 км;
----------	-----------	----------	-----------

➤ Як змінює свій напрям течії річка Дністер після міста Галич?

а) на південь;	б) на північ;	в) на схід;	г) на захід;
----------------	---------------	-------------	--------------

➤ Використовуючи фрагмент карти з'ясуйте, якою притокою Дністра є річка Лімниця: правою чи лівою?

➤ Скористайтеся лінійним масштабом на фрагменті карти і переведіть його в числовий та іменований.

✚ Завдання 7 описового характеру для учнів 10–11 класів.

Опишіть архітектурні особливості храму Святого Пантелеймона. Які стилі вплинули на його конструкцію і як це відображає характеристику архітектурного періоду, у якому він був побудований?

- Дослідіть релігійну роль храму Святого Пантелеймона в історії Галичини. Чи служив він центром духовного життя та як вплинув на розвиток християнства в регіоні?
- Розгляньте події та трансформації, які відбулися навколо храму Святого Пантелеймона протягом різних історичних періодів. Опишіть, як храм адаптувався до змін влади, культурних та релігійних течій.

✚ Завдання 8. Інтерактивні завдання для учнів 7–11 класів:

✚ Віртуальна екскурсія.

Запропонуйте школярам віртуальну екскурсію по храму Святого Пантелеймона. Скористайтеся фотографіями та 360-градусними зображеннями для того, щоб дозволити дітям роздивитися архітектурні деталі та інтер'єр храму.

✚ Будівельний макет.

Дайте учням завдання побудувати макет храму Святого Пантелеймона з доступних матеріалів, таких як картон, папір, клей тощо. Потім можна провести презентації, де діти розповідають про важливість кожної частини макету та її історичне значення.

✚ Календар історії.

Розділіть історію храму на різні етапи і створіть календар історичних подій. Попросіть учнів додати до кожної дати важливі події, які відбувалися в той період, пов'язані із заснуванням, будівництвом або змінами в житті храму.

✚ Рольова гра.

Організуйте рольову гру, у якій учні перевтілюються в різні історичні постаті, пов'язані з храмом Святого Пантелеймона. Наприклад, архітектора, священника або знаменитого вірянина чи мецената. Кожен учень може підготувати коротку презентацію на рольовому уроці.

✚ Інтерв'ю з історичною постаттю.

Запропонуйте учням виготовити питання для вигаданого інтерв'ю з історичною постаттю, пов'язаною з храмом. Вони можуть представляти журналістів та задавати питання або самі грати роль історичної постаті та відповідати на запитання, створити сторінку в соціальних мережах відомої історичної постаті, указавши інформацію про персоналію.

✚ Що спільного та відмінного між храмом Святого Пантелеймона та Олешківською ротондою.

Спільні та відмінні риси запишіть за допомогою технології «Кола Вена».

- ✚ Чи потрібно, на вашу думку, ознайомлювати учнівську молодь із архітектурними та сакральними пам'ятками рідного краю? Чому? Свою думку обґрунтуйте за допомогою технології «Дискусійна сітка».

Етапи:

- Учитель ставить запитання, на яке можна відповісти як позитивно, так і негативно.
- Учні, працюючи в парах, малюють дискусійну сітку з питанням посередині. З лівої боку сітки учні повинні залишити місце для того, щоб занести туди список причин, що підтримують стверджувальну відповідь на питання, а справа – для причин на підтримку негативної відповіді на питання.
- Пари групуються по дві і обмінюються думками.
- Після дискусії в четвірках кожен учень займає свою позицію і прихильники стверджувальної відповіді сідають у класі зліва, а ті, хто має протилежну думку – праворуч.
- Утворені групи визначаються з найумотивованішими аргументами на користь своєї позиції (3–5 хвилин).
- Дві сторони проводять дебати.
- ✚ Прочитайте подану вище інформацію і дайте відповідь на запитання «Чому храм названо на честь Святого Пантелеймона?». За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про цього святого.
- ✚ Обґрунтуйте, чому церква Святого Пантелеймона – це визначна пам'ятка архітектури та містобудування всеукраїнського значення. Дослідження та обґрунтування проведіть, використовуючи технологію «Думайте – працюйте в парах – обмінюйтесь думками».

Етапи:

- Учитель пропонує завдання.
- Учні об'єднуються в пари, опрацьовують матеріал, визначають, хто висловлюватиметься першим, обговорюють свої ідеї один з одним. Відповідь формулюється у вигляді короткого повідомлення, яке зачитують.
- Клас слухає те, що складено в парах.

✚ Завдання 9. Виконайте тести.

1. Першими науковцями-дослідниками храму Святого Пантелеймона, які в др. пол. XIX ст. плідно працювали над дослідженням даної проблематики, були:

- а) історик В. Грабовецький
- б) мистецтвознавець В. Луцкевіч, історик А. Петрушевич та архітектор Ю. Захарівіч
- в) краєзнавець та історик М. Паньків
- г) історик В. Столяренко

1. Версії про походження назви храму.
2. Стратегічне значення монастирського комплексу.
3. Хто були першими дослідниками храму Святого Пантелеймона?
4. Сіль архітектурного ансамблю собору.
5. Настінні графіті храму.
6. Церква Святого Пантелеймона – це визначна сакральна пам'ятка всеукраїнського значення.

У презентації використайте фони, створені за допомогою штучного інтелекту

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Береговський О. Монастирські комплекси – пам'ятки архітектури в Національному заповіднику «Давній Галич». Проблеми збереження та реабілітації // Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу: матеріали Міжнародної ювілейно-наукової конференції. Івано-Франківськ – Галич. 2006. С. 358–369.
2. Гаврилів Б. Дослідники пам'яток та визначних місць Давнього Галича // Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу: матеріали Міжнародної ювілейно-наукової конференції. Івано-Франківськ – Галич. 2006. С. 184–191.
3. Гіппіус О., Міхеєв С. Акти трьох галицьких князів XIII ст. на стінах церкви Святого Пантелеймона (нове прочитання) // Галич: збірник наукових праць. Івано-Франківськ. 2017, 5. С. 17–45.
4. Гусак А. До історії церкви Святого Пантелеймона. Режим доступу: https://zbruc...eu/sites/all/themes/new_zbruc/logo.png
5. Гусак А. Таємниці графіті на стінах храму Святого Пантелеймона в Галичі. Режим доступу: <http://likbez/ org.ua/ua/>
6. Заячківська Т. Вплив романського стилю на архітектуру (церковну) Галичини // Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу: матеріали Міжнародної ювілейно-наукової конференції. Івано-Франківськ – Галич. 2006. С. 214–219.
7. Коваль І., Мельничук Я., Духович С. Довга дорога до Галича // Галич. 1993. 46 с.
8. Коваль І. Дослідник підземного архіву України // Галич – Львів: Місіонер, 1999. 176 с.
9. Коваль І., Бойчук В. Стародавній Галич // Галич. 1998. 40 с.
10. Коваль М. Внесок польських вчених в археологічне вивчення княжого Галича та їх співпраця з українськими археологами // Галич і Галицька земля: матеріали науково-практичної конференції, Галич, 25 жовтня 2018 року. Галич, 2018. С. 130–137.
11. Могитич І. Результати дослідження церкви Пантелеймона біля Галича // Галич: збірник наукових праць. Івано-Франківськ. 2017, 2. С. 247–254.
12. Сліпченко Н. Фрески давнього Галича в контексті середньовічного мистецтва // Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу: матеріали Міжнародної ювілейно-наукової конференції. Івано-Франківськ – Галич. 2006. С. 238–239.
13. Стасюк А. Середньовічний монастир у Галичі: від св. Пантелеймона до св. Станіслава // Вісник Прикарпатського університету: Історія. Івано-Франківськ. 2011, 20. С. 181–186.
14. Томенчук Б. Чотири княжі двори літописного Галича. Підсумки

археологічних досліджень палацових комплексів (1991–2012 рр.) // Археологія і давня історія України: збірник наукових праць. Київ. 2013, 11. С. 165–177.

15. Харук О. Неоціненне надбання людства // Галич і Галицька земля: матеріали науково-практичної конференції, Галич, 25 жовтня 2018 року. Галич, 2018. С. 243–247.

АВТОРСЬКА ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ ВЧИТЕЛІВ-ПРЕДМЕТНИКІВ,
КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ, КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ

ПІЗНАЄМО РІДНИЙ КРАЙ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ЧАСТИНА 2

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура «Times New Roman». Ум. друк арк. 32,08
Наклад 100 пр. Зам. № 53 від 14.03.2024

«Територія друку»
м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128
тел.: 0664816601, e-mail: gsm1502@ukr.net